

MAGYARORSZÁG

A MOHÁCSI VÉSZ ELŐTT.

HÁZI

KÖNYVTÁR.

XLIX.

MAGYARORSZÁG

A MOHÁCSI VÉSZ ELŐTT.

IRTA

FRAKNÓI VILMOS.

BUDAPEST.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT

1884.

MAGYARORSZÁG

A

MOHÁCSI VÉSZ ELŐTT.

A PÁPAI KÖVETEK JELENTÉSEI ALAPJÁN

IRTA

FRAKNÓI VILMOS.

BUDAPEST.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT.

1884.

Budapest, 1884. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

Napjainkban a történetirásnak új és minden eddiginél gazdagabb kútforrása nyilt meg a *diplomatiai jelentésekben*.

A hatalmasságok által idegen államokba küldött követek, hivatásuk természetéből folyó kötelességnél fogva, épen azokra irányozzák figyelmöket, a mik a történetiró szemeiben a leglényegesebbek. Az a föladatuk, hogy az események fejlődéséről és folyamáról, a mérvadó egyéniségek jelleméről és működéséről hű informatiókat szerezzenek, a legbensőbb rúgókat és legtitkosabb czélzatokat leleplezzék.

És habár természetesen őket is folytonosan környezi az a veszedelem, hogy saját szellemök elfogúltsága és itéletök fogyatékossága, vagy a velök szemközt álló kormányférfiak ügyessége tévedésbe ejti, — a miért is irataik, csak úgy mint egyéb okmányok, a történeti kritika tűzpróbája alá bocsátandók; — mégis küldőikhez intézett jelentéseikben, koruk

vagy legalább környezetök mindenekfölött érdekes és vonzó képét tárják föl.

Alig múlt két évtized, hogy a kormányok liberalitása az úgynevezett »állami és udvari titkos levéltárakat« a tudományos kutatás előtt megnyitotta. És az által, hogy az ott ekkorig féltékenyen elzárt dús anyag így közkincscsé vált, az európai történelem, a XV. századtól kezdve, új alakot nyer.

A magyar történeti irodalom szintén érzi ezen források föleleveniítő hatalmát. Főleg Mátyás trónraléptétől kezdve, a velenczei köztársaság, a nápolyi, ferrárai és milánói fejedelmek követeinek jelentései képessé teszik a történetirót, hogy kiegészítse azon nagy hézagot, melyet az okiratok és egykorú történeti munkák hagynak.[1]) Még a II. Rákóczi Ferencz korát is, bár a fejedelemnek és tábornokainak levelezései úgyszólván teljesen fönmaradtak,

[1]) A diplomatiai szolgálat szervezésében Olaszország messze megelőzi Európa többi részeit. Ezután következik Spanyolország. A XV. és XVI. századra a német, franczia és angol diplomatiai jelentések viszonylag igen keveset nyújtanak. A Mátyás korára vonatkozó követi jelentések nagy részét kiadta az Akademia ily czimű munkában: »Diplomatiai Emlékek Mátyás korából.« Négy köt. (1875—78). E sorok irója »Pázmány Péter és kora« czimű munkájában (1867—71) bőven merített a pápai nuntiusok, a velenczei, flórenczi és spanyol követek jelentéseiből.

az angol udvar bécsi követeinek jelentései nélkül csak hiányosan ismernők.[2])

Természetes, hogy azon hatalmas állás, melyet a római Szent-szék elfoglalt, legátusai- és nuntiusainak, a diplomaták sorában, rendszerint a legelső és legbefolyásosabb helyet biztosította.

Pápai követek, első szent királyunk uralkodásától kezdve, sűrűn fordúltak meg hazánkban; mindig nagy befolyást gyakoroltak ügyeire; nem egyszer sorsának irányozását válságos viszonyok között, kezeikbe ragadták. Köztudomású Fülöp fermói püspök erőteljes föllépése, a szerencsétlen Kún László irányában és reformátori tevékenysége az általa vezetett zsinatokon. Ismeretes, a következő század elején, Gentilis bibornok hatalmas alakja és működése, melynek az Anjou-dynasztia megszilárdulását köszönhetjük. Majd egy századdal utóbb ismét Cesarini Julián bibornok, a ki Várnánál, I. Ulászló oldala mellett találja sirját, mély nyomokat hagy történelmünkben. És e kötet meg fogja ismertetni a mohácsi vész előtt itt működő pápai követek

---

[2]) Ezeket kiadta az Akadémia ily czím alatt: »Angol diplomatiai iratok II. Rákóczi Ferencz korára. Angol levéltárakból közli Simonyi Ernő.« Két kötet. 1872—3.

nemkevésbbé jelentékeny szerepét, a sülyedő magyar állam megmentésére irányuló erőfeszítéseit.

Sajnos, a XV. század végéig csak hiányosan és töredékesen maradtak fönn a pápai követek jelentései. A Szent-szék, a legrégibb időtől nagy gondot fordított ugyan levéltárára, gondosan igyekezett megőrizni iromáinyait; de ama viszontagságok közepett, melyeken Róma a középkorban keresztűl ment, majd a pápai székhelynek Avignonba és Avignonból Rómába áthelyezése alkalmával, végre mikor I. Napoleon a Szent-szék levéltárait a franczia fővárosba szállíttatta, a történeti kincsek tetemes része elpusztúlt.

Igy történt, hogy a vatikáni levéltár — melyet a dicsőségesen uralkodó XIII. Leo pápa a történetbuvárok előtt megnyitott — a magyar királyok udvaránál működő pápai követek jelentéseit teljesebb sorozatban csak Campeggio bibornok-legátus és báró Burgio nuntius követségeinek idejétől (1524—6) őrizhette meg.

Ezen két követ jelentései az újabbkori diplomatiai iskola minden előnyeit egyesítik. Éles megfigyelő tehetség, az összes tényezők

és események iránti érdeklődés, teljes őszinteség nyilatkozataival találkozunk azokban; így tehát azon kor történetére nézve a legkimerítőbbb és legbecsesebb emlékek.[1])

Ezért már a múlt század végén magokra vonták azon csekélyszámú kiváltságosok figyelmét, kik a vatikáni levéltár kincseit, bár nagy megszorítással, értékesíthették. Koller Ferencznek, a tudós pécsi kanonoknak, mikor egyházmegyéje történetéhez Rómában anyagot gyűjtött, sikerült Burgio jelentései gyüjteményéből, összefüggés nélkül kiszemelt hét darab másolatát megszerezni, melyeket Pray György rendelkezésére bocsátott. Pray az olasz leveleket latinra fordítva »Epistolae Procerum« czímű gyüjteményében tette közzé.

Csak ezt a hét levelet használták föl Szalay László és Horváth Mihály, nagy történeti munkáikban. Az előbbi éles szemével fölismerte, hogy azon levelek között nagy hé-

---

[1]) Campeggio és Burgio olasz nyelven, a pápai államtitkárokhoz intézett jelentéseinek eredeti példányai a vatikáni levéltár két kötetében összefűzve találtatnak. Ez a két kötet a Nuntiatura Germaniae sorozatban az 53. és 56 számot viseli.

zagok tátonganak, és azt az óhajtását fejezte ki, hogy mielőbb teljesen bocsáttassanak közre.

Bővebben meríthetett ezen forrásból Theiner Ágoston, a vatikáni levéltár levéltárnoka, ki 1859. és 60-ban, a magyar főpapok költségén, két nagy kötetet bocsátott közre a vatikáni levéltár magyar történeti vonatkozású emlékeiből.[2]) A második kötet függelékében Campeggio és Burgio jelentéseit adja. De ezek tetemes részét mellőzte, és a közlött jelentéseket sem adta teljesen; a legtöbbekből jelentékeny és nagyérdekű részeket hagyott ki.

Ez okból mellőzhetetlenül szükséges volt végtére ezen jelentések teljes kiadását létesíteni. Mikor tehát ő Szentsége a Pápa kegyes engedélye és a magyar főpapok s káptalanok bőkezü ajánlatai egy nagykiterjedésü »Vatikáni Magyar Okirattár« kiadását lehetővé tették, annak egyik kötete egészen a nevezett két pápai követ jelentéseinek lőn szentelve.[1])

Most, mikor ezen jelentések napvilágot látnak, és idegen nyelvöknél, valamint az Okirattár természeténél fogva csak a szakférfiak

[1]) Magyarországi Vatikáni Okirattár. Második sorozat. Pápai követek jelentései. Első kötet. 1524—6. (Budapest. 1884).

szűk körére nézve közelíthetők meg: kivánatosnak és czélirányosnak mutatkozik, azokat az egész művelt közönségre nézve is értékesíteni.

A jelen munka hivatva van ezen jelentéseket földolgozva nyújtani; úgy, hogy a pápai követek működése bele van illesztve a kor történetének keretébe; jelentéseik mellett lehetőleg teljesen föl vannak használva egyéb történeti emlékek is, melyeket e sorok irója, egy nagyobb munka számára, több mint egy évtized óta gyűjt hazai és külföldi levéltárakban.

Igy ezen anyagkészlet földolgozásából nyertük a mohácsi vészt megelőző három esztendő történetét.

E három esztendő talán a leggyászosabb időszak hazánk történelmében. Mert mikor a külső csapások súlya leginkább nehezedik az országra, az erkölcsi hanyatlás mérge legfenyegetőbb módon emészti a nemzet életerejét. És a mohácsi katasztrófa nem annyira elszánt küzdelemnek részvétet keltő, tragikus kimenetele, mint inkább önzés és pártviszály által táplált tehetetlenségnek szégyenítő eredménye.

Leplezetlenűl állítom elő a sötét képet. A történetiró, a ki komolyan veszi hivatása

főszabályát: »nequid non veri dicere audeat, nequid veri dicere non audeat« lemond ugyan a népszerűség kedvezéseiről, de számíthat a komoly és elfogulatlan olvasó méltányos itéletére.

A nemzet dicsőségét hirdetni bizonyára lélekemelőbb föladat, mint a gyásznapok történetét adni elő.

De azt hiszem, hogy a gyásznapok tanúlságait sem nélkülözhetik a nemzetek. És az emberi szellemben talán nagyobb a fogékonyság, az erkölcsi hanyatlás következményeinek elrettentő hatása iránt, mint a készség az önfeláldozó lelkesedés nemes tényeinek utánzására!

Róma, 1884. május 17-én.

Fraknói Vilmos.

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

ELSŐ KÖNYV.

MÁSODIK KÖNYV.

NEGYEDIK KÖNYV.

ÖTÖDIK KÖNYV.

HATODIK KÖNYV.

Bevezetés.

(1490—1523).

Magyarország fénykora Mátyás király alatt. — Halála után az olygarchia és a köznemesség küzdelme. — Zápolyai István és Verbőczi István. — Az 1505-ik évi végzés. — II. Lajos trónralépte. — A gyámság kérdése. — A király jellemének fejlődése. — Pártmozgalmak. — Belgrád eleste. — II. Lajos mint Csehország királya. — Mária királyné.

A középkor alkonyán, egy nagy király Magyarországot elsőrangú európai hatalom magaslatára emelte. Hunyadi Mátyás határt szabott a török uralom terjedésének, ismételve diadalmaskodott azon seregek fölött, melyek a görög birodalomra a végső csapást mérték vala. A pápa fölhívására, Podjebrád György cseh király ellen fegyvert ragadott, és birodalma nagy részét elfoglalta. ~~Miksa római királyt,~~ Frigyes német császárt ki a magyar trónra vágyva, ellenségeit és elégületlen alattvalóit támogatta, Ausztria megszállásával büntette, Bécs városát székhelyül választotta. És míg Boroszlótól Otrantóig, Linztől Zvornikig győzelmesen lobogott az apostoli kettős kereszttel és a gyűrűs hollóval jelölt magyar zászló: Mátyás a Medicik maecenási bőkezűségével versenyezve, tudósok, költők és művészek gyűlhelyévé tette a budai udvart; a renaissancet Magyarországon oly virágzásra hozta, a milyennek az Alpeseken innen sehol sem örvendhetett.

A renaissance hatása alatt állott ő maga is. Eszményét Róma azon fénykora képezte, a mikor a köztársaság régi intézményei csak a fejedelmi akarat szentesitésére vannak hivatva; a mikor a fensőbb szellemek a tudomány és művészet virágzásában, a tömegek a rend és jólét előnyeiben, amazok és ezek diadalok és hóditások mámorában kárpótlást találnak az elvesztett szabadságért.

És ő immár közel állott ahoz, hogy eszményét valósítva láthatja. Idő előtt bekövetkezett halálával egész alkotása romokba dőlt. Az olygarchia, mely le volt tiporva, de nem megsemmisítve, újra fölemelkedik, és a szenvedett elnyomásért a királyi hatalom lealázásában keres elégtételt. Ez könnyű föladat volt, szemben oly uralkodóval, a minőt a nemzet II. Ulászló cseh királyban választott, a ki hatalomvágy és tetterő nélkül foglalja el a trónt.

De ekkor uj tényező: a köznemesség lép előtérbe, és a hatalmat, melyet nagy czélokért küzdő király ragadott volt magához, nem engedi át a kis érdekekért versenyző zsarnokoknak, a kiktől nem várhatja, hogy az ország épségét a törökök fegyvere, és függetlenségét a német császárok igyekezetei ellen megoltalmazzák.

A köznemesség, midőn ekként az olygarchia elleni küzdelemben a visszavonuló királyság helyét foglalja el, egy ambitiosus főurban és egy lángszellemű agitatorban, csakhamar megtalálja vezéreit.

Zápolyai István, kit Mátyás szerény sorsból a nádori méltóságig emelt, miután Ulászlót ő segítette a trónra, azon volt, hogy magaslatára a saját

családjának készítse elő az útat. Terve keresztülvitelében a főnemesség támogatására nem számíthatott; mert a Báthoriak, Kanizsaiak, Ujlakiak parvenűnek tekintették őt, és az ő köreikben soha sem volt népszerű a nemzeti királyság eszméje. De ez varázshatalmat gyakorolt a köznemesség soraiban; mert az olygarchia féktelenségét ép úgy gyűlölte, mint az idegen befolyást; és reméllette, hogy a nemzeti király mindakettőtől megszabadíthatja.

A köznemesség, az ősi alkotmányra, mely a főrendek és a nemesség között különbséget nem ismert, támaszkodva, és számerejében bízva, a kormányhatalomban megfelelő részt követelt. Első nyílt föllépése az 1495-ik évi országgyűlésre esik, a mikor megállapíttatik, hogy a nemesség jövőben fejenkint jelenjék meg az országgyűlésen, ne követekkel képviseltesse magát; a mi által a többséget biztosítja magának. És már ezen alkalommal is az országos törvényszék szervezésében keresztülviszi azon végzést, hogy a király az ország rendes birái mellé, husz ülnököt nevezzen ki: hármat a főpapok, hármat a főrendek, tizennégyet »a jó birtokú tisztességes nemesek« közől.

A tömegesen megjelenő nemesség képes volt döntő nyomást gyakorolni a főrendekre, a kiknek egy része rendszerint vele tartott. Mindjárt a következő (1498-ik évi) országgyűlés a törvényszék főrendű ülnökei számát hatról négyre szállította, a köznemes ülnökök számát tizennégyről tizenhatra emelte, és ezeknek az országtanácsban, valahányszor az egész országot érdeklő ügyek tárgyaltatnak, ülést adott.

A nemzeti királyság eszményéhez való ragaszkodását is kifejezésre juttatja a köznemesség. Egyik végzés elrendeli, hogy oly esetben, mikor a király fiörökös nélkül hal el, a király-választó országgyűlésen külhatalmak követei, kik »a hazafiak elcsábitásán szoktak munkálkodni«, ne jelenhessenek meg.

Mindezen végzések, — hogy Szalay László kifejezését használjam — »egy hatalmas értelmiség« működésére vallanak. Ez a hatalmas értelmiség: Verbőczi István, királyi itélőmester és szülőmegyéje, Ugocsa, országgyűlési követe.

A külföldi főiskolákon szerzett alapos jogtudományi ismeretekkel és humanista műveltséggel a természettől nyert kiváló képességeket egyesített, oly öszhangzásban, a mint csak ritkán jelentkeznek. Tiszta fölfogás és éles elme, mely a vitatkozásban fölényt ad, nagy szónoki erővel, mely a tömegeket elragadja, párosúl. Bátorságát új eszmék hirdetésében és régi tekintélyek megtámadásában, óvatos számítás mérsékeli. Eszményi czélokért lelkesedik, de a mindennapi élet követelései iránt helyes érzéket bizonyít.[1])

Ezen tulajdonok szükségkép nagy hatást biztosítottak; főleg oly korszakban, mely szegény volt a középszerüség szinvonalán fölülemelkedő szellemekben. Negyed századnál tovább a köznemesség vezére; és aspiratiói mintegy megtestesülnek személyében.

És képes volt a köznemesség könnyen föllelkesíthető, nehezen fegyelmezhető tömegét tervszerű

---

[1]) A Századok 1875-ik évi folyamában, e sorok irója Verbőczi István élettörténetét a mohácsi vészig, levéltári kutatások eredményei alapján földolgozva, közrebocsátotta.

actióba vinni, a melynek sikereinél még föltünőbb az azokra vezető politikai ügyesség, óvatossággal váltakozó merészség.

Hármas életczélt tüzött ki, melyeket hosszú pályájának válságai közepett szeme elől soha sem téveszt: a köznemességnek a kormány- és törvényhozásban túlsúlyt biztosítani; az idegen befolyást kiküszöbölni; nemzeti király választását előkészíteni.

Ezen czélok érdekében merész tényt visz keresztül az 1505-ik évi országgyülésen.

Ez időtájt Ulászló folytonosan betegeskedett, és úgy látszott, hogy rövid idő mulva királyt kell választani a nemzetnek. Zápolyai István nem volt életben többé; de nagyratörő terveit áthagyományozta özvegyére Hedvig tescheni herczegnőre.

Ennek sikerült családját a Hunyadi-házzal szoros kapcsolatba hozni; ifjabb fiának György grófnak a kevéssel ezelőtt elhúnyt Corvin János herczeg leányát Erzsébetet jegyezte el. De ezen vívmánynyal meg nem elégedve, idősebbik fia, János gróf részére Ulászló király akkor még egyetlen gyermeke, Anna herczegnő kezét kereste. A király, a kit szoros szerződések csatoltak a magyar trónra igényt tartó Miksa császárhoz, nem volt hajlandó a Zápolyai-ház czélzatait fölkarolni. Szükséges volt tehát meggyőzni a felől, hogy a nemzet többé idegen fejedelmet nem fogad uralkodóul, és a király-leány csak mint Zápolyai neje juthat a trónra.

Ekkor találkoznak a Zápolyai-ház érdekei Verbőczi eszményeivel, és lépnek szoros, tartós frigyre,

mely mindjárt az 1505-ik évi országgyülésen fényes diadalt szerez nekik.

Az ország rendei nyilatkozatot irnak alá, mely az ausztriai ház örökösödési igényeit visszautasítja, és a nemzet hő vágya teljesülését biztosítani kivánja. Kijelentik, hogy »az ország rémséges szétrongyollása és csúfságos pusztulásra jutása főokát az idegen királyokban találják, a kik a szittya nép erkölcseit nem tanulták meg, és magánügyeikkel foglalkozva, örömestebb nyugalomra mint fegyverforgatásra adták magokat, s igy az ország melléktartományait és végvárait egymás után elvesztették. Nehogy tehát, ha a jelenleg uralkodó király fiörökös nélkül múlnék ki e világból, valamelyik idegen fejedelem az országot erőszakosan bitorolja, és örökös szolgaságra vesse: határozzák, hogy valahányszor az ország királyától megfosztatik, és fiörökösei, a kikre törvényhez és szokáshoz képest az ország száll, nem maradnak, idegent királylyá nem választanak; csak ilyetén tisztre alkalmas és képes magyart fogadnak el uruk- és királyuknak«.[1])

Lajos születése (1506) a Zápolyai-párt számitásait meghiúsította.[2]) Ellenben Verbőczi igyekezeteit, a köznemesség politikai súlya gyarapításában, folytonos siker koronázta. Az országtanács (1507) új szervezetet nyert. Eszerint nyolcz főrendű és tizen-

[1]) Az 1505. október 12-én kiállitott, az országgyülésen jelenlevő rendek által aláirt oklevél szövege ki van adva Pray, Katona stb. történeti munkáiban.

[2]) Ugyanakkor Corvin János leánya Erzsébet herczegnő is meghalt.

hat köznemes ülnökből áll, a kik három esztendőre választatnak, és minden tanácsülésre meghivatnak, úgy, hogy a mi nélkülök határoztatik, érvénytelen; felelősek az országgyülésnek, mely arra, a ki a közjó és ország szabadsága ellen vét, személyében és jószágaiban büntetést mér.

Ekként a köznemesség a végrehajtó hatalomra döntő befolyást nyert. És ennek következtében az ország olyan kifejlődött alkotmányos élet szinhelyévé vált, a milyennek 1848-ig történetünk egyik korszakában sem, és Lengyelországot kivéve, Európa egyik állama sem dicsekedhetett.

De ezen fejlemény nem volt öszhangzásban az általános koreszmék irányával, a mely a hatalom központositásának, a korona jogköre terjeszkedésének kedvezett. És nem volt a nemzet fejlődésének természetes eredménye, mert a köznemességet vagyoni és műveltségi állapota nem képesítette még arra, hogy az ország ügyei vezetésében közvetlenül részt vegyen.

Illustrálja ezt az a tény, hogy a XVI. század első negyedében, a »kortes-uralom« egészen olyan módon érvényesülhetett az országgyüléseken, a mint a jelen század első felében a megyegyüléseken is tűrhetetlenné vált; veszélylyel fenyegette magát az alkotmányos életet. A köznemesség szegényebb része, mely katonai szolgálatból tartotta fönn magát, fegyverével politikai meggyőződését is áruba bocsátotta. A főrendek tömegesen vezették »nemes szolgáikat« az országgyűlésekre, s általok befolyást gyakoroltak az ügyek menetére. »Az országgyűlések a Rákos me zején tartatnak, — irja Burgio egyik jelentésében. —

A megyék követein kivül, minden nemes személyesen megjelenhet. Az urak a szolgálatukban álló vagy hozzájok ragaszkodó nemeseket magokkal hozzák. Mindenki tetszése szerint szólhat, rend nélkül. A főurakat kisérő nemesek azt kiabálják, a mit vezetőik jelszóul adnak ki. Két hétnél tovább nem tart a gyülés. A nemesség, be nem várva az ügyek elintézését, szétoszlik, és nyolcz vagy tiz képviselőt teljhatalommal hagy hátra. Ezekkel azután a kormány-férfiak egyezkednek, és az történik, a mit ők akarnak«.[1])

Ily viszonyok következményei: a zajos országgyűlések, az azokat megelőző és követő pártmozgalmak, a folytonos kormányválságok.

A két párt elkeseredett küzdelme tölti be ezen kor története lapjait. A nemzeti párt vezéreinek hatalma folytonosan növekszik. Zápolyai János nem nyeri el ugyan Anna herczegnő kezét, a mely a Habsburg-ház egyik sarjának van föntartva; de ő maga erdélyi vajdává neveztetik, a pórlázadás leküzdésében való közreműködése a harczi dicsőség varázsával veszi körül, és testvérét Borbálát Zsigmond király, Ulászló testvére, nőül veszi. Verbőczi súlya és népszerűsége, a nemzet szokásos jogának összefoglalása (a Tripartitum) után, tetőpontját éri el.

Az udvari párthoz a főpapok és főurak nagy része ragaszkodik. Bakocs Tamás primás, Szakmári György pécsi püspök és cancellár államférfiui képességök és befolyásuk által az első helyet foglalják el. Bornemisza János pozsonyi gróf is kiváló mértékben

---

[1]) Burgio 1525. ápril 13-iki jelentése.

bírja Ulászló bizalmát. Jelentékeny szerep jut az udvarnál György brandenburgi őrgrófnak, a király egyik nővére fiának, a ki 1505 óta állandóan az országban tartózkodott, Corvin János özvegyét nőül vette és ennek kora halála (1509) után nagy kiterjedésű uradalmait örökölte; de ez által magára vonta a Zápolyai-ház gyűlöletét, és különben is, mint idegen és laza erkölcsei miatt még inkább népszerűtlenné tette az udvart.

A Zápolyai-párt ellenében Ulászló a Habsburg-házzal való szoros szövetkezésben keresett oltalmat. Az 1515-ik évi fejedelmi találkozás alkalmával, kettős házasság állapíttatott meg: egyrészről Lajos király és Miksa császár unokája Mária, másrészről Anna herczegnő és Miksa császár valamelyik (később kijelölendő) unokája között. Egy titkos pont a két uralkodóház számára a kölcsönös örökösödés jogát biztosította.

Ulászló ezen megállapodásokat alig egy esztendeig élte túl. Halálos ágyán (1516. márczius) tiz éves fia gyámjaivá a császárt és a lengyel királyt, közvetlen fölügyelőivé Brandenburgi Györgyöt és Bornemisza Jánost rendelte. Azonban a Zápolyai-párt vonakodott külföldi gyámok hatóságát elismerni, és a király kiskorúságára kormányzó választását akarta keresztülvinni, a milyen Hunyadi János volt. E tisztre jelöltje Zápolyai János volt.

Az országgyűlésen a két párt között compromissum jött létre; a külföldi gyámok hatóságát mellőzték; a Zápolyaiak megnyugodtak abban, hogy a király György őrgróf és Bornemisza fölügyelete alatt hagyatott; az ország kormánya tizenkét főrendű és

tizenhat köznemes ülnökből alakított országtanácsra ruháztatott, olyképen, hogy elnöke a királyi gyermek lesz. A rendek azt kivánták, hogy Lajos a nagykorú uralkodó jogait gyakorolja és kötelességeit teljesítse; elnököljön az országtanács üléseiben, megjelenjék az országgyűléseken, fogadja a külhatalmak követeit, válaszoljon előterjesztéseikre.

Ezen alkotmányos fictió vészteljes következményei nem maradhattak el; és annál gyorsabban következtek be, mert a király a szigorú és komoly Bornemiszától mindinkább elfordúlt, és egészen a derűlt, élvhajhászó őrgróf hatalma alá került.

Az Ulászló idejében jelentkező bajok súlyosbodtak. A királyi tekintély alá volt ásva. A hatalmaskodó urak önkénye nem talált korlátokra. A pénzügyek terén beláthatatlan zavar honosúlt meg. A közjövedelmek a véghelyek oltalmára és az udvar szükségleteire elégtelenek voltak. A törökök ellenállást alig találva, folytonosan pusztítottak, terjeszkedtek az ország déli határszélein. »Minden ország — olvassuk a tolnai országgyűlés végzései előszavában — két eszköz által tartatik fönn: egyik a törvény, másik a fegyver. Hazánkban mind a kettő hiányzik«.

A köznemesség vezérei 1518. szent Mihály napjára Bácsra fegyveres országgyűlést hirdettek, a melyről a rendek azonnal a török ellen indulnának.

Itt a közélet minden terén gyökeres reformokat óhajtottak életbeléptetni. Szabályozták az országtanács hatáskörét, úgy, hogy az ország összes ügyeit intézze, az udvarnál a rend föntartására ügyeljen, a véghelyekről gondoskodjék, az országos tisztvise-

lők kinevezésébe és elmozditásába befolyjon. Az országos jövedelmek kezelését a köznemesség köréből választott két kincstartóra bizták, a kik arra is voltak hivatva, hogy az elidegenitett királyi javak visszaszerzését, és a törvényszéki itéletek foganatositását eszközöljék. A honvédelmi kötelességek teljesitésének biztositásáról gondoskodtak.

A török ellen tervezett hadjárat elmaradt. És az országgyülés végzései nem hajtattak végre. Az állapotok nem fordúltak jobbra. Sőt a pártviszály uj táplálékot nyert, mikor 1519-ben a megüresedett nádori méltóság betöltésénél, Zápolyai János ellenében, Báthori István, az udvari párt jelöltje, nyerte el a szavazatok többségét, és a diadálmas párt az országtanácsból a köznemes ülnököket kizárta.

Az udvar bizalmát egy más esemény is emelte. Miksa császár halála után unokája Károly és Ferencz franczia király versengettek a császári koronáért. Lajos kezdetben maga is igényt tartott rá, mivel 1515-ben Miksa igérte volt, hogy utódjává meg fogja választatni. Azonban ezen terv valósításának lehetetlenségéről meggyőződve, befolyását sógora Károly javára érvényesitette, a ki csakugyan megválasztatott.

A remények, melyeket ezen eseményhez kapcsolt, nem teljesültek. A szoros viszony, melyben a császárhoz állott, nem gyarapította a király tekintélyét alattvalói előtt, és nem szerezte meg neki a várt segítséget a török ellen. Kevéssel utóbb súlyos csapások érték Magyarországot. 1521. nyarán, Szabácsot és Nándorfehérvárt, a legfontosabb két végvárat, hatalmába ejtette a szultán.

A rendek, áthatva a meggyőződéstől, hogy a hazát végromlástól egyedül áldozatkészség és egyetértés mentheti meg, az év végén tartott országgyűlésen, a pártviszályokat és sérelmeket feledve, behatóan foglalkoztak az ország védelmével. A király nyilatkozatát, hogy a jövő tavaszszal Nándorfehérvár visszafoglalására hadjáratot indít, lelkesedéssel fogadván, jelentékeny adókat szavaztak meg, és a rendek magok egy esztendei jövedelmök felét ajánlották föl; közfölkelést rendeltek, és állandó zsoldos had szervezését határozták; négy országos kincstárnokot választottak, a kiknek egyike Verbőczi volt, és két országos kapitányt, a kik Zápolyai János híveihez tartoztak.

Azonban ezen végzések csak a pillanatnyi fölhevülés nyilatkozatai valának. Az adókból csekély összeg folyt be; a sereg nem alakúlt meg; hadjáratra nem gondolt senki.

A király 1522. elején Prágába utazott; mert Cseh- és Morvaország rendei ismételve sürgették, sőt fenyegető nyilatkozatokkal követelték, hogy jelenjék meg közöttök. Ezen országokban is pártviszályok dúltak, a melyekhez a vallásfelekezetek elkeseredett küzdelmei járultak. A pénzügyi zavarok nem voltak csekélyebbek mint Magyarországban: s a király udvara, prágai tartózkodása alatt, szégyenteljes nélkülözéssel küzdött. A királyi tekintély alá volt ásva; sőt a király versengő alattvalói között életét sem látta biztosságban. Az 1523-ik év elején a helyzet némileg jobbra fordúl; a király az országos hivatalokat hű embereivel tölti be, az országgyűlés a királyi tekintély visszaállítására czélzó végzéseket alkot, és segítséget hatá-

roż Magyarország védelmére. Mindazáltal a belső béke csak rövidtartamú volt.

És míg a király Csehországban fáradozott a rend helyreállitásán, Magyarországban a zavar tetőpontját érte el. A király visszatérte után, a szent György-napi országgyülésen, Zápolyai pártja a nádor ellen, súlyos vádakat emelt, hogy a végvárak védtelen állapotának ő az oka, hogy az országos jövedelmeket elsikkasztotta, hogy testvére a szatmári főispán, az ő tudtával, hamis pénzt veret; sőt azzal gyanusították, hogy összeköttetésben áll a törökkel. A köznemesség zajosan követelte, hogy a király foszsza meg a nádori méltóságtól, és kényszerítse az elsikkasztott összeg megtérítésére; kijelentvén, hogy csak ha ez megtörtént, fog adót megszavazni.

A király, a tömeg fenyegető magatartásával szemben, engedett, és a törvényes formákat mellőzve, Báthorit a nádori méltóságtól megfosztotta; azonban új nádor választására nem hívta föl az országgyülést; kinyilatkoztatván, hogy a nádor hatásköréhez tartozó teendőket maga fogja végezni.[1])

[1]) Báthori István kétszer fosztatott meg a nádori méltóságtól; 1523- és 1525-ben. Az első esetről történetiróink eddig nem vettek tudomást. Krziczki krakói püspök 1523. június 17-én irja: »Ex Ungaria hoc unum est: Conventum adhuc agi, Palatinum exauctoratum« (Acta Tomiciana. VI. 290). Massaro velenczei titkár 1523. október 5-ki végjelentésében Báthoriról irja: »El re li tolse il Palatinato«. Az országgyülés után Báthori a lengyel király közbenjárását kéri visszahelyeztetése érdekében (Acta Tomiciana. VI. 327.). Hogy a király a nádori teendőket magának tartotta fönn, egy 1523. június 20-iki országbirói itélet-levélből tudjuk. (A M. N. Muzeum kézirattárában).

Pedig Lajos fejedelmi hivatását sem töltötte be. Mióta Máriával, a császár és Ferdinánd főherczeg testvérével, (1521 őszén) házasságra lépett, ifjú neje és György őrgróf befolyása alatt, még könnyelműbb életmódot folytatott, mint azelőtt. Az ország ügyeivel nem gondolt. Vadászatok és fegyverjátékok, víg lakomákkal váltakozva, töltötték be napjait, tánczvigalmak az estéket. Mindenét, a mije volt, elajándékozta; jószivűsége és gyengesége nem tudott környezete bírvágyának és szeszélyeinek ellenállani. Tekintélyét elvesztette; udvarnokai mindent megengedhettek magoknak, nem ritkán gúnyt űztek vele.

A nemzet ezen bajokért György őrgrófot, az udvarnál levő császári követet és a német udvarnokokat tette felelőssé. És az ellenséges érzületet, mely irányokban uralomra emelkedett, az a körülmény is táplálta, hogy ők Luther föllépésével és tanításával rokonszenveztek. Ezért ugyanazon országgyülés, mely Báthori István letételét kierőszakolta: az idegenek eltávolitását sürgeti, és a királyt fölkéri, hogy »a lutheránusokat, pártfogóikat és párthíveiket, mint nyilvános eretnekeket és a szentséges szűz Mária ellenségeit, fő- és jószágvesztéssel büntesse«.

A király a végzéseket megerősítette, de nem hajtotta végre. Az idegenek az udvarnál maradtak, befolyásukat a király személyére és az ország ügyeire megtartották.[1])

[1]) Ezen viszonyokat a jelen munka szerzője két értekezésében tárgyalja: »II. Lajos udvara«, és »Brandenburgi György, II. Lajos nevelője«. (Budapesti Szemle 1873 és 1883-iki évfoly.)

ELSŐ KÖNYV.

(1523—4).

ELSŐ FEJEZET.

VI. Adorján pápa. — Érdeklődése és áldozatkészsége Magyarország irányában. — Magyarországba küldött követsége. — Báró Burgio életpályája. — VII. Kelemen pápa. — Buzgón fölkarolja Magyarország érdekét. — Campeggio bibornok-legatus és Burgio nuntius jellemzése.

Azon válságos időben, midőn az új-kor hajnalán, a nyugati kereszténységet az egyházi szakadás veszélye mellett, a leghatalmasabb fejedelmek versengése tartós háborúkkal, és a kelet uraivá lett törökök hódításaik továbbterjesztésével fenyegették: a Gondviselés az egyház élére oly főpapokat helyezett, kiket erényeik és bölcseségök a szent-szék világtörténelmi hivatása betöltésére kiválóan képesítettek.

Méltóan nyitja meg a sorozatot VI. Adorján pápa. Az utrechti bibornok-érsek, V. Károly nevelője, majd bizalmas tanácsosa, kit X. Leo halála után, a bibornoki collegium, egyhangú választással emelt szent Péter székére (1522. január 9.), példás élete, magas műveltsége és a közügyek vezetésében jártassága által egyaránt kitünt.[1])

---

[1]) Ranke, a kortársak jellemzéseit összegezve, irja róla: »Einen würdigeren Mann hatte die Wahl lange nicht getroffen. Adrian war von durchaus unbescholtenen Ruf: recht-

A mint az egyház kormányát átveszi, haladék nélkül megindítja azon intézkedések életbeléptetését, melyek a vallási mozgalmak lecsillapítását, az egyházban idők folytán elhatalmasodott visszaélések megszüntetését, a papság megingatott tekintélye helyreállítását kilátásba helyezték. Egyszersmind hő lélekkel fölkarolta elődei eszményét: hogy a keresztény uralkodókat kibékítve és egyesítve, a pogány rabságba jutott keleti népek fölszabadítására támadó hadjáratot létesítsen.[1])

Mindezen föladatok megoldásában, Magyarországtól, földrajzi és politikai helyzeténél fogva, jelentékeny szolgálatokat várhatott, és a magyar nemzetnek a római egyházhoz való hagyományos ragaszkodása következtében, közreműködésére biztosan számíthatott.

Magyarország egyfelől a német birodalom szomszédja volt. Királya a legközelebbi rokonság viszonyában állott Károly császárhoz és Ferdinánd főherczeghez; mint Csehország, Morvaország és Szilézia fejedelme, a fönforgó vallási küzdelem folyamára közvetlenül is befolyást gyakorolhatott. Másfelől Magyarország határos volt a török birodalommal, és úgy történeti múltjának emlékei, mint fönnállásának érdekei arra utalták, hogy a keresztény nyugat védbástyáját képezze.

---

schaffen, fromm, thätig, sehr ernsthaft . . . voll wohlwollender, reiner Absichten, ein wahrer Geistlicher«. (Die römischen Päpste im XVI. und XVII. Jahrhundert. I. 93.)

[1]) Legkimeritőbb életrajzát Höfler Konstantintól birjuk. Papst Adrian. VI. Bécs, 1880.

A pápa, mint Károly császár minisztere, Magyarország helyzetét jól ismerte volt, és érdeklődését sorsa iránt magával hozta Rómába.

Három nappal trónja elfoglalása után, Brodarics István pécsi prépost, a magyar követ örvendezve írja uralkodójának: »Isten kegyelméből olyan pápánk van, a kinél jobbat és Felséged érdekei előmozdítására hajlandóbbat nem kérhetett volna Istentől«.[1]) A pápa csakhamar ünnepélyes audientián fogadta Brodaricsot, a kinek hazája szenvedéseit és veszedelmét élénk szinekkel ecsetelő előadását megindúlva hallgatta. »Ha Felséged jelen van, — irja ő V. Károlynak — biztosan hiszszük, hogy könyeit nem tarthatta volna vissza«.[2])

De a pápa nem elégedett meg azzal, hogy részvétet nyilvánitson és keltsen. El volt határozva, hogy Magyarország megmentésére mindent meg fog tenni, ami hatalmában áll. Bizottságot küldött ki, mely a teendők iránt javaslatot készitsen.[3]) A maga részéről azonnal százezer aranyat ajánlott föl hadi czélokra

---

[1]) Brodarics István 1522. szeptember 1-én Rómából irt levele a magyar országos levéltárban.

[2]) A pápa 1522. szeptember 16-án irt levelét közli Gachard. Correspondence de Charles V. et Adrien VI. 116.

[3]) A bibornoki consistoriumok jegyzőkönyvében 1522. szeptember 4-re föl van jegyezve: »Introducti fuerunt Reverendi domini Stephanus Brodaricus Prepositus Quinqueeclesiensis et Franciscus Marsupinus Florentinus oratores Serenissimi Regis Ungarie et longa oratione commendabant . . . Regem et Regnum Ungarie. Postmodum ipsis oratoribus remotis fuit tractatum, ut fieret deputatio Reverendissimorum Dominorum super rebus Turcharum«. (A vatikáni levéltárban).

a magyar királynak, és hogy ezen összeget előteremtse, adókat vetett ki az egyházi államban, ékszereket zálogosított el.[1])

Ekként följogosítva érezhette magát, hogy a keresztény hatalmakhoz, mikor őket közreműködésre szólította föl, erőteljes szavakat intézzen. Nem habozott azt a vádat emelni ellenök, hogy egyetlenségökkel megalapítani segítették a törökök félelmes hatalmát. »Elegendő rokonvért ontottatok immár, — irja egyik levelében — igyekezzetek ezentúl érdemesekké tenni magatokat a koronára, melyet viseltek.« És egyházi büntetések terhe alatt, három esztendőre általános fegyverszünetet rendelt.[2])

A török ellen indítandó hadjárat előkészítése és szervezése végett, Vio Tamás gaëtai bibornokérsek személyében, legátust küldött Magyarországba. A nagytudományú főpap mellé, ki szent Domonkos szerzetének dísze vala, világi diplomatát rendelt társul, a ki ettől fogva három éven át tartózkodott Magyarországban, és működésével azon gyászos kor történetében mély nyomokat és áldott emléket hagyott.

Ez báró Burgio Antal János vala. A Buglio (Pulleo) nevű, előkelő normann családból származott, melynek több tagja, a XI. század közepén, Roger grófot Alsó-Olaszországba kisérte, és itt részt vőn a normann uralom megalapításában. Szolgálataik jutalmául Siciliában és Nápolyban terjedel-

---

[1]) Höfler. 415.

[2]) Az 1523. ápril 30-án a lengyel királyhoz intézett pápai irat. Acta Tomiciana. VI. 271.

mes jószágokat nyerének, melyeket utódaik még gyarapítottak. Buglio János, a ki a XIV. század végén, aragoniai Márton siciliai királyt, vetélytársai leküzdésében, vitézül harczolva, segítette, adományul nyeré a Burgio bárói hűbért, melynek czímét családja ősi nevéhez csatolta.[1])

Azonban a XV. század folyamán, a szétágazó család sarjai között, az ősi birtokok apró részekre daraboltattak. A mi Burgiónk leveleiben gyakran panaszolja, hogy az ő siciliai öröksége szegényes életre kárhoztatja. Azért a Siciliában uralkodó spanyolok szolgálatában kisérlette meg a szerencsét. De ez nem kedvezett neki. Míg egyfelől kiváló tehetségei és buzgalma magasabb állásra nem segíthették, másfelől az idegen uralmat gyülölő honfitársai üldözését vonta magára. Az 1522-ik évi fölkelés alkalmával, birtokait földúlták.

Burgio, hogy kártérítést és szolgálataiért jutalmat eszközöljön ki, Spanyolországba készült utazni. Az ifju uralkodó, V. Károly nagylelkűségéhez bizalma oly erős volt, hogy a hosszú út fáradalmai nem riasztották vissza. Előbb Rómába ment, valószínűleg azért, hogy a pápától ajánlólevelet nyerjen. Itt életpályája uj irányt vőn. VI. Adorján pápa fölismervén személye értékét, fölszólítá őt, hogy szolgálatába lépjen.[2])

Örömmel engedett a fölhivásnak, habár mint világi férfiú, nem számíthatott azon fényes kitűnteté-

---

[1]) Palermo Nobile. Degli Annali di D. Agostino Inveges. III. 47.

[2]) Ezt maga beszéli el, 1525. június 6-ikán a pápai államtitkárhoz írt jelentésében.

sekre és dús javadalmakra, melyek a pápai diplomatia egyházi tagjaira várakozni szoktak.

Az önző számítás sugallatait lelkében nemesebb ambitio némitotta el. Személye és családja érdekeit soha sem helyezte előtérbe. Lelkesedéssel és áldozatra készen szentelte magát a közügynek.[1]

Nejét, két fiú- és két leánygyermekével, Sziciliában hagyván, az 1523-ik év nyarán, Vio bibornokkal Magyarországba sietett.

Kevéssel megérkezésök után, a királyi udvart Németujhelyre kisérték, a hol Ferdinánd főherczeggel, valamint a császár és a lengyel király követeivel, a magyarországi belzavarok megszüntetése és a török ellen inditandó hadjárat előkészítése iránt tanácskozások folytak. Ezeknek eredménye az a határozat volt, hogy Magyarország, a pápa s a német birodalom hozzájárulásával, százezer fegyverest állít sikra, és a jövő esztendő május elsején támadó háborút indit.[2])

A pápai legátus a szent-szék támogatásáról biztosította az értekezletet. De ekkor VI. Adorján már nem volt életben. Nagy reményt keltő uralkodásának (1523. szeptember 14-én) kora halál vetett véget. Nagy czéljait és törekvéseit szent örökség gyanánt vette át

[1]) Jelentéseiben többször irányozza a pápa figyelmét családja állapotára, melyen segíteni óhajtana, de mindig példás szerénységgel és ritka discretióval teszi azt.

[2]) A németujhelyi és a következő pozsonyi conferentiák történetére legbecsesebb forrás: a Schidlovieczki lengyel követ titkára által vezetett napló. (Eredeti példánya a lengyel királyság moszkvai levéltárában. Másolata a Magyar Akadémia kézirattárában.)

utódja Medici Gyula bibornok, a ki VII. Kelemen névvel foglalta el (1523. november 19-én) a pápai trónt.

Megválasztatását élénk örömmel üdvözölték az egész keresztény világban, és különösen II. Lajos udvaránál.[1]) A bibornoki collegiumban már X. Leo nevezte vala őt ki »Magyarország Protectorává.« [2]) Ez állásnak nemcsak czímét viselte, kötelességeit is híven teljesíté. Az örök városba küldött magyar követek nála mindig rokonszenves fogadtatásra és buzgó támogatásra találtak.[3])

Nagybátyja, X. Leo pápa, udvaránál dicső családja hagyományaiban nevelkedve, a tudomány és művészet szeretetét korán elsajátította. Egyszersmind az igaz vallásosság szelleme is a mint mély gyökeret vert lelkében, szintoly méltó kifejezést nyert erkölcseiben.[4]) Midőn pedig az egyház kormányát át-

---

[1]) A Schidlovieczki-féle napló 1523. deczember 3-ikára följegyzi: »Quia heri hora vesperarum venit significacio ex Urbe, quod modernus papa Clemens VII. sit electus in pontificem, . . . Regia et Reginalis Maiestas equitauit ad ecclesiam maiorem Posoniensem . . . Te Deum laudamus cantauerunt, ex multis bombardis regiis de turribus castri et ciuitatis sagittauerunt. Ibidemque dominus Legatus et domini Cesaris et Regis Polonie oratores comederunt et letati sunt cum serenissimo Rege et Regina.«

[2]) Lajos király több levélben így czímezi őt: »Regnorum nostrorum Protector.«

[3]) Verbőczit, Brodaricsot és másokat barátságával tisztelte meg.

[4]) Ranke idézi és elfogadja Vettori tanuságát, a mely szerint: »non è superbo, non simoniaco, non avaro, non libidinoso; sobrio nel victo, parco nel vestire, religioso, devoto.« I. 99.

vette, oldala mellé, az ügyek vezetésére, oly férfiakat hívott meg, kik magas irodalmi műveltséggel hő vallásos buzgalmat egyesítettek. Ilyenek voltak Giberti és Sadolet, kik X. Leo alatt, hogy a papság elvilágiasodásának útját állják, »az isteni szeretet oratoriumát« alapították.[1])

Házának hatalmi állása és a szent-szék olaszországi hegemoniájának megalapítása élénken foglalkoztatták; de a kereszténység általános érdekeit háttérbe soha nem szorították.

Mindjárt uralkodása első napjaiban figyelmét Magyarországra irányozta. A törökök által fenyegetett Klissza őrségének esdekléseit meghallgatva, tetemes segélyt küldött, mely a fontos vár fölmentését lehetővé tette.[2]) A magyar királyhoz intézett leveleiben, személye és országa iránt, jóakaratát és rokonszenvét meleg szavakkal fejezi ki; biztosítván a királyt, hogy mindazt, a mit elődei Magyarország érdekében tettek, ő is meg fogja tenni, »a mint ezt — ugymond — Felséged és népe Isten előtt szerzett érdemei, a szent hitért ontott vére és a szent-széknek tett szolgálatai követelik.« [3])

---

[1]) Ranke. I. 135.

[2]) 1524. május 10-ikén a velenczei senatus előtt tisztelkedik a scardonai püspök, a ki Klisszában a pápa által küldött segítséget behelyezte, és útban volt Rómába, hogy köszönetet mondjon. (Marino Sanudo.)

[3]) VII. Kelemen pápa 1524. január 22-én II. Lajoshoz intézett levele a vatikáni regestákban. Hogy a pápa Lajos királynak már az előtt is irt, ennek a pápához intézett (dátum nélküli) válaszából kitűnik. Egyebek között így ír: »Etsi aliae quoque literae, quae ad me, a Vestra Sanctitate, ad hunc diem allatae, singu-

És mikor a németországi vallási bonyodalmak megszűntetését, a vallási béke helyreállítását, legelső föladatául tűzte ki, ezzel Magyarország érdekeit is elő akarta mozdítani: »A Te országod biztonsága — írja a magyar királynak — sok tekintetben a német birodalom nyugalmától függ; ezt kell előbb megszilárdítani, hogy azután a birodalom erejét a Te országod védelmére szentelhesse.«

Ezért Compeggio Lőrincz bibornokot, mint pápai legátust, Németországba küldötte. Hatáskörét egyszersmind Magyarországra is kiterjesztette. De habár ezen két ország »szoros összeköttetését és érdekei közös voltát« hangsúlyozza; tájékozva volt ő az iránt, hogy a múlt időkből származó politikai ellentétek a két állam között válaszfalat vontak, és hogy a magyar nemzet állami függetlensége fölött féltékenyen őrködik. Helyes tapintatot bizonyított tehát a szent atya, midőn akként intézkedett, hogy a magyar udvarnál külön pápai nuntius is tartózkodjék.

E tisztet Burgióra ruházta, a ki azon rövid idő alatt, melyet Vio bibornok oldalánál Magyarországban töltött, úgy a szent-szék bizalmát, mint a

---

larem et paternam quamdam redoleant pietatem, hae tamen, quae proximis diebus accepi, hoc etiam nomine fuerunt jucundissimae, quod pene omnem historiam ac sacrosanctae suae electionis ritum complectebantur. . . . Quod autem me hortatur, ut pro se et quiete christiani populi preces solennes curarem porrigere, id profecto feci et faciam eo libentius, quod incolumitate Vestrae Sanctitatis ac pace christianorum, nec alio remedio, mea regna videam posse, retineri.« (A vatikáni könyvtár Ottob. 2746. számú codexében.)

magyar udvar és a főrendek rokonszenvét nagy mértékben kivívta.[1])

A pápai irat, mely a bizalom és elismerés kifejezéseivel Burgiót a kineveztetésről tudósítja, nem találta őt Magyarországban.[2]) Kevéssel előbb főnöke, Vio bibornok Rómába küldötte: kétségkivül azért, hogy az új pápát Magyarország helyzetéről informálja és utasításait átvegye. Nem sokáig tartózkodott az örökvárosban. Február végefelé ajánló-iratokkal ellátva, visszatért rendeltetése helyére.[3])

Ugyanakkor a legátus is útra kelt Németországba. Campeggio Lőrincz a bibornoki-collegium legkiválóbb tagjaihoz tartozott. Egyik őse a XIII. században Anjou Károlyt Francziaországból Nápolyba kisérte, s ott előkelő családot alapított, melynek egyik ága utóbb Bolognába származott át. Innen a XV. század második felében, Campeggio Lőrincz, politikai okok miatt, távozni kényszerülvén, Paduába tette át lakhelyét; a híres főiskolán jogtudományi tanszéket

---

[1]) A pápa 1524. január 22-iki iratában említi Burgioról, hogy »de eius nobilitate animi . . . doctrinaque et prudentia.« Vio bibornok jelentéseiben »testimonium saepe perhibuit.« És Lajos király, Burgio küldetése felől értesülve, írja: »Quod Baro Siculus ad nos revertitur, libenter audivimus; delectant enim nos viri humanitas, virtus et eruditio non vulgaris.« (A Brodaricshoz Rómába írt levél Praynál. Epistolae Procerum. I. 181.)

[2]) A Burgióhoz 1524. január 22-én írt pápai levél a vatikáni Regestákban.

[3]) A vatikáni Regestákban 1524. február 20-án kelt számos ajánlólevél találtatik.

nyervén, kora hírneves jogtudósai között foglal helyet. Tudományos szelleme örökségkép szállott hasonnevű fiára (született 1474-ben), ki a tanszéken mint utódja követte; megnősült, és több gyermek atyja lett. De neje halála után egyházi pályára lépett és tanári állásától is megvált. II. Gyula pápa a jeles jogtudóst a Rota-törvényszék ügyészévé nevezte ki, majd a feltrei püspökségre emelte. X. Leo bíborral diszítette föl, és fontos politikai küldetésekre használta. 1517-ben Miksa császárhoz, a következő évben pedig VIII. Henrik angol királyhoz küldötte, hogy a keresztény hatalmak között az egyetemes béke és a tervezett keresztes-hadjárat létrehozása érdekében működjék. Ezen missióval öszhangzó volt a föladat, melyet rája most VII. Kelemen pápa bízott. [1]

Eszerint hivatása betöltésére mind a két pápai követ a közügy terén szerzett gazdag tapasztalást hozott magával. Ehez a sokoldalú műveltség előnyei csatlakoztak. Mindketten humanisták voltak. Campeggio az irók és művészek azon köréhez tartozott, mely X. Leo udvarában az Augustusok fénykorát eleveníté föl; a távolban, súlyos felelősséggel járó tárgyalások gondjai között, római barátainak levelei és irodalmi műveik olvasásában keres üdülést. És Burgiót nem elégiti ki az elismerés, melyben utasitásai lelkiismeretes teljesítéseért, Sadolet a pápa államtitkára részesíti; ambítiója: hogy ez a hirneves iró

[1]) Biografia Universale. (Velencze, 1823.) IX. 212. És Brown, Calendar of State Papers, existing in the Archives of Venice. (London, 1867.) II. Num. 849. et sequ.

egyik munkáját ajánlja neki, és ezzel nevét az irodalmi világban ismeretessé tegye. [1])

De mig a classicai műveltség szelleme áthatja őket, egyszersmind mély vallásos érzet uralma alatt állanak. Leveleik czáfolatul szolgálhatnak azon divatos állításra, mely szerint a Medici-pápák udvarában a főpapokat inkább az Olympus isteneinek, mint az egyház szenteinek cultusa foglalta volna el.

Campeggio ès Burgio vallásuk egyedűl üdvözítő volta és hitágazatai isteni eredete felől oly szilárd meggyőződést tápláltak, a pápaság hierarchiai állásához oly erősen ragaszkodtak, mint akár az Ágostonok és Ambrusok egy évezred előtt. [2])

Épen ezért a Luther által megindított mozgalom jelentőségét soha sem kicsinyelik. Szorongó lélekkel követik folyamát. Az elkeseredést és gyűlöletet, mely jelentéseikben nyilatkozik, az a meggyőződés sugallja, hogy milliók örök üdvössége, és nem egyedűl a római Cúria hatalmi állása forog koczkán.

Az egyház egysége és épsége megmentésére minden eszközt föl akarnak használni. Az uralkodók fegyverét, az anyagi érdekek rúgóit nem haboznak igénybevenni. De a fölvilágositás és meggyőzés esz-

[1]) Példa gyanánt, utalni lehet Campeggio levelére Sadolethoz 1524. szeptember 23-án, Burgio levelére Sadolethoz 1524. augusztus 25-én, valamint az utóbbinak 1526. május 26-ikán Bini protonotariushoz intézett levelére, a melyben szemrehányásokat tesz neki azért, hogy nem küldötte meg Bembo egy munkáját és »Pasquino verseit.«

[2]) Hogy egy példát hozzunk föl, a búcsú-engedélyekről mindig a legnagyobb kegyelettel szólnak; azokban a fensőbb kegyelmek forrásait látják.

közeire helyezik a fősúlyt, és kellően értékesítik azt a tényezőt, mely a wittenbergi reformátor művében oly hatalmasnak bizonyodott, t. i. a könyv-sajtót. Campeggio Németország katholikus hittudósaival szoros összeköttetésben áll; könyveket irat és nyomat; e czélra soha sem kiméli a szent-szék pénzét; sőt azt javasolja a pápának, hogy a német birodalom nagyobb városaiban, tudós egyházi férfiaknak állandó fizetést rendeljen, oly kötelezettséggel, hogy a reformatorok által közrebocsátandó könyvekre azonnal czáfolatot irjanak és nyomassanak. [1])

Vallási meggyőződéseik szilárdságával erkölcsi érzésök bensősége teljes öszhangzásban áll. Az egyház körében elhatalmasodott visszaélések elől nem húnynak szemet. Ismételten hangoztatják, hogy »az egyház testét elborító sebek« orvoslására csak egy gyógyszer van: »a vallás ügyének, az egyház méltóságának rég várt restauratiója.« Magasztalják a pápát, ki el van határozva arra, hogy a reformot keresztülviszi. Lelkesítik ezen szándék valósítására. Javaslatokat terjesztenek eléje. És Campeggio, 1524. nyarán, a regensburgi gyűlésen, legátusi hatalmát »a clérus élete javítására« vonatkozó statútumok megállapítására használta föl.[2])

A magán élet feddhetlen tisztasága nagy becsben áll előttök. Tudják, hogy az egyház hatása a

---

[1]) Érdekesek e tekintetben Campeggio 1524. október 19. és 1525. február 8-iki jelentései. — Ismeretes, hogy Eck Euchiridion-ját »hortatu Cardinalis Campegii« írta és adta ki.

[2]) Például idézhetjük Campeggio 1524. szeptember 23., október 9., november 17-iki jelentéseit; stb.

szolgálatában álló férfiak reputátiójától is függ. Tartózkodás nélkül sújtják a bűnt, bármily magasan áll a bűnös. Minden alkalommal kíméletlenül ostorozzák az erkölcsi sülyedést, melynek Magyarországban tanúi. Jellemző, hogy példát is hozzunk föl, Burgio fölháborodása, mikor értesűl, hogy Balbi Jeromos, Lajos királynak gyermekkorában tanítója, a római udvarnál kitűntető fogadtatásra talált és fontos megbízásokat nyert. A szellemdús humanista irót kedveli, munkáit nagyrabecsüli; de erkölcsi jelleme árnyoldalait föltárva, a pápát figyelmezteti, hogy ilyen ember szolgálatait fölhasználva, magát is compromittálná.[1])

Állásuk természete lehetővé teszi, hogy az egyének és állapotok felől hiteles informátiókat szerezzenek. De két nehézséggel kellett küzdeniök. Egyik az, hogy a magyarországi politikai viszonyok szálainak kúszált szövevényét nem mindig bírják kibonyolítani. A másik a pessimismusból származik, mely különösen Burgio jellemző tulajdonsága. Folytonosan elkeseredett hangulatban van, s ez néha itéletét túlszigorúvá vagy igazságtalanná teszi, mikor a felelősség egész súlyát olyanokra hárítja, kik a szerencsétlen helyzetnek inkább áldozatai mint okozói. De elfogultságáról is kegyelettel szólhatunk. Annak kútforrása: a magyar nemzet iránti szeretete. Míg az önzést és könnyelműséget ostorozza, tudja méltányolni a nemzet nemes jellemvonásait, melyek minden jövevényt, a ki ellenséges érzület nélkül lépi át az ország határát, megragadnak.

---

[1]) Burgio 1524. november 14-iki jelentése.

Burgio pedig meleg rokonszenvet hozott magával, mely a magyar jellem megértését könnyítette, és sugalmazója volt azon ügyességnek és tapintatnak, melyet a magyarok irányában bánásmódja kitüntetett, és a melyet úgy Campeggio bibornok, mint egy római ügynök, a ki a mohácsi vész előtt néhány héttel jött Magyarországba, csodálattal eltelve magasztalnak.[1]) Rövid idő alatt egészen acclimatisálódott Magyarországban. »Mindnyájan úgy szeretjük őt — irják innen Rómába — mint ha a magyarországi Sicúliában (a székely földön) és nem az olaszországi Sicziliában született volna. Igazi magyar embernek tartjuk.« [2]) És ő maga is több izben hangoztatta, hogy magyarnak tekinti magát.[3])

Valóban, az egyház feje atyai gondoskodásának közvetítőjét mintegy a hazafiúi áldozatkészség szelleme vezéreli pályáján.

És jelentéseinek tanulmányozása arra az eredményre vezet: hogy soha idegen diplomata azon ország java iránt, mely működése szinhelyéül szolgál, bensőbb érdeklődést és nagyobb buzgalmat nem tanusitott, mint a milyennel Burgio Magyarország érdekeit és megmentése ügyét fölkarolta.

---

[1]) Campeggio 1524. szeptember 24-iki jelentésében irja róla: »È molto grato et diligente et fa molto honore a sua Santitá, conversando liberalmente et con dignità et buona maniéra cum quella Maestà et Signori.« És Verzelius János 1526. julius 22., 26. és augusztus 13-án, Budáról, Sadolethez intézett levelei, melyekre alább visszatérünk.

[2]) Brodarics levele a pápához, 1524. augusztus 21-én. (Theiner. II. 639.)

[3]) Burgio 1526. junius 2-iki jelentése.

MÁSODIK FEJEZET.

A magyarországi pártok állása a szent-szék irányában. — Verbőczi vallásos buzgalma. — Bornemisza János. — Burgio elutazása Rómából és működése Zengben. — Burgio megérkezése Budán és első fogadtatása az udvarnál. — A törökökkel indított béketárgyalások megszakitása.— Szalkai László esztergomi érsek. — A franczia diplomatia ármányai., — A pártmozgalmak Magyarországban.

Szemben a pártküzdelmekkel, melyek Mátyás király halála óta Magyarországban úgy szólván szünet nélkűl dúltak: a pápák mindenek fölött oda hatottak, hogy az országban a belső béke és egyetértés helyreállíttassék, a nemzet egyesült erővel orvosolja a zavarteljes időkben elhatalmasodott bajokat, és oltalmazza meg hazáját.

VII. Kelemen pápa törekvéseinek is ez volt végczélja. Mindazáltal a két párt közől rokonszenve a nemzeti párt felé hajolt.

Az egyház feje és az olasz fejedelem egyaránt fölismerte annak szükségességét, hogy Magyarország az erős és független állam föltételeit birja, mert csak így várhatta, hogy egyrészről az ozmán hatalom, másrészről úgy a franczia királyok, mint a német csá-

szárok világuralmi törekvései ellenében védgátat fog képezni. Az európai egyensúly föntartására legbiztosabb és legönzetlenebb szövetségesül Magyarország és Lengyelország ajánlkoztak. Ezen két államot szoros kapcsolatba hozni; a belső bajok megszüntetése és a külső veszélyek elhárítása nagy szolgálataival, a két állam kormányában a szent-szék befolyását állandóan érvenyesíteni: ez volt VII. Kelemen politikájának iránya.

Törekvéseiben nem számíthatott a magyarországi udvari pártra, a mely teljesen az ausztriai házra támaszkodott, és a melynek egyik legbefolyásosabb tagja: György őrgróf a szent-szék irányában ellenséges állást foglalt el és nyiltan Luther felé hajolt.

Ellenben a nemzeti párt mindig azon volt, hogy hódolatát és szolgálatkészségét a szentszék irányában kitűntesse. Egyik vezére, Verbőczi István, kiváló államférfiúi tapintat jelét adta azzal, hogy a bácsi gyűlésen — a melynek az ő szava adott irányt — X. Leo pápához követség küldését határoztatta el, és vezetését magára ruháztatta. Vallásos lángbuzgalma, classicai műveltsége és rhetorikájának hatalma mély benyomást tett a római udvarnál, a hol a legkiválóbb főpapok, köztök Medici Gyula bíbornok, a leendő VII. Kelemen pápa, tiszteletét és rokonszenvét megnyerte. [1])

Ezt megőrizni és gyarapítani igyekezett ezután is. A mire a legalkalmasabb eszközt választotta, mi-

[1]) Maga VII. Kelemen pápa, öt évvel utóbb, 1524. febr. 20-án Verbőczihez intézett levelében utal erre. »Te — úgymond — quem in minoribus constituti diliximus.«

kor a Luther elleni küzdelemben közreműködését ajánlotta föl a szent-széknek. Az 1521-ik év elején egy bécsi dominikanus czáfoló munkáját »Luther Márton istentelen, pestist terjesztő dogmái ellen« saját költségén kinyomatta.[1]) És kevéssel utóbb, a wormsi birodalmi gyűlésen kísérletet tett, hogy Luthert tévtanai visszavonására bírja.[2])

Majd az 1523-ik évi rákosi országgyűlésen a nemzeti párt vitte keresztűl azt a végzést, mely »a lutheránusokra, pártfogóikra és párthiveikre,« a fő- és jószágvesztés büntetését határozta.

Verbőczi a szent-szék magyarországi követőihez mindig benső viszonyban állott. És bizonyára ő volt az, a ki Burgio bárót a nemzeti párt czélzatai jogosúltsága és üdvös volta felől meggyőzte.[3])

---

[1]) A munka czíme: »Fratris Ambrosii Cath. Ord. Praed. Apologia pro veritate catholicae et apostolicae fidei ac doctrinae adversus impia ac valde pestifera Martini Lutheri dogmata.« A Verbőczi költségén megjelent második kiadást Singrenius Bécsben nyomatta ki.

[2]) Aleander pápai nuntius egyik wormsi jelentésében írja: »Quello Messer Stefano che fu altre volta ambasciator a Roma et Balbo . . . fecero buona opera contra quel ribaldo, perche lo invitarno a pranzo, et haveano trovato indotto, et lo exhortarono a ridursi alla bona via, non solamente pregandolo ma ancora demonstrandoli evidentemente molti suoi errori; et che volendo Luther rispondere si porto male, come dicono li astanti; che li ambasciatori dissero poi a Cesare et tutta questa corte che lhaveano trovato et indotto et paccio.«

[3]) Burgio a pápa által fölszólíttatván, hogy a magyarországi állapotokról tüzetes jelentést tegyen, 1525. ápril 13-ki jelentésében világosan és határozottan kimondja, hogy a főrendektől, a kik önérdekeik hajhászásába és kölcsönös viszá-

Ezen meggyőződést már akkor szerezte meg Burgio, mikor Vio bibornok-legátus oldala mellett működött Magyarországban, és VII. Kelemen pápa megválasztatása után Rómába utazván, itt a magyarországi állapotok felől adott informatióiban is kifejezésre juttatta. A pápa leveleiből tudjuk, hogy Burgio Zápolyai János »nagy tekintélye, az ország védelmében tanusított hűsége és vitézsége felől, sokat beszélt előtte;« hogy továbbá előadta, »mily bölcseséggel és buzgalommal működik közre Verbőczi az ország igazgatása- és oltalmazásában.« [1])

Mikor Burgio nuntiusi állása elfoglalása végett Rómából Magyarországba jött, szokás szerint, ajánlóleveleket hozott magával a királyi párhoz, a legkiválóbb főurak- és főpapokhoz. A pápa az udvari párt vezérei irányában sem fukarkodott udvarias és elismerő nyilatkozatokkal. De a nemzeti párt vezéreihez intézett levelek, a chablon keretét túllépve, politikai magatartásuk világos jóváhagyását tartalmazzák.

Az erdélyi vajdát arra buzdítja a pápa, hogy

---

lyokba elmerültek, nem várhatni az ország bajai orvoslását. Azután áttér a köznemesség jellemzésére és azt három csoportba osztályozza: az első fegyveresekből áll, a kik a főurak zsoldjában szolgálnak és azoktól függenek; a másodikba azokat sorozza, a kik jószágaikon élnek és nem járnak az országgyűlésbe; a harmadikat — úgymond — »a gazdag és vagyonos nemesség képezi, mely őszintén óhajtja a haza javát, és a melynek élén nyolcz vagy tíz hangadó személy áll: Verbőczi István, Paksi János, Ártándi Pál, Pősthényi Gergely és mások.«

[1]) Az alább említendő pápai iratok szavai.

»az ekkorig megszokott erélylyel és buzgalommal őrködjék az ország fölött, a melynek java az ő jólétével szoros kapcsolatban áll; ne szünjék meg a szent hit és a király ügyében érdemeket szerezni.« És értesíti, hogy »bizonyos dolgok iránt, melyek úgy Isten dicsőségét és az ország oltalmát, mint az ő saját javát illetik,« a nuntius értekezni fog vele.

Verbőczinek pedig tudomására hozza, hogy »az ország java és a király dicsősége előmozdítására irányzott üdvös tevékenysége örömmel tölti el; az ő és a vele együtt ugyazon czél felé törekvők irányában hálára érzi magát lekötelezve; minélfogva őt, kit bíbornok korában megszeretett, ezentúl még jobban fogja szeretni.«[1])

A pápa különös súlyt helyezett Bornemisza Jánosra, a ki, mióta György őrgróf őt a király környezetében háttérbe szorította, az udvartól távoltartotta magát; a haszonleső és számító főrendek soraiban úgyszólván elszigetelve állott, mint az önzetlen hűség és az áldozatkész hazafiság példányképe. Ennélfogva a pápa őt oly magasztalásokkal halmozta el, a melyek mellett a Zápolyaihoz és Verbőczihez intézett elismerő szavak elhalványúlnak.

»Nemességednek — így szól Bornemiszához —

[1]) A február 20-án kelt pápai iratok Katonánál. XIX. 432. 435. A Verbőczihez intézett levél egy passusából (sicut alias ad te scripsimus) azt lehet következtetni, hogy neki a pápa már előbb is irt, talán azonnal megválasztatása után. Hogy a pápa szeretetteljes nyilatkozata nem puszta phrásis, mutatja Burgio 1524. deczember 26-iki jelentése, melyben figyelmezteti Sadolet püspököt, hogy Verbőczi iránt a pápa »have particular affettione.«

buzgóságát, törhetetlen hűségét, melylyel kedvelt fiunk Lajos királyhoz ragaszkodik, és hódolatát, melyet a szentszék iránt tanusít, törekvései és tetteiből régóta ismerjük. Újabban megismertette velünk hozzánk intézett leveled és kedves fiunk Burgio nuntius előadása, a melyből értesültünk, hogy mily hűséggel ragaszkodol királyodhoz és az apostoli székhez, mennyire törekszel előmozdítani a közjót. Minden üdvös vállalat megindításában és keresztülvitelében bölcseségeddel az öregeket, tetterőddel az ifjakat túlszárnyalod.... Mi tehát, kedves fiunk, az atyai szeretet hő érzelmeivel kérünk Téged, kit annyi szent cselekedet híressé és előttünk kedvessé tesz, hogy életed alkonyát szent szolgálatokkal dicsőítsed, és majdan áhítatosan adjad vissza lelkedet Istennek, a ki hosszú és szerencsés élet áldásaival elhalmozott. Miután hosszú időn át szentelted volt lelki és testi erőidet Isten szent hite, királyod és országai védelmére: nem marad egyéb hátra, mint hogy az égben elvegyed buzgalmad jutalmát, a dicsőség pálmáját, melyet Isten a hozzád hasonlóknak igért. Mi, kik Magyarország iránt különös atyai gondoskodással viseltetünk, a Te jellemed- és erényeidre nagy súlyt helyezünk, magunkat irányodban hálára kötelezettnek valljuk és vallani fogjuk, a miért is támogatásunkról mindenkorra biztosítunk.«[1])

Ezen levelekkel és utasításaival ellátva, Burgio 1524. február vége felé hagyta el az örök várost. Útja Velenczén át vezette, a hol rövid időre megállapodott, hogy a köztársaság kormányánál a pápától

[1]) Az 1524. február 20-án kelt pápai bréve. És Burgio külön utasítást is kapott, hogy Bornemisza buzgalmát éleszteni

nyert megbízásban eljárjon. Bizonyára az volt föladata, hogy a signoriát Magyarország érdekei fölkarolására buzdítsa. [1])

Zengben lépett a magyar birodalom területére. A legelső teendő, mely itt várakozott rá, balsejtelmekkel tölthette el. VI. Adorján pápa, a törökök által fenyegetett horvátországi várak szűkölködő őrségei fölsegítésére, nagy mennyiségű gabona-készletet ajánlott föl, a melyet hajón Zengbe szállíttatott, hogy onnan küldessék szét az egyes várakba. De a gabonából csak kevés jutott el rendeltetése helyére. Legnagyobb részét a zengi kapitány és tiszttársai elárusították, a befolyt pénzösszeget saját czéljaikra fordították. VII. Kelemen pápa fölháborodással értesült eljárásuk felől, és Burgiót fölhatalmazta, hogy egyházi büntetésekkel kényszerítse őket az eladott gabona árának és a fönmaradt készletnek kiszolgáltatására.[2])

Burgio Zengből, Zágrábon át folytatta útját. Ápril első felében érkezett Magyarország fővárosába.[3])

---

igyekezzék. »Ez nem nehéz föladat — írja a nuntius — mert valóban a szentszék híve és őszintén szívén viseli a közjót.« (Burgio 1524. július 25-ki jelentése.)

[1]) A pápa 1524. február 20-án a dogehoz intézett megbízólevélben csak azt említi: »Commisimus dilecto filio J. A. Pulleoni Baroni Burgii, quem in Hungariam Nuntium nostrum mittimus, nonnulla, quae Nobilitati tuae . . . explicet, ad Dei honorem, salutemque uniuersorum eius fidelium pertinentia. . .« A pápai regestákban.

[2]) Az 1524. február 20-án Zeng város kapitányához és tiszteihez intézett breve a pápai regestákban.

[3]) Sajnos, Burgio jelentései, a melyeket útjából és magyarországi tartózkodása első négy hónapja alatt küldött Ró-

Itt a királyi udvar közelében, a budai vár egyik házában telepedett meg. De azt a kedvezményt, a melyben más külföldi követek részesűltek, a királyi kincstárból nyervén ellátásuk költségeit, nem vette igénybe. A szent-szék által rendelt szerény fizetésből födözte magyarországi tartózkodása összes szükségeit. [1])

Burgio megérkezése idejében, a magyar udvart azon időnkint újból fölmerülő kérdés foglalkoztatta, hogy Magyarország érdekében nem volna-e czélszerű a törökkel békeséget kötni.

Ugyanis az 1524-ik év elején a lengyel király kémei, a havas-alföldi vajdák és a határszéli bánok egybehangzón jelentették, hogy a szultán tavasz nyíltával Magyarország elfoglalására hadat fog vezetni, e czélra nagy készületeket tesz, és a tatár khánnal is szövetkezett. Lajos király a pápához fordúlt, világosan kijelentvén, hogy magára hagyatva, ellenállani nem képes, a miért fölkéri őt, hogy a keresztény hatalmaktól segítséget eszközöljön ki. És hogy pressiót gyakoroljon rá, megemlíti, hogy most nem volna ilyen szoron-

---

mába, nem maradtak fönn a pápai levéltárban. Megérkezését Budára jelenti Guidoto velenczei ügynök april 7—13-ki leveleiben, melyek april 24-én érkeztek Velenczébe. (Kivonatosan Marino Sanudo évkönyvében, a hol hibásan áll ápril helyett márczius. Mert föntebb márczius 28-án jelezi a márczius 6—13-iki budai levelek megérkezését; igy tehát ápril 24-én csak az ápril 7—13-ki levelekről lehet szó.)

[1]) Kezdetben havi fizetése csak 60 ducát volt; a melyet a pápa 1525. febr. 12-én 100 ducátra emelt.— Az 1525. és 1526-ik évi királyi számadási könyvekből tudjuk, hogy a lengyel király követeit a magyar kincstár látta el.

gatott helyzetben, ha néhány év előtt elfogadja Szulejmán békeajánlatát, melyet X. Leo tanácsára viszszautasított; a minek az lett következménye, hogy Magyarország elvesztette Belgrádot, és a végromlás szélére jutott. »Mindezt — úgymond — nem szemrehányásúl hozom fel; mert azt, hogy a római egyház tanácsát követtem és parancsát teljesítettem, soha sem fogom megbánni. De Szentséged viszont beláthatja, hogy méltánytalan volna, ha a szent-szék, melynek szava nagyobb súlylyal bírt előttem, mint országaim jóléte, veszélyes helyzetemben elhagyna.« [1])

Azonban a király és a tanácsosok, nem bízva az esetleg nyerendő ígéretek valósulásában, a szultán követével tárgyalásokat indítottak meg.[2]) Habár ezek a legszorosabb titok leple alatt folytak, hírök eljutott Rómába; valószínüleg a nemzeti párt vezérei útján, a kik a török békét mindig ellenezték, részint azért, mert abban a nemzet hagyományos missiója megtagadását és régi dicsősége elhomályosítását látták, részint azért is, mert a békekötés után a köznemesség hadi szolgálatból élő számos tagja kenyerét vesztette volna el.

A pápa, a ki a támadó nagy hadjárat létesítésére czélzó tervein élénk reménynyel csüggött, ezeket meghiúsítva látta volna, ha a magyarok békét kötnek.

---

[1]) Lajos király 1524. február 4-én a pápához írt levele Theinernél. II. 632. Ugyanakkor a császárhoz és az angol királyhoz írt levelei. Londoni Okmánytár 70.

[2]) Guidoto velenczei ügyviselő jelentése Budáról, 1524. márcz. 6-án.

Ezért Burgiót utasította, hogy az alkudozások megszakítására hasson. [1])

A nuntius első ünnepélyes fogadtatásakor (május első napjaiban), a pápa azon kérelmét adta elő, hogy a király a törökökkel békét ne kössön, és biztosította, hogy a szent-szék egész hatalmával támogatni fogja. [2])

Az alkudozások a török követtel megszakíttattak. Mire haladék nélkül megújultak az ellenséges támadások. Belgrád eleste óta, az Alsó-Duna mentében, az ország kulcsa Szörény vára volt, melyet most erős török sereg vett ostrom alá. A csekély őrség, bár mindenben szűkölködött, vitéz ellenállást fejtett ki. Az ostromlók csakhamar abbahagyták a vívást, és a közelben erősség építéséhez fogtak, hogy a további hadi munkálatokban támpontúl szolgáljon. [3])

Ezalatt a király parancsot bocsátott volt az alvidéki urakhoz, hogy bandériumjaikat Szörény fölmentésére küldjék. De senki sem mozdúlt. [4]) Az udvarnál is tétlenűl szemlélték a végvár veszedelmét. Pedig váratlanúl forrás nyílt meg, a melyből a hadi készületekre meríteni lehetett. Néhány héttel előbb

[1]) Ferdinánd főherczeget is fölkérte erre a pápa. A főherczegnek 1524. ápril 16-án Lajos királyhoz és magyarországi követéhez intézett leveléből tudjuk ezt. Firnhaber. 43. 44.

[2]) Ezen audientia felől csak Guidoto 1524. május 7-iki jelentéséből értesülünk, és ez is csak a Marino Sanudo kivonatában maradt ránk. »Quel Baron di Sicilia Orator del Pontifice havea auto audientia publica et exortato il Re e quelli Signori a non far pace cum Turchi, prometendo per nome del Papa di non mancharli di presidii.«

[3]) Guidoto 1524. május 7. és 24-iki jelentései.

[4]) Guidoto június 18-iki jelentése.

(ápril 7-én) húnyt el Szakmári György esztergomi érsek, a ki hazája iránti szeretetét végrendeletében azzal fejezte ki, hogy az Ausztriához kapcsolt magyarországi várak, a nemzet által rég óhajtott és sürgetett, visszaváltására, hatvanezer aranyat hagyott. Ezen öszszeget a király sürgetőbb szükség kielégítésére kivánta fordítani. [1])

Ugyanakkor a szent-szék fölhatalmazta, hogy az esztergomi érsekséget két éven át üresedésben hagyja, és jövedelmeit szintén az ország védelmének czéljaira fordítsa. [2]) De az udvari párt rábirta a királyt, hogy ezen kedvezményt ne vegye igénybe, és az érsekséget töltse be.

Az ország első egyházi méltóságát az udvari párt egyik vezére, Szalkai László egri püspök és királyi cancellár nyerte el. Szegény nem-nemes családból származott, atyja varga volt. Tehetségei és müveltsége, ifjú éveiben a királyi cancelláriában szereztek neki alkalmazást, a mely utat nyitott neki a legmagasabb polczokra. Ritka ügyességgel meg tudta nyerni mindig a mérvadó egyéniségek, előbb Bakocs és Szakmári primások, majd Ulászló és Lajos királyok rokonszenvét s bizalmát. Nélkülözhetetlenné tette magát. Azzal, hogy minden szolgálatra képes és kész volt, uralkodó állásra emelkedett. Úgy hogy a pápai nuntius »Magyarország második királyának« czímezheti.

Az egyházi szellem és fegyelem hanyatlásának ama korában a főpapi javadalmak tisztán világi szol-

[1]) Guidoto május 7-iki jelentése.

[2]) Guidoto ápril 7-iki jelentése.

gálatok jutalmazására is szolgáltak. És az udvar kegyei által világi férfiaknak, sőt kiskorúaknak is juthattak osztályrészűl. Köztudomású, hogy Mátyás király Esztei Hippolytnak, neje öt éves unokaöcscsének, az esztergomi érsekséget adományozta volt. Szalkai László a váczi, majd az egri püspökséget, végre az esztergomi érsekséget nyerte adományúl, bár a kisebb egyházi rendeket sem vette föl. A magas egyházi állás vagyoni és politikai előnyeit élvezte, a nélkűl, hogy kötelességeit teljesítette és szellemét elsajátította volna. Valamint tehát állására nézve tulajdonképen nem volt pap, politikai hivatása méltó betöltésére — mint egri püspök királyi cancellárrá lett — sem birta a szükséges kelléket mind; nélkülözte a legszükségesebbet: az önzetlenséget. Rendszerint magán czéljai, hatalmi állása föntartásának érdekei lebegtek szemei előtt, sőt nem ritkán még alsóbbrendű rugók működtek eljárásában. [1])

Szalkai László — a ki Várdai Pál egri püspökkel és Sárkány Ambrus országbiróval mintegy triumvirátust képezett, a királynéval és György őrgróffal is szoros kapcsolatban állott — a nemzeti párt leghatározottabb ellensége volt, és magatartásával a két párt között fönnálló elkeseredést még növelte. Ezt külföldi izgatás is szította. A franczia diplomatia, mely a czéljaihoz vezető utak megválasztásában egyaránt leleményes és lelkiismeretlen volt, miként a

[1]) Burgio kezdettől fogva ellenszenvet érezett Szalkai iránt, a kit önző eljárása miatt többször szigorúan megrótt és bevádolt Rómában. Legtüzetesebben jellemzi 1525. febr. 6-iki jelentésében.

törökök hódítási vágyát, úgy a magyarországi pártküzdelmeket is, számításai körébe vonta. 1524. tavaszán, Rincon Antal, franczia ügyviselő, Magyarországban járt, és az elégületlen urakkal összeköttetésbe lépve, odahatott, hogy Károly császár, sógorától, Lajos királytól segélyt ne várhasson. [1])

Magyarország helyzete magában véve is olyan volt, hogy királya nem gondolhatott szövetségesei támogatására. Az országban pedig a két párt döntő ütközetre készült, és a közelégületlenség oly fokot ért el, hogy Lajos király, az országgyűlést, mely minden esztendőben tavasz nyiltával volt megtartandó, zavarok kitörésétől félve, nem merte összehivni. [2])

[1]) Ferdinánd már 1524. jún. 13-án figyelmezteti a császárt, hogy »mire practice Galli« élesztik a magyar- és csehországi zavarokat; szól Rinconról is. (Archiv für österr. Geschitsforschung. II. 131.)

[2]) Ferdinánd idézett levelében irja ezt, említvén, hogy »Prelati et Magnates pessime sunt populo affecti, et populus illis invicem infensus existit.« (A populus alatt a köznemességet érti.) Lajos király 1524. augusztus 8-án a lengyel királynak irja, hogy a Szent-György napi országgyűlés nem tartatott meg. (Acta Tomiciana. VII. 80.)

HARMADIK FEJEZET.

Campeggio a nürnbergi gyűlésen. — A törökök ellen megajánlott hadi segély eredménytelensége. — Burgio Lengyelországban. — Visszatérése. — Szörény-vár veszedelme. — A pesti országgyülés 1524. őszén. — Eredménytelen föloszlása. — A horvátországi végvárak szomorú állapota.

Burgio, miután négy hónapot töltött volt Magyarországban, azon meggyőződésre jutott, hogy a királytól és a kormány élén álló uraktól az ország megoltalmazását és megmentését nem várhatja.

Időközben azon remények is, melyeket a szentszék a német birodalmi gyüléshez csatolt, meghiúsulának.

Campeggio bíbornok a nürnbergi gyűlésen azon volt, hogy Magyarország részére lehetőleg jelentékeny és gyors segítség megajánlását eszközölje ki. A magyar király biztosai — Goszthonyi győri püspök és Sárkány Ambrus pozsonyi főispán — hathatósan támogatták, és előterjesztésök — mint Ferdinánd főherczeg a császárhoz írt levelében említi — »a kősziklát is megindította volna.«

A császári biztosok azt ajánlották, hogy a húszezer fegyveresből álló egész haderő, melyet a wormsi gyülés Károly császárnak, koronázási utjára, kísé-

retül ajánlott föl (Rőmer-zug), a török ellen küldessék; de a rendek többsége csak felét volt hajlandó átengedni, azt is egyedül azon esetre, ha a törökök intéznek támadást Magyarország ellen. A nagy hadjárat ügye tárgyalását ismét későbbi alkalomra halasztották. [1]) Sőt a reformátió vezérférfiai — első sorban maga Luther — odahatottak, hogy a török ellen intézendő hadjáratnak a szent-szék által fölkarolt tervét népszerűtlenné tegyék. [2]) És a Nürnbergben megszavazott segélyhadból magyar területre egyetlen fegyveres sem lépett.

Az ország elhagyatottsága és a belzavarok növekedése arra indították Burgiót, hogy a magával hozott utasításnak megfelelve, Lengyelországba utazzék, és Zsigmond király támogatását vegye igénybe. [3])

---

[1]) V. ö. Károlyi Árpád értekezését: A német birodalom hadi vállalata Magyarországban. (Századok 1880-iki folyam. 278.)

[2]) Luther a nürnbergi gyülés után közrebocsátott röpratában, így ir: »Ich bitte alle lieben Christen, wollten helfen Gott bitten für solche elende verblendete Fürsten, . . . dass wir ja nicht folgen wider die Türken zu ziehen oder zu gehen, sintemal der Türke zehnmal klüger und frummer ist, denn unsere Fürsten sind.« (V. ö. Janssen. Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalters. II. 333.)

[3]) Burgio Rómából ajánlóleveleket hozott magával a lengyel királyhoz, több lengyel főpap és főúrhoz, a kiket buzdít, hogy magyar király és országa érdekében mindent, a mi hatalmukban áll, tegyenek meg. (A február 20-ikán kelt brévék a pápai Regestákban.) Burgio azonnal Magyarországba érkezése után írt Zsigmondnak. Kitünik ez a válaszból, mely (dátum nélkül) közölve van Acta Tomiciana. VI. 314.

Július első felében ért Krakóba. Itt első sorban azt igyekezett kieszközölni, hogy Zsigmond király mielőbb személyesen Magyarországba jőjjön, és befolyását az udvarnál elhatalmasodott rendetlenségek és az ország belbékéjét fenyegető pártküzdelmek megszüntetésére használja föl. De czélját nem érte el.[1])

Lengyelország szintén válságos helyzetben volt. Hasonló bajok gyengítették, ugyanazok a veszélyek fenyegették, mint Magyarországot. Ezért a lengyel tanácsosok határozottan ellenezték uralkodójuk távozását, és kimélet nélkül figyelmeztették, hogy miután a saját alattvalói között sem volt képes egyetértést honosítani meg, ne vállalkozzék idegen országban a békítő szerepére.[2])

Eközben aggasztó hírek érkeztek Magyarországból; hogy lázadástól félnek, a király életét sem látják biztosságban, sőt némely főurak a törökkel léptek összeköttetésbe. A lengyel királyt pedig az esztergomi érsek bizalmasan értesítette, hogy Zápolyai János kormányzóvá készül magát megválasztatni.

A nuntius, bár ezen tudósításokat, mivel az udvari párt vezéreitől jöttek, kétkedve fogadta, mégis

[1]) Burgio első jelentését Krakóból 1524. július 18-án küldi Rómába. Emliti, hogy 12 nap óta van a lengyel fővárosban. — Tomiczki lengyel alcancellár július 16-iki levelében szól Burgio megérkezése felől. Acta Tomicinna. VII. 42.

[2]) Burgio július 22., 25. és augusztus 15-iki jelentései. Csak Budán kapta meg a lengyel király hivatalos végválaszát, hogy a törökök és tatárok betörései miatt »a nyár és ősz folytán« nem hagyhatja el az országot. — Kržiczki pržemislei püspök 1524. július 27-én kelt fölterjesztése, melyben a király elutazását ellenzi. Acta Tomiciana. VII. 45.

visszatérését siettette, és augusztus közepetáján már ismét Magyarországban volt. [1])

Itt a zavar és fejetlenség, félelmes arányokban, nőttön nőtt.

Több főúr elhatározta, hogy az országgyűlést, melyet a király összehívni késett, magok hirdetik ki, kormányzót választanak a király mellé, és a németeket az országból elűzik.

Ezen terv meghiusítása végett, a király szeptember 8-ik napjára országgyűlést hirdetett. Egyúttal titokban, sajátkezű levelekkel, fölszólítást intézett csehországi híveihez, hogy néhány ezer fegyveres kíséretében, segítségére jőjjenek.

A magyar urak értesültek erről, és nagy zajt ütöttek. A király, bár azzal mentegette magát, hogy a törökök ellen hívta segítségül a cseheket, kénytelen volt rendeletét visszavonni. [2])

Ily előzmények után, előre volt látható, hogy az országgyűlés zajos jelenetek színhelye lesz. »Az urak — írja a nuntius — nagy félelemben élnek. Kéz alatt egyik a másik ellen izgatja a nemességet, a magyarok a németek ellen, a németek a magyarok ellen; a tanácsosok egymás ellen dolgoznak. Az eredmény az lesz, hogy azok, a kik a kormány élén állanak, a veszélylyel szemben egyesülve, papiros-igéretekkel rá-

---

[1]) 1524. augusztus 15-én küldi Budáról első jelentését Rómába.

[2]) Burgio augusztus 17-iki és Campeggio augusztus 22-iki jelentései. Valamint Lajos király 1524. augusztus 8-án Zsigmondhoz írt levele. Acta Tomiciana. VII. 80.

szedik a nemességet, a mit ekkorig minden országgyülésen cselekedtek.«[1])

Burgio személyes érintkezésben, és Campeggio bíbornok Bécsből küldött leveleivel a királyt és az esztergomi érseket ismételve fölkérték, hogy az izgatottság lecsillapitására alkalmas eszközöket használjanak föl.[2])

De ellenkezőleg, az elégületlenség ujabb táplálékot nyert azzal, hogy a király Báthori Istvánt a nádori méltóságba, melytől az elmult esztendőben megfosztatott, visszahelyezte.[3])

Ezalatt (július havában) a törökök Szörény várat, valamint a közelében fekvő Peth és Orsova kisebb erősségeket újból ostrom alá vették. A király fölmentő sereg küldését határozván el, Campeggio bíbornoktól kétezer gyalog fölszerelésére költséget kért. A legátus készséggel felelt meg e kívánatnak és egyelőre négyezer forintot utalványozott.[4])

A három határszéli vár a legválságosabb helyzetben volt, mikor az országgyűlés összejött.

Burgio, ki nem elégedett meg azzal, hogy a királyt és urakat a bajok orvoslására általános szóla-

[1]) Burgio augusztus 25-iki jelentése.

[2]) Campeggio augusztus 22-iki jelentése.

[3]) Burgio szeptember 19-iki jelentése. És a lengyel követ ugyanazon napon írt levele. (Acta Tomiciana. VII. 84.)

[4]) A mint Burgio Lengyelországból visszaérkezett, a király Szőrény vára falainak kijavítására 3000 forintot kért a pápai pénzből. A nuntius sürgetőbb föladatnak tartotta a törökök által épitett erősség lerontását. Míg ez iránt a tárgyalások folytak, jött az ostrom megujulásának hire. (Burgio augusztus 17. és szeptember 19., Campeggio október 15-iki jelentései.)

mokban buzdítsa: a teendők iránt részletes javaslatokat dolgozott ki, melyeket az országtanács és a köznemesség elé terjesztett.

Majd, szeptember 20-án, a Rákoson megjelent, és a köznemességet áldozatkészségre lelkesítette, igérvén, hogy ha a rendek kötelességöket teljesítik, a Fugger-háznál letett pápai segélypénzt az ország rendelkezésére bocsátja. [1])

Azonban a gyülekezet, mielőtt az ország védelmének ügyét tárgyalná, a belbajokkal kezdett foglalkozni. A szónokok heves kifakadásokat hallattak az urak ellen, a kik a körterhek alól kivonják magokat, és a törvények végrehajtását meghiusítják; az idegenek ellen, kik törvény ellenére hivatalokat viselnek, a közjövedelmekben részesülnek; a külhatalmak követei ellen, kik illetéktelen és káros befolyást gyakorolnak az ország ügyeire. Követelték, hogy a király távolítsa el udvarából a császári követet, valamint a lengyelek kivételével, az összes idegeneket; intézkedjék, hogy a világi urak kilenczed-jövedelmeik arányában hadakat tartsanak; veressen jó ércztartalmú pénzt; az országtanácsba ismét köznemes ülnököket fogadjon.[2])

Míg ezen tanácskozások folytak, tudósítás jött, hogy a törökök Peth és Orsova várakat megvívták, és Szörény vára a végső veszedelemben forog. Ennek hallatára a köznemesség, fölháborodásában, Budára vonúlt a királyi palota elé, hol a fenyegető kiáltá-

---

[1]) Burgio szeptember 19-iki jelentése. Sajnos, javaslatait nem ismerteti tüzetesen.

[2]) Krziczki lengyel követ október 6-iki jelentése. Acta Tomiciana. VII. 84.

sok hangzottak. »Nem akarunk elveszni. Magunk fogunk gondoskodni megmentésünkről. Kardélre hányjuk a bajok okozóit!« [1])

Néhány nap múlva még lesújtóbb hír jött. Szörény őrsége, Kállai János bán ellenzése daczára, alkudozásba bocsátkozott az ostromló had parancsnokával, és szabad elvonulást biztosítva magának, a vár kapuit megnyitotta.

Ezen esemény híre mély megdöbbenést idézett elő. Voltak, a kik súlyosabb csapásnak tartották mint Nándorfehérvár elestét; mások állították, hogy most már Erdély is menthetetlenűl elvész.[2])

Campeggio bibornok elkeseredve mondja, hogy Szörény elvesztése az egész kereszténységre szégyent hoz. Attól fél, hogy a magyarok vagy török hatalom alá jutnak, vagy békét kötnek és a barbár népnek megnyitják az útat a kereszténység szive felé. »Csak Isten segíthet rajtunk — úgy mond — ; a fejedelmektől, kik Isten földi helytartója szavai előtt elzárják füleiket, semmit sem várhatunk!« [3])

A köznemesség, Szörény eleste hirére, a király elé küldöttséget bocsátott. Szónoka, Verbőczi fölsorolta a veszteségeket, melyek az országot Lajos király és atyja uralkodása alatt érték. »Felségednek — mondá egyebek között — Magyarországon kivül vannak egyéb országai, vannak fejedelmi rokonai, a kik-

[1]) Krziczki lengyel követ október 6-iki jelentése. Acta Tomiciana. VII. 84.

[2]) Guidoto 1524. október 11. és november 7-iki jelentései.

[3]) Campeggio október 15-iki jelentése.

hez veszély idején menekülhet. De a mi sorsunk ezen ország sorsától elválaszthatatlan.« Fölhívta, hogy erős kézzel ragadja meg a kormányt; a nemesség buzgó közreműködésére számíthat; ha azonban nem gondoskodik róluk, magok fognak módot keresni, mint hárítsák el a végveszélyt, és boszút állanak azokon, a kik azt az országra hozták.

A király nevében az esztergomi érsek így válaszolt: »Ő felsége fejedelmi kötelességeinek mindenkor lelkiismeretesen felelt meg. Ezentúl is mindent, a mi hatalmában áll, meg fog tenni Magyarországért, a mely egyéb országainál, rokonai- és barátainál kedvesebb előtte. A csapásokat, melyek rájok nehezednek, az ellenség hatalma okozta. Nehogy megujúljanak, mindenét kész föláldozni, életét is koczkára fogja tenni. Számít a rendek áldozatkész támogatására.«

Ez a válasz nem nyugtatta meg a köznemességet. Elégületlenül oszlott szét, szokás szerint választmányt hagyva hátra. Ez a köznemesség kivánataival öszhangzásban alkotta meg a végzéseket, a melyektől a főrendek hozzájárulásukat, a király jóváhagyását megtagadták.[1]

---

[1]) Az országgyűlésről Guidoto október 11., Contarini (Velencze bécsi követe) október 15., Krziczki október 6. s november 11-iki jelentéseiben csak hézagos tudósitásokat találunk. Végzéseit nem ismerjük. Az 1525-iki rákosi országgyűlés törvénykönyvének több példánya azt a czímet viseli: »Articuli in conventu generali pro festo Nativitatis B. M. V. anno 1524. editi . . . reformati.« Föltéve, hogy az 1525-iki rákosi gyűlés végzései csakugyan az 1524. szeptember 8-án tartott gyűlés végzéseinek módositott kiadását képezik, nem vagyunk

Az országgyűlés tehát eredménytelen maradt. A lengyel követek, magyarországi tartózkodásuk első napjaiban, jellemző elégültséggel irják: »Az itteni állapotokhoz képest a mieinket még szerencséseknek mondhatjuk!« És visszatértök után úgy nyilatkoznak, hogy a magyarországi zavargások és lázongások lecsillapításával úgy jártak el, mint a sebbel, melyet roszul gyógyítanak; beheged egy időre, de csakhamar ismét fölfakad és még inkább elmérgesedik. »A bajok ugyanazok, a melyekben mi szenvedünk; sőt súlyosabbak. Nálunk van fejedelem; nálok a fejedelem árnyéka ül a trónon. A pártok ármányai, melyek minket rontanak, tőlök harapództak át hozzánk, nálok tehát mélyebb gyökeret vertek. A bajokat csak lázadás vagy külső támadás szüntetheti meg!« [1])

Az országgyűlés szétoszlása után, Lajos király Erdélybe készült, hogy ott összegyűjtendő sereggel Szörény visszafoglalására tegyen kisérletet, mielőtt a törökök megerősíthetnék. A pápai legátus megujította ajánlatát, hogy kétezer gyalogot fogad, ha a király személyesen táborba száll. Ferdinánd főherczeg három ágyút, háromszáz puskát és lőpor-készletet küldött.

Azonban a király csakhamar elejtette tervét, és sorsára hagyta Szörényt, melyet a törökök, Orsovával együtt, egészen lerombolták.[2])

---

képesek kimutatni, hogy miben állottak a módosítások és mikép voltak formulázva az 1524. szept. 8-iki végzések.

[1]) Krziczki 1524. október 6-án Budáról, november 28-án Krakóból írt levele. Acta Tomiciana. VII. 84. és 130.

[2]) Campeggio október 15., Burgio október 21., november 8., 14. és 22-iki jelentéseik.

Míg ekként az alsó Duna mentében a török ellenállásra nem talált, a horvátországi végvárak is veszedelemben forogtak. Ferdinánd főherczeg, mivel örökös tartományai biztonsága Horvátország megoltalmazásától függött, míg egyfelől áldozatkészséggel segítette a horvát végvárakat az ellenállásban, másfelől azzal a gondolattal foglalkozott, hogy örökös tartományaihoz csatolja Horvátországot. Az 1523-ik év nyarán rá akarta birni Lajos királyt, hogy a tartományt, a melyet megoltalmazni nem képes, engedje át neki. De ez ellen a magyar tanácsosok erélyesen tiltakoztak.[1])

Ennek következtében a főherczeg más utat választott czélja elérésére. Egyes horvát urakat igyekezett megnyerni, zsoldjába fogadni és váraik átengedésére birni. Igy ezen (1524.) év nyarán gróf Zrinyi Miklóst, a szigetvári hős atyját, Bécsbe hívta meg, vele novigradi és dobranivói várai átadása iránt alkura lépett.[2]) Sőt készületeket tett, hogy a horvátországi elveszett várak visszaszerzésére hadjáratot indít, a mihez a pápai legátus is a szent-szék támogatását igérte. De az olaszországi háború színhelyén beállott fordulat ezen terveket meghiúsította.[3])

---

[1]) Massaro velenczei ügynök 1523. október 5-iki jelentése.

[2]) Campeggio 1524. október 15-iki jelentése. — Az 1524. október 22-ikén kötött szerződés a bécsi állami levéltárban. Ferdinánd Zrinyivel ezüstbányái átengedése iránt is alkudozott. A magyar tanácsosok fölszólalása meghiúsitotta az alkut. (Lajos 1524. deczember 29-ikén Ferdinándhoz, és ennek 1515. január 3-án Lajoshoz írt levele a bécsi állami levéltárban.)

[3]) Campeggio szeptember 23-iki jelentése.

MÁSODIK KÖNYV.

(1525.)

ELSŐ FEJEZET.

Campeggio Magyarországba jövetele. — Első fogadtatása. — Az ország belbajai orvoslására czélzó igyekezetei. — A császári követ eltávolítását igyekezik kivinni. — Az esztergomi érseket törekszik megnyerni. — Tomori Pál kalocsai érsek tevékenysége. — A pápai követek rábirják, hogy lemondását a főkapitányi tisztről visszavonja, és támogatják az ország védelmében.

Campeggio bibornok-legatus, a nürnbergi birodalmi gyűlés után (1524. tavaszán), Ferdinánd főherczeg udvarához, Bécsbe költözött, hogy ott bevárja a következő birodalmi gyűlést, melynek még azon év őszén kellett megtartatni, hogy a függőben hagyott vallási kérdéseket megoldja.

Azonban az olaszországi háború megujúlása és Ferdinánd főherczegnek a háború színhelyére távozása után, be kellett látnia, hogy a gyűlés nem jő létre. Igy tehát az osztrák fővárosban való időzésének nem volt többé czélja; sőt mióta az a hír, hogy a pápa a franczia király felé hajol, elterjedett, személyes biztonságát veszélyeztetve látta.[1])

Ekkor Burgio nuntius azt a javaslatot terjeszté eléje, hogy Budára jőjjön, a hol a kereszténység ügyé-

[1]) Campeggio 1524. november 4., 5. és 29-iki jelentései.

nek több irányban szolgálatokat tehetett. A csehországi vallási bonyodalmak, valamint a lengyel király és a német lovagrend nagymestere között fönforgó viszály elintézésére a magyar királyi udvar alkalmas helynek kinálkozott. Ezenfölül a magyarországi belzavarok megszüntetésében és az ország védelmének biztosításában közreműködni szintén küldetése köréhez tartozó föladat vala. A javaslatot tehát örömmel fogadta.

És Burgio ki tudta vinni, hogy Lajos király formaszerűen meghívta őt udvarához.[1]) November végén, Nádasdi Tamás királyi titkár, — a későbbi nádor — Bécsbe küldetett, hogy a királyi meghivó iratot átnyújtsa.

A legátus készséggel igérte megjelenését; előre kinyilatkoztatva, hogy csak két hónapot (deczember és január) tölthet Budán.[2]) Deczember 8-ikán kelt útra. Hajón indúlt, de a jégzajlás miatt, kocsin kellett folytatni útját, és tiz nap múlva érkezett a magyar fővárosba. A király, udvarával, egy olasz mérföldnyi távolságra eléje ment, és a találkozásnál szivesen üdvözölte; az esztergomi érsek latin beszéddel fogadta.

Deczember 21-én volt az ünnepélyes audientia. A bibornok beszédében előadta, hogy a király meghivásának örömest engedett, mert tudja, hogy segítségre és jó tanácsra Magyarország soha sem szorúlt inkább mint most. Ő szentsége a király iránt kiváló jó-

---

[1]) Burgio november 16-iki jelentése.

[2]) Campeggio november 29-iki jelentése.

akaratot táplál, és minden erejével azon van, hogy a szenvedett csapások megboszúlására vagy legalább enyhítésére képessé tegye. A magyar nemzet ereje — úgy mond — nem hanyatlott még annyira, hogy az ellenségtől szenvedett sok veszteséget és méltatlanságot megtorolni, vagy amennyiben ezt a keresztény hatalmak meghasonlása akadályozza, legalább azok megujúlását gátolni ne bírná. Meg van bízva, hogy a szent-szék kincseit, tanácsát és tekintélyét fölajánlja. A királyt és a főrendeket inti, hogy erejöket fordítsák az ország védelmére. Ha kötelességöket teljesítik, ezzel a keresztény hatalmakat is áldozatkészségre lelkesítik.

Az esztergomi érsek, a pápa ajánlatai- és a legátus megjelenéseért, a király nevében köszönetet mondott.[1])

Campeggio mindenekelőtt a magyarországi bajok természetével és forrásaival akart megismerkedni. Csakhamar meggyőződött arról, hogy »Magyarországban a közügyekkel senki sem gondol, minden a véletlenre van bízva, nincsen sehol igazság;« minélfogva az ország okvetetlenül elvesz, ha védelméről a nemzet haladék nélkűl nem gondoskodik. Másfelől azonban nem kételkedett, hogy »jó kormány az országot a legvirágzóbb állapotba hozhatja.« Ezért föladatául tűzte ki, hogy »fölnyitja a magyarok szemeit.«

A legfőbb nehézséget, fölfogása szerint, a király »élhetetlensége és könnyelműsége« képezte. Az

---

[1]) Campeggio 1524. deczember 29-iki jelentése, a melyhez mellékelve van beszédének teljes szövege.

ismeretes olasz közmondást alkalmazta rá: »oly jó ember, hogy semmit sem ér.« És elkeseredéssel jegyzi meg: »Jaj az országnak, mely gyermeket ural.«[1])

Campeggio, társával a nuntiussal, az állapotok jobbraforduláśának föltételei- és eszközeiről elmélkedve, a legelső teendőnek azt tartották, hogy azokat, a kik a gyenge királyra vészteljes befolyást gyakoroltak, jó utra térítsék vagy az udvarból eltávolítsák.

Ezek között a legveszélyesebb Brandenburgi György volt. De ez, mint a király rokona, oly állást foglalt el, a melyet közvetlenül érinteni nem lehetett. Őt elszigetelni, szövetségeseitől megfosztani, befolyását ellensulyozni kellett. Mellette, a királynéra és általa a királyra a legnagyobb hatással volt a császári követ: Schönkircheni Schnaidpeck János, ki 1523. őszi hónapjaitól kezdve állandón a magyar udvarnál tartózkodott. A nemzeti párt előtt régtől fogva gyűlöletessé tette magát; és a pápai követek ellenséges érzületét azzal is magára vonta, hogy Luther tanait és követőit pártolta.

Campeggio, mielőtt Magyarországba jött, Burgio informátiói alapján, már azzal a kéréssel fordult volt Ferdinánd főherczeghez, hogy császári bátyjánál követe visszahívását eszközölje. A főherczeg maga is elismerte, hogy Schnaidpeck »lutheránus és kapzsi ember;« de azzal mentegette magát és testvérét, hogy azon rosz tulajdonságai felől tudomásuk nem volt, mikor Magyarországba küldötték. Igérte,

[1]) Campeggio 1524. deczember 29. és 1525. január 5-iki jelentései.

hogy vissza fog hivatni, bár ez rögtön nem történhetik meg, mert alkalmas egyénekben, a kiket ilyen diplomatiai küldetésekre alkalmazni lehet, szűkölködnek. [1])

Campeggio most Lajos királyhoz fordult, és igéretet eszközölt ki tőle, hogy a követ visszahivatását maga fogja kivánni a császártól. Ferdinánd főherczegnél is »önzetlen és lelkes császári követ« küldetését sürgette, biztosan remélvén, hogy az, ha a pápai és lengyel követekkel egyetért, a királynét vezetve és általa a királyt a jó tanácsok következetes elfogadására késztetve, a közjó előmozdítására sokat tehet. [2])

Nem kevésbbé fontos volt az esztergomi érseket megnyerni. Campeggio minden eszközt fölhasznált, hogy őt önző politikája megváltoztatására birja. Keményen beszélt vele; figyelmeztette, hogy ha az ország elvesz, az ő hatalmas állását is elveszti. Majd a bíbornoki méltóságot helyezte jutalmúl kilátásba. Mindenekelőtt pedig odahatott, hogy az egyházi állásával járó kötelességeknek megfelelve, az egyházi rendeket vegye föl. Erre rá is bírta.

---

[1]) Campeggio 1524. november 17-iki jelentése. Ebben egyebek között emliti. hogy október végén Lajos király, a főherczeghez intézett sajátkezű levélben, panaszt emelt a követ ellen, hogy az esztergomi érsekkel az ország kizsákmányolására szövetkezett, és a királyné szolgálatában egy megkeresztelt zsidót alkalmaztak, »a ki minden rosznak szerzője.«

[2]) Campeggio 1524. deczember 29. és 1525. február 8-iki, Burgio 1524. deczember 26. és 1525. február 6-iki jelentései.

A Rómából kieszközölt fölhatalmazás és dispensatio megérkezése után, az 1525-ik év husvéti ünnepeken, Campeggio Szalkait előbb áldozárrá, azután püspökké szentelte föl. Az érsek ezen szent szertartás alatt mélyen meg volt indúlva, szemei könyekkel teltek meg. A bíbornok megragadta az alkalmat, hogy szivéhez szóljon. Beszédet intézett hozzá; figyelmeztette a veszélyekre, melyek Magyarországot és az egész kereszténységet fenyegetik; intette, hogy a veszélyek elhárítására tegyen meg mindent, a mi tőle telik. Szalkai fogadta, hogy kötelességét híven fogja teljesíteni. [1])

Míg az esztergomi érseket hatalmi állása föntartásának érdekei vezették cselekvésében, Kalocsa érseke, Tomori Pál, a hazafias áldozatkészség példányképe vala. És benne a pápai követek az ország védelmének biztosítására czélzó föladatuk megoldásában hű munkatársat találtak.

Bornemisza János iskolájában nevelkedve föl, az ő szolgálatában, ifjukorától fogva, vitézségével úgy a törökök, mint a lázadó pórok és a zavargó székelyek elleni harczokban kitűntette magát. Két jegyesének, rövid időközben, hirtelen bekövetkezett halálát Isten hívó szózatának értelmezve, elhagyta a katonai pályát, és a szent-Ferencz-rend öltönyét vette föl. De az ország veszedelme csakhamar kiszólította magányából. Nándorfehérvár eleste után, (1522.) a köznemesség sürgette, hogy a király Tomorit kalocsai

[1]) Campeggio 1524. deczember 29., 1525. február 8., ápril 13. és 25-ik, Burgio 1525. ápril 13-iki jelentései.

érsekké és az alvidék főkapitányává nevezze ki. Lajos király e kivánatnak kész volt megfelelni. De Tomori vonakodott a magas állást elfogadni, és csak VI. Adorján pápa parancsszava előtt hajolt meg.[1])

Kettős hivatásának lelkes buzgalommal felelt meg. A pápai követek jelentéseikben magasztalásokkal halmozták el erényeit és érdemeit. VII. Kelemen pápa pedig hozzá intézett levélben, elismerését és tiszteletét meleg szavakkal fejezte ki.

»Lelkünk kimondhatatlan örömére értesültünk afelől, — igy szól — hogy mikor a török ellen küldendő sereg élére vezért keresének, a választás Atyaságodnak vitézség, katonai képzettség és ájtatosság által egyaránt kitünő személyére esett. Miután régebben katonáid szeretete környezett és az ellenség rettegésének tárgya valál, a dicsteljesen megfutott hadi pályáról lelépve, a szent-Ferencz-rend kolostorába zárkóztál el, hogy a Magasságbeli szolgálatának szenteljed életedet. Onnan kiszólittatván ... a kalocsai egyház főpapjává és a hadsereg vezérévé neveztettél ki, hogy híveidet, a kiknek lelki kormányát vezeted, egyúttal a hitetlen ellenségtől is megoltalmazzad ... Az Úr mintegy saját családja köréből bocsátott ki hívei vezetésére, ellenségei leküzdésére. Magyarország iránti szeretetünk által indíttatva, örvendezünk az Úrban, a kinek hálát adunk jótéteményeiért. És érzelmeink sugalmazását követve, bár szükségét nem látjuk, intünk, hogy a szent hit és hazád javáért ezentúl is, mint ekkorig, buzgólkodjál. Most,

[1]) Életrajza megjelent e sorok irójától a Századok 1881-ik évi folyamában és különnyomatban.

mikor Isten a főpásztor és hadvezér kettős méltóságával földiszített, áhitatosan és erényesen végezzed életedet, mely Istennek vala szentelve mindenkor... Erényeid szemeink előtt fognak lebegni és minden alkalmat megragadunk, hogy állásod díszét emeljük. Az Úr áldjon, oltalmazzon és vezéreljen az ő szent neve és hite védelmében.« [1])

Burgio híven támogatta Tomorit tanácsa- és befolyásával. Viszont az érsek folytonosan értesítette tevékenysége felől; tudomására hozta a kémei- és ügynökeitől kapott hireket; de ezek megítélésében nem járt el kellő kritikával, minélfogva gyakran keltett indokolatlan rémületet és alap nélküli reményeket. [2])

Campeggio bibornoknak, néhány nappal Magyarországba érkezése után, alkalma nyilt érintkezésbe lépni vele.

Tomori az 1525. év első napjaiban Budára jött, és mivel hadai zsoldjának kifizetését és a véghelyeknek a szükségesekkel való fölszerelését régóta eredménytelenül sürgeté, főkapitányi tisztéről lemondott. [3])

A két pápai követ mindent megtett, hogy őt elhatározása megmásítására birja. De egyszersmind lemondását eszközül használták föl, hogy az udvarra pressiót gyakoroljanak. Abban állapodtak meg, hogy Tomori ragaszkodni fog lemondásához; előrelátták,

---

[1]) Az 1524. február 8-án kelt bréve a pápai Regestákban. Kiadva Katonánál. XIX. 430.

[2]) Ezen hireket a nuntius megirja Rómába. Az első tudósítás 1524. november 8-iki jelentésében.

[3]) Campeggio 1525. január 25-iki jelentése, a melyben magasztalva szól Tomori felől.

hogy az urak az ő közbenjárásukat fogják kérni; mire csak azon föltétel alatt vállalkoznak, ha a kormány Tomorit a véghelyek sikeres védelmére képessé teszi. [1])

A terv sikerült. Úgy történt, amint kiszámították. És a kormány valóban szokatlan erőfeszítésre szánta el magát; Tomori hadi népe (500 gyalog, 300 lovas és 1000 sajkás) számára, néhány nap alatt, tizenhárom ezer forintot fizetett ki.[2]) Az urak pedig igérték, hogy bandériumjaikat Péterváradra küldik. Ekkor azután, Campeggio fölszólítására, Tomori kijelentette, hogy állomására visszatér. [3])

A legátus, ugyanakkor, a király kérésére, késznek nyilatkozott, hogy a pápai segélypénzből egyelőre 300 gyalog, később pedig, ha Tomori újabb segítséget sürget, 200 gyalog vagy huszár kiállítására költséget ad. De kinyilatkoztatta, hogy a nuntius személyesen meggyőződést fog szerezni magának az iránt, vajjon a főrendek zászlóaljai csakugyan ott vannak-e Péterváradon.

A 300 pápai gyalog csakhamar föl volt szerelve. És a kis csapattal Tomori február másodikán útra kelt. A bíbornok budavári lakása ablakaiból szemlélte indulásukat, míg a Duna partján egybegyűlt nép magasztalta a pápát, a ki a végső szükségben el nem hagyja az országot. [4])

[1]) Burgio 1525. január 5-iki jelentése.

[2]) Az 1525. évi királyi számadások könyve. (Történelmi Tár. XXII. 49—53.)

[3]) Campeggio 1525. február 8. és Burgio február 6-iki jelentései.

[4]) Campeggio 1525. február 8-iki jelentése. A 300 gyalog háromhavi zsoldja 1946 forintot igényelt.

Mig Tomori az ország határai megoltalmazása érdekében a pápai követek közbenjárását és támogatását igénybe vette, bizalmas közléseivel reményt keltett, hogy az ország elvesztett végvára, Belgrád, fegyveres erőfeszítés nélkül visszaszerezhető lesz.

Ezen vár parancsnoka, Balibég, kevéssel ezelőtt meglepő üzenetet küldött az érseknek. Atyjától tudja — úgy mond — hogy neki Magyarországban rokona volt, derék és vitéz férfiú, a kinek neve Tomori Pál; »ha te vagy az, tudasd velem, mert akkor testvérem vagy;« és fölhívta, lépjen vele összeköttetésbe.

Az érseknek tudomása volt arról, hogy elei Boszniából vándoroltak be, és hogy a renegát Balibég is onnan származik. Ezért üzenetének fontosságot tulajdonított, és abból merész következtetéseket vont le. Azt hitte, hogy Balibég — akinek a portán hatalmas ellenségei vannak — nagy dolgon töri a fejét, talán a szultántól elpártolni és ősei hitére visszatérni szándékozik.

Reményeiben a pápai követek osztoztak. »Talán Isten ez úton akar rajtunk segíteni,« jegyzi meg Campeggio. Fölhívta Tomorit, hogy a levelezést Balibéggel folytassa, és ha őt Belgrád átadására pénzzel lehetne rábirni, kész volt a szükséges összeget rendelkezésére bocsátani. »Jobb czélra — úgy mond — a pápai pénzt nem lehetne fordítani.« [1])

Tomori később csakugyan Balibéggel, szoros titokban, tárgyalásokat indított meg. [2]) De eredmény nem mutatkozott. És valószinű, hogy Balibég közele-

---

[1]) Burgio 1525. január 20. és Campeggio január 22-iki ielentései.

[2]) Burgio 1525. ápril 6-iki jelentése.

dése ármány volt, oly czéllal, hogy a magyarokat könynyelmű tétlenségökben megerősítse.

Mindazáltal Tomori ezen idő alatt is gondosan őrködött az ország déli határszélei fölött. A törökök terjeszkedését meggátolta, sőt a magyar név hajdani varázsát fölújítva, időnkint török területre betöréseket intézett; a királyi párnak és a pápai követeknek többször török foglyokkal kedveskedett.[1])

[1]) Campeggio 1525. ápril 25-iki jelentése.

MÁSODIK FEJEZET.

A Károly császár és Ferencz franczia király közötti háború. — A szentszék álláspontja. — Burgio fejtegetései a szentszék olaszországi politikájáról. — Magyarország mint közvetítő a hadakozó felek kibékítésében. — A német lovagrend és a lengyel király közötti viszály. — Magyarország mint közbenjáró. — A nagymester Budán. — A porosz fejedelemség megalakulása.

VI. Adorján és VII. Kelemen pápák esdeklései és fenyegetései a keresztény hatalmak között a békét nem állították helyre. A Károly császár és Ferencz franczia király között öt év előtt kitört háború nem szűnt meg dúlni, sőt válságosabb fordúlatot vett.

Az 1524-ik esztendő első felében a diadalmas császári hadak a francziákat egész Olaszországból kiszorították, és a háború színhelyét Francziaországba vitték át. De Marseille ostrománál a szerencse elpártol tőlök. Szeptember végén a merész vállalattal föl kellett hagyniok. Ugyanakkor Ferencz király, újon szervezett sereg élén, az Alpokon átkelt, és ellenszegülésre nem találva, néhány hét alatt Felső-Olaszországban újra erős állást foglalt.

A hosszan tartó küzdelem kimenetele most a szent-szék magatartásától függött. VII. Kelemen, a

császár hatalmának túlterjeszkedésében veszélyt látva, mindinkább a franczia király felé hajolt, és vele, Olaszországba érkezése után, titkos egyezségre lépett. E szerint tehát érdekében állott megakadályozni azt, hogy Magyarország a császárral szövetkezzék és ennek hatalmát gyarapítsa.

De a bibornoki collégium és a pápai diplomaták nagy része a szentszék beavatkozását a két vetélytárs versengésébe, és II. Gyula harczias politikája megújulását nem szívesen látta volna. Campeggio és Burgio is ezek sorába tartoztak.

A legátus, mikor a franczia királylyal létrejött megegyezés felől tudomást nyer, azt örömmel üdvözli; de egyedül azért, mert reméli, hogy most már a pápa a császárt állandó béke megkötésére könnyen reábirhatja. [1])

Burgio a szentszék világtörténelmi hivatása- és Olaszország nagyságáért egyaránt lelkesedett. Olaszországnak külső befolyástól független, szövetséges állammá alakúlása, élén a pápával, képezte eszményét, melynek valósítása módjáról nézeteit ez alkalommal tüzetesen kifejtette.

Érdekes fejtegetéseiben elismeri, hogy a pápa helyzete nehéz és veszélyes; mert ha a császár győz, uralomvágyának túlkapásai ellen Olaszországot senki sem biztosíthatja; ha pedig a franczia király győz, Nápoly és Sicilia elfoglalásában senki sem gátolhatja. Ezen tényállásból azt a tanuságot vonja le, hogy a pápának egyik félhez sem tanácsos csatlakoznia, mert az iránt, hogy a szövetség megkötésekor elvállalt köte-

[1]) Campeggio 1525. február 8-iki jelentése.

lezettségeket a győztes megtartja, senki sem kezeskedhetik. Mivel pedig a két fél kibékítésére irányuló kisérletek sikert nem igérnek: — nézete szerint — leghelyesebb a semlegesség politikája. A pápa és a többi olasz fejedelmek várakozó állást foglaljanak el; az alatt egymás között lépjenek frigyre, gyűjtsenek pénzt és hadakat. A »barbárok« ám gyengítsék egymást harczaikban, és zúzzák be fejöket kölcsönösen. Akármelyik győz, a diadalt drágán fogja megvásárolni, és kimerülve hagyja el a csatatért; ellenben Olaszország megőrzi erejét. Igy azután a győztes fél kényszerítve lesz hatalomvágyát korlátozni és a pápa kivánatait tekintetbe venni. Olaszország nem fogyott még ki erejéből; ha egyesűl, bárkinek ellenállhat. A pápa tehát csak Olaszországgal gondoljon. Ha már a keresztény országok között dúló harczokat nem szüntetheti meg, legalább Olaszországot egyesítse. Az egyesűlt Olaszország élén hatalmas állást foglalhat el, és még a törökök erejének megtörésére is képessé válhatik. [1])

A pápa nem osztozott egészen nuntiusa fölfogásában. A harcz színhelyén a neutralitás megóvását kivihetetlennek tartotta. Mindazáltal tényleges részt venni óvakodott a háborúban. Még egy kisérletet tőn, hogy a hadakozó feleket kibékítse. És ehhez a magyar király közreműködését óhajtotta megnyerni. [2]) Kivánatát a budai udvarnál készséggel teljesítették. Brodarics István pécsi prépost Rómába kül-

[1]) Burgio 1524. decz. 28-iki jelentése.

[2]) Burgio 1525. február és Campeggio február 8-iki jelentéseik.

detett, azon megbízással, hogy útközben úgy Ferdinánd főherczeggel, mint Ferencz királylyal a béke föltételei iránt értekezzék.

A magyar követ épen indúlni készűlt, mikor a tudósítás megjött, hogy a császári hadak Paviánál döntő győzedelmet arattak és a franczia királyt foglyúl ejtették. A két vetélytárs kibékítése most még könnyebbnek igérkezett. Brodarics, útközben, fölkereste a királyi foglyot, és uralkodója részvétét tolmácsolva, közbenjárását ajánlotta, melyet az hálásan fogadott. Majd Rómába érkezvén, előterjesztésére, a pápa Salviati bibornokot Spanyolországba küldötte, hogy Károly császárral a béke helyreállítása ügyében tárgyaljon. Brodaricsnak is vele kellett volna menni; de visszahivatott Magyarországba. A pápa és Lajos király közbenjárása csakhamar létrehozta a madridi békét.[1])

Miként Európa déli részében, főleg a császár és a franczia király versengése vette igénybe a szentszék és diplomatái figyelmét; éjszaki Európában a lengyel király és a német lovagrend nagymestere között fönforgó ellenségeskedés volt a legfontosabb esemény, mely a porosz állam létrejöttét előkészítve, világrészünk vallási és politikai viszonyainak alakulására döntő befolyást gyakorolt.

A mai Poroszország területén a XIII. század kezdetétől uralkodó német lovagrend, a Lengyelországgal folytatott tartós háborúban legyőzve, a thorni

---

[1]) Brodarics levele Rómából a lengyel királyhoz 1525. július 4-én. És az esztergomi érsek előterjesztése ezen ügyekről. Acta Tomiciana. VII. 304—6.

békekötés alkalmával (1466) elismerte a lengyel korona fönhatóságát. A rend nagymesterei hűbéri viszonyba léptek a lengyel királyokhoz; de rövid idő multával ismételten kisérletet tőnek arra, hogy a kényszerűség nyomása alatt létrejött viszony bilincseit széttörjék. És Albrecht brandenburgi őrgróf, mikor 1511-ben nagymesterré választatott, a hűbéri esküt megtagadva, souverain jogokat vett igénybe.

Miksa császár eleinte a német rend érdekében működött, és annak a német birodalomhoz való tartozását vitatta. De 1515-ben, mikor Pozsonyban II. Ulászló magyar királylyal és Zsigmond lengyel királylyal találkozott, magatartásában fordúlat állott be. A magyar korona megszerzésére czélzó tervei valósításához a lengyel király támogatását biztosítandó, vele egyezséget kötött, melynek megállapodásai szerint, a lengyel király és a lovagrend között fönforgó vitás ügy, eldöntés végett, a császár- és a magyar királyból, valamint a két király cancellárjaiból alakitott békebíróság elé utasíttatott.

Ez a bíróság nem ült össze. És Miksa halála után a lengyel-porosz háború újra kitört (1519).

Lajos király ekkor nehéz helyzetben volt. Mindkét hadakozó félhez közel rokonsági viszonyban állott. Ezért habár Zsigmond királynak 1200 fegyveresből álló hadosztályt küldött segítségül, ismételve ajánlotta föl közreműködését a béke létrehozására.

Csak 1521 elején érte el czélját. Négy évre fegyverszünet köttetett, melynek tartama alatt Károly császár, vagy távollétében Ferdinánd főherczeg, és Lajos király mint birák, Láng Máté salzburgi érsek és

György szász herczeg, Bakocs Tamás esztergomi érsek és Szakmári György pécsi püspök, mint társbirák, a vitás kérdéseket eldöntik.[1])

Lajos király a feleket és birákat, az ügy tárgyalására, ismételve meghívta. Azonban majd az egyik, majd a másik fél részéről akadályok merültek föl. Ezért mikor a fegyverszünet lejárata közeledett, meghosszabbitásán fáradozott.[2])

Törekvéseiben nem egyedül a rokoni érzés sugalmazását követte; országa érdekei is szemei előtt lebegtek. A lengyel király részéről a törökök ellen hathatós segítséget csak azon esetre remélhetett, ha nem kell erejét a német lovagrend ellen fordítania. És a nagymester szintén igérte, hogy mihelyt a békeség biztosítva lesz, a német lovagrend, az alapító által kitüzött rendeltetésének megfelelően, a hitetlenek elleni harczot fogja föladatául kitűzni.[3])

És épen ez oknál fogva, hogy a két fejedelem fegyvereit, melyeket egymás ellenében használtak, a kereszténység közös ellenségére irányozhassák, Lajos királyt közbenjárói tevékenységében a budai udvarnál tartózkodó pápai követek hathatósan támogatták.

De emellett a szent-szék diplomatiáját más érdekek is vezették. VII. Kelemen az éjszak-európai államokra kiváló figyelmet fordított. Már uralkodása első esztendejében tárgyalásokat indított meg a moszkvai fejedelemmel, a ki népeinek a római egyházhoz

---

[1]) Voigt. Geschichte Preussens. IX. 476—632.

[2]) Lajos király levelezése az Acta Tomiciana VII. kötetében. 17—82.

[3]) Voigt. i. m. 643.

való visszatérését helyezte kilátásba, s a királyi koronát kivánta jutalmúl. A pápa ezért legátust küldött Moszkvába.[1])

De a legnagyobb súlyt Lengyelországra helyezte, melynek királya vallásos buzgóságát számos ténynyel igazolta, és a reformátió terjedése ellen hatalmas védgátúl szolgált. A pápa azon volt, hogy viszonyát a lengyel királyhoz mind szorosabbá tegye. Zsigmond király neje, Sforza Bona milanói herczegnő igényeit a Bari-herczegségre melegen fölkarolta.[2])

És mikor 1524 nyarán Burgio Lengyelországba ment, azt a megbízást is vitte magával, hogy Hedvig herczegnő kezét a mantuai herczeg részére megnyerje. A nuntius ez ügyben is szokott buzgalmával és tapintatával járt el. Míg a király irányában a politikai előnyöket hangsulyozta, az ifjú herczegnőt hízelgő bókokkal igyekezett megnyerni. »Ő szentsége — mondá neki egy ízben — Olaszországot azon veszteségért, melyet szenvedett, mikor onnan hozott a lengyel király ő felsége királynét, azzal akarja kárpótolni, hogy viszont ő szentsége Lengyelországból akar fejedelmi hölgyet szerezni Olaszországnak«.[3])

A pápa ismételve buzdította leveleiben Lajos királyt és tanácsosait, hogy a lengyel király és a német lovagrend között állandó békét hozzanak létre.

---

[1]) Burgio 1524 augusztus 17-, november 16-, deczember 30-, 1526 január 14-iki jelentései. V. ö. Acta Tomiciana. VII. 21.

[2]) Burgio 1524 július 18-iki jelentése. V. ö. Acta Tomiciana. VI. 93.

[3]) Ezt Burgio később beszéli el, 1525 november 16-iki jelentésében.

Követeit is utasította, hogy ezen irányban működjenek.[1])

Ezzel egy fenyegető veszély elhárítását is czélba vette. Ugyanis attól kellett tartania, hogy Albrecht őrgróf, a nagymester, a bonyodalmak csomóját, ha békésen megoldania nem sikerül, a reformátióhoz csatlakozva fogja kettévágni. Luther követőivel bizalmas viszonyban állott, és már is foglalkozott azzal a tervvel, melyet Luther ajánlott neki, hogy a németrend területét világi fejedelemséggé alakítja.[2])

Azonban terve valósítását óvatosan készítette elő, és egyelőre titokban tartotta. Sőt Campeggio bíbornokhoz intézett iratában, a hithűsége ellen nyilatkozó gyanút eloszlatandó, hű ragaszkodását a szentszékhez hangsúlyozta.[3])

Az 1524-ik év október végén, Albrecht őrgróf személyesen Budára jött, a hol testvére György őrgróf, a király egyik gyámja és nevelője, az udvar jóakaratát és pártfogását biztosította részére. Ezen barátságos viszonyt Mária királynéval folytatott bizalmas levél-váltással ápolni, és Lajost a római királysággal kecsegtetvén, az érdekek közösségének kapcsaival szorosabbá és állandóvá tenni igyekezett.[4])

---

[1]) Így az 1524 október 19-én Lajoshoz, az esztergomi érsekhez, 1524 november 3-ikán Burgiohoz intézett brévék a vatikáni regestákban.

[2]) Voigt i. m. 689 és 730.

[3]) Campeggio 1524 augusztus 22-iki jelentése, melyből látjuk, hogy a legátus az őrgróf contestátióinak hitelt adott, és a vádakat a lengyel udvar gyűlölete által sugallt rágalmaknak tartotta.

[4]) A nagymester, a római királyságra vonatkozó ajánla-

Lajos király ekkor a lengyel-porosz békebiróságot a következő év január 6-dikára Pozsonyba hívta össze, oly módon, hogy a fejedelmek, magok helyett, teljhatalmú biztosokat küldhessenek.[1])

A nagymester, a mint Budáról országába visszautazott, Bécsben Campeggio bíbornokot föikereste, és kérvén őt a Pozsonyban leendő megjelenésre, biztosította, hogy kész minden tisztességes föltétel elfogadására. A bíbornok igérte, hogy a pozsonyi tárgyalásokról nem marad el; megnyugtatta őt a pápa jóindúlata iránt, de egyuttal megütközését fejezte ki a fölött, hogy a samlandi püspök, kit a nagymester, távolléte idejére, helytartójává rendelt, nyilvánosan eretnek-tanokat hirdet, és fölhívta, hogy ezen merényletet ne hagyja büntetlenül. A nagymester azt válaszolta, hogy ő szentsége mindig számíthat engedelmességére, és mint jó keresztény, kötelességét teljesíteni fogja.

Néhány nap múlva a nagymester a legátushoz átküldötte levelét, melyben a lutheránus szellemű püspököt szigorú szavakkal rendreutasítja.

»Meglátjuk, lesz-e foganatja!« jegyzi meg a legátus kétkedve.[2]) És bizalmatlansága indokolt vala, mert Albrecht őrgróf, a legátusnak bemutatott levél-

---

tát, 1524 nyarán, Schlick István által közlötte Lajossal. (Voigt 730). Albrecht és Mária levelezését idézi Voigt 677 és 702. Máriának Albrechthez intézett egyik bizalmas, enyelgő hangon irt levele a müncheni állami levéltárban.

[1]) Burgio 1524 október 31- és november 16-iki jelentései. — Lajos királynak 1524 november 3-án és 21-én a lengyel királyhoz írt levelei. Acta Tomiciana. VII. 87, 88.

[2]) Campeggio 1524 november 17-iki jelentése.

lel egyidejűleg, a samlandi püspökhöz, egészen ellenkező értelemben, magánlevelet intézett.[1])

A bíbornok mindent megtett, hogy a pozsonyi összejövetel létrejöttét biztosítsa, különösen pedig, hogy a lengyel királyt személyes megjelenésre bírja.[2])

Azonban Zsigmond király tagadó választ adott, azzal az indokolással, hogy ő szilárd alapon nyugvó jogigényei megvizsgálásához csakis azért adta beleegyezését, mert a császár, a magyar király és Ferdinánd főherczeg teljes bizalmát birják; ellenben képviselőikre a nagyfontosságú ügy eldöntését nem bízhatja; egyébkint, ha ez az akadály nem is forogna fönn, a pozsonyi összejövetel határnapja oly közel van, hogy addig a lengyelországi rendek hozzájárulását nem eszközölhetné ki.[3])

Ennek következtében, bár a nagymester és több német fejedelem követei Pozsonyba érkeztek, a békebíróság nem alakúlhatott meg.[4])

Lajos király élénk sajnálattal látta meghiúsulni igyekezeteit. »A mi szemeink előtt — írja a lengyel királynak — csak egy czél állott: hogy országunk és az egész kereszténység válságos helyzetében, Felséged és a nagymester között a háború megújulása veszélyét elhárítsuk; meg lévén győződve a felől, hogy Felséged Lengyelország régi ellenségei, a törökök, tatárok

---

[1]) Voigt 732.

[2]) Campeggio 1524 november 29-, és Burgio deczember 6-iki jelentései.

[3]) Zsigmond levele (dátum nélkül közölve) Acta Tomiciana VII. 89.

[4]) Voigt 736.

és muszkák, támadásainak nem állhat ellen, ha a nagymesterrel is háborút folytat. Ezen háború a törököknek is alkalmat szolgáltat, foglalásaik terjesztésére«. Azon kérelemmel fordúl hozzá, hogy ha már a békebíróság az állandó békét nem létesítheti, legalább a fegyverszünetet három esztendőre hosszabbítsa meg.[1])

Lajos király reméllette, hogy Ferdinánd főherczeg közreműködésével, a nagymestert a fegyverszünet meghosszabbítására könnyen rábírhatja. Albrecht őrgróf, hosszú ellenállás után, beleegyezett ugyan, de oly föltétel alatt, melyről biztos lehetett, hogy Budán nem fogják elfogadni: hogy azon esetre, ha a lengyel király a fegyverszünetet visszautasítja, Lajos király köteles legyen ellene fegyvert fogni, a legátus pedig az egyházi büntetéseket alkalmazni.

E nyilatkozattal egyidejűleg jött meg Budára Krakkóból az értesítés, hogy a lengyel király nem hajlandó a fegyverszünet meghosszabbítására, és el van határozva a háborút megújítani, az őrgrófot elűzni, a német lovagrendet reformálni.

A pápai legátus, ki a fegyverszünetet és békeséget mindig csak »kisebb rosz« gyanánt tekintette, és »a lutheránus nagymestertől jót nem várt«, a lengyel király elhatározását örömmel üdvözölte, és a nagymester által kikötött föltétel elfogadását határozottan visszautasította. Ugyanakkor a nagymestert értesítette, hogy a pápa parancsára, a samlandi püspök ellen, a kánonok értelmében, pert fog indítani.[2])

[1]) Lajos király 1525 január 12-iki levele. Acta Tomiciana VII. 161.

[2]) Campeggio február 8-iki jelentése.

A nagymester még nem látta elérkezettnek az alkalmas időpontot, hogy az egyháztól való elszakadását nyíltan keresztülvigye; ezért mentegető levelet írt a bíbornoknak; arra utalt, hogy régóta távol van Poroszországtól, és nem tudja, mi történik ott; az egyház ellen elkövetett sérelmek fölött sajnálatát fejezte ki; igérte, hogy a bűnösök megfenyítése iránt intézkedni fog, híven teljesítendi a keresztény fejedelem minden kötelességét, és azon lesz, hogy a pápa haragját többé ne vonja magára; de mérséklettel kell eljárnia, nehogy alattvalói föllázadjanak, és az egyháztól elszakadjanak.[1])

Lajos király a békés kiegyenlítésre még egy kisérletet tőn, és e czélból titkárát Statilio őrsi prépostot küldötte Krakkóba. Vele egyidejűleg György brandenburgi őrgróf és Frigyes liegniczi herczeg, a nagymester megbízásából, a lengyel udvarhoz érkeztek.

A tárgyalások most csakhamar kedvező folyamatot vettek, mert a nagymester, hogy a saecularisatió rég ápolt tervét valósíthassa, kész volt azon áldozatra, melytől eddig idegenkedett: a souverainitás föláldozására. Albrecht őrgróf ápril 2-án személyesen megjelent a lengyel fővárosban.

A nagymester a létrejött szerződésben kötelezte magát, hogy a hűségi esküt leteszi, a lengyel korona fönhatóságát elismeri, és háború idején a lengyel királynak személyesen visz segítséget; a lengyel király pedig beleegyezett, hogy Poroszország, a német-rend

[1]) Albrecht őrgrófnak 1525 január 24-én Budán kiállított nyilatkozata. Voigt 738.

területe, a brandenburgi ház örökös fejedelemségévé váljék, mely Albrecht és testvérei fiága kihaltával, Lengyelországra száll.[1])

Zsigmond, mikor ezen eredményről a magyar királyt tudósítja, kiemeli, hogy a főok, a miért úgy ő maga, mint a lengyelországi rendek, a békét megkötötték: Magyarország veszélyes helyzete és az az óhajtás, hogy megmentésére fordíthassa erejét.[2])

A pápai legátus a békekötés föltételeiről megdöbbenve értesült. »Nagyobb fájdalmat — jegyzi meg — fia halála sem okozott volna«.[3])

Burgio a békekötést szintén súlyos csapásnak tartotta; előrelátta, hogy a nagymester által kivívott eredmény a lutheránusokat és csehországi pikardokat kitartásra fogja buzdítani. Mivel pedig azt hitte, hogy a lengyel királyt engedékenységre a császár olaszországi győzelmei hajlították, mert a hatalmában megingatott szent-szék támogatásában nem bízott: azon reménynyel kecsegtette magát és a szent-széket, hogy a pápa és a császár között helyreállott jó viszony még változtathat a dolgon; arra is számított, hogy mivel a császár és a német birodalom a lovagrend saecularisátióját rosz néven fogják venni, a császár nyomása alatt, a lengyel király visszavonja engedményeit[4]).

Azonban ezen reményeivel is csakhamar föl kel-

[1]) Voigt 750.

[2]) Zsigmond válasza Statilio előterjesztésére, 1525 ápril 12-én. Acta Tomiciana. VII. 242.

[3]) Campeggio ápril 25-iki jelentése.

[4]) Burgio ápril 26-ki jelentése.

lett hagynia. Május elején Statilio meghozta a hirt, hogy a császár a saecularisátiót jóváhagyta.[1])

A pápai követek fölismerték a veszélyeket, melyek a bevégzett tényből a katholika egyházra származni fognak; egyszersmind jós szellemmel előrelátják, hogy »a porosz fejedelemből a lengyel korona hatalmas ellensége fog válni«.[2])

---

[1]) Campeggio május 8-iki jelentése.

[2]) Campeggio május 26-iki jelentése. — Burgio fájdalommal tapasztalta, hogy Albrecht fejedelem és a magyar udvar között a jó viszony nem szakadt meg. Az előbbi (1525) augusztus végén látogatást tett Budán. Jövetelének indoka iránt különféle combinátiókat tettek. »Annyi bizonyos — jegyzi meg a nuntius — hogy nem jó ügyben jár«. A következő év elején, mikor Poroszország lázadások színhelyévé lett, Lajos király néhány száz gyalogot küldött Albrecht segítségére, egyúttal a császárnál és Ferdinánd főherczegnél közbenjárt, hogy a lázadókat ne segítsék. (Burgio 1525 augusztus 30, szeptember 13, október 10, 29, november 16, 30, és 1526 márczius 12-iki jelentései).

HARMADIK FEJEZET.

A vallási küzdelmek Csehországban. — Szalkai László terve az utraquistáknak a kath. egyházba való visszavezetése iránt. — VII. Kelemen pápa e tervet fölkarolja. — Az alkudozások megindítása. — A csehországi rendek követsége Budán. — Tárgyalások Campeggio bíbornokkal. — Az alkudozások megszakítása.

A németországi egyházi szakadás terjedésével szemben, az egyház fejének és hiveinek némi kárpótlást igért a Csehország vallási állapotaiban jelentkező fordúlat, melynek előkészítésében a Budán tartózkodó pápai követek és az esztergomi érsek a főtényezők.

Csehország, a husszitắk föllépése óta, folytonos vallási mozgalmak színhelye volt. Az utraquisták (kelyhesek) és a pikardok (cseh testvérek) küzdelmei a katholika egyházzal és egymás között szüntelenűl megújultak. A bazeli zsinaton létrehozott vallási békét egyik fél sem fogadta el. Sőt Podjebrad György uralkodása alatt a bajok még súlyosbodtak. — 1485-ben a katholikus és kelyhes rendek, harminczöt év tartamára, fegyverszünetet kötöttek; de ez sem biztosította az országnak a vallási béke áldásait.

Ezalatt a kelyhesek felekezetének a kath. egy-

házba való visszavezetésére ismételve kisérletek történtek, anélkül, hogy eredményre vezettek volna.[1]) Ezen tárgyalások mindazáltal a katholikus és utraquista rendek közeledését, majd szövetkezését a pikardok ellen, vonták magok után.[2])

II. Lajos király trónralépte után a régi ellentétek megújultak, sőt Luther tanításának terjedése Csehországban, a visszavonás új magvait hintette el. A király, mikor 1523-ban hosszabb időt töltött Prágában, a béke helyreállítása érdekében, az összes országos tisztviselőket elbocsátotta, és az új kinevezéseknél úgy a katholikusok, mint az utraquisták- és pikardokra is tekintettel volt. Azonban a remények, melyeket ezen intézkedéshez csatolt, nem teljesültek. Az egyenetlenség nem szűnt meg.

Mivel pedig a kelyhesek, kiket a pikardok és a luthéránusok egyaránt fenyegettek, ismét a katholikusokhoz való közeledésben kerestek oltalmat: [3]) Szalkai László egri püspök, — ki mint magyar cancellár

[1]) Így 1493, 1501, 1502-ben. Az utóbbi esztendőben az utraquista rendek a prágai országgyűlésen előterjesztették föltételeiket, melyek elfogadása után, a kath. egyházba visszatérnek : a pápa erősítse meg a bázeli vallási békét, és nyilatkoztassa ki, hogy azokat, a kik az Oltáriszentséget két szín alatt veszik, az egyház igaz fiainak tartja ; a prágai érsek, az olmüczi és letomischli püspökök »a régi szabadalmak és szokások szerint választassanak« ; ezek két szín alatt áldoztató papokat is szenteljenek ; a vitás kérdésekre nézve (a kis gyermekek részesítése az Oltáriszentségben, a cseh egyházi érsekek stb.) minden abban az állapotban maradjon, mint a bázeli béke előtt volt. (Palacky Geschichte Böhmens. V. köt. II. rész 40—43.)

[2]) Palacky i. m. 72. és 225.

[3]) Palacky. 351.

a királyt Csehországba kisérte, — a helyzetet alkalmasnak ismerte föl arra, hogy a kelyhesek visszavezetésére a római egyházba, a siker kilátásával, újabb kisérlet történjék.

Tervét, az 1524-ik év első napjaiban, a Rómába menő Burgio által terjesztette VII. Kelemen pápa elé, ki azt örömmel karolta föl, és a főpapot dicséretekkel halmozta el. »Testvériséged szándéka — írja neki — ha valósúl, annyira dicsőséges lesz Isten és az emberek előtt, hogy minden egyéb kitünő és érdemes tettedet túl fogja szárnyalni. Legmelegebben buzdítunk tehát, hogy igyekezeteidet folytassad«.[1])

A pápa kiemeli levelében, hogy ezen kisérletre több oknál fogva helyez fontosságot. Azt a reménységet táplálta, hogy a siker, melyet Csehországban kivív, Németországra is visszahat; vagy legalább »ha a csehországi szakadás idűlt betegségét meggyógyítania sikerül, ezzel bebizonyítja, hogy a németországi kór orvoslását nem az orvos buzgalmának és szakavatottságának hiánya gátolja«. Mindazáltal bár a csehek visszavezetése magasztos és dicsőséges föladatnak látszott, nem akarta, hogy Róma tegye meg az első lépést. »A betegnek kell — úgy mond — az orvost fölkeresni; nem illő, hogy az orvos föltolja magát«. Ezért Burgiót megbízta, hogy Lajos királyt figyel-

---

[1]) Az 1524 február 20-ikán kelt pápai breve a vatikáni regestákban. (A pápai irat kétségtelenné teszi, hogy ez ügyben az initiativa Szalkaitól ered. »Illud vero non minus gratum censuimus, quod piam illam cogitationem tua sponte susceperis . . .« — Burgio is 1524 szeptember 19-én írja, hogy Szalkai »e stato lo authore di questo negocio«.

meztesse a nagy dicsőségre, mely rá háramlik, ha a cseh nemzet »a romlás és kárhozat ösvényéről, az üdvösség útjára, az ő uralkodása alatt vezettetik« ; és eszközölje ki, hogy ez ügyben a csehek fordúljanak mint kérelmezők a szent-székhez.

Mig ekként az előkészítés Burgionak jutott osztályrészűl, az érdemleges tárgyalások vezetésére Campeggio volt hivatva.[1]) A nuntius az ügyet szokott buzgalmával karolta föl. Szalkai pedig — a ki időközben az esztergomi érsekségre emeltetett, és a királyra uralkodó befolyást gyakorolt — kivitte, hogy a tárgyalások haladék nélkűl megindúltak.

A király július 14-re (1524) Prágába országgyűlést hirdetett, és a királyi biztosok mellett, Brodarics prépostot küldötte oda, hogy a szentszék kivánatai teljesítését előmozdítsa.[2])

Az országgyűlésen egybegyűlt katholikus és utraquista rendek szoros szövetségre léptek; a pikardok és lutheránusok ellenében kölcsönös támogatást igérve egymásnak. Majd az egyházi egyesűlés tárgyában is értekezleteket tartottak, a melyek folyama olyan kedvező volt, hogy már az egyezség szentesítésére a

---

[1]) A pápa megbízását és utasítását Giberti datárius 1524 május 12-én közli Burgióval. Ezen jegyzék Campeggióhoz küldetett. A legátus volt hivatva megítélni, vajjon a viszonyok alkalmasak-e az actio megindítására. (Az említett jegyzék egy ritka olasz munkában látott napvilágot. »Lettere 3. Principi publicati da Girolamo Ruscelli. 1573. Venezia. 79. l. Palacky nem ismerte, minélfogva ezen tárgyalások eredete iránt tájékozatlan. E mellett a pápai követek jelentéseinek is csak kis részét ismerte.)

[2]) Burgio 1524 július 18- és szeptember 22-ki jelentései.

pápai legátust meghívni készültek. De váratlanúl nehézségek merültek fel, melyeket ezen országgyűlésen elhárítani nem sikerült. [1])

Ez alatt Prágában és az ország egyéb városaiban a pikardók és lutheránusok üldözése megindúlt. Sokan börtönbe zárattak, mások számüzettek. És Károly münsterbergi herczeg, Podjebrád György unokája, az utraquista rendek vezére, szeptember közepe táján Budára jött, hogy a királynál a pikardok és lutheránusok teljes kiirtására czélzó rendszabályok foganatosítását sürgesse; igérvén, hogy ha ez megtörténik, egész Csehország, két hónap alatt, a kath. egyháznak meghódol.

Azonban az esztergomi érsek az erőszakos eszközök alkalmazását nem helyeselte, és azt hangsúlyozta, hogy a siker biztosítása türelmet igényel.

Burgio azon véleményben volt, hogy az óhajtott czél elérését Szalkai önző érdekből késlelteti, és a közreműködéseért kilátásba helyezett bíbornoki föveg elnyerése iránt biztosítani akarja magát. Ezért, meg lévén győződve a felől, hogy minden akadály elhárítása és a csehországi vallási szakadás megszüntetése egyedűl az esztergomi érsektől függ, a kit — úgymond — »az ország második királya gyanánt lehet

---

[1]) Némelyek szerint, az alkudozásokat az a hir zavarta meg, hogy Lajos és Mária Lutherhez csatlakoznak. Mások szerint Lajos épen ekkor a pikardok felekezetéhez tartozó több főúrhoz segítségért folyamodott az elégületlen magyarok ellen: és ez a katholikusok körében csüggedést idézett volna elő. (Burgio 1524 augusztus 17- és Campeggio augusztus 22-iki jelentéseik.)

tekinteni,« — a pápától fölhatalmazást kért, hogy a csehországi tárgyalások sikeres kimenetele esetében, a bíbor adományozása iránt igéretet tehessen. [1])

Campeggio bíbornok támogatta Burgio javaslatát, és figyelmeztette a pápát a nagy botrányra és veszélyre, mely abból keletkeznék, ha a pikardok ismét fölülkerekednének, mert ez esetben a németországi lutheránusokkal egyesülnek és merészségökben nem ismernek többé határt; míg ellenben a csapás, mely őket lesújtja, a németországi lutheránusokat is megalázza és gyengíti. [2])

Ily informátiók alapján, a pápa az esztergomi érsekhez brévét intézett, melyben a vallási egyesülés művének szerencsés megindúlásaért neki tulajdonította az érdem oroszlánrészét.

»Jól tudjuk — úgymond — mennyire fáradoztál a közelebbi esztendőkben, hogy a csehországi kelyheseket, kik a katholika hittől jelentéktelen dolgokban térnek el, a keresztény szeretet szellemének és az egyház testével való egyesűlésnek megnyerjed. Legújabban, főleg a Te tanácsodra és eszközlésedre történt, hogy Prága város közönsége a pikardok hűtelen és

---

[1]) Burgio 1524 szeptember 19-iki jelentése.

[2]) Campeggio 1524 szeptember 23-iki jelentése. (A legátus Bécsből titkárát küldötte volt az érsekhez. Ez azt hangoztatta, hogy a siker biztos, de nem szabad elhamarkodni a dolgot, fontos és előnyös körülménynek mondotta, hogy az egyik Pernstein, a ki — habár a kelyhesek felekezetéhez tartozik — titokban a cseh pikardokat támogatja és a zavarokat élesztve, a cseh korona elnyerésére látszik törekedni, a király ellen tervezett merénylet miatt vád alá helyeztetett és Budán őrizet alatt van.)

istentelen felekezetét, mely a dicső Csehországot régóta elnyomja és beszennyezi, kiküszöbölte, és a hűtlen eretnekekkel Isten boszúját éreztette.« A pápa inti, »ne engedje, hogy a mit kitünő sikerrel véghezvitt, mások ármányai megzavarják;« különösen pedig hiúsítsa meg azok igyekezeteit, a kik a pikardokat előbbi állapotukba visszahelyezni és a kelyhesekkel kibékíteni akarják.

Egyúttal egy másik iratban ígéretet tesz, hogy ha várakozása szerint intéztetik eł az ügy, az ő »méltósága gyarapítása által« be fogja bizonyítani, menynyire kedvesek előtte fáradozásai. [1])

Campeggio bíbornokot pedig egyenesen fölhatalmazta, hogy mivel a cseheknek a kath. egyház kebelébe visszavezetését legbiztosabban az esztergomi érsek tekintélye és bölcsesége viheti keresztül, amenynyiben ezt csakugyan végrehajtja, a pápa és a bíbornoki collegium nevében a bíbornoki méltóságot ajánlhassa föl neki jutalmúl. [2])

A legátus nem késett ezen ajánlattal Szalkai buzgalmát éleszteni. [3]) Az érsek a pápához intézett válasziratában, boldognak vallja magát, hogy a szentszék elismerését kivívhatta, és az egyház legmagasabb kitűntetésére érdemesnek tartatik. Fölösleges volt — úgy mond — előtte a csehországi vallási ügy fontosságát fejtegetni; mert habár a saját hazája

---

[1]) Az 1524 október 8- és 26-án Szalkaihoz intézett pápai ratok a regestákban.

[2]) A pápa 1524 október 8-án Campeggióhoz intézett breveje ugyanott.

[3]) Burgio 1524 október 31-iki jelentésében említi ezt.

végső veszedelme hihetetlen módon elfoglalja, egész lélekkel azon van, hogy Csehországnak az egyház kebelébe visszavezetése, melyet pápák és hatalmas fejedelmek, vérontással is, többször eredménytelenűl kisérlettek meg, ő szentsége uralkodásának dicsőségét gyarapítsa. [1])

Ez alatt Lajos király november 30-án Prágába országgyűlést hirdetett. Trepka udvarmestert és Welhartič Venczel királyi titkárt küldötte biztosokúl, azon meghagyással, hogy a vallási egyezséget hozzák létre, és Magyarország részére segítséget eszközöljenek. [2])

Előbb Morvaországba kellett menniök, hogy a prágai országgyűlésre küldendő követek választására és utasításaira befolyást gyakoroljanak. Azonban a morvaországi rendek magatartása nem felelt meg az udvar várakozásának. [3])

És a prágai országgyűlésen új nehézségek merűltek föl, melyek miatt a tárgyalások nem vezettek óhajtott eredményre. [4])

---

[1]) Az érseknek 1524 november 3-án a pápához intézett levele. Theiner, II. 639.

[2]) Burgio 1524 október 31-iki jelentése.

[3]) Burgio 1524 október 31-, Campeggio deczember 6 és 7-iki jelentései. A morvaországi rendek nem voltak hajlandók követeket küldeni Prágába. A török elleni segítség tárgyában úgy nyilatkoztak, hogy előbb látni akarják, mit tesznek a többi országok és különösen Magyarország. A legátus a Pernstein testvérek ármányainak tulajdonítja a remények meghiúsulását; említi, hogy az elégedetlen morva uraknak a magyar udvarnál is van támaszuk; és minden baj a király túlságos jóságából származik.

[4]) Burgio 1524 deczember 6- és 26-iki jelentései.

A katholikus urak Budára küldött követeik által sürgették, hogy soraikból mindazokat, a kik két esztendő előtt hivatalukat elvesztették, a király helyezze vissza. A pápai követek és az esztergomi érsek abban a véleményben voltak, hogy ezen kivánat teljesítése, mivel több utraquista urat is meg kellene állásától fosztani, az unió sikerét veszélyeztetné. Ez okból a katholikusokat türelemre intették és biztosították, hogy a tárgyalások befejezése után igényeik ki fognak elégíttetni.

De az 1525-ik év első napjaiban megnyitott prágai országgyűlésen egybegyűlt kath. urak ismét a visszahelyezés kérdését tolták előtérbe, és elintézéseig azon ürügy alatt, hogy a bázeli békekötést előlegesen tanulmányozni kivánják, tárgyalásaikat elnapolták.

Ekkor a pikardok felekezetéhez tartozó főhivatalnokok, helyzetök tarthatatlanságát fölismerve, önként bejelentették lemondásukat. A király elfogadta, és — január 18-án — elrendelte a letett katholikus és utraquista hivatalnokok visszahelyezését. Az első helyet Rozmitali Lew nyerte el, mint Csehország fővárgrófja (Oberstburggraf), a kivel ez alkalommal ellensége az esztergomi érsek is kibékült.[1])

Ekkor azután, a január 25-én újra megnyilt országgyűlésen, végre létrejött a vallási egyesülés.

Kimondatott, hogy a bázeli megállapodások (compactata) érvényben maradnak: úgy a katholikusok, mint az utraquisták »szertartásaikat, régi szoká-

[1]) Burgio 1525 január 20-iki jelentése.

saikat, különösen az Oltáriszentség vételét illetőleg,« megtartják; a templomok és plébániák ügye a régibb országgyűlések által szabályozott állapotban marad; Isten igéjét csak püspökök által fölszentelt papok hirdethetik; a püspökök oly papokat is szentelnek, kik az Oltáriszentséget két szín alatt szolgáltatják. A király fölkéretett, hogy az egyezséget erősítse meg, és szentesítését a pápánál eszközölje ki.

Egyszersmind az országgyűlés a pikardok tanai hirdetését és isteni tiszteletök tartását eltiltotta; a végleges intézkedést akkorra halasztotta, mikor az unió szentesítve lesz.

Ezen eredményről a két pápai követ örömtől áradozó levélben tudósítja a pápát. [1])

Azonban még sok nehézséget kellett leküzdeni. A kelyhesek felekezetének azon része, mely az uniót ellenezte, a végzéseknek törvény erejévé leendő emelkedését meg akarta akadályozni, s azt hirdette, hogy az országgyűlésen nem volt mind a három rend kellő számban képviselve. Egyúttal azt terjesztették, hogy Mária királyné nem helyesli az egyezséget; a mi oly nagy hatást szült, hogy a király szükségesnek látta hivatalos iratban megczáfolni. [8])

Végre szent György napján, újabb országgyűlés a januáriusi végzéseket megújította, és a megerő-

---

[1]) Az országgyűlés végzései közölve vannak Bartholomaeus von Sanct Aegidius prágai krónikájában. (Ed. Höfler. 1859.) 112—5.

[2]) A két követ által közösen aláirt levéllel egyidőben Sadolethez is ment február 11-én jelentés.

[3]) Burgio 1525 ápril 26-iki jelentése.

sítés kieszközlése végett a katholikus és az utraquista egyházi és világi rendek legkiválóbb tagjait, Károly münsterbergi herczeg vezetése alatt, Budára küldötte.

Május 21-én ünnepélyes audientiában, a két pápai követ jelenlétében, fogadta őket a király.[2])

Lew Zdenko a csehországi rendek hódolatát tolmácsolta, és az országgyűlés végzéseit bemutatta. Kinyilatkoztatta, hogy a katholikus rendek az anyaszentegyház igaz fiainak tekintik mindazokat, a kik az Oltáriszentséget két szin alatt veszik, »mivel azt cselekszik, a mit Krisztus rendelt.«

Mire Pasek János, az utraquisták nevében, azt a nyilatkozatot tette, hogy az anyaszentegyház hű fiainak tartják azokat, a kik az Oltáriszentséget egy szin alatt veszik, mivel »Krisztusban való hitök által vezérelve cselekesznek igy.« Mindketten cseh nyelven szólottak, és beszédeiket Welhartič Venczel királyi titkár latin nyelven tolmácsolta.

A király nevében az esztergomi érsek válaszolt. A rendeket, a kibékülés művének sikeres befejezéseért, dicsérettel halmozta el, és a küldöttséget fölkérte, hogy a végzéseket és kívánatokat irásban nyujtsa be.

Campeggio szintén örömét fejezte ki megjele-

---

[2]) Az esztergomi érsek ez alkalommal azt ajánlotta a legátusnak, hogy Károly herczeget, a ki szorúlt pénzügyi viszonyok között él, némi pénzösszeg, legalább ezer forint, ajándékozásával kötelezze le; megjegyezve, hogy e tekintetben ő is tesz annyit, a mennyit tehet. (Campeggio 1525 május 3-iki jelentése.)

nésök fölött, és minden »tisztességes kivánatuk« teljesítésére késznek nyilatkozott. [1])

Az általános örömet, melylyel a követség megjelenését az udvar és a pápai követek fogadták, csakhamar megzavarták a tiltakozások, melyek a következő napokban Csehországból érkeztek. Az engesztelhetetlen utraquisták, tizenhat főúr és háromszáz lovag pecsétjével ellátott kérvényt küldöttek a királyhoz, hogy az országgyűlés végzéseit ne erősítse meg. Utóbb még több ily folyamodás érkezett. [2])

A prágai követek, ily körülmények között, késtek a király által kivánt emlékiratot benyújtani.

Ekkor Campeggio a követség papi tagjaival bocsátkozott alkudozásba, és az emlékirat szerkesztésére ajánlkozott. Ezt oly módon fogalmazta, hogy abban a csehországi rendek a bázeli engedmények újból megadását, nem pedig megerősítését kérik; mivel ugyanis a bázeli zsinat végzéseinek a szentszék szemeiben nem volt érvényök, a bíbornok nagy súlyt helyezett rá, hogy most se történjék azokra hivatkozás.

Azonban a követség rá nem állott; mert megbízása szerint a bázeli egyezségen alapuló országgyűlési végzés megerősítéseért, nem új engedmények kieszközléseért, kellett lépéseket tennie.

A pápai legátus viszont kijelentette, hogy az országgyűlési végzések megerősítéséhez nem járúlhat, minthogy általános kifejezései újabb bonyodalmak forrását képezhetik. Így a »régi szertartások és szo-

[1]) Campeggio 1525 május 25- és Burgio június 6-iki jelentései.

[2]) Palacky i. m. 550.

kások megtartásáról« szól, a nélkül, hogy tisztába lehetne hozni, hogy melyeket érti azok alatt. Egy másik pont érvényben hagyja a korábbi országgyűléseknek a templomok- és plébániákra vonatkozó végzéseit, melyekről a szent-széknek nincs tudomása.

A cseh követek élőszóval némi fölvilágosítással szolgáltak; de ragaszkodtak azon kivánathoz, hogy a legátus a prágai országgyűlés végzéseit toldás és elhagyás nélkül erősítse meg.

Campeggio bíbornok föl volt háborodva. Megjegyzé, hogy a csehek akkor sem lehetnének követelőbbek, ha ők állanának a szent-szék fölött.

Az esztergomi érsek nem helyeselte a bíbornok merev magatartását; ismételve úgy nyilatkozott, hogy nem szabad a cseheket kielégítetlenül bocsátani haza. Campeggio viszont rosz néven vette és megrótta Szalkai engedékenységét. Mire ez azzal az igérettel nyugtatta meg, hogy a király a csehek politikai vonatkozású kívánatait csak a vallási kérdések kielégítő megoldása után fogja teljesíteni.

Lajos király ily módon a csehekre pressiót akart gyakorolni. Egyszersmind személyes rábeszéléssel is hatott rájok, azt vitatva, hogy mivel a legátus a cseh nemzetnek ugyanazon engedményeket biztosítja, melyeket eleik a bázeli zsinattól eszközöltek ki, a kö-

[1]) A legátust, mint június 5-iki jelentésében panaszolja, elkeserítette az is, hogy a csehek azzal gyanusították, mintha a tárgyalásokban pénzérdekek lebegnének szeme előtt. Bartos krónikájában is föl vannak jegyezve azon alaptalan hirek, melyek szerint a legátus nagy összeget követelt volna a megerősítésért. I. m. 160. l.

vetek ha azokat elfogadják, megbízásuk értelmében árnak el.

A cseh követek, a királyi tanácsosokkal folytatott hosszú tárgyalások után kijelentették, hogy a király akarata előtt meghajolnak.

Erre a legátus elkészítette a megerősítő bulla fogalmazatát. Mivel a csehek, a két szín alatti áldozás kivételével az egyház tanítását és szertartásait elfogadták, a legátus a kath. hit főbb tételeit is belevette a szövegbe, és végére azt a záradékot csatolta, hogy a szent-szék engedményei az egyházi javak tényleges birtokosaira csak úgy terjednek ki, ha azokat visszaszolgáltatják, vagy az egyházzal egyezségre lépnek.

A csehek, beható tanácskozás után, június 5-én, Burgio előtt kinyilatkoztatták, hogy a bullát el nem fogadhatják, mindazáltal nincs kifogásuk az ellen, hogy a legátus a bullát állítsa ki, és egyelőre a király kezei között hagyja; a jövő országgyűlésen oda fognak hatni, hogy a rendek elfogadják, most azonban az utolsó országgyűlés végzései megerősítését sürgeti.

Erre a legátust rá nem birhatták. És így az alkudozások megszakadtak. A csehek visszatértek hazájokba, azzal az igérettel, hogy a jövő országgyűlésen a végső nehézségeket is el fogják hárítani.

A legátust fáradozásai eredménytelensége elkeseredéssel töltötte el. A cseheket vádolta, hogy magánérdekek vezetik, nem a vallás java lebeg szemeik előtt.

Burgio ezen fölfogásnak nem mondott ellen; de mint gyakorlati politikus, abban a nézetben volt, hogy az intéző egyének magánérdekeit figyelembe kell venni; soha sem számított arra, hogy egész Csehországot a

vallásos lelkesedés melege át fogja hatni; azok közreműködését, kiknél saját hasznuk, vagy ellenségeik leküzdése volt a cselekvés rugója, nem utasította vissza.

Mindazáltal, mivel a lényeges pontokban megvolt az egyetértés, a pápai követek nem mondottak le a siker reményéről, bizalommal néztek a jövő cseh országgyűlés elé. [1])

És csakugyan Prága város tanácsa biztosította a nuntiust, hogy az országgyűlés a vallási egyesülés utjában álló végső akadályokat el fogja hárítani. Károly herczeg pedig ismételve, élő szóval, úgy nyilatkozott, hogy a helyzet kedvezőbb, mint bármikor volt. És a katholikusok szövetsége a kelyhesekkel zavartalanúl állott fönn; egyesült erővel folytatták a küzdelmet a pikardok ellen. [2])

Csak a Rosenberg-párt foglalt különleges állást és a pikardokkal Lew Zdenko megsemmisítésére szövetkezett. A pártküzdelmet magánbirtokügyi viszályok még inkább elmérgesítették; polgárháború kitörésétől lehetett félni. A király ezért a két párt küldötteit Budára hivta meg, a hol (1526 első napjaiban) a kibéküllés létrehozásán Burgio is buzgón fáradozott.

Azonban a pártviszályok csakhamar újult erővelt törtek ki, minélfogva a sokáig táplált remények ismét füstbe mentek. [3])

---

[1]) Campeggio 1525 június 6- és Burgio szintén június 6-iki jelentései. Valamint Campeggio június 10-én a lengyel királyhoz irt levele. (Acta Tomiciana. VI. 272.)

[2]) Burgio 1525 július 18., 30., és november 30-iki jelentései.

[3]) Burgio 1525 november 16., 30., 1526 január 23., február 2- és márczius 12-iki jelentései. V. ö. Palacky. i. m. 564.

HARMADIK KÖNYV.

(1525.)

ELSŐ FEJEZET.

A rákosi országgyűlés 1525 tavaszán. — A köznemesség kivánatai. — A király a Rákoson. — A királyi válasz. — A főrendek szövetsége. — A zsidók elleni támadás. — Az országgyűlés végzései. — A hatvani országgyűlés kihirdetése.

Lajos király 1525 május 7-ére országgyűlést hirdetett. Az ország minden részében mutatkozó mozgalom sejtetni engedte, hogy zavarteljes lefolyása lesz. A pápai legátus nem mulasztotta el a vészt jelző körülményekre irányozni az esztergomi érsek figyelmét. Fölhivta, gondoskodjék a zavarok megelőzéséről; intette, hogy mivel a bajok egyik forrása a király szegénysége, az országgyűlésen az elidegenített királyi jövedelmek visszaszerzésére és a királyi tekintély visszaállítására hasson. Hogy buzgóbb és erélyesebb föllépésre birja, ez alkalommal ismét a bíbornoki kalap varázsképét állította szemei elé.

Szalkai nem látott veszélyt. Biztosította a legátust, hogy a zavarok elhárításáról gondoskodtak, mert kétezer fegyverest fognak a főváros közelében elhelyezni; különben is — úgy mond — a nemesség a főpapok- és uraktól függ, a mit ezek kivánnak, azt cselekszi; a királyi jövedelmek visszaszerzéséről már folynak a tanácskozások; a királyi tekintély visszaállítására is mindent meg fog tenni, a mi tőle telik;

de e tekintetben kevés reménye van arra, hogy czélt ér, mert — úgy mond — »a király nem akar és nem tud király lenni!«[1])

Azonban csakhamar meggyőződött, hogy a helyzetet nem ismeri. Már az országgyűlés második napján levelkét írt a pápai követnek, melyben mondja: »Az országgyűlés kezdete elég zavaros; nem tudom, milyen lesz a vége!«

A köznemesség ugyanis nagy számban gyűlt a Rákos mezejére. Mindannyian fegyveresen jöttek, és hangulatuk nem volt békés-természetű. A király környezetében levő urak megijedtek, és abban a véleményben voltak, hogy a fenyegető veszélyt elhárítják, ha a nemességet fegyverei letételére szólítják föl.

De ezzel a bajt még súlyosbították. A nemesek zajosan tiltakoztak, és kijelentették, hogy a fegyvert semmiesetre sem teszik le. Szónokaik ezután a helytelen pénzügyi gazdálkodás és a rosz érczpénz miatt emeltek panaszt, Szerencsés Imre alkincstárnokot tették a bajokért felelőssé, megütközésöket fejezve ki a fölött, hogy a kikeresztelkedett zsidó, a ki lelke mélyében szülei hitéhez ragaszkodik, a király és királyné előtt nagy tekintélyben áll. Báthori István nádor ellen is hevesen kikeltek; egyebek között azzal vádolták, hogy Nándorfehérvár elestét ő okozta.[2])

---

[1]) Campeggio 1525 május 8-iki jelentése.

[2]) Az országgyűlés történetéhez főforrásúl szolgál azon napló, melyet a pápai nuntius által fölkért magyar nemes, a ki a köznemesség tanácskozásaiban — mint Campeggio május 26-iki jelentésében irja — folytonosan jelen volt. A napló azután Rómába küldetett.

Május 11-én a nemesség tömegesen Budára vonúlt át, és szent János egyházát foglalta el. Rendes, összefüggő tanácskozásról szó sem lehetett. Egyik szónok a fegyverletétel ellen beszélt. Másik a jobbágyok szabad költözésének visszaállítását követelte. Egy harmadik azt kivánta, hogy az újveretű pénz értékét felére kell leszállítani; két új dénár egy régi dénár értékében vétessék. Végre valaki fölszólalt: »Kérdezzük meg Verbőczit, kik az okai, hogy a mult esztendőben alkotott törvényeket végre nem hajtották? Álljunk boszút rajtok, vágjuk le őket!«

»Mi szükség Verbőczit kérdeznünk? — kiáltották közbe. — Köztudomású, hogy nem más, csak az esztergomi érsek az oka!«

Mások Brandenburgi Györgyre és a német udvarnokokra hárították a felelősséget. »Ha a király el nem távolítja őket, majd eltávolítjuk mi, kardélre hányjuk!«

A következő napon, a Rákoson folytatott tanácskozásban, több szónok ismét az esztergomi érseket választotta támadásai czélpontjává; azzal vádolták hogy mint nem-nemes származású, a nemességet gyűlöli, és az országot a maga hasznára zsákmányolja ki.

Szalkai, a mint ezekről értesűlt, a király elé járúlt, és kinyilatkoztatta, hogy kész szigorú vizsgálatnak vetni magát alá, és az ellene emelt vádakat megczáfolni. A pápai nuntius szintén audientiát kért a királytól, és az érsek érdekében szólott. Lajos király megnyugtatta őt. »Az érsek — úgy mond — mindig hiven szolgált nekem, én nem fogom engedni, hogy bántás érje. Még ha a hűtelenséget valóban rá lehetne

bizonyítani, az egyház iránti tekintetből, kimélném őt; mert jól tudom, hogy ha az egyház tekintélye megingattatik Magyarországban, nem telik el három esztendő és a magyarok az ősi pogánysághoz térnek vissza.«

A nuntius egyszersmind a pápától érkezett iratokat, melyekben az országgyűlést a török elleni háborúra buzdítja, bemutatta a Budán tanácskozó főrendeknek. Majd a Rákoson egybegyűlt köznemesség előtt is megjelent, és lelkesítő beszédet tartott, melyet tisztelettel hallgattak meg. Verbőczi, válaszában, köszönetet mondott a szent-atya jóakaratáért, és hálásan emlékezett meg azon érdemekről, melyeket a szent-szék Magyarország körűl szerzett.

A köznemesség tanácskozásainak eredményét, négy pontba foglalt kívánatait, május 13-án, hatvan tagból álló küldöttség terjesztette a király elé. Ugyanis: udvarából távolítsa el a németeket, mert ezek mind lutheránusok, és nekik nincs kedvök »ilyen néppel összevegyűlni,« a hazájokat híven segítő apostoli szent-szék ellen föllázadni; öt napi határidőt tűztek ki, ha ez alatt kivánatuk nem teljesűl, »magok fognak intézkedni.« Továbbá a császár követe, a ki illetéktelenűl a közügyekbe avatkozik, és az országot zsarolja, valamint a velenczei ügyviselő is, a ki inkább kém, mint követ, távozzanak el. Harmadszor, a király az országtanácsot alakítsa át, és abba a köznemesség részéről is ülnököket fogadjon. Végre Szerencsés Imre, gonosz tetteiért, máglya-halállal bűnhődjék.

A király azzal bocsátotta el őket, hogy elhatározását másnap fogja közölni. Majd a következő na-

pon még egy napi haladékot kért. Május hó 15-én százhúsz tagból álló küldöttség előtt adta válaszát. »Nem olyan időket élünk, hogy tanácsos volna a német nemzetet, a császárt és a velenczei köztársaságot, követeik és honfitársaik eltávolításával, magunk ellen zúdítani. Bízzák rám a dolgot; úgy intézem el, hogy panaszra senkinek sem lesz oka. Szerencsés Imrét törvényes eljárás nélkül nem lehet halálra itélni; de törvényszék elé állítom; ám bizonyítsák be ott az ellene fölhozott vádakat.«

Míg a küldöttség a királyi választ meghallgatta, a várakozó nemesség körében különös jelenet játszódott le. Néhány pajzán ifjú megkerítette és a Rákosra hozta azt a fölfegyverzett fabábot, melyet Lajos ajándékúl szánt a lengyel király kis fiának. »Lássátok — mondák az izgatók — ilyen dolgokra költik az ország pénzét; ilyen katonákkal akarják az országot megvédelmezni!« Mire az ártatlan játékszert egy fa ágára fölakasztották.

Komolyabb fölháborodást idézett elő a királyi válasz, bár a küldöttség szónoka lehetőleg megnyugtató módon adta elő. »Nem tűrjük — kiáltották közbe — hogy tovább ámítsanak, az ügyek elintézését halogassák. Ő felsége jőjjön közénk; ha kívánatainkat teljesíti, engedelmes jobbágyai maradunk; ellenkező esetben az országot fenyegető veszély elhárításáról majd magunk gondoskodunk!«

A megállapodás értelmében, a 120 nemes újra

[1]) Föltűnő, hogy a királyi válasz — a mint azt Burgio naplójában találjuk — a nemesség kívánatainak III. és IV. pontját hallgatással mellőzi.

a király elé járúlt (május 17-én) és fölkérte, hogy egyedűl, a főrendek kísérete nélkűl, jelenjék meg a Rákoson.

Lajos azt válaszolá, hogy másnap délután meg fog jelenni körükben.

A király elhatározása az udvar és pártja körében nagy rémületet idézett elő; mert attól tartottak, hogy vagy kénytelen lesz mindenben a nemesség kívánatait teljesíteni, vagy pedig élete fog veszélyben forogni.

A pápai követek is vissza akarták tartani. Figyelmeztették, hogy a korona tekintélyét a megaláztatás veszélyének teszi ki, és alkalmat adhat lázadás kitörésére, melynek a főpapok lesznek áldozatai, mivel a főurak titkon a nemességgel tartanak. És Burgio még az utolsó órában is esdeklett előtte: ne engedje, hogy az ország rendei között a meghasonlás gyökeret verjen; pártfogását ne vonja meg az egyházi rendtől; »mert Magyarországot ekkorig úgyis egyedűl Isten irgalma tartotta fönn.«

Lajos nem hagyta magát eltántoríttatni. A helyzet válságai közepett megtalálta a bátorságot és önállóságot, mely rendes körűlmények között hiányzott benne. Nyugodtan válaszolt a nuntiusnak: bízik, hogy személyes közbelépésével a zavaroknak véget fog vetni.

A király május 18-án délután, csakugyan egyedűl ment a Rákosra. A gyülekezet tiszteletteljesen fogadta. A vezérszónok[1] — Verbőczi vagy Zobi Mi-

[1] Az országgyűlésről szóló egykorú emlékiratban, melyet Horvát István közölt (Verbőczi István emlékezete. 208—236. ll.) gyakran fordúl elő ezen kifejezés: »Orator Conventus.«

hály — mindenek előtt azt a kérdést intézte hozzá: kik az okai, hogy a korábbi országgyűléseken alkotott törvények végre nem hajtattak?

Lajos kitérőleg válaszolt.

»Ő — úgy mond — nem az oka.«

Erre a szónok folytatta beszédét, és hosszasan előadta a kivánatokat, a melyek teljesítésétől a köznemesség a viszonyok jobbrafordúlását várja. A már előbb közlött négy ponthoz még a következőket kapcsolták: A király udvarát tisztán magyarokból alakítsa; kötelezze magát, hogy az országtanács határozatait minden körülmény között végre fogja hajtani. Az erdélyi rendek szabadságait tartsa fönn. Tahit, a horvát rendek által gyűlölt bánt, mozdítsa el. Veressen jó érczpénzt. Az országos jövedelmek kezelését a kincstárnokra bízza. A pénzverők számadásait vizsgáltassa meg. Az elhúnyt esztergomi érsekeknek az ország javára tett hagyatékait a kitűzött czélra fordíttassa. Általán szűntesse meg az okokat, melyek a közjövedelmek eltékozlását eredményezték, és az alkotott törvények végrehajtását meghiúsították; a kormányügyekre kellő gondot fordítson; legyen valódi király.

Viszont biztosította, hogy a nemesség kész őt bárki ellen megvédelmezni.

Lajos egy napot kért, hogy az adandó választ megfontolhassa.

(Az orator nem k ö v e t jelentéssel bir.) A nuntius naplója és más emlékek is azt engedik következtetnünk, hogy az országgyűlési köznemességnek rendszerint volt egy állandó szónoka, a ki a tanácskozásokat vezette, a határozatokat tolmácsolta.

»Nem engedjük!« — hangzott a tömegből. — »Azonnal akarjuk hallani ő felsége válaszát.«

A király ismételte, hogy másnap közli a választ. És kibontakozva a zavargó tömegből, a Duna partjára sietett, honnan hajón tért vissza Budára.

Távozása után a főrendek küldöttei jöttek a Rákosra. Neheztelésöket fejezték ki a fölött, hogy őket mellőzve tárgyal a királylyal a köznemesség. A válasz higgadt és mérsékelt vala. »A főrendek az egész esztendőn át körükben birják a királyt, ne vegyék tehát rosz néven, hogy a nemesség rövid ideig egyedül akarta a maga körében látni. Azonban a főrendekkel is óhajtanak tanácskozni, és tisztelettel fogják őket fogadni.«

A köznemesség a következő napot (május 19.) feszült várakozásban töltötte. De az igért királyi válasz nem jött. Ez újra fölszította a már-már csillapuló ingerültséget. A gyülekezet haragja leginkább a főpapokra irányult. Elhatározták, hogy a dézsmákat megvonják tőlök, és a véghelyek megerősítésére ajánlják föl; föntartva, hogy eljárásukat a pápai legátus előtt, nehogy rosz keresztényeknek tartsák őket, igazolni fogják. Mivel pedig ezen országgyűléstől eredményt nem vártak, abban állapodtak meg, hogy öt hét múlva, keresztelő szent János napján, H a t v a n b a n az összes nemesség fejenkint, fegyveresen össze fog jönni, az ország védelméről tanácskozandók; a főrendeket is meghivják oda, és a kik meg nem jelennek, azokat hazaárulóknak tekintik.

Ezen határozatokat ismét küldöttség hozta a

király tudomására, a ki azt Campeggio bíbornok jelenlétében fogadta.

A szónok, a határozat előterjesztése után, a bíbornokhoz fordúlt. Kijelenté, hogy a nemesek a dézsmákra vonatkozó végzésökkel nem szándékoztak az egyházi rendet sérteni, mert ők mindig az anyaszentegyház hű és engedelmes fiai voltak, azok maradnak mind örökké; ezt a rendszabályt a végső szükség, az ország romlásának elhárítása követeli.

A legátus válaszában a királylyal és a főrendekkel való egyetértésre intette őket; fölajánlva közreműködését a megzavart egyezség helyreállítására. Egyúttal fölhívta, hogy a dézsmákat ne bántsák, és a hatvani gyűlés megtartásától álljanak el.

A király pedig azzal bocsátotta el a küldöttséget, hogy a lehető legrövidebb idő alatt közölni fogja elhatározását.

A megküldött válaszban igérte, hogy a német udvarnokokat azonnal eltávolítja, és ő maga csak kettőt, a királyné is csak kettőt tart meg szolgálatában. A császár és Velencze követeit, mihelyt az alkalmas időpont elérkezik, szintén elbocsátja. Az országos és udvari hivatalokra ezentúl kizárólag magyarokat alkalmaz. A kormánytanácsot újra szervezi. Az érczpénzre nézve az országgyűlés végzései értelmében fog eljárni. Tahyt kész hivatalától megfosztani. Szerencsés Imre már börtönben van, és a törvény szigorát fogja alkalmazni.

Viszont kivánta, hogy a nemesség a hatvani gyűlés megtartásáról és a dézsmák lefoglalásáról mondjon le.

Az engedmények, melyeket a királyi válasz magában foglalt, nem elégítették ki a köznemességet, amely ujból sürgette, hogy a király a németeket kivétel nélkül és azonnal utasítsa ki az országból; a külhatalmak követei eltávolítását ne késleltesse, és míg itt vannak, ne engedje, hogy az ország ügyeibe avatkozzanak; az országtanács átalakítását, Tahi elmozdítását, Szerencsés megfenyítését haladék nélkül eszközölje. A gyülekezet a tizedek lefoglalását illető határozatától ideiglenesen elállott; de a hatvani gyűlés megtartásához ragaszkodott. A köznemesség, miután határozatai foganatosításával és a tárgyalások folytatásával százötven tagból álló választmányt bízott meg, május 22-én eloszlott. [1])

[1]) Az 1525-ik évi rákosi országgyűlés történetéhez — mint jeleztük — a legfontosabb kútforrás: a nuntius által Rómába küldött napló. Ehez járulnak a velenczei követek és ügynökök tudósításai: Guidotóé, Budáról, május 13. és 15-én, Antonio da Zuane-é, Budáról, május 23-án és Contarinié Bécsből május 27-én. (Marino Sanudo kivonatos följegyzéseiben.)

A budapesti egyetemi könyvtár egyik XVI. századbeli kéziratában (Analecta saeculi XVI.), mely nagyrészt Verbőczi iratait tartalmazza, van egy emlékirat, mely az 1525-ik évi országgyűléseket és az azokra következett eseményeket írja le. (Kiadta Horvát István. Verbőczi Emlékezete. 208—236.) A szerző nem nevezi meg magát, de a szövegben gyakran szól magáról, mint a kit a király ismételve küldött megbizásokkal a köznemesség vezéreihez. Egy helyen állására is utal. Említi, hogy a király »nuntiavit, Suam Mtem tamdiu videre, donec nos, Michael Császár et Orator Conventus Stephanus Werbewczy, nunc Palatinus, Suae Mti fideles essemus; . . . in aliis enim secretariis opem nullam ponere posse« (213.) Ebből következtetjük, hogy királyi titkár volt. (E helyet igy

A köznemesség fenyegető magatartásával, a hatvani gyűlés kihirdetésében nyilatkozó czéljaival szemben az udvari pártnak az országgyűlésen jelenlevő főrendű tagjai szoros szövetségre léptek.

Kötelezték magokat, hogy egyenetlenségeiket és a közöttök fennálló külön szövetségeket megszüntetve, kölcsönös összetartásban fognak élni; a fölmerülő viszályokat békés úton intézik el; jogaikat, úgyszintén özvegyeik és árváik érdekeit egyesült erővel oltalmazni fogják; ha »valamelyik más rend tagja« bárkit közőlök megtámad, ezt közös erővel támogatni fogják; de ha közőlök valaki egy másik rend tagja ellen követ el sérelmet, attól megvonják támogatásukat; ha valaki, »akár idegen, akár az ország lakója legyen, olyasmit kísérlene meg, a mi a főpapok, urak vagy nemesek jogaira sérelmes, az ily merénylet meghiúsítására fognak törekedni; az ország rendeire sérelmes és igazságtalan javaslatokat magok sem fognak a király elé terjeszteni; az ország minden lakosának lelkiismeretesen szolgáltatnak igazságot. A szövetség tagjai azon lesznek, hogy a király a főrendek iránt egyforma bizalmat tanusítson; az országtanácsot illető ügyek tárgyalásaiból senkit ki ne zárjon; illetéktelen egyéneket, különösen idegeneket, a tanácsülésbe ne hívjon meg; azon hivatalokra, melyeket urak szoktak viselni, urakat alkalmazzon, és köznemeseket csak

olvasom: »nos, Michael Csaszar« — nem pedig »nos Michael«; vagyis nem hiszem, hogy a szerző magát itt és így nevezné.) Egyébként a barbár latin nyelv és a helyenkint értelemnélküli szöveg arra utal, hogy a napló magyar eredetinek rosz fordítása. A zavart előadás miatt a napló alig értékesíthető.

alkalmas urak hiányában; a szegényebb főrendeket segítse.

Fogadták, hogy a királyi jövedelmek emelésére, visszaszerzésére és elfecsérlésök meggátlására fognak működni.

Megállapították, hogy a főrendeket mind föl fogják hivni csatlakozásra, és a kik ezt megtagadják, azokat ellenségeik gyanánt fogják tekinteni.

Ezért mikor május 22-én a szövetséget tíz főpap — Tomori kivételével az összes püspökök — és tizennégy főúr létrehozta, Zápolyai György sem tagadhatta meg hozzájárulását; az oklevelet a maga és testvére, az erdélyi vajda, nevében aláirta. [1])

Ezen szövetségből bátorságot merítve, a főrendek el voltak határozva, hogy a hatvani gyűlést, ha szükséges, fegyver hatalmával is, megakadályozzák. [2]) És a királyné, azon nézetben, hogy most már daczolhat a köznemességgel, Szerencsés Imre szabadonbocsátását rendelte el; a német udvarnokok pedig tüntetőleg, mintegy diadalmenetben kisérték őt haza. Néhány köznemes, e jelenet tanúja, föllármázta társait, és rövid idő alatt nagy tömeg gyűlt össze, mely ostrom alá vette Szerencsés palotáját, a hol barátaival víg lakománál ült. Míg a fölriasztott mulatozók, a hátulsó falon át, a királyi palotába menekültek, a

---

[1]) A május 22-én kelt szövetségi oklevél egyik eredeti példánya a magyar országos levéltárban. (A Guidoto által Velenczébe küldött példány után, hibásan június 22-ről keltezve, kiadta Firnhaber. 58—61.) A szövetség létrejöttéről említést tett Burgio 1525 május 25-iki jelentésében.

[2]) Burgio 1525 május 25-iki jelentése.

benyomuló tömeg féktelen pusztítást vitt véghez. A termekben nagyértékű kincsek, ékszerek, drága kelmék és bútorok voltak fölhalmozva; az istállóban kitünő lovak állottak; a pinczét nagymennyiségű szerémi bor töltötte meg. Mindent szétragadoztak, és a kik késön érkeztek, zsákmány hiányában, még az ablakvasakat is kifeszítették.

Ekkor fölhangzott a kiáltás: »Tűz van, az esztergomi érsek háza ég!« Mindenki odasietett, azon reményben, hogy új alkalom kínálkozik zsákmányolásra. De úgy Szalkai, mint a császári követ és a Fuggerek palotái előtt ágyúk voltak fölállítva és fegyveresek őrködtek. A tömeg, mely rabolni jött, nem harczolni, elvonúlt, és Pestre sietett át, hogy a zsidó városrészben keressen kárpótlást.

A zsidók, a veszély közeledése felől értesülve, fegyvert ragadtak, és több órán át föltartóztatták a támadókat; de mivel segítség nem érkezett, hajnal felé az ellenállással fölhagyva, egy toronyba zárkóztak. A tömeg elárasztotta az utczákat és földúlta a házakat; majd, azon hitben, hogy a zsidók legértékesebb tárgyaikat magokkal vitték, a torony ostromlására készült. Ekkor végre Báthori István és Zápolyai György, fegyvereseik élén, megjelentek a zavargás szinhelyén és szétszórták a garázdálkodókat.

Még a következő napokban is, az urak a zavarok megujulásától rettegtek. Campeggio bíbornok eltorlaszolta házát, és Burgio a királyi lakban őrködött, hogy szükség esetén segítséget hozhasson. A biztonság érzete csak akkor költözött vissza, mikor,

június első napjaiban ezerötszáz morvaországi katona vonúlt Buda várába. [1])

Szerencsés szabadonbocsátása és az arra következett események nem voltak alkalmasak arra, hogy engedékenynyé tegyék a köznemesség választmányát, mely a rákosi gyűlés által kijelölt ösvényen maradt, és a köznemesség kivánatait öntötte törvényczikkek formájába.

Az országtanács szervezését a hatvani gyűlésre hagyta; addig is kivánta, hogy a király néhány főpapot és főurat vegyen maga mellé, a kik az országtanács határozatait foganatosítsák, a királyi jövedelmek kezelésére és a hivatalok betöltésére befolyást gyakoroljanak. Megállapíttatott, hogy az idegenek, különösen a Fuggerek, valamint a császári és velenczei követek az országból távozzanak; Szerencsés Imre alkincstárnoki és Tahi János báni hivatalától fosztassék meg. A kik pénzverdéket királyi engedély nélkül állítottak föl, a hűtlenség büntetésében marasztaltatnak el. A kik pénzverdéket királyi engedélylyel állítottak föl, de roszabb érczartalmú pénzt vertek, mint a törvény megszabja, a nyereséget kötelesek a királyi kincstárnak beszolgáltatni. A kik a külföldön magyar pénzt vernek, és ügynökeik, kik ezt az országban forgalomba hozzák, máglya-halálra itéltessenek.

A honvédelem tárgyában határoztatik, hogy a főrendek kötelességeit a jövő országgyűlés, a neme-

---

[1]) Burgio május 25. és június 6., Campeggio június 5-iki jelentéseik. És a Fuggerek ügynöke Thurnschwamb emlékirata. (Engel, Geschichte des Ungrischen Reiches. Az I. köt. bevezetésében.)

sekéit a megyegyűlések fogják szabályozni. Egyelőre csak az állapíttatik meg, hogy mindazok, a kik birtokaik után ötven lovasnál kevesebbet állítanak ki, e helyett jövőre fizessenek megfelelő hadiadót, melyet minden megyében a megválasztandó kapitány hajt be, és a véghelyek oltalmára küldendő zsoldosok fogadására fordít.

A végzések több pontja foglalkozik a kihirdetett hatvani »egyetemes országgyűléssel,« a melynek föladata: »a törvények végrehajtásának biztosítása.« Minden nemes, a kinek száz forint értéket meghaladó vagyona van, jószágvesztés terhe alatt, személyesen és fölfegyverezve tartozik megjelenni; a szegényebbek, közös költségen küldenek egyet magok közől. Bács, Pozsega, Szerém, Temes, Torontál és Valkó megyék nemesei, területök védelmére, otthon maradhatnak és követeket küldhetnek. Erdély és Slavónia rendei követeket küldenek; de ezer-ezer lovast kötelesek az országgyűlés rendelkezésére készen tartani. A káptalanok, kolostorok és más kisebb javadalmak birtokosai magok helyett egy-egy lovast küldenek.

A jobbágyokkal biró nemesek, egyházi testületek és kisebb javadalmasok, minden tíz jobbágy után, az alsó részekből egy lovast, a felső részekből egy gyalogot tartoznak kiállítani. Ezeket, valamint a nemeseket minden megyéből az alispán, vagy amenynyiben ez alkalmatlan, választandó kapitány vezeti Hatvanba.

Míg a köznemesség és az alsóbbrendű egyháziak megjelenése és a rendelkezésökre álló fegyveres erő létesítése követeltetik, a főrendekre nézve nem

mondatik ki más, mint hogy szabadon jöhetnek az országgyűlésre, és pedig csak magyar fegyveresek kiséretében. [1])

A köznemesség választmánya által előterjesztett végzésektől a főrendek megvonták hozzájárulásukat, a király megtagadta szentesítését. És június 5-én királyi rendelet jelent meg, mely a hatvani gyűlést betiltotta, és szent Mihály napján Budán tartandó országgyűlésre hivta meg az ország rendeit. [2]) Azonban mindenki előre látta, hogy a köznemesség nem fog engedelmeskedni, és a hatvani gyűlés újabb bajok kútforrását fogja megnyitni.

A pápai nuntius, a ki mély belátással teljes elfogulatlanságot párosított, most is meg volt győződve a felől, hogy a köznemesség szándéka tiszta, minélfogva a hatvani gyűlés a közjó előmozdítására czélzó intézkedésekkel fogja tevékenységét megkezdeni. »De a népszabadság — úgy mond — nem ismer megállapodást; folytonosan új és új követelésekkel áll elő.« Attól tart tehát, hogy a zavar növekedni fog. És Campeggio bíbornok a szegény nemesség tömegétől azért félt, mert nincs mit veszteni s igy mindenre kész. »Adja Isten — úgy mond — hogy lázadás ne támadjon!« [3])

[1]) Ezen végzéseket közli Kovachich. Vestigia Comitiorum. 574—592.

[2]) A királyi rendeletet közli Pray, Epistolae Procerum. I. 190. — Királyi hirnökök június 8., 15.. 16-án viszik szét a királyi rendeletet. (Az 1525-iki királyi számadások kiadási tételei.)

[3]) Burgio 1525 május 25. és Campeggio június 18-iki jelentéseik.

MÁSODIK FEJEZET.

A reformátió első nyomai Magyarországban. — A magyar nemesség állása a reformatio irányában. — A reformatio pártfogói és hirdetői a királyi udvarnál. — Mária királyné és a reformatio. — A reformatio terjedésének meggátlására alkotott törvények és kibocsátott rendeletek. — A vallásosság hanyatlása Magyarországban.

Ugyanazon időben, mikor hazánkban a pártviszály a legnagyobb elkeseredéssel dúlt, a vallási szakadás veszélye is fenyegetően jelentkezik.

A Luther által megindított mozgalom árját több csatorna vezette Magyarországba. A legelsőt a városok német polgársága nyitotta meg, a mely Németországgal századokon át folytonosan üzleti összeköttetésben állott, számos ifjút küldött oda tudományos kiképzés végett, és nem ritkán hívta meg onnan lelkészeit és tanítóit.

Az 1522-ik esztendőben Luther tanítását több város falai között már nyiltan hirdetik. Sopronyban, szent-ferencz-rendi szerzetesek, a templom szószékéről a kath. hitágazatokat és intézményeket ostromolják; a polgárok a vendéglőkbe gyülekeznek, hogy Luther könyvei fölolvasását hallgassák. [1]) Ugyanakkor Kör-

[1]) Az 1524. október 24-én Sopronyban tartott vizsgálat-

möczön két lelkész, Cordatus Konrád és Kreiszling János, a reformátió szolgálatába lép; [1]) Budán pedig az egyik plébániára Speratus (Spretter) Pált, Luther barátját hívják meg. [2]) És szintén ezen esztendőben egy lőcsei meg egy besztercze bányai ifjú a wittembergi egyetemre véteti föl magát.[3])

Ellenben a magyar nemesség kezdettől fogva a reformátió iránt ellenséges állást foglal el. Mert míg ragaszkodását a szent-székhez a török ellen nyert és várt segítség szorosabbá tette; Miksa császár politikája Németországtól mindinkább elidegenítette. A pápai követek, mikor a római curiát az iránt, hogy a magyar nemzetnek Lutherhez csatlakozásától félni nem kell, meg akarják nyugtatni, kiemelik, hogy »Magyarország és Németország természetes ellenségek, a miért azt, a mit az egyik országban fölkarolnak, a másik ország megkivánni bizonyosan nem fogja.« [4])

Verbőczi, a Luther ellen kiadott czáfoló-munka élén, a királyt fölszólítván, hogy »a lutheránus eret-

---

ról szóló jegyzőkönyv két esztendővel azelőtt történt eseményeket is említ. (L. e sorok irója értekezését: A protestantismus terjedése Sopronyban. Uj Magyar Sion. 1876. 801—811.)

[1]) Frankfurter Bertalannak 1522 május 19-én a körmöczi jegyzőhöz írt leveléből tűnik ki. A levél Körmöcz város levéltárában.

[2]) V. ö. Cosack. Paul Speratus Leben und Lieder. (Braunschweig. 1861.) 16.

[3]) A wittenbergi magyar tanulók névsora. Történelmi Tár. VI. 215.

[4]) Burgio 1525. február 6. és Campeggio 1525 február 8-iki jelentései.

nekséget Magyarországtól távoltartani igyekezzék;«[1]) bizonyára az egész nemesség érzelmeinek tolmácsa volt, a mit az 1523-ik évi országgyűlés azzal bizonyított be, hogy »a lutheránusok és pártfogóik« ellen a fő- és jószágvesztés büntetése alkalmazását követelte.[2])

Ezen törvény szigora nem a városok polgárai ellen irányúlt; nincs is nyoma, hogy ezen esztendőben foganatosították volna. Azok, a kik megalkotását keresztülvitték, első sorban az udvarnál elhatalmasodó német irányt tartották szem előtt, mivel vezérei Luther tanainak pártolói és terjesztői voltak. Ezek között a legbefolyásosabb és egyúttal a leggyűlöltebb György brandenburgi őrgróf volt.[3])

Azonban az ő magatartására a rákosi törvény nem gyakorolt befolyást. Az év vége felé, a boroszlói püspök követei azzal a panaszszal járúltak a király elé, hogy őt székvárosa polgárainak egy része, mely Luther felekezetéhez csatlakozott, elűzte. Az országtanácsban, a mint ezen ügy tárgyaltatott, a magyar tanácsosok erélyes intézkedéseket sürgettek; ellenben György őrgróf azt javasolta, hogy a vallási bonyodalmakat, az egyetemes zsinatig, függőben kell hagyni; a mi egészen a

[1]) L. föntebb 14. lapon.

[2]) Ezen végzés tulajdonkép az 1462-ik évi törvényt újította meg, a mely »a kárhoztatott eretnekségek követőit« a felségsértők módjára rendeli büntetni.

[3]) Hogy az 1523-ik évi törvény alkotása csakugyan György őrgróf ellen indított actió is volt, kitűnik Burgio 1525. február 8-iki jelentéséből. György őrgrófnak 1523. január 5-én Lutherhez intézett levele kétségtelenné teszi, hogy köztök már jóval előbb benső viszony állott fönn. V. ö. Erdmann, Luther und die Hohenzollern. (Breslau 1883.) 120. és 208.

Lutherhez hajló német fejedelmek álláspontja volt. A király két hétig válasz nélkül hagyta a boroszlói követséget. A magyar urak attól tartottak, hogy Lajos csakugyan unokabátyjára akar hallgatni, és Vio bibornok-legátus közbenjárását kérték ki. Ennek fölszólalására, a király azt a nyilatkozatot adta, hogy a boroszlói lutheránusok ellen szigorún fog föllépni. Hetek múltak el, és semmit sem tett. Végre biztosokat küldött, azon utasítással, hogy Boroszlóban a korábbi állapotot állítsák vissza; de a biztosok élére György őrgrófot állította, a mivel elárúlta, hogy fenyegető kijelentését nem lehet komolyan venni. [1])

Ugyanekkor György őrgróffal, az új tanítás érdekeinek támogatásában Schnaidpeck János, a császár Magyarországba küldött követe karöltve működött. [2])

Ezek Mária királyné lelkében is a reformátió czéljai és hirnökei iránt rokonszenvet tudtak kelteni. Az általok a magyar udvarnál meghonosított frivol élet légkörében, a királyné, a mint fejedelmi állása és új hazája iránt tartozó kötelességeiről megfeledkezett, úgy ősei vallása iránt is kegyeletet táplálni megszűnt. Luther tanítása iránt élénken érdeklődött, az egyház feje és intézményei ellen indított támadásait megelégedéssel szemlélte, követőit udvarában szivesen látta. De kétségkivűl nem gondolt arra, hogy a kath. egyháztól elválik és új hitfelekezethez csatlakozik; aminthogy akkor még sokan nem látták előre, hogy a wittenbergi szerzetes föllé-

---

[1]) A Schidlovieczki-féle lengyel napló nyomán.

[2]) L. föntebb a 60. lapot.

pése állandó egyházi szakadást fog maga után vonni; és azt hitték, hogy hatása az egyházban az illetékes tényezők által keresztülvitt reformokra fog szorítkozni.

Mindazáltal Máriát könnyelműsége és szenvedélyes természete nem egyszer oly nyilatkozatokra és tettekre ragadta el, a melyek az egyházhoz való hűsége iránt kétséget támaszthattak, és az 1523-ik év végén azon hír elterjedésére adtak táplálékot, hogy az udvarnál »sok lutheránus van, a kik a király és királyné kedvezéseiben részesülnek.« [1])

Mária királyné csakugyan hajlamait nem igyekezett leplezni. Ez időtájt hívta meg udvarába hit-

---

[1]) Guidoto velenczei ügyviselő 1524 január 2-án Budáról jelenti: »Si dice de qui assai apertamente, perfino li predicatori ne le pergoli, che non meno ne la corte de la Regia et Reginal Maestá si atrovano Lutherani, ... et qui si dice, che vengono favoriti et aiutati da sua Maestá.« — Máriától, az 1526 előtti évekből nem maradt fönn levél, a mely a reformátió irányában elfoglalt állására világot vethet. De jellemző, az 1523 június 2-án Albrecht brandenburgi őrgrófhoz, a német lovagrend nagymesteréhez, írt levele: »Liber pöser Vetter! Ich glaub Ir habt die frumme Mum gar vergessen, dasz Ir nun so lang nit geschriben habet. Ich hab Euch in mein andechtig Gepet nit fergessen. Ich hab Gott alle Tag fleisiglich gepeten dasz er Euch well frumm machen als ich pin. Ich pitt Euch Ir wellt mir schreiben ob mein Gepet geholfen hat oder nit? Wo es nit geholfen hat, wollt Ir mir um ein Pfennich oder zwen Frumkait abkaufen, will ichs Euch gern verkaufen, wenn ich hab vil zu vil Frumkait. Ich wollt Euch gern mer schreiben, so musz ich in Euers Bruders Marggraf Jorg Garten gen essen, so will der Pot nit lenger warten. Datum Ofen eilens am Sunntag nach unsers Herrn Fronleichnamstag anno Domini im XXIII-ten. Euere frumme Mum Maria.« (Az egészen sajátkezű levél eredetije a müncheni állami levéltárban.)

szónoknak Cordatust, a ki a reformátió hitelveit Körmöczön terjesztette volt, és most új állásában sem szűnt meg hirdetni. Egy alkalommal, 1524 nyarán, az udvar színe előtt tartott prédikácziójában, a pápa és a bíbornokok ellen hevesen kikelvén, ezzel nagy vihart támasztott.

Ekkor ugyanis Burgio kötelességének ismerte, hogy fölszólaljon. A királynál panaszt emelt. Mind Lajos, mind Mária azon voltak, hogy »a kath. egyház híveihez illő nyilatkozatokkal« megnyugtassák; igérték, hogy vizsgálatot indítanak a hitszónok ellen, és ha kiderűl, hogy eretnek tanokat vall, megbűntetik. De bizalmas körben a királyné másként beszélt; kíjelentette, hogy papját, ha az országtanács száműzi is, el nem bocsátja.

A vizsgálat megindítását az esztergomi érsekre bizták, a ki azonban azt folytonosan halogatta. A nuntius sürgetései eredménytelenek maradtak. Ekkor a magyar urak a királyi pár előtt megjelenvén; kinyilatkoztatták, hogy »azt, a ki a szentszék ellen szólani merészel, fölkonczolják, akár ő felségeik jelenlétében is!« Mire Mária megdöbbent, és a papot elbocsátotta. [1])

Ugyanezen időtájban történt, hogy a király a szent Szűz egyik ünnepén a magyar urakat tanácskozásra hívta magához. Mire azok azt üzenték, hogy

---

[1]) Burgio 1524 augusztus 17-iki jelentése. Az udvari pap nevét nem említi. Kétségtelen, hogy Cordatus volt az, a kiről tudjuk, hogy Mária udvaránál volt és onnan Wittenbergbe ment Lutherhez, a kinek bizalmas embereihez tartozott. (De Wette. Luthers Briefe. III. 288.)

meg nem jelenhetnek, »mert, Istennek hála, még nem lutheránusok, és Magyarország Védasszonya ünnepét ájtatosan meg akarják ülni.« [1])

Ellenben a német udvarnokok a reformátió iránt rokonszenvöket mind nyiltabban kitűntették; sőt mikor 1524 őszén híre jött, hogy a pápa Károly császár ellenségével, a franczia királylyal szövetkezett, fenyegetődztek, hogy ha ez valósúl, ők »mind lutheránusokká lesznek.« [2])

Nem meglepő tehát, hogy a magyar rendek körében, a királyi udvar »lutheránus« szellemű tagjai irányában nyilatkozó ellenséges érzülethez, a királyi pár iránt bizalmatlanság csatlakozott, és sokan hiresztelni kezdették, hogy maga Lajos és Mária is a reformátió hívei. Azonban a nuntius, mikor ezen hírről jelentést tett, hozzáadja, hogy annak hitelt nem ad, és a királynéról is azt állítja, hogy »a németeket csak azért, mert honfitársai, és nem mert lutheránusok, pártolja.« [3])

A király, bár környezetének hatása alatt, a vallásos élet gyakorlatait el kezdette hanyagolni, [4]) és egyháza érdekei megóvásában elég erélyt nem mindíg fejtett ki, vallása tanaihoz és az egyház fejéhez tántoríthatatlanúl ragaszkodott. [5])

---

[1]) Burgio 1525 február 6-iki jelentése.

[2]) Ugyanott.

[3]) Burgio 1524 augusztus 17-iki jelentése.

[4]) A németújhelyi conferentián, 1523 őszén, e miatt többfelől panaszok voltak hallhatók. (A Schidlovieczki-féle napló.)

[5]) Igy, például, 1524 márczius 8-ikán a király Brodaricohoz, római követéhez írt levelében ,óhajtását fejezi ki,

Erről tanuskodnak rendeletei, melyekkel az új tanítás terjedésének útját állani igyekezett. Igy 1524 márczius 9-én, Szeben városához intézett irata szerint »kedvetlenűl értesűlt arról, hogy a pápa által kiátkozott Luther Márton istentelen tanai és iratai« a város lakói között általánosan elterjedtek; miért is a tanácsnak meghagyja, hogy Luther könyveit mindenütt szedje össze és égesse el, egyúttal köztudomásra hozza, hogy eféle iratok eladása és vásárlása, olvasása és magyarázása jószágvesztéssel bűntettetik. De ezen rendelet hatástalan maradt. Szebenben és Brassóban is több pap a szószékről folytonosan Luther szellemében prédikált; az egyházhoz hű papok bántalmazásoknak voltak kitéve. A király ekkor Raskai Gáspár kamarást és Gerendi Miklós titkárt küldötte oda. Ezek az eretnek könyveket összegyűjtötték és elégették; a lutheránus tanok terjesztői ellen vizsgálatot indítottak. Többen az általok hirdetett tanokat ünnepélyesen visszavonták; de a királyi biztosok távozása után folytatták tevékenységöket a reformátió érdekében, a melyhez maga a szászok grófja, Pemfflinger Márk is csatlakozott. [1])

Ugyanazon év őszén Soprony város plébánosa fordúlt a királyhoz, és az elhatalmasodó refor-

---

hogy Campeggio »illam tabem et morbum pestilentissimum Lutheranae haeresis, qua laborat Germania, tollere ac sanare posset.« (Pray, Epistolae Procerum. I. 180.)

[1]) Fabritius, Pemfflinger Márk szász gróf élete. (1875.) 48—57. 131—134. — Burgio 1524 augusztus 17-iki jelentéséhez mellékelve Rómába küldi a lutheránusok ellen kiadott szigorú királyi rendeletet. Ez nincs meg. Valószinűleg a szebeniekhez volt intézve.

mátió ellen támogatását kérte ki. A király G e r g e l y atyát, ferenczrendi szerzetest küldötte oda azon utasítással, hogy a Lutherhez szító papok és polgárok ellen vizsgálatot indítson, a lutheránus könyveket kobozza el.

A királyi biztos mindenek előtt Kristóf ferenczrendi atyát idézte meg, a ki a szentek tisztelete, a bőjt és gyónás ellen prédikált volt, és most azzal mentegette magát, hogy szavait elferdítik. A kihallgatott tanuk többsége eskü alatt azt vallotta, hogy a vádlott prédikáczióiban eretnek tanokat nem hirdetett; többen vallási buzgalmát dicséretekkel halmozták el. Ennek következtében Gergely atyát fölmentette a királyi biztos; ellenben egy másik papot, a ki magántársaságban az isteni gondviselés befolyását az emberek sorsára tagadta, arra itélte, hogy a legközelebbi vasárnapon Luther ellen prédikácziót tartson és a saját tévedését ismerje be. Hasonlókép egy szatócsot, a ki a bőjtöt megszegte és lutheránus könyveket tartott házánál, arra kötelezte, hogy a templomban bűneiért nyilvánosan kérjen bocsánatot.

Ugyanakkor, mikor ezek az itélet követelésének eleget tettek, a templom előtt rakott máglyán a város hóhérja elégette a lefoglalt lutheránus könyveket.

A király, Gergely atya jelentései alapján, a város papságához levelet intézett, melyben intette, hogy erkölcsös élettel híveik bizalmára és tiszteletére érdemessé tegyék magokat; a tanácsot pedig fölhatalmazta, hogy a javíthatatlanokat javadalmaiktól foszsza meg. [1])

[1]) Az 1524 október 24-én Sopronyban tartott vizsgálat jegyzőkönyve, — Lajos király 1524 október 15-én Gergely

A Magyarország felső részeiben jelentkező vallási mozgalom elfojtására is készséggel közreműködött a király. Igy Sáros vármegyét utasította, hogy azon papokat, a kik Luther tanítását vallják és »Krisztus igaz hitétől a keresztény híveket elcsábítják,« küldje Egerbe, a hol ellenök a püspök a törvény szigorát fogja alkalmazni. És Bártfa város tanácsának megparancsolja, hogy az új tanok hívei és hirnökei irányában »a kínzás minden nemét« alkalmazzák; a tanács tagjait, ha a parancsot nem teljesítik, súlyos büntetéssel fenyegetve. [1])

Azonban ezen időből (1524) csak egy esetet ismerünk, a mikor valóban a törvény egész szigora alkalmazást nyert, a halálbüntetés végrehajtatott.

A királyné által udvarából eltávolított pap, Cordatus Konrád, ki Budáról Wittenbergbe ment és itt Lutherhez bizalmas viszonyba lépett, az 1524-ik év nyarán testvére szolgáját, Luther munkái szállítmányával, hogy azokat áruba bocsássa, Magyarországba küldötte. De ez elfogatott, és máglyán, melynek tüzét könyvei táplálták, végezte életét. [2])

---

atya részére kiállított megbizólevele, — Lajos király 1524 november 17-én kelt rendelete, Soprony város levéltárában. (V. ö. e sorok irójának czikkét »A protestantismus első terjedése Soprony városában.« Uj Magyar Sion. 1876-ik évi folyam. 801—811.)

[1]) Az 1525 január 15. és február 6-iki rendeletek Katonánál. XIX. 494.

[2]) Luther 1525-ben a brémaiakhoz intézett levelében, a reformátió vértanuit fölsorolván, említi: »Hieher gehört auch Caspar Tauber zu Wien verbrannt und Georg Buchfüh-

Küldöttének halála és a veszély tudata vonzerőt látszott gyakorolni Cordatusra, a ki az 1525-ik év elején Budára jött, és itt Kreiszling János plébánossal, a reformátió érdekében nagy tevékenységet fejtett ki. De már rövid idő múlva mindkettőt az esztergomi érsek, Campeggio legátus fölhívására, elfogatta és Esztergomban szigorú őrizet alá helyezte. [1])

---

rer in Ungarn.« Ezen levél régóta ismeretes a történetirók előtt, a kik közől némelyek Rüm György könyvárust, mások Grynaeus György tanárnak tartották az elégetett »Georg Buchführer«-t. Azonban ekkorig elkerülte a történetirók figyelmét Luther korábbi levele, melyben tüzetesebben szól az esetről. 1524 november 17-én Hausman Miklósnak írja: »Credo te vidisse Casparis Tauber historiam martyris novi Viennae, quem caesum capite scribunt et igne exustum, pro verbo Dei. Idem accidit Budae in Ungaria bibliopolae cuidam Joanni, simul cum libris circa eum positis exusto, fortissimeque passo pro Domino.« (De Wette, Luthers Briefe. Berlin. 1825. II. 563.) A levél eredeti példányán, mely Dessauban őriztetik, a következő egykorú jegyzet találtatik: »*Nomen eius fuit Joannes, fratris mei, Martini Cordati, servus; libri vero, quos vendere voluit, mea pecunia empti fuerant. C. Cord.*« (Burckhardt, Luthers Briefewechsel. Lipcse. 1866. — 76. lap.). Luther tehát későbbi levelében téved, mikor Györgynek nevezi, mert Jánosnak hívták; előbbi levelében pedig nem fejezi ki magát szabatosan, mikor könyvárusnak mondja. Hasonlag téved, mikor azt irja, hogy Budán történt a kivégzés. Alig kételkedhetünk, hogy János szolga halálát beszéli el Burgio 1524 augusztus 25-iki jelentésében, a mikor írja, hogy az ország nyugati határszélén vásárkor egy német könyvkereskedő Luther könyveit árúlta, a földesúr elfogatta és könyveivel együtt elégettette. A körülmények találkoznak, az időpont is ugyanaz.

[1]) Guidoto 1525 május 29. és Campeggio június 18-iki

Ez éppen akkor történt (1525 májusban), a mikor a rákosi országgyűlésen a köznemesség a lutheránusok ellen alkotott 1523-iki törvényt megújította, sőt szigorát fokozva, az egyházi és világi rendeket fölhatalmazta, hogy a lutheránusokat elfoghassák és máglyán kivégezhessék. [1])

Mindazáltal miként az ország, úgy az egyház szolgálatában is, a köznemesség erélyes törvények szerkesztésével kötelességét teljesítve hitte. A főpapok ellen intézett támadások, a tizedjövedelmek lefoglalására irányuló kísérletek mellett, a jubileum sikertelensége is bizonyítja ezt.

Ősrégi szokás szerint, a pápák minden századnegyed leteltével, és nevezetes alkalmakkor általános bűnbocsánatot hirdettek azok részére, a kik Rómába zarándokolnak, ott templomokat látogatnak,

---

jelentései. A foglyokat nem nevezik meg. De megnevezi az érsek, 1525 május 21-én írt levelében, melylyel a bányavárosok lelkészeit fölszólítja, hogy a foglyokra vonatkozó irományokkal, Esztergomban jelenjenek meg. (A levél eredetije Beszterczebánya város levéltárában) És megnevezik a beszterczebányai munkások, kik 1525 deczember 29-én az ő szabadonbocsátásukért folyamodnak. (A levél eredetije Körmöcz város levéltárában.) Mikor és mikép nyerték vissza szabadságukat, nem tudjuk. Cordatus 1526 őszén Lignitzben működött. 1528-ban őt Mária udvarához meghivta. Cordatus nem fogadta el a meghívást, és 1529-ben zwickaui lelkészszé választatott. A protestantismus történetének egyik kiváló alakja. (De Wette. III. 138., 156., 288. és a köv. lapok.)

[1]) » . . . Lutherani autem omnes de Regno extirpentur et ubicumque reperti fuerint, non solum per ecclesiasticas, verum etiam per saeculares personas, libere comburantur.« (IV. czikk.)

töredelmesen gyónnak és áldoznak. VII. Kelemen pápa ilyen jubileumot 1525 elején hirdetett.

A magyar király ekkor, tekintettel arra, hogy a török veszedelemmel szemben, a római zarándokolást előmozdítani nem tanácsos, a pápához azon kivételes kedvezésért folyamodott, hogy a bűnbocsánatot azok is nyerhessék el, a kik ájtatosságukat Magyarországban végezik, és a római zarándokolást a török elleni hadjárat czéljaira szentelt pénzadománynyal váltják meg.[1])

A pápa ezt a fölhatalmazást megadta. Azonban az eredmény a várakozásnak nem felelt meg, sőt több tekintetben komoly aggodalmakat támaszthatott. Mikor ugyanis a lecsukott jubileumi pénztár-ládákat a király parancsára fölnyitották, azokban csekély összegeket: a budaiban háromszáz, az esztergomiban száz és néhány forintot találtak. Míg huszonöt esztendő előtt százhúszezer forint folyt be, most 3—4000 forintnál többre számítani nem lehetett. De emellett a ládák üveg- és rézdarabokat, hamis pénzeket és gúnyiratokat is tartalmaztak. Egy papircsomag három dénárt rejtett, mellette papir-szeletre ez volt írva: »egyik a pápáé, másik a bíbornoké, a harmadik az

---

[1]) A király, be nem várva a pápa válaszát, rendeletet bocsátott ki: hogy Rómába senki se menjen, mert biztos kilátás van arra, hogy a pápa engedélyével, a jubileum előnyeiben itt is részesülhetni. A pápai legátus ezen eljárást helytelennek itélte, de a kért kedvezmény megadását pártolta, oly hozzáadással, hogy a befolyó pénz a pápai segélyösszeghez csatoltassék, és ezzel együtt fordíttassék az ország védelmére. (Campeggio és Burgio 1525. február 13-án irt jelentéseik.)

esztergomi érseké«. Egy másik czédulán ezt lehetett olvasni: »Jubileumodat vidd Rómába, de pénzünket hagyd itt«.

A nuntius joggal jegyzi meg, hogy mindez azt mutatja, mennyire csökkent egy század-negyed alatt a vallásos érzület Magyarországon.[1])

---

[1]) Burgio 1525. augusztus 9-iki jelentése.

HARMADIK FEJEZET.

Jajcza veszedelme. — Frangepán Kristóf életpályája. — Velenczei fogsága, menekülése és további viszontagságai. — A Jajcza fölmentésére küldött sereg vezetését vállalja el. — A hadjárat szerencsés lefolyása.

Mikor Campeggio bíbornok, a rákosi országgyűlés után, Magyarország veszélyes helyzetét a szentatyának előterjeszti, így kiált föl: »Ennyi baj közepett, Isten nem hagyja el ezt az országot!« És jelentést tesz Jajcza fölszabadítása dicsőséges fegyverténvéről, mely, mint sötét fellegekből előtörő napsugár, a láthatárt egy pillanatra földeríti.

Ulászló halálakor a magyar korona melléktartományainak foszlányai voltak meg: Szerborság kis része és Bosnyákországból a Verbász völgye. De Lajos uralkodása első éveiben, a bosnyákországi végvárak is egymás után a törökök birtokába jutottak; egyedűl Jajcza maradt meg, és mint a magyar birodalom legdélibb végvára őrködött Horvátország fölött. A törökök ismételve tettek kisérletet, hogy hatalmokba ejtsék; de igyekezeteiket az őrség hősi kitartása és Boriszló Péter veszprémi püspök, horvátországi bán áldozatkészsége meghiúsította.

Ezalatt a törökök a Jajcza körűl fekvő terület pusztításával mind szűkebbre vonták a zárvonalat. A föld elnéptelenítése terjeszkedésök legbiztosabb módja volt. Béke idején a várak környékét földúlták, a lakosságot elhurczolták vagy elűzték. Így lassankint elérték, hogy a várak néptelen pusztaság közepett állottak; élelmet, munkásokat és egyéb szükségleteiket távol vidékekről kellett beszerezni, a mi a közlekedés nehézségei miatt nagy költséget igényelt; annál inkább, mert a török csapatok kalandozásai miatt, a szállítmányokat erős katonai fedezet alatt kellett útnak indítani. Ezen helyzet igényeinek a tehetetlen kormány és a szűkölködő kincstár nem felelhetett meg. Így tehát a várak, mikor az ostrom ideje elérkezett, rendszerint oly állapotban voltak, hogy megmentésöket alig lehetett remélleni. Jajczára szintén ezen sors várakozott. Éveken át élet-halál között vívódott.[1])

Az 1525-ik év márczius végső napjaiban a jajczai őrség követe jelent meg Budán. Az országtanács színe előtt meghatóan ecsetelte a vár őrsége és lakói állapotát. »Jeruzsálem pusztulása óta — mondá egye-

---

[1]) Érdekesen irja ezt le Ludovico Bagno, Hippolyt bíbornok udvari embere, 1519. deczember 20-án Egerből a mantuai őrgrófhoz intézett levelében: »Jaiza . . . è fortissimo de sito, ma per esser circondato' da Turchi, li habitanti non possono coltivar il terren vicino; . . . sicchè se per Ongaria non gli è provisto, non ponno vivere, nè se gli po portare victuaglia senza grandissima spesa, perchè . . . è gia circondato de Turchi è gli vuol gran scorta, da modo che qualche volta la victuaglia de tre mesi gli costa più di 30,000 ducati. Dicto loco è stato più volte a pericolo di perdersi per non haver como vivere«. (A mantuai állami levéltárban).

bek között — emberek nem szenvedtek többet, mint ők. Anyák, saját gyermekeiket, hogy az éhség gyötrelmeitől megmentsék, kétségbeesésökben a folyó hullámai közé vetik.« Jelentést tett, hogy a bosnyákországi basa és a herczegovinai szandzsák egyesülve ostromolják és aláaknázzák a várat; minélfogva menthetetlenül elvész, ha a segítség rögtön nem érkezik.[1])

Ezen előadás mély benyomást tett a jelenlevőkre. Tizezernyi fölmentő sereg kiállítását határozták el. Több főpap és főúr banderiumját önként ajánlotta föl.[2])

A nehéz vállalatra gróf Frangepán Kristófban a legalkalmasabb vezér találkozott. Ezen nevezetes férfiú Bernadin gróf és Arragoniai Lujza, Beatrix királyné rokona, házasságából származott. Nőtestvérei a Perényiekkel, Corvin Jánossal és Brandenburgi Györgygyel rokoni kapcsolatba hozták. Ő maga nőül egy augsburgi patricius leányát vette, kinek bátyja Lang Máté gurki bíbornok-püspök Károly császár egyik minisztere volt.

Ifjú korában (1490) császári szolgálatba lépett; bátorsága és ügyessége által kitüntette magát. 1509-ben, mikor Miksa császár Velencze ellen viselt háborút, egy hadosztály vezetését vette át. 1511-ben Gradiscát Gradenigo doge ellen hősiesen védelmezte.

---

[1]) Guidoto 1525. márczius 29, Campeggio április 26-iki jelentései. Frangepán Kristóf 1525. június 24-iki levele Dandolo velenczei patricziushoz.

[2]) Márczius 27-én küldetnek szét a hírnökök az urakhoz, főpapokhoz és megyékhez azzal a fölhivással, hogy Jajcza fölmentésére táborba szálljanak. (A királyi számadási könyvben).

9*

Három évvel utóbb Friaulban számos erősséget és várost vívott meg, nyilt csatákban is megverte a köztársaság hadait; míg június 5-én, egyik ütközetben megsebesült és fogságba esett. Velenczébe vitték, és tisztes őrizet alatt tartották. A császár, a magyar király, sőt a franczia király is közbenjártak szabadonbocsátása érdekében. De a signoria nem volt rábírható, hogy a félelmes hadvezérnek szabadságát visszaadja. Ezalatt a hevesvérű, tettvágyó férfiú nem tudott kibékülni a börtön egyhangú életével; búskomorságba esett, mely egészségét megtámadta. Fenyegetődzött, hogy fejét a börtön falain szétszúzza. Majd szökési kisérleteket tett. Mindazáltal a szabadságot, melyet visszanyerni annyira vágyott, el nem fogadta, mikor azon igéret árán ajánlották föl, hogy öt éven át nem fog a köztársaság ellen harczolni. Az 1519-ik év elején a signoria átadta őt Ferencz franczia királynak, a ki a spanyol fogságban levő navarrai tábornagyért akarta kicserélni. De Milánóból, a hová átszállították, menekülnie sikerült.[1])

Ekkor ismét császári szolgálatot vállalt. Az 1523-ik év elején, értesülvén, hogy szülőföldjét a török támadások veszélylyel fenyegetik, fegyverét Lajos királynak ajánlotta föl. Egy ideig a horvátországi végvárakat és határszéleket oltalmazta.[2])

---

[1]) Hadi tetteit Károly császár 1522. márczius 14-iki oklevelében részletesen, magasztalva beszéli el. (Ezen oklevél 1525. szeptember 8-iki átirata a magyar országos levéltárban). Fogsága történetét, velenczei kútforrások alapján, megirta Wenzel G. Uj Magyar Muzeum. 1850/1. 329—386.

[2]) Károly császár 1522. márczius 14-én, Ferdinánd 1523.

A kisszerű csatározások közben, a melyek ambitióját ki nem elégíthették, vette a franczia király fölszólítását, hogy az ő zászlójához szegődjék. Nagy igéretek, és még inkább az a kilátás, hogy fényes haditényekkel ismét magára vonhatja a világ figyelmét, elcsábították. A condottierik merészségével lelkiismeretlenségöket is birta. A gondolat, hogy az ellen fog harczolni, a kinek ekkorig hűséggel volt lekötve, lelke nyugalmát nem háborította meg. Az volt a terv, hogy (1525-ik év elején) Horvátországból Stíriába és Karinthiába nyomúl, és itt a bosnyákországi basával egyesülve, Ferdinánd és Károly ellen megindítja a háborút.

Az olasz ügynök, a ki az alkut a török basával közvetítette, elárúlta őt. Épen a mikor a megállapodás szerint a törökök Karinthiába törtek, Ferdinánd főherczeg Frangepánt elfogatta és Innsbruckba vitette.[1])

Fogsága ez alkalommal rövid ideig tartott. A börtön zárai hihetőleg azon föltétel alatt nyíltak meg előtte, hogy ezentúl a török ellen fog harczolni. Márczius végén (1525) Budára jött, és örömmel ragadta meg az alkalmat, melyet Jajcza szorongatott helyzete

január 15-én adja meg a fölhatalmazást, hogy visszatérhessen hazájába. Ő maga 1525. szeptember 14-én írja, hogy több mint másfél esztendő óta szolgál hazájának.

[1]) Frangepán ezen terve, fölfedezése és az ő elfogatása felől csak egy emlék szól: Ferdinánd főherczeg, 1525. márczius 14-én Károly császárhoz írt levele. Hitelességét nem lehet kétségbe vonni. (Eredetije a bécsi állami levéltárban. Kiadta Lanz. Correspondenz Karl V.—I. 155.) A törökök karinthiai betöréséről 1525. február 4-én érkezik tudósítás Budára. (Nyoma van az 1525-ik évi királyi számadásokban).

nyújtott, hogy a vár fölmentésének sok veszélylyel járó vállalatában, a kereszténység ügyének teendő szolgálatokkal hűtelenségét jóvá tegye, és a szenvedett kudarczot feledtesse. A fölmentő sereg vezetésére ajánlkozott.

Az udvarnál nagy készületeket tettek. A királyi kincstár költségén ezer gyalogot és kétszáz lovast fogadtak. A dunántúli főrendek és megyék királyi rendeletekkel fölhivattak, hogy bandériumaikat Frangepán parancsai alá bocsássák.[1])

Azonban az urak egy része hanyagságból, másik része, mert Frangepánnal ellenséges viszonyban állott, nem engedelmeskedett. Csak a horvátországi bánok, Sárkány Ambrus országbiró és a vránai perjel bandériumai jelentek meg táborában. Ferdinánd főherczeg ezer ötszáz lovast küldött segítségül.[2])

Frangepán, a király által fogadott hadak élén, ápril 18-án indúlt ki Budáról. Lassan haladott előre,

---

[1]) Az ápril 2-án kifizetett 8430 forintnyi összeg és az ápril 7, 10, 20-án szétküldött futárok útiköltségei az 1525-ik évi királyi számadási könyvben.

[2]) Burgio ápril 13-iki jelentésében kétségét fejezi ki a rendeletek foganatosítása iránt. Campeggio ápril 25-én szintén kifejezi ezen aggodalmát, megjegyezve, hogy a magyarok nem szeretik Frangepánt. Burgio, ápril 26-iki jelentésének tanúsága szerint, bizalommal viseltetett Frangepán iránt. Ugyanő május 25-én mint tényt jelenti, hogy az urak cserben hagyták Frangepánt. — Sárkány, Tahi bán és a vránai perjel részére segélyösszegek fizettetnek ki a királyi kincstárból. — Ferdinánd 1525. ápril 2-án értesíti Károly császárt, hogy a segítséget útnak indította. — Frangepán 1525. junius 24-én Dandolóhoz írt levele is részleteket tartalmaz a készületek felől.

hogy a magyarországi és ausztriai csapatokat, valamint a horvátországi bánok által vásárolt élelmi szereket bevárja. Mikor június 7-én a Száván átkelt, serege már négyezer gyalogot és kétezer lovast számított.[1])

A mint közeledése felől a boszniai basa értesült, Jajcza ostromát abbahagyta, és tizenhatezernyi sereggel eléje vonult. Frangepán, szem előtt tartva föladatát, az ütközetet kerülte. Járatlan utakon, őserdők és bérczek között, czélja felé sietett. Június 15-én, a jajczai őrség és lakosság öröm-rivalgásai között, tartotta bevonulását. A várat őrséggel és pénzzel, élelmi és hadi szerekkel ellátta. Majd, rövid pihenés után, visszatért. Az üldöző ellenséggel folytonosan véres csatákat küzdve, szerencsésen visszavezette hadait Horvátországba.[2])

Ezzel Jajcza meg volt mentve és hősi ellenállását a mohácsi vészt követő időkig folytathatta.

A hadi vállalat sikerének híre, mely néhány nappal a hatvani gyűlés megnyitása előtt érkezett Budára, örömöt és lelkesedést keltett. »Valóban —

---

[1]) Campeggio ápril 26 és junius 18, Burgio június 6-iki jelentései. — Frangepán idézett levelében, a másoló hibájából, tévesen áll 400 gyalog 4000 és 200 lovas 2000 helyett; mert alantabb olvasható: »noi non sommo stati 6 millia tutti.« Campeggio szerint 7000 emberből állott a fölmentő sereg.

[2]) Igy beszéli el Frangepán, június 24-iki levelében. — Campeggio június 18-án irja, hogy Frangepán 16,000 elsánczolt török szétverése után jutott Jajczába. De július 13-án jelenti, hogy Jajcza fölmentése nem úgy ment végbe, mint előbbi levelében írta; mindkét részről veszteségeket szenvedtek; »Frangepán fényesen kitűntette magát.«

irja Campeggio bibornok, ki épen ekkor hagyja el Magyarországot és tér vissza Rómába — valóban, ha ez az ország jól kormányoztatnék, a töröknek hatalmasabb és vitézebb ellenfele a magyarnál nem volna!«[1])

[1]) Campeggio június 18-iki jelentését már Székesfehérvárról útközben írja. Elutazása előtt a király nyolcz ezüst kupával és negyven rőf bársony kelmével, 1207 forint értékben, kedveskedett neki. — Június 28-án bocsátották el megajándékozva Frangepán küldöttét »qui cum novitate venit, quod idem Comes victualia ad Jajczam imposuit.« (Az 1525-ik évi királyi számadási könyv.)

NEGYEDIK KÖNYV.

(1525.)

139

ELSŐ FEJEZET.

A hatvani gyűlés előzményei. — Fordulat az udvar magatartásában. — A király megjelenése Hatvanban. — A hatvani gyűlés lefolyása. — Verbőczi nádorrá választatása. — A hatvani gyűlés végzései.

A szent-györgy-napi országgyűlés eloszlása után, az egész országot a pártmozgalmak zaja töltötte be. Míg a köznemesség vezérei és ügynökeik minden eszközt fölhasználtak, hogy a hatvani gyűlés létrejöttét biztosítsák; a főrendek igéretek- és fenyegetésekben nem fukarkodtak, hogy meghiúsítsák.

Június első felében a megyék gyűléseket tartottak, a melyeken az a kérdés volt eldöntendő: vajjon a rákosi gyűlés végzéseinek vagy a király tilalmának kell engedelmeskedni? vajjon a köznemesség által hirdetett hatvani gyűlésre, vagy a király által egybehívott budai gyűlésre kell megjelenni?

A küzdelem egyenlőtlen fegyverekkel folyt. Csakhamar kitűnt, hogy a megyék túlnyomó többsége Zápolyai és Verbőczi szavára hallgat.[1]

[1] Campeggio 1525. június 18 és július 13., Burgio június 5, 6, 20, 23-iki jelentései érdekes részleteket tartalmaznak ezen mozgalmakról.

Ekkor az udvar, mely azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy a főrendeket a köznemesség ellen fegyverre szólítja,[1]) meggyőződött a felől, hogy az ellenállás csak a helyzet nehézségeit súlyosbítaná, és politikája új irányt vett.

A fordulat főtényezője az esztergomi érsek volt. Szalkaira a rákosi gyűlés zajos jelenetei lesújtó hatást gyakoroltak; napok múltával is, mintegy magánkivüli állapotban volt. A köznemesség gyűlöletének nyilatkozatai rettegéssel töltötték el; és az, hogy a legtöbben társai, a főrendek közől, kárörvendve szemlélték válságos helyzetét, elkeserítette.[2])

Azonban a szivósjellemű és leleményes-elméjű férfiú lelki ereje ruganyosságát hamar visszanyerte. Az eszközökben nem lévén válogató, a hatalom visszaszerzésére, vetélytársai megbuktatására azonnal készen volt terve. Ez abban állott, hogy az udvar a hatalmas áramlat nyomásának egyelőre engedjen, a hatvani gyűlés létrejöttét ne akadályozza, sőt kivánatait teljesítse, a német udvarnokokat, a nádort és országbírót áldozza föl.

Ezen tervnek megnyerte a királynét, a ki végre fölismerte a fenyegető veszélyt, ezzel szemben könynyelmű életét abba hagyta, és a közügyekre irányadó

---

[1]) Ez az értelme annak, hogy a mikor a hatvani gyülést eltiltó rendeletek a megyékhez küldetnek, egyidejűleg a főrendek fölhivatnak, hogy jelenjenek meg. Az udvar előrelátván, hogy a tilalom daczára, a hatvani gyűlés létrejő, a főrendekre akart támaszkodni.

[2]) Campeggio június 5-iki jelentése.

befolyást ragadott magához. A régi udvari pártból, úgy látszik, csak Thurzó Elek volt beavatva.[1])

Az esztergomi érsek érintkezésbe lépett az erdélyi vajdával. Fényes igéreteket tett neki. Egyebek között kilátást nyújtott az Ujlaki-örökség elnyerésére. És nemsokára az érsek a pápai legátusnak elégülten jelentheté, hogy sikerült a vajdát megnyernie, s hogy ez nem sokára meg fog jelenni az udvarnál. Valóban meg is jelent, és viszonya az udvarhoz mindinkább a bensőség jellemét vette föl.[2])

A királyné csábjainak és Szalkai politikájának Verbőczi sem tudott soká ellenállani. Csakhogy a lánglelkű tribún irányában másféle rúgókat hoztak mozgásba. Hűsége- és hazaszeretetére hivatkoztak. Biztosították, hogy a reformok keresztülvitelét az udvar elő fogja segíteni. »Ime itt az ideje — így ír neki Thurzó Elek — hogy a bajoknak véget vessünk, és minden megújúljon!«[3])

---

[1]) Burgio 1525. július 11-iki jelentésében előadja a tervet, a melyről ő csak a hatvani gyűlés után nyert tudomást. Hogy Szalkai főleg a királynéra támaszkodott, kitűnik titkos közléseiből, melyeket néhány héttel utóbb a lengyel követnek tesz. (Acta Tomiciana. VII. 309.) Ezen időtől fogva magasztalni kezdik a királyné komolyságát és erélyét. Guidoto 1525. októberben írja róla: »Ha core di far ogni cosa.« És Henckel János 1526. márczius 15-én: »Utinam . . . ipsa in virum regium transferri posset; res proinde nostrae melius starent.«

[2]) Campeggio június 18, Burgio június 22 és július 11-iki jelentései.

[3]) 1525. június 18-iki levelében, mely arról tanúskodik, hogy ekkor már bizalmas viszony állott fönn az udvar és Verbőczi között. Az utóbbinak sógora vitte üzeneteiket. »Ex fideli

Verbőczi bízott. És viszont ő is az udvart megnyugtatni igyekezett azzal az igérettel, — mely bizonyára őszinte volt — hogy a hatvani gyűlésen a korona megingatott tekintélyének visszaállítását fogja eszközölni.

Egyébkint az udvar komoly szándékát a reformok foganatosítására, tényekkel is be akarta bizonyítani. A király és királyné német udvarnokaik nagy részét elbocsátották. Brandenburgi György őrgróf és a császári követ elhagyták az országot.[1])

Ugyanakkor a Fugger-házra, melyet a Zápolyaipárt a pénzügyi zavarokért felelőssé tett, súlyos csapást mértek. Ezen hatalmas kereskedelmi ház, mely már a XIV. század végén Augsburg városában jelentékeny állást foglalt el, és a következő században kereskedelmi vállalatait úgyszólván egész Európára és az új világra is kiterjesztette, Magyarországban (1495-től kezdve) a Thurzókkal társaságban, az alsó-magyarországi bányák művelésével és réziparral foglalkozott, egyszersmind Budán bank- és bizományi ügynökséget rendezett be, mely a királylyal és a kormánynyal sokszoros üzleti viszonyban állott.

Ezen budai ügynökség vezetőjét (factorát) Alber Jánost június 22-én a királyi palotába hívták, azon

amicicia inter nos habita — írja Thurzó — . . . faciat me cerciorem de his que pertinent ad rem.« (A levél eredetije a báró Révai-család stjavnicskai levéltárában.) — Guidoto zárjelentésében fölemlíti azt a hírt, a mely szerint Verbőczi nyerte volna meg a királynét a köznemesség ügyének. De ez valószinűtlen, és ellenkezik a jobban értesült pápai követek jelentéseivel. Megfordítva történt a dolog.

[1]) Campeggio június 18 és Burgio június 20-iki jelentései.

ürügy alatt, hogy tárgyalni akarnak vele. De a mint megjelent, őrizet alá helyezték. Mire királyi emberek a Fuggerek házában, valamint az általok kezelt bányákban összes vagyonukat lefoglalták.[1])

Ekként az udvar azon reményben, hogy intézkedései a köznemességben az eltünt bizalmat vissza fogják idézni, és új szövetségeseire támaszkodva, nyugodtan nézett a hatvani gyűlés megnyitása elé; a mi a benemavatottakat — köztök a pápai nuntiust is — nagy mértékben meglepte, mert a biztonság érzetének valódi forrását nem sejtették.[2])

A főrendek, kik a király fölszólítására udvarába gyűlekeztek, a király határozatáról, hogy a hatvani gyűlést maga akarja megnyitni, megdöbbenve értesűltek. Előterjesztették neki, hogy a féktelen tömeg között életét veszélynek teszi ki, vagy pedig kénytelen lesz legőszintébb híveit föláldozni, és oly végzéseket erősíteni meg, melyek a korona tekintélyét megsemmisítik.

Azonban a király, ki folytonos összeköttetésben állott Verbőczivel, teljes biztosságban érezte magát.[3])

---

[1]) Burgio junius 23-iki jelentése. És Fugger Jakabnak 1525. augusztus 23-án a lengyel királyhoz intézett panaszlevele. — A Fuggerház leltározása alkalmával a nuntius is jelen volt; a pápai pénzeket tartalmazó ládákat egyelőre a pápai és királyi pecsétekkel lepecsételték, később Bornemisza János házában helyezték el. (Burgio július 2-iki jelentése.)

Különösen föltűnt neki, hogy az esztergomi érsek csak 200 gyalogot fegyverez föl. »Nevetséges intézkedés — jegyzi meg — az összes nemességgel szemben!« (Burgio június 20-iki jelentése.)

[3]) Az 1525-ik évi királyi számadási könyv kiadási téte-

Ezalatt, június végefelé, a köznemesség tömegesen sereglett Hatvanba. Az egybegyűltek száma a hétezeret meghaladta.[1])

Verbőczi az elsők között volt, a kik megjelentek, és fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki, hogy a köznemesség körében a mérséklet szellemét és a király iránt bizalmat honosítson meg. »Ne féljetek — ilyképen szólott minden alkalommal — ő felsége az ország igaz királya és hű szolgája; minden bajunkban velünk lesz«.

Indítványára, hatvan tagból álló küldöttség ment Budára, mely a királyt meghívta, és biztosította, hogy a nemesség tisztelettel fogadja és minden kívánatát teljesíteni kész. A király igérte, hogy haladék nélkül útra kel. A pápai nuntius is, a kit a hatvani küldöttség szintén meghivott, késznek nyilatkozott, hogy a királyt kisérni fogja.

Lajos király, miután a pápai nuntiustól kölcsön vett négy ezer forinttal udvari kiséretét fölszerelte, július másodikán útra kelt. A pápai nuntius, a lengyel király követe, több főpap és főúr kisérték. Besnyőn töltötte az éjt. Másnap az egész nemesség két

---

leiből látjuk, hogy június végén és július elején a király sűrűen váltott leveleket és üzeneteket Verbőczivel.

[1]) Burgio július 11-iki jelentése szerint 7000 nemes gyűlt össze; míg a király és a főrendek kisérete 3000 emberből állott. — Guidoto szerint 10,000 lovas 5000 gyalog volt Hatvanban. — Egy német udvarnok, a ki a király kiséretében volt, azt írja, hogy július 3-án 14,000 lovas fogadta a királyt. — A nagy különbséget a számokban az okozza, hogy az utóbbiak valószinűleg a nemesek által fölfegyverzett jobbágyokat is számították.

mérföldnyire eléje ment, és Hatvanba kisérte, hol a szent-ferencz-rendűek kolostorában szállott meg.

Még az nap megjelent a nemesség között, mely szabad ég alatt gyűlt össze. A nagy síkság egy részét szinkör módjára, deszkakerítéssel vették körűl. Közepén a király, a külföldi követek és az urak számára ülőhelyeket készítettek. Köröskörül a nemesség állott. A szélső körben, a rend föntartása végett, lovasság foglalt helyet.

A tömeg tisztelettel fogadta a királyt. Egyik szónok köszönetet mondott megjelenéseért, és kinyilatkoztatta, hogy négyszer annyi fegyveressel, mint a mennyit együtt lát, rendelkezhetik, csak igazán akarjon kormányozni.

A következő napon vette kezdetét az érdemleges tanácskozás, melyet Verbőczi nyitott meg, magyar nyelven tartott hosszú beszéddel. Az ország veszélyes helyzetéről és az elhatalmasodott rendetlenségről szólott; elmondotta, hogy a nemesség a bajok orvoslására sokféle kisérletet tett, anélkül, hogy czélt érhetne. »Jól tudjuk — úgy mond — hogy nem ő felsége az oka, mert kegyességét ismerjük; okai az urak, a kik az ország javával nem törődve, kielégíthetetlen bírvágy által elvakítva, helytelen tanácscsal tévútra vezették. Ő felsége és az ország java egyaránt követeli, hogy azokat, a kik hűtelenül szolgáltak, hivatalaiktól mozdítsa el, és hű hazafiakat rendeljen helyökbe. Ha ezt megteszi, be fogjuk bizonyítani, hogy a magyar vitézség, mely rettegéssel töltötte el hajdan ellenségeinket, nem halt ki végkép.« Beszédét végezve, kérdést intézett a nemességhez: vajjon híven tolmácsolta-e

nézeteit és óhajtásait? Egyhangú, zajos helyeslés szolgált válaszul.

A többi szónokok ugyanazon értelemben beszéltek. A királyhoz fordúlva, kérték: »Szabadítsa meg felséged az országot és önmagát a rosz tanácsosok zsarnokságától!«

A tanácsosok soraiból Szalkai szólalt föl, hogy magát igazolja. »Ő — úgy mond — mindíg híven szolgált a királynak és igaz tanácsot adott. Egyébkint azon a napon, amikor esztergomi érsekké neveztetett, a cancellári hivataltól meg akart válni, de ő felsége nem engedte. Örülni fog, ha a súlyos tehertől megszabadúl. Akkor majd meg fognak győződni a felől, hogy tisztét hívén töltötte be.«

Az önérzetes szavak nem maradtak hatás nélkül. Verbőczi pártfogása az ő személyére is kiterjedett. A gyűlekezet tisztelettel hallgatta meg. Mindazáltal találkoztak, — bizonyára személyes ellenségei — a kik közbe kiáltoztak: »Le kell tenni a varga fiát, a ki azt akarja, hogy a nemesség parasztta legyen, a milyen maga volt!«

Az érsek után a nádor vette át a szót. Azzal kezdette, hogy nagy igazságtalanság volna, ha az ország főhivatalnokait törvényes eljárás nélkül marasztalnák el. Ő inkább életét áldozza föl, mint hivatalát. Ha bűnös, ám nyúzzák meg, négyeljék föl, vegyék fejét, hogy példáján utódai okúljanak; de ha ártatlan, ok nélkül ne büntessék.

Irányában a tömeg kimélet nélkül viselte magát. »Nem kell törvényes eljárás — kiálták — hisz szemeinkkel látjuk bűneit és tehetetlenségét. Egyébről

szólani, hallani sem akarunk, míg olyan nádort választottunk, a ki határozatainkat végrehajtja!«

A szenvedély hullámai még magasabban csaptak föl, mikor Sárkány Ambrus országbiró, jó szolgálataival kérkedve, azt hangoztatta, hogy az országban alig van két-három ember, a kinek több érdeme van, mint neki. Zajosan félbeszakították. »Hazudsz áruló, ha azt állítod, hogy jobban szolgáltál ő felségének, mint mi. Bor- és marha-kereskedést űztél, a szegény népet zaklattad, míg mi a véghelyeket oltalmaztuk.« Merészebb nyilatkozatokat is lehetett hallani: »Vágjuk le az áruló kutyát!«

Thurzó Elek kincstárnok és Korlátkövi Péter főudvarmester, ilyen előzmények után, hallgattak. De őket sem kimélték. »Parázna lengyel pórnak« czimezték Thurzót. Majd egy fehérvári köznemes a főudvarmester ellen indította föl az ingerültséget. »Minden jószágomat elfoglalta — így szólott — feleségemet vizbe akarta fojtani, engem ártatlanul itélt el.« Más valaki még súlyosabb vádat emelt: »A királyi könyveket meghamisította; méltó volna, hogy máglyán végezzük ki!«

Ezalatt Zápolyai, Verbőczi és más népszerü emberek a nemességet csillapították. Artándi Pál pedig a személyes támadásoktól positiv indítványnyal vonta el a figyelmet: »Ne várjunk, ne halogassunk semmit; gyűljünk össze holnap, válaszszunk új nádort, és kérjük ő-felségét, hogy erősítse meg.« Az ajánlatot élénk helyesléssel fogadták.

»Úgy, úgy — kiálták — úgy kell. És ha valaki ellentartó lesz, mind fejenkint haljon meg. Báthori

István menjen ki, ne tegyen visszavonást az országban. Ha nem akar menni, ugyan ottan szállásán hányjuk konczonként.«

A király e zajos jelenet néma tanúja volt. Azon nyilatkozattal, hogy határozatát más nap köztudomásra hozza, eltávozott a gyűlésből.

Az éjszakát a király és az urak rettegésben töltötték el; a nemesség támadásától féltek. Sokan azt tanácsolták Lajosnak, hogy térjen vissza Budára; de bizalmát Verbőczi iránt nem ingathatták meg. Báthori és Sárkány az éj homályában elmenekültek.

Távozásuk hírét örömmel fogadta másnap reggel a gyülekezet. Honárulóknak nyilatkoztatták őket; hivatalaikat és jószágaikat mindjárt el akarták adományozni.

Eközben a király küldöttei, Szalaházi Tamás veszprémi püspök és Drágfi Tamás jelentek meg a nemesség körében. Azt az üzenetet hozták, hogy a király igazságtalan eljárásnak tekinti bárkit a törvényes formák mellőzésével megfosztani hivatalától; de vizsgálatot rendel, és az igazság követelései szerint intézkedik.

Az izenet nagy vihart támasztott. A jelenlevők túlnyomó többsége halasztásról semmit sem akart tudni, és azonnal hozzá kivánt látni a nádorválasztáshoz. Ezt csak Verbőczi akadályozta meg, indítványozván, hogy a király fölhatalmazását kérjék ki.

A királyhoz küldöttség ment és csakhamar meghozta válaszát: hogy a nádorválasztást nem ellenzi. Most a gyülekezet hangulata a másik végletbe csapott át. Határtalan lelkesedés uralkodott. És haladék nélkül

megindúlt a tanácskozás a megválasztandó személy iránt. Erre nézve véleménykülönbség nem mutatkozott. Zápolyai János, úgylátszik, nem tartott most már igényt a nádori méltóságra; abban a hitben lehetett, hogy a királyi trón megüresedése esetében előnyösebb rá nézve, ha a nádori tisztet az ő föltétlen híve viseli.

Egymás után több szónok kelt föl, hogy Verbőczit ajánlja. »Kit tehetnénk — mondották —, kit választhatnánk jobbat és kegyelmesebbet, igazabbat és vigyázóbbat, kinek az ország és a közönség romlása inkább fájna, a ki jobban tudná az ország szabadságát és törvényét, mint Verbőczi uramat ő kegyelmét? Mi szükség nekünk mindíg olyant tennünk nádorispánná, kinek még tanúlni kell? Nem jobb-e olyat tennünk, ki mindent tud és mást taníthat? Válaszszunk valaha a mi tagunkból is, necsak mindíg a régi úri nemzetből. Válaszszunk olyat, kinek fájjon a szegény nemes nép nyomorúsága!«

És Verbőczi közfelkiáltással Magyarország nádorává választatott.

Ismét küldöttség ment a királyhoz, hogy a választást bejelentse és megerősítését kérje. Míg a gyűlés a válaszra várakozott, két nemest hurczoltak elő, azzal a váddal, hogy Verbőczi ellen orgyilkos merényletet kisérlettek meg. Halált kiáltottak fejökre, számtalan kard csillogott föl, kész fölkonczolni a szerencsétleneket; de Verbőczi megmentette őket, igérve, hogy törvényszék elé fognak állíttatni.

A visszaérkező küldöttség azt a választ hozta, hogy a király a választást helyesli, és másnap a gyűlésen meg fogja erősíteni.

A nemesség, a kivívott sikerben elbizakodva, a többi országos hivatalokat is szétosztogatta kegyeltjei között. Verbőczi, úgy látszik, még nádorrá kikiáltatása előtt félrevonúlt, s így nem volt, a ki a mozgalom árja elé gátot emelhetne. Várdai Pál egri püspököt cancellárrá és esztergomi érsekké, Drágfi Jánost országbiróvá, Kanizsai Lászlót tárnokmesterré, Frangepán Kristófot horvátországi bánná kiáltották ki.

Azonban a király, mikor a történteket bejelentették neki, nem habozott neheztelését fejezni ki a fölött, hogy a nemesség oly hivatalokkal is rendelkezik, a melyek adományozása a korona jogaihoz tartozik. Mindazáltal ezen válasz nem zavarta meg a nemesség túláradó örömét. A lakomák víg zaja késő éjjelig betöltötte a tábort; mintha teljes diadalt vívtak volna ki az ország minden ellensége fölött.

Július 5-én, a király, az urak kiséretében, a gyűlésbe jött. Fölhívására, hogy kivánataikat terjeszszék elő, tiz előkelő nemes vált ki a tömegből, és a király elé lépett. Szónokuk Verbőczi megválasztatását bejelentette és megerősítését kérte. Ekkor Korlátkövi főudvarmester a főrendek hozzájárulását és a király jóváhagyását nyilvánította.

Mikor az üdvkiáltások elhangzottak, V e r b ő c z i szólalt meg. A király kegyelme, a főrendek jóakarata, a nemesség szeretete nyilvánúlásaért hálát mondott; de könyörgött, hogy a súlyos terhet hárítsák el tőle. Neki — úgy mond — nincs elég érdeme a magas méltóságra, melyet kellően betölteni nem is képes. Vegyék tekintetbe hű szolgálatait, ne kivánják romlá-

sát; mert jól tudja, hogy sem a királynak, sem az országnak nem tehetne eleget.«

Az őszinte elérzékenyülés hangján beszélt, és szemeibe könyek gyültek. De mindez a gyülésre nem tett hatást. »Nem akarjuk, — hangoztatták pártfelei — nem akarjuk. Egyebet sem ő felsége, sem az urak, sem az ország nem választanak. Ha tudnák, hogy kegyelmed nem elég rája, nem választanák kegyelmedet. Ne vonja meg magát kegyelmed az ő felsége és az ország szolgálatától!«

A jelenlevő urak is a nemesség óhajtását támogatták. Végre Verbőczi kinyilatkoztatta, hogy a király és az ország akarata előtt meghajol. Letette az esküt és elfoglalta helyét a király jobbján.

A nemesség egyik szónoka köszönetet mondott a nádorválasztás megerősítéseért, és fölkérte a királyt, hogy a nemesség többi kivánatait is teljesítse. Ezeket az új nádor terjesztette elő.

Ő felsége az országos hivatalokra oly férfiakat helyezzen, a kik az ország védelméről híven gondoskodnak. Cancellárrá Várdait, országbiróvá Drágfit, horvátországi bánná Bodó Ferenczet, budai tiszttartóvá Dóczi Jánost, kincstárnokká Szerencsés Imrét nevezte ki.[1]) Az Ujlaki-örökséget Zápolyai Jánosnak engedje át, Sárkány Ambrus jószágait Bodó Ferencznek adományozza, Frangepán Kristóf szolgálatait ju-

---

[1]) Szerencsés, a kit néhány hét előtt a rákosi gyülés máglyán akart elégetni, meg tudta nyerni a nemességet; egyebek között azzal az igérettel, hogy föl fogja fedezni a Fuggerek, egy millió forintra menő csalásait és sikkasztásait. (Burgio 1525. július 2-iki jelentése.)

talmazza meg. Az országtanácsba a köznemesség sorából vegyen föl ülnököket. A főrendeket bandériumjaik kiállítására szorítsa. A tizedeket honvédelmi czélokra fordítsa. A lovasság zsoldját emelje föl. Olyan pénzt veressen, a milyen Mátyás király uralkodása alatt volt forgalomban. A szent-györgy-napi országgyűlés végzéseit erősítse meg.

A király válaszában hangsúlyozta, hogy miként ő maga a rendek szabadságait tiszteletben tartja, ők se támadják meg a korona jogait. Igérte egyébkint, hogy mihelyt Budára visszatér, az országos hivatalok betöltése iránt intézkedni fog, és a többi kivánatokat teljesíteni fogja; csak a tizedek lefoglalásához nem járúlhat beleegyezésével, mert koronázási esküje az egyház jogai védelmezésére kötelezi. Végre a rendeket fölhívta, hogy adót szavazzanak meg.

A nemesség kijelentette, hogy a hivatalok betöltését illetőleg, megnyugszik abban, a mit ő felsége cselekedni fog, és a tizedek lefoglalására vonatkozó végzését visszavonja. Ezután minden jobbágytelekre egy forint adót vetett ki, a melynek negyedrészét Verbőczinek ajánlotta föl, a ki azonban nem fogadta el az ajánlatot, és indítványozta, hogy a 25 dénárt a királynénak kell fölajánlani, mivel neki köszönhetni, hogy Lajos király a gyűlésen megjelent és a nemesség kivánatait teljesítette. Az indítvány elfogadtatott.

A király még az nap, a nemesség hódolatának zajos nyilatkozatai között, távozott Hatvanból és visszatért Budára.[1])

---

[1]) A hatvani gyűlés történetére nézve legjelentékenyebbek a következő egykorú kútforrások: Burgio július 2 és 11-iki

A gyűlés együtt maradt és folytatta tárgyalásait. Végzéseiben megújította a májusi országgyűlés számos határozatát, első sorban azokat, melyek a honvédelem rendezésére vonatkoztak.

Az országtanács szervezése tárgyában megállapíttatott, hogy tagjai a nádor, cancellár, országbíró és kincstárnok, valamint a köznemesség köréből választandó nyolcz ülnök legyenek; a főrendek az ülésekre megjelenhetnek és a tanácskozásban részt vehetnek, de döntő szavazattal nem bírnak.

Továbbá határoztatott, hogy a király főispánokká »a megye közönsége előterjesztésére, olyan alkalmas és érdemes férfiakat nevezzen ki, a kik a nemesség előtt kedvesek; nehogy a nemesség az ellenséges érzésű főispánoktól elnyomást és jogsérelmeket szenvedjen.« Egyenesen a megye közönsége által volt választandó a kapitány, a kinek hatásköréhez a hadi adó kivetése, behajtása, kezelése, a zsoldosok fogadása és véghelyekre küldése, valamint a banderiumok kiállítására kötelezett főrendek ellenőrzése is tartozott.

jelentése; Guidoto zárjelentése; egy magyar udvarnok és egy német udvari ember naplói (Horvát István: Verbőczi Emlékezete. 208. és köv. lapokon; Kovachich: Supplementum ad Vestigia Comitiorum. III. 5. és köv. l.). Ezekhez sorozandó a Verancsics Antalnak tulajdonított magyar emlékirat: »A Lándorfehérvár elveszésének oka.« (Magyar Történelmi Emlékek. Irók. III. 236. és köv. lapokon.) Az egykorú források elbeszélésének hitelességét érdekesen igazolja a budai káptalan 1525. augusztus 4-iki jelentése, Korlátkövi főudvarmester kérésére eszközölt tanúkihallgatásról, a mely a Körlátkövi ellen Hatvanban emelt vádakra és kifakadásokra vonatkozik. (Eredetije az országos levéltárban).

A legközelebbi országgyűlést a jövő esztendő szent György napjára tűzték ki, és akkorig több fontos ügyet függőben hagytak.[1]

A köznemesség ezek után békésen és elégűlten oszlott szét.

Ellenben a pápai nuntius, bár a köznemesség diadalának, a brandenburgi őrgróf és a császári követ távozásának örvendett, bár Verbőczi iránt teljes bizalommal viseltetett: a jövendőt most még sötétebb színben látta, mint a rákosi gyűlés után. A legmagasabb fokra emelkedett pártszenvedély nyilatkozataiban és Zápolyai hatalomvágyában vészt jósló előjeleket ismert föl.

Rómába küldött jelentéseiben említi, hogy sokak véleménye szerint Zápolyai János a trón elnyerésére ezentúl még inkább fog vágyni, mint ezentúl; sőt pártfelei között találkoznak, a kik leplezetlenül beszélik, hogy »Lajost a más világra küldik uralkodni, a vajdát kikiáltják királylyá és Máriát nőül adják hozzá.« Annyi bizonyos — így adja elő a maga nézetét — hogy hatalma nagyobb lesz, mint a királyé. A nádor az ő teremtménye. Az esztergomi érsek egészen tőle függ. Cancellárrá a veszprémi püspököt teszik, a ki

[1]) A hatvani gyűlés végzéseit kiadta a vatikáni könyvtár kéziratából Kovachich. Vestigia Comitiorum. 593—616. És egy másik eltérő szöveget a Nádasdi Tamás codexéből kiadott a Supplementum III. kötetében. 23—50. Ezen eltérést fölvilágosítja Burgio 1525. augusztus 9-iki jelentése. Irja, hogy a magyarok az országgyűlési végzések formulázásában ingatagok; mindennap igazítanak rajtok; most formulázták csak véglegesen a hatvani gyűlés végzéseit; a király még meg nem erősítette, de igérte, hogy meg fogja erősíteni.

egy második esztergomi érsek. Kincstárnok az lesz, a kit őt akarnak. Az ország-tanácsba fölveendő köznemes ülnökök a vajda hívei lesznek. A megyei hadak élére állítandó kapitányok a nemességet állandón pártjának biztosítják. A vajda tehát, ha királylyá nem is kiáltatja ki magát, tényleg király lesz. A végeredmény pedig az: hogy ezt a szegény országot még inkább »nyúzzák és koppasztják, mint ekkorig.«[1])

---

[1]) Burgio 1525. július 11-iki jelentése.

MÁSODIK FEJEZET.

A pártok állása a hatvani gyűlés után. — A király kétszinű politikája. — A kalandosok szövetsége. — A pénzügyi helyzet. — A vizsgálat a Fuggerek ellen. — Az ország védelmének elhanyagolása. — Tomori ujabb lemondása. — Verbőczi működésének meddősége.

A köznemesség a hatvani gyűlésen döntő győzedelmet vívott ki. Vezére az ország első hivatalát nyerte el. Az országtanácsban uralkodó állást foglalt. És a főispánok kijelölése, a széles hatalomkörrel fölruházott kapitányok választása a megye közönségére lévén bízva, eszközt nyert a kiküzdött hatalom állandó megtartására.

Mindazáltal a föladat nehezebb része a diadalmas párt vezetőire ezentúl várakozott. Az elhatalmasodott bajok orvoslását igérve, nyerték meg a köznemességet. Most be kellett bizonyítaniok, hogy az állapotok jobbrafordúlását eszközölni valóban képesek. A mennyire merészek voltak a támadásban, oly szerencséseknek kellett lenniök az alkotásban.

De habár a hazafias buzgóság és politikai képesség nagy mértékét hozták új állásukra, nehézségeit alig győzhették le. Igyekezeteiket több szirt fenyegette hajótöréssel. Az egyik saját pártjok köréből

emelkedett ki. Mert ott az a hit honosúlt meg, hogy vezéreiket diadalra segítve, ezzel megmentették a hazát; hogy további áldozatok és erőfeszítés nélkül is vissza fog költözni a rend, jólét és hatalom a romlás szélére jutott hazába.

Másfelől előre volt látható, hogy a legyőzött párt a szenvedett megalázásért boszút táplálva, a hatalom visszaszerzése végett elkeseredett harczot fog indítani. Az előjelek az új országtanács legelső (július 11-iki) ülésében mutatkoztak.

Báthori István el akarta foglalni régi helyét, mely a nádort a király jobbján megilleti. Verbőczi is igényt tartott arra. Heves szóváltás támadott köztök. Báthori követelte tőle, hogy adja elő az okokat, a melyek miatt elmozdították, és szolgáltassanak igazságot. Verbőczi az ország rendeihez utasította. »Ők választottak volt meg, — mondá — ők tettek le; az okokat, melyek őket vezették, nem vagyok köteles kutatni; ám fordúlj hozzájok.« A vita mind hevesebb lett, és már-már fegyvert ragadtak egymásra. Senki sem mert közbelépni. A király és a tanácsosok egymás után távoztak a teremből, magára hagyva a két nádort.[1])

Báthori fönnen hirdette, hogy hivataláról csak akkor mond le, ha a hűtlenség bűnét rábizonyítják. Fenyegetődzött, hogy azon rendekkel, a kik a királyi parancsnak engedelmeskedve, Hatvanban meg nem jelentek, más országgyűlést fog tartani, a melyen a

[1]) Burgio 1525. július 18-iki jelentése. És még részletesebben Guidoto végjelentése.

hatvani gyűlés végzéseit érvényteleneknek és vezetőit lázadóknak nyilvánítják.

Báthori és pártfelei leplezetlen gyűlöleténél a Zápolyai-pártot még nagyobb veszélylyel fenyegette a királyi pár rejtett kétszinűsége.

A gyenge és ingatag uralkodóról alig lehetett föltenni, hogy elválhatatlanúl csatlakozik azokhoz, a kikben gyermekségétől fogva személye, koronája és országa ellenségeit látta. Mária őszinte rokonszenvére sem számíthatott az a párt, mely udvarnokait és császári bátyja követeit elűzte. A félelem vitte volt őket Zápolya pártjára, és kényszerítette most lealázó szerep eljátszására.

Hatvanban történt, hogy a király, míg ablakai alatt a nemesség üdvkiáltásai fölhangzottak, a pápai nuntius és a lengyel király követe előtt kinyilatkoztatta, hogy a nemesség fenyegető magatartása erőszakolta ki tőle kivánatai teljesítését.[1])

Budára visszaérkezve, az első napokban erőt vett rajta öröklött véralkatának apathiája, a melyből csak az első tanácsülés jelenetei rázták föl.

Július 15-én a lengyel követet, Karukowski prépostot, a királyné lakosztályába hivatta. Itt, Bornemisza jelenletében, újolag kinyilatkoztatta, hogy a hatvani végzésekben a királyi méltóság ellen intézett merényletet lát, és csak lázadás kitörésének megakadályozása végett adta hozzájárúlását. Másnap ellenben, mikor ugyanazt a követet búcsú-audientián fogadta, egy szóval sem árúlja el valódi érzelmeit, sőt

[1]) Ez július 5-ikén történt. A lengyel követ beszéli el, július 23-iki jelentésében. Acta Tomiciana. VII. 307—309.

különösen hangsúlyozza jóakaratát a Zápolyai-testvérek iránt, a kiket a lengyel király ajánlott volt kegyeibe.

A valódi búcsú-kihallgatás két nappal utóbb volt, mikor Karnkowskit a király csak Mária jelenlétében fogadta; más nem volt jelen. Lajos részletesen előadta a múlt zavarok történetét, a méltatlanságokat, melyeket szenvedett, a veszélyeket, melyeknek országai, állása, sőt élete is ki vannak téve. A lengyel királyhoz fordúl tehát segítségért; mert e nélkül, országaival együtt, el van veszve, sőt talán Lengyelországot is romlás éri; ellenben, ha az ő ingadozó állása megszilárdításában és tekintélye visszaállításában közreműködik, ezzel a saját országa és családja javát is előmozdítja. Az első lépés: a személyes találkozás, a melylyel, ha meg akarja menteni, nem szabad késnie.[1])

A részletek tárgyalását a király Szalkaira bizta. Az volt a terv, hogy a két uralkodó szeptember elején Olmüczben találkozzék; ugyanakkor a magyar országgyülés a morvaországi határhoz közel, Nagyszombatba vagy Pozsonyba összehívatnék, és Lajos a lengyel király kiséretében jelennék meg, hogy támogatásával a pártviszályt megszüntesse, a korona tekintélyét visszaállítsa. Az érsek említette, hogy számíthatni a királyné közreműködésére, a kinek

---

[1]) A lengyel királylyal való találkozást, már a hatvani gyűlés előtt, Campeggio ajánlotta, főleg azért, mert remélhette, hogy Zsigmond király Lajost a lutheránusok ellen erélyes föllépésre fogja ösztönözni; ezért kivánta, hogy Mária az összejövetelen ne legyen jelen. (Campeggio 1525. június 10-iki jelentése.) Most egészen más czél volt kitűzve.

élénk szellemét, ügyességét és bátorságát magasztalta.[1])

Karukowski mindezt előterjesztette Zsigmond királynak. Ez a találkozásra a határnapot ismételve kitűzte, de mindig talált ürügyet az elhalasztásra. Fölismerte, hogy oly államcsínyben való közreműködésre akarják fölhasználni, a melynek, az ő fölfogása szerint is, sikere ép oly kétséges vala, mint jogosúltsága.[2])

Ezalatt a két párt szoros szövetkezés által igyekezett erejét gyarapítani. Egyrészről az erdélyi vajda, az esztergomi érsek, az új nádor, és a Thurzó helyébe kinevezett új kincstárnok: Dóczi János, valamint az országtanács köznemes ülnökei confoederatiót kötöttek, és a királyné pártfogását megnyerték.

Másfelől Báthori István és barátai kalandosok társulata, ájtatossági egyesületek által használt, ártatlan elnevezése alatt a hatvani végzések megsemmisítésére hoztak létre szövetséget, mely július végén már mintegy kétszáz főúrból és előkelő nemesből állott.[3])

---

[1]) Karukovszki idézett jelentése.

[2]) Burgio 1525. július 30, augusztus 30, október 29 és november 30-iki jelentései. — Krziczki püspök egyik levelében említi, hogy Zsigmond király megtagadja közreműködését; »videt enim privatae rei causa id expeti, et timet ne res ita facta, ut creditur invisis Regnicolis et parte Procerum, huicque Regi adversa, magis ulcus exasperaret.« (Acta Tomic. VII. 306. Hibásan július 9-ikére téve, augusztus 9-ike helyett.)

[3]) Burgio 1525. július 30-iki jelentése. Említi, hogy ezen szövetségek tagjai okleveleket állítottak ki; és hogy mind a két szövetség okleveleiben meg volt az a pont, mely az ország

Szalkai érsek, míg nyilvánosan Zápolyaival és Verbőczivel annyira benső viszonyban állott, hogy ezek az országtanácsban az elnökséget is rábízták, ugyanakkor nem habozott titokban a kalandosokkal összeköttetésbe lépni. Merész játékot űzött, mikor az egymás megbuktatására alakúlt két szövetség vezérei sorában foglalt helyet. [1])

És példáját követte Thurzó Elek is. Miután csak imént szolgált közbenjáróul a királyné és Verbőczi között, most a Báthori-párt szószólója volt, és a kalandosok szövetségi oklevelét a királynénak bemutatva, előterjesztette igéretöket, hogy a jövő ország-

belügyeire idegen beavatkozást kizár. — A kalandosok által kiállított példányok egyikét megőrizte a magyar országos levéltár. Dóczi Ferencz 1525. szeptember 18-án állítja ki. Fogadja, hogy a király és a királyné ellenségeinek ellen fog szegülni; »factionibus quas utcunque contra statum, auctoritatem et dignitatem, personasque suarum Maiestatum fore cognovero, numquam adherebo;« stb. A kalandos elnevezést a latin c a l e n d a e szótól származtatják; mivel az említett ajtatossági egyesületek rendszerint minden hónap elsején (calendas) tartották összejövetelöket.

[1]) Burgio július 11-iki jelentésében említi, hogy Szalkai fog az országtanácsban elnökölni. — Brodarics 1525. szeptember 12-én Budáról a pápának írja : »Strigoniensis est in eadem in qua antea fuit auctoritate ; cum Palatino novo domino Stephano, cum domino Vajvoda et omnibus primariis viris coniunctus.« (Theiner II. 654.) Az erdélyi vajda és a primás között fönnálló jó viszonyra világot vet az előbbinek 1525. deczember elején Déváról az érsekhez írt levele. (Eredetije az országos levéltárban.) — Ellenben a lengyel követtel folytatott tárgyalásaiból kitűnik, hogy a Zápolyai-párt megbuktatásán fáradozott. És Burgio július 30-iki jelentésében is említi, hogy a Báthori-párt szervezkedése »az esztergomi érsek ínyére van.«

gyűlésen a korona hatalma visszaállítását és az elidegenített királyi jövedelmek visszaszerzését keresztülviszik. Mire Mária, és az ő rábeszélésére Lajos király is, támogatásukat a kalandosoknak irásban biztosították. [1]

Mindezen tárgyalások a titok leple alatt folytak; úgy hogy azokról a pápai nuntius csak későn értesült. Burgio, a kit a király kétszínű magatartásának fölismerése nem kevéssé megdöbbentett, az esztergomi érseket vonta felelősségre. »Nyiltan megmondottam neki véleményemet, — jelenti — és bevallotta, hogy életében még ilyen megrovás nem érte, és ilyen fájdalmat nem szenvedett.« [2])

E szerint a hatvani gyűlésen létrejött kormány alatt a talaj már akkor alá volt ásva, mikor működését megkezdette.

Az országtanács mindenek előtt a Thurzók és Fuggerek számadásai megvizsgálásához látott, hogy földerítse azokat a nagy csalásokat és sikkasztásokat, melyekről Hatvanban szó volt. Ugyanis a Fuggerek ellenségei állították, hogy azok harminczhárom esztendő óta bányáikból évenkint 15,600 márka ezüstöt és százezer forint értékű aranyat vittek ki az országból, a nélkül, hogy a királyi kincstárt illető részt beszolgáltatták volna; továbbá, hogy a kezelésökre bízott pénzverdékből nyolczszázezer forint értékű nyereségök volt. Azonban állításaikat igazolni nem voltak képesek. [3]

---

[1]) Burgio 1525. október 29., november 16. és 1526. május 15-iki jelentései.

[2]) Burgio november 16-iki jelentése.

[3]) Burgio 1525. július 30-iki jelentése. És a Fuggerek

A vizsgálat hosszú időt vett igénybe. És ez alatt a kincstár üresen állott. A kincstárnok hihetetlen uzsorakamat mellett sem bírt pénzt szerezni. A pápai nuntiustól tizezer forintot kért kölcsön, ígérvén, hogy negyedfél hónap múlva húszezeret fizet vissza; és tagadó választ kapott. [1])

A szükség által kényszerítve, Thurzó Elekkel és a Fuggerek ügynökeivel egyezkedni kezdettek. Augusztus 26-ikán megköttetett a szerződés, a melynek értelmében a kormány őket a számadás terhe alól fölmentette, az elkobzott javak visszaadását ígérte (a beszterczebányai bányák kivételével); viszont a Fuggerek a királynak kölcsönadott összegeket elengedték, és ezenfelűl négy részletben kétszázezer forint fizetésére kötelezték magokat, és első részletűl ötvenezer forintot azonnal lefizettek.

Azonban a további részletek fizetése már elmaradt. A Fugger-ház fejei a biztosaik által kötött szerződést érvénytelennek nyilvánították, az abban kikötött fizetéseket megtagadták, sőt a szenvedett károk megtérítése czímén, 267,648 forintnyi roppant összeg fizetését követelték.

Igényeik érvényesítése végett a pápa és a fejedelmek közbenjárását kérték ki, és azon szolgálatoknál fogva, melyeket tettek s jövőben tehettek, meg is nyerték. A császár gróf Eberstein Vilmost, a len-

igazoló iratai. (V. ö. Wenzel Gusztáv akadémiai értekezését: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. 1882. és az általa a Történelmi Tárban (1883.) közrebocsátott okleveleket.)

[1]) Történelmi Tár. 1883. folyam. 91—2. És Burgio augusztus 30-iki jelentése.

gyel király Nipschitz Miklóst, Ferdinánd főherczeg Greiffensteini Lamparter Jánost, két társsal, küldötték Budára, egyenesen azzal a megbízással, hogy a Fuggerek ügyét karolják föl. A pápától Burgio kapott ilyen utasítást.

A követek (1525) november 23-án együtt megjelentek az esztergomi érseknél, és bemutatták megbizó leveleiket. Az érsek ígérte, hogy mindent, a mi a a király és az ország javával megegyeztethető, meg fog tenni. A nádor ugyanígy nyilatkozott.

November 25-én a követek a király által fogadtattak. Burgio, egyebek között a Fuggerek jó viszonyát a szent-székhez és rokoni összeköttetésöket a Mediciekkel hangsúlyozta. Ez alkalommal a rajnai pfalzgróf, a szász választó, a bajor herczegek, és a sváb szövetségben egyesűlt német fejedelmek ajánlólevelei, melyeket a Fuggerek érdekében írtak, szintén fölolvastattak. Az érsek, a király nevében, a követeket fölhívta, hogy előterjesztésöket irásban nyújtsák be.

A tárgyalások deczember 2-án indúltak meg. A követek az esztergomi érsekhez hivattak. Nevökben a nuntius azt kívánta, hogy a Fugger-ház ellen követett erőszakos eljárás okait adják elő. Az érsek azt válaszolta, hogy ily kívánattal magokat mintegy a király biráivá akarják föltolni. Mire a követek kijelentették, hogy ez a szándék tőlök távol fekszik, ők csak közbenjárni akarnak, s hogy ezt tehessék, ismerniök kell az okokat.

Másnap az érsek a pápai nuntiussal közölte a király azon elhatározását, hogy ő felsége a Fugger-

házzal alkudozásokba csak úgy bocsátkozhatik, ha előbb a biztosai által elvállalt kötelezettségeknek megfelel, és a kikötött részletfizetéseket teljesíti.

A követek erre nem adtak egyenes választ. Azt a kérelmet adták elő, hogy a király jelöljön ki biztosokat, a kikkel az ügyet részletesen tárgyalhassák.

A király az egri püspököt, a főudvarmestert és Szerencsés Imrét jelölte ki. Ezek a korábbi megállapodásokhoz ragaszkodtak. Kijelentették, hogy mindenekelőtt a már elvállalt kötelezettségeket kell teljesíteni, csak azután lehet a bányák visszaadásáról szólani; mivel pedig a Fuggerektől a bányákat azért vették el, mert a korábbi bérleti szerződésből a királyra és királynéra nagy hátrányok merültek föl, és semmi haszon nem származott: ezentúl csak előnyös föltételek alatt lehet a bérletet létesíteni; ne gondolják a követek, hogy kívánataik teljesítését ő felségétől, akarata ellenére, kierőszakolhatják; ő felsége kényszeríttetni nem engedi magát.

Erre a követek a tárgyalásokat megszakították; [1]) a minek következtében a kincstár újra nagy zavarba jutott. Mert csakhamar kitűnt, hogy a hatvani vívmányok a nemzet áldozatkészségének fölébresztésére befolyást nem gyakoroltak.

Több helyen az adó behajtásának azzal az indokolással szegültek ellen, hogy a király igéreteit nem teljesítette, és udvarában még mindig vannak idege-

---

[1]) Dobbel Frigyes. Der Fugger Bergbau und Handel in Ungarn. (Zeitschrift des Historischen Vereines für Schwaben und Neuburg. Augsburg. 1879.)

nek. »Németek, idegenek javára nem fizetünk!« volt a jelszó. [1])

A nemesek példáját utánozva, jobbágyok is megtagadták az adófizetést. Bornemisza egyik tisztviselője, a ki e miatt panaszkodik, azt a jellemző észrevételt teszi: »Valóban nem tudom, ez a nagy szabadság mint jutott uralomra. A királyi felség és nagyságod parancsait semmibe sem veszik.« [2]) És a következő országgyűlésen constatálták, hogy a Hatvanban megszavazott adóból várható összegnek fele sem folyt be.

Nagy zavart okozott a forgalomban levő rosz érczpénz; a katonák kinyilatkoztatták, hogy el nem fogadják, és inkább a szolgálatot hagyják el. »Én — írja a nuntius, mikor erről jelentést tett — számtalanszor fölszólaltam, tiltakoztam és megjósoltam a károkat, melyeket a rosz pénz az országra hozni fog; de meg nem hallgattak!« [3]) A hatvani gyűlés elrendelte ugyan jó ércztartalmú pénz veretését és a rosz pénz beváltását — egy új forinttal két régit, — de mivel ez által többen veszteséget szenvedtek volna, az országtanács a határozatot foganatosítani késett. [4])

Ily körülmények között, az ország védelme érdekében semmi sem történhetett. Tomori tétlenségre volt kárhoztatva; katonái, mivel zsoldjokat nem kap-

[1]) Ezt a Horvát István által kiadott 1525-ik évi emlékirat említi.

[2]) A szucsáni várnagy 1525. október 2-án kelt levele, a magyar országos levéltárban.

[3]) Burgio augusztus 9. és 30-iki jelentései.

[4]) Csak szeptember 1-én bocsáttatott ki az erre vonatkozó királyi rendelet. (Katona XIX. 556.) És ekkor sem foganatosíttatott.

tták, lassankint szétoszlottak. Kisebb kalandokra kellett szorítkoznia. A pápai nuntius az erkölcsi kényszerítés minden eszközét fölhasználta, hogy részére pénzt és hadakat eszközöljön ki; fenyegetődzött, hogy ő is visszahívja a pápai zsoldosokat. Csak így érhette el, hogy az országtanács némi pénzösszeget küldött Péterváradra. [1])

Szeptember végén a kalocsai érsek titkára, a ki török fogságba esett, és a szultán udvarába került, jelenté, hogy Balibeg erős sereggel megindúlt, és föladata Péterváradot, Titelt vagy Száva-Szent-Demetert megvívni; ha pedig ez nem sikerülne, a Száva és Duna között erődöt építeni 200 gyalog számára, a kik a kalocsai érsek betörését török területre megakadályozzák, és azon esetre, ha nagyobb török sereg vonúl Magyarország ellen, az utat számára nyitva tartsák. Ezen hír — jegyzi meg a nuntius — nagyfontosságú. És az intézkedések, a melyeket a kormány tesz, nem állanak egyébből, mint hogy rendeleteket szerkesztenek, melyekben a megyéket és urakat fölhívják, hogy hadaikat Péterváradra küldjék. Tíz nap fog eltelni, míg az irnokok elkészülnek, tíz napig fogják a futárok a rendeleteket magoknál tartani, és húsz napig tart, míg rendeltetési helyökre érnek. Így a készület vagy elmarad, vagy későn jő.«

A kalocsai érsek azonban nem késett. Zalankemen elpusztúlt vár helyén foglalt állást, hogy ott a Száván átkelő török haddal megütközzék. Jó reménységgel nézett a csata elé. [2])

---

[1]) Burgio augusztus 30-iki jelentése.

[2]) Burgio 1525. október 2-iki jelentése.

Balibég támadásának híre nem valósúlt. Tomori mindazáltal nem akart hadi tény nélkűl térni vissza. A temesi grófokkal egyesűlve, néhány hajó födözete alatt, a török terűletre nyomúlt, Sabácz alatt négy mérföldnyire egy várost földúlt és lángba borított.[1])

Ezen eredmény a helyett, hogy az áldozatkészséget fokozná, arra bírta az urakat, hogy a kiknek bandériumjaik voltak Tomori zászlaja alatt Péterváradon, azokat visszahívták. Erre a nuntius a király és az urak előtt kijelentette, hogy ő is visszahívja a pápai zsoldosokat, mert nem engedheti, hogy ha Pétervárad elvész, azt mondhassák: a pápai zsoldosok okozták elestét; de ha az urak újra odaküldik bandériumjaikat, a pápai zsoldosok ismét ott lesznek. A nuntius el volt határozva a visszahívandó 300 gyalogot elbocsátani, és helyettök 200 lovast készen tartani, hogy bármikor azonnal Péterváradra siethessenek.[2])

A nuntius valóban visszahívta a gyalogokat; de csak akkor, mikor az uraknak már egyetlen fegyvere sem volt ottan. A következmények csakhamar mutatkoztak. Balibég Titel ellen küldött egy csapatot, mely a várost fölgyújtotta és mintegy száz foglyot ejtett; ő maga pedig Pétervárad megtámadására tett készűleteket. Burgio ezen tudósítások vétele után

---

[1]) Burgio október 29-iki jelentése, a melyben azt is írja, hogy Balibeg Tomorit személyes találkozásra szólította föl, titkos ügy tárgyalása végett. »Nem tudom — jegyzi meg a nuntius — melyik fogja a másikat rászedni!«

[2]) Burgio 1525. november 16-iki jelentése.

azonnal lépéseket tett, hogy a megyék és urak küldjenek segítséget, ismételvén korábbi ígéretét. [1])

Azonban hadak nem mentek Péterváradra, és Tomorinak sem küldetett pénz a saját hadai rég elmaradt zsoldja kifizetésére. Az érsek ennek következtében az 1526-ik év első napjaiban megjelent az udvarnál, hogy lemondását megújítsa. »Azt hiszem — jegyzi meg a nuntius — nehéz lesz őt rábírni, hogy visszatérjen. De mivel világosan látom, hogy ha lemondását nem veszi vissza, az az országrész elveszettnek tekinthető, minden erőmmel azon leszek, hogy őt arra rábirjam.« [2])

E szerint, mióta az új kormány az ország ügyei vezetését átvette, hónapok múltak el, a nélkűl, hogy a honvédelem és a pénzügyi viszonyok körében a javulás jelei mutatkoznának.

Verbőczi bizonyára buzgón és lelkiismeretesen igyekezett megfelelni a nádori méltóság kötelességeinek. [3]) — Lelke sugallatát követve, nem hiú affectátióból, »az ország szolgája« czímét vette föl. [4]) Komolyan fölfogott jelszó volt ez tolla alatt. És joggal írhatta, hogy »éjjel és nappal, folytonosan arról elmélkedik, miképp biztosíthatná az ország javát, becsületét és békeségét.« [5])

---

[1]) Burgio deczember 30-iki jelentése.

[2]) Burgio 1526. január 14-iki jelentése.

[3]) Burgio 1525. október 10-ikén jelenti, hogy a nádor rendet akar behozni az udvarnál és a honvédelemben, a fizetéseket szabályozni, a kiállítandó hadak létszámát megállapítani, mindenkit kötelessége pontos teljesítésére szorítani.

[4]) »Regni Hungariae Palatinus et servus.« Ezen czímmel gyakran találkozunk Verbőczi okirataiban és leveleiben.

[5]) Verbőczi 1525. szeptember 30-iki levele a vatikáni levéltárban.

Ezen sorokat a pápához intézte, válaszolva a szerencsekívánó levélre, melylyel őt megtisztelte. Mert VII. Kelemen pápa örömmel üdvözölte őt a hatalom magaslatán. És nuntiusa, Burgio báró, híven támogatta őt nehéz helyzetében. [1])

De Verbőczi működése, az ő kiváló képességei és a hatalmas pártfogás daczára, meddő maradt. Szava, mely elég erős vala arra, hogy az ország egyik szélétől a másikig lelkesedést keltsen és szenvedélyeket éleszszen; mihelyt az önzetlen áldozatkészség állandó erőfeszítésére, nem pillanatnyi fölhevülésre volt szükség, tehetetlennek bizonyúlt.

A sok ezernyi tömegből, mely egy szavára kész lett volna darabokra vágni Báthori Istvánt és Sárkány Ambrust, kevés találkozott, a ki fölhívására hajlandó volt a véghelyeken szolgálni, avagy jövedelmei egy részét az ország védelmére fölajánlani. A pápai nuntius, erkölcsi érzülete fölháborodásában, sújtó itélet kimondására ragadtatja el magát. »Ha Magyarországot — úgymond — a veszélyek örvényeiből három forint árán ki lehetne ragadni, nem találkoznék három ember, a ki magát erre az áldozatra elszánná!« [2])

---

[1]) A pápa levelét nem ismerjük. Tartalma iránt tájékoztat a válasz. — A szent-szék magatartására Verbőczi irányában világot vetnek Burgio 1525. ápril 13., július 11-iki jelentései, valamint november 7-én a lengyel királyhoz intézett levele. (Acta Tomiciana. VII. 333.)

[2]) Burgio 1525. augusztus 9-iki jelentése.

HARMADIK FEJEZET.

A szultánnal való békekötés terve. — A lengyel király közbenjárása a portán. — Horvátország helyzete. — Frangepán Kristóf összeütközése az esztergomi érsekkel. — A király Horvátországba készül. — A horvátországi urak alkudozásai a törökökkel.

Az ország zavarteljes állapotában, az új kormány tehetetlenségével szemben, az eszélyesség követelése lett volna: a törökök részéről fenyegető veszélyt béke vagy fegyverszünet kötésével hárítani el.

Az 1524-ik év végén a portáról oly tudósítások érkeztek, hagy a szultán a magyarokkal szívesen kötne békét, ha azok országukon szabad átvonulást engednek nekik. [1]) Sőt a következő év (1525) elején a szultán a lengyel király követe előtt egyenesen készségét fejezte ki Lengyel- és Magyarországgal a béke megkötésére. A visszatérő követ azt a hírt hozta, hogy Konstantinápolyba magyar követeket várnak, és hogy mihelyt a béke létrejő, a törökök Olaszország ellen három felől támadást intéznek.

Campeggio bibornok erre nézve az esztergomi érsektől magyarázatot kért. Ez akképen válaszolt,

---

[1]) Campeggio 1524 deczember 29-iki jelentése (Tomori közlései nyomán).

hogy Magyarországban a törökökkel való békekötést csak szóba is hozni súlyos büntetés alatt tiltva van, ezért ekkorig senki sem hozta szőnyegre; most a lengyelországi tudósításokat tanácskozás alá fogják venni; de azon hír, mintha a magyar követek küldése a portára már elhatározott dolog volna, egészen alaptalan.

Május elején a lengyel királytól követ érkezett, a ki által közbenjárását a portán hivatalosan fölajánlotta. Burgio ekkor azon sejtelmét fejezi ki, hogy a lengyel király a magyar urak kérésére teszi az ajánlatot; ugyanis magok a béke ügyében kezdeményező lépést tenni nem merészelvén, ezt a módozatot gondolták ki, hogy a béke létrehozására kísérletet tehessenek.

Mindkét pápai követ abban a véleményben volt, hogy a török békét vagy fegyverszünetet, ha abból a kereszténységre hátrány nem háramlik, ellenezni nem kell; mindazáltal a magyarok biztosítást nyújtsanak, hogy Olaszországot, ha a törökök megtámadnák, segíteni fogják. [1])

A pápa most már csakugyan a békét nem ellenezte többé; a felelősséget a keresztény uralkodókra hárítva, a kik lelkesítő szózata előtt füleiket elzárják. Bár Lajos királynak azt a tanácsot adta, hogy a fejedelmeket a hitetlenek elleni közös harczra követei által még egyszer szólítsa föl, a sikerre bizonyára reményt nem táplált. [2])

---

[1]) Burgio ápril 26., május 8., 25., Campeggio május 8. és 26-iki jelentései. A rákosi gyűlés naplója.

[2]) Brodaricsnak 1525. július 4-én Rómából Zsigmond lengyel királyhoz írt levele föltárja a pápa változott álláspont-

Azonban a köznemesség, a rákosi gyűlésen harczias hangulatot tüntetett ki. A békét ellenezte, a nélkül, hogy a háborút lehetővé tenné. Az országtanács tehát a békealkudozásokba nem bocsátkozhatott.

A hatvani gyűlés után is, mikor Zsigmond király korábbi ajánlatait megújította, a lengyel követnek adott hivatalos válaszban, Lajos király arra kérte nagybátyját, hogy a szultánnal megindított alkudozásokat ő maga is szakítsa meg; mert kilátás van arra, hogy az európai hatalmak szövetsége létrejő, és sikeres ellenállásra, sőt támadó föllépésre is képessé fogja tenni.

Mindazáltal bizalmasan tudomására hozta, hogy ő és hívei a békekötésre hajlandók és fölhatalmazták, hogy követe által, kellő óvatossággal, a portán az előleges lépéseket tegye meg. [1])

Az udvarnál arra nézve is megállapodás jött létre, hogy a mikor a török béke ügye a tárgyalás stádiumába jő, azt olyan országgyűlés elé terjesztik, a melyre a megyék csak követeket küldenek; mert

ját. (Acta Tomiciana. VII. 304.) Burgio 1525. július 30-iki jelentésében említi a török béke ügyében nyert újabb utasításokat; de azok tartalmáról nem szól.

[1]) A lengyel követnek a szultán előtt ilyenformán kellett szólani: »Ha a szultán a magyar királylyal békét akarna kötni, azt hiszi (t. i. a követ), hogy a lengyel király rábirhatná unokaöcsését a béke elfogadására.« (Karukovszky jelentése Budáról 1525 július 23-ikán. — Zsigmond király utasítása portai követe számára. — A lengyel király dátum nélküli levele az esztergomi érsekhez. — Acta Tomiciana. VII. 278., 279., 306.)

előre lehetett látni, hogy oly gyűlésen, a melyen a nemesség tömegesen vesz részt, a béke elfogadtatni nem fog. [1])

A lengyel követ a portán szíves fogadtatásra talált és Lengyelország részére öt évig tartó békét kötött. Megbízása értelmében, a nagyvezér előtt a magyarországi békét is szóba hozta. De Ibrahim basa szavába vágott: »Ne beszéljünk Magyarországról, ez egészen más tekintet alá jő, mint Lengyelország. Ne törődjetek Magyarországgal; csak a saját ügyeitekről gondoskodjatok.« Mindazáltal más alkalommal visszatért a tárgyra és megjegyzé: »Mivel a magyar király a lengyel királynak rokona, ha urad előterjeszti az ügyet, a szultán talán meghallgatja.«

Habár ezen nyilatkozat nem nagy reményre jogosított, az év (1525) végén, a magyar udvar részéről megkeresés ment a lengyel királyhoz, hogy legalább fegyverszünet kieszközlésére tegyen a szultánnál kísérletet. De ez eredményre nem vezetett. [2])

Míg az udvar és az országtanács nyilt békealkudozások megindítására nem bátorkodtak: Horvátország rendei, a király és az ország tudtával, a törökökkel külön érintkezésbe lépni nem átallottak.

A magyar korona hatalmában és tekintélyében Mátyás király halála után bekövetkezett hanyatlás gyászos következményeihez az is tartozik, hogy a kötelékek, melyek Horvátországot Magyarországhoz négy század óta csatolták, mindinkább lazábbakká

---

[1]) Burgio 1525. augusztus 30-iki jelentése.

[2]) Burgio 1525. november 30, 1526. január 1., 18., február 2. és 15-iki jelentései.

lettek. A horvátországi urak hűsége és ragaszkodása a válságos idők tűzpróbáját nem állotta ki. Érdekeik sugallatait követve, majd a velenczei signoria gazdag erszénye, vagy a császári ház prestigeje, gyakorolta rájok vonzerejét; majd a török fönhatóság alatt keresték a biztonságot, melyet a magyar király nyújtani nem volt képes. [1])

Mindazáltal épen a sokféle érdekek és vonzalmak ellensúlyozó hatása a tartomány sorsának eldöntését függőben tartotta.

Az 1525-ik esztendő második felében a közelégűletlenség tetőpontját érte el. A bánok: Batthyányi Ferencz és a horvátok által gyűlölt Tahi János, állásuk kötelességeivel keveset gondoltak. Ezért a pápai nuntius a királynak ismételve tanácsolta, hogy a kormányt a buzgó zágrábi püspökre, Erdődi Simonra bízza. És szava ez esetben nem hangzott el nyomtalanúl. A püspököt Budára hívták, és tárgyalásokat kezdettek vele, a melyek azonban, mivel az udvar a báni hivatalnak két egyén között megosztásához ragaszkodott, a püspök pedig oly társat, a ki működése sikerét netán meghiusítaná, elfogadni vonakodott, eredményre nem vezettek. [2])

Ugyanakkor, mikor az udvar a derék főpapot elkedvetlenítve távozni engedte, elidegeníttetett a legvitézebb horvát főúr, a ki imént Jajczát megmentette, és a kire még fontosabb föladatok várakoztak volna.

---

[1]) Ezen alkudozásokra vonatkozó részletek bőven találhatók föl a velenczei köztársaság diplomatiai irományaiban. A törökökkel való alkudozások első nyomára 1499 elején találunk.

[2]) Burgio 1525. július 30. és augusztus 30-iki jelentései

Frangepán Kristóf július második felében Budára jött, hogy hadi szolgálatai jutalmát vegye. A király Zeng városát ígérte neki adományúl. A hatvani gyűlés a tengeri kikötő város elidegenítése ellen tiltakozott, és a királyt arra kérte, hogy más uradalmat adományozzon és horvátországi bánná nevezze ki. A primás, a ki régtől fogva ellensége volt, mindkét kívánat teljesítését meggátolta.

A gróf több héten át türelmesen várakozott. Augusztus 30-án, mikor a király a Csepel-szigeten vadászott, az országtanács ülésében megjelent, hogy ügye elintézését sürgesse. Szalkai általános szólammal: »hogy ő felségének gondja van rá,« meg akarta nyugtatni. Frangepán élesen válaszolt, hogy — úgy mond — az érsek már sokat ígért, de semmit sem teljesített. Szalkai sértve érezte magát, és ingerülten fölkiáltott: »Ez hazugság!« Mire szenvedélyes szóváltás támadott, a melynek folyamán a heves horvát főúr annyira ragadtatta magát, hogy az ország első főpapját tettleg bántalmazta.

A király, a mint este visszaérkezett, sietett elégtételt szolgáltatni neki, s Frangepánt a csonka toronyba záratta.

Néhány nap múlva, a királyné és a pápai nuntius közbenjárása az érseket és a grófot kibékítette. Frangepán visszanyerte szabadságát, de belátván, hogy Szalkai a sérelmet soha sem fogja feledni, félrevonúlt; az udvart elhagyta. [1])

---

[1]) Burgio 1525. szeptember 13. és október 10-iki jelentései. Frangepán 1525. szeptember 14-én (a börtönből) Dando-

Ugyanekkor a király — valószinűleg Verbőczi tanácsát követve — Zágrábba gyűlést hirdetett, és el volt határozva, hogy ott személyesen megjelenve, a belbékét helyreállítja és a török ellen sereget gyűjt.

Bármily üdvösnek látszott ezen terv, a pápai nuntius határozottan ellenezte, mert tudta, hogy a király nem lévén képes bandériumja zsoldját és udvari személyzete illetményeit kifizetni, kénytelen volna megfelelő kíséret nélkűl kelni útra; de attól is félt, hogy a törökök, a király útja felől értesűlve, Slavóniába betörést intéznek, mire a király szégyenteljesen vonúlna vissza. Szemrehányásokat tett az esztergomi érseknek, a kit figyelmeztetett, hogy »a király gyalázata rá is háramlik.« Azt tanácsolta, hogy a király Budán maradjon, és az urak bandériumjait, a melyek Slavóniába kisérnék, Péterváradra küldje.

Mindazáltal nem reméllette, hogy tanácsát meghallgatják. »Talán magam vagyok — irja — a ki az utazásra a királytól semmit sem kapok; a többi csak alkalmat keres, hogy pénzt csikarhasson ki.« El volt határozva, hogy ha a király csakugyan útra kel, kísérni fogja. Előkészűleteket tett, a mi nagy költséggel járt, mert — mint megjegyzi — Magyarországban mindent háromszor drágábban kell megfizetni, mint Rómában.[1])

De az utolsó órában, a magyar urak a nuntius által előterjesztett okok alaposságát fölismerték; annál inkább, mert tudósítások érkeztek a török hadak

lóhoz írt levele (Marino Sanudónál.). Szerémi, Verancsics, Istvánfi elbeszélése nem felel meg egészen a történeti valónak.

[1]) Burgio október 2-iki jelentése.

gyülekezése felől Boszniában. Mivel pedig áldozatokra, a melyeket valódi hadjárat igényel, nem voltak hajlandók, a királyt rábirták, hogy a Slavóniában jelentkező pestist ürügyül használva, utitervét ejtse el.

A király ekkor némi haderőt akart Jajcza alá küldeni. A nuntius a Péterváradon levő pápai zsoldosokat ajánlotta föl, és ezekhez még kétszáz gyalogot készült fogadni. Azonban az urak különféle ürügyek alatt bandériumaik küldését megtagadták. És a hadi vállalat nem jött létre.

Pedig épen ezen időben — október elején — a jajczai bánok és katonák Budára küldött követeik által bejelentették, hogy ha rögtön segítséget nem kapnak: a reménytelen ellenállással fölhagyva, a várból kivonúlnak. Az országtanács nagy zavarban volt; Jajcza szükségeire az erdélyi királyi jövedelmek egy részét ajánlotta föl, de ezek behajtására a kincstárnok még csak most indúlt Erdélybe. Egyelőre a pápai nuntius háromezer, az esztergomi érsek szintén néhány ezer forintot kölcsönzött élelmi szerek vásárlására. [1])

Ezalatt Horvátország, szemben a törökök folytonos betöréseivel és dúlásaival, oltalom nélkül állott. Ily viszonyok között a horvát urak ismét fenyegetődztek, hogy meghódolnak a töröknek.[2]) És (1525) október első napjaiban Corbáviai János gróf, Budára küldött követei által jelentette, hogy a szultántól a leg-

---

[1]) Burgio 1525. október 10., 29., november 16. és 30-iki jelentései.

[2]) Sőt egy 1525. okt. elsején kelt zárai jelentés arról tudósítja a signoriát, hogy Corbáviai János és több horvát főúr adófizetéssel vásároltak a töröktől kíméletet. (Marino Sanudónál.)

kedvezőbb ajánlatokat kapták; mert kész nekik visszaadni, a mit Horvátországban elfoglalt, és átengedni, a mit Slavóniában ezentúl el fog foglalni; viszont tőlök csak azt kívánja, hogy hadainak a tartomány területén szabad átvonúlást engedjenek.

A nuntius megdöbbent. Belátta, hogy ha az alku létrejő, abból Magyarországra, sőt Olaszországra is nagy veszély keletkezhetik. E miatt fölhívta a királyt és az országtanács tagjait, hogy az alkut megakadályozni igyekezzenek. Ezek azonban az üzenetnek nem tulajdonítottak nagy fontosságot; és azt hitték, hogy ha a corbáviai grófot valamely magyarországi uradalom adományozásával kielégítik, ezzel a veszedelmet elhárították. [1])

A horvát követek, ennek következtében, üres phrásisokkal, általános ígéretekkel bocsáttattak vissza. És a nuntius a legroszabbtól félt. [2])

Azonban a horvát urak még egy kísérletet tettek. Deczember elején követeket küldtek az udvarhoz, és most a tartomány összes rendei nevében kijelentették, hogy ha rögtön segítséget nem kapnak, a szultánnal egyezségre lépnek. Lajos válasza most is csak abból állott, hogy türelemre, kitartásra intette őket, és ígérte, hogy a jövő országgyűlés minden bajon segíteni fog. Egyúttal Batthyányi Ferenczet és Bánffi Zsigmondot Horvátországba küldötte, hogy az urakat az elszakadástól tartsák vissza. [3])

---

[1]) Burgio 1525. október 10-iki jelentése.

[2]) Burgio 1525. október 29-iki jelentése.

[3]) Lajos király 1525. deczember 15-én kelt rendelete, a herczeg Batthyányi-család körmendi levéltárában.

A horvát urak, követeik jelentéséből meggyőződvén, hogy az udvartól semmit sem remélhetnek, alkudozásaikat a portával megújították. Abban történt megállapodás, hogy az (1526) január 25-én Kőrösön tartandó gyűlésre, az egyezség megkötése végett, a szultán teljhatalmú biztosokat fog küldeni. A király ismét Batthyányit bízta meg, hogy Kőrösre siessen, és ott a magyar korona érdekeit óvja meg. Azonban a bán, leplezetlen cynismussal, kinyilatkoztatta, hogy a gyűlésen legalább oly fényt kellene kifejtenie, mint a török követnek, mivel pedig a fölszerelésre pénze nincs, míg 2500 arany forintot nem fizetnek le neki, nem indúl útnak. Ezen összeggel a kincstár nem rendelkezett. És így a kőrösi gyűlésen a király nem volt képviselve.

Szerencsére, török követ sem jött, és a horvát urak nem jelentek meg teljes számban; maga a corbáviai gróf is elmaradt. A rendek ennélfogva azon nyilatkozatra szorítkoztak, hogy mivel védelmökről a magyar király nem gondoskodik, föl vannak jogosítva oly uralkodót keresni, a ki őket megoltalmazza. [1])

---

[1]) Burgio 1526. február 2-iki jelentése.

ÖTÖDIK KÖNYV.

(1526.)

ELSŐ FEJEZET.

Burgio igyekezetei Brodarics Istvánnak cancellárrá neveztetése érdekében. — Az esztergomi érsek magatartása. — Az esztergomi érsek bíbornokságának ügye. — Brodarics cancellárrá neveztetik. — Burgio igyekezetei Tomori Pálnak kincstárnokká neveztetése érdekében.

A pápai nuntius, a mióta Magyarországban működését megkezdette, föladatának ismerte oda hatni, hogy az ország főhivatalait önzetlen, buzgó és tapasztalt férfiak foglalják el. Különösen azon volt, hogy a cancellári tisztet Brodarics István nyerje el.

Szalkai László, a mikor az egri püspökségről (1524 tavaszán) az esztergomi érsekségre emeltetett, nem mondott le a cancellárságról, és régi szokás ellenére, megtartotta a kir. cancellaria vezetését. [1]) Csak az 1525-ik év tavaszán, a rákosi országgyűlés után, a köznemesség fenyegető magatartásának nyomása alatt, nyújtotta be lemondását. Utódjává Szalaházi Tamás veszprémi püspököt ajánlotta; míg Burgio Brodarics kinevezése érdekében tett lépéseket. [2])

---

[1]) Az esztergomi érsekek a főcancellári méltóságot viselték. Ettől mindig el volt különítve a cancellári hivatal, melylyel a királyi cancellaria ügyeinek vezetése járt.

[2]) Brodarics a lengyel udvar támogatását is kikérte, a

A király az eldöntést halogatta. Közbejött a hatvani gyűlés, a melyen a köznemesség egy része Várdai Pál egri püspököt cancellárrá kiáltotta ki. De a király ezen illetéktelen választást nem erősítette meg. És Várdai a cancellárságra maga sem tartott igényt.

Ellenben az esztergomi érsek, a kinek állását a Zápolyai-párttal való szövetkezése újból megszilárdította, a cancellári hivatal vezetését tényleg folytatta. Bizonyára azt az időpontot akarta bevárni, a mikor jelöltje kinevezését keresztülviheti. Ugyanekkor a királyné Gosztonyi János erdélyi püspök kinevezése érdekében működött.[1]

A király belátta ugyan, hogy a pártokon kivűl álló, lelkes és tevékeny Brodarics jobb szolgálatokat fogna neki tenni, mint bárki más; mindazáltal jelleme gyengeségénél fogva, a királyné és az esztergomi érsek akarata ellen cselekedni nem merészelt. Igérte ugyan, hogy Brodaricsot ki fogja nevezni, de hogy időt nyerjen, elhatározása közzétételét akkorra halasztotta, a mikor a Rómában időző Brodarics visszatért. Nehogy pedig szándékát idő előtt elárúlja, nem akarta őt maga visszahívni. A pápát kérte föl, hogy ő küldje Brodaricsot, valamely megbízással, Magyarországba.[2]

mint ez Krziczki prżemislei püspök, 1525. július 26-án, Brodaricshoz intézett válaszából kitűnik. Acta Tomiciana VII. 309.

[1]) A királyné azt állította, hogy a király megigérte Gosztonyi kinevezését. De Lajos, a pápai nuntius előtt, kinyilatkoztatta, hogy arra nem emlékszik.

[2]) Burgio 1524. július 2., 11., 18. és és szeptember 13-iki jelentései.

A pápa fölfogta az ügy jelentőségét. Nagy reményeket kapcsolt Brodarics személyéhez. Tüzetes utasítással látta őt el föladatai iránt, és komoly szavakkal figyelmeztette a felelősség súlyára, mely hivatalával jár. »A világ elismerése és az ég jutalma várakozik rád — így szólt a pápa — ha a várakozásnak megfelelsz; az emberek kárhoztató ítéletét és az örök kárhozatot vonod magadra, ha királyodnak hűtelenül szolgálsz.« Egyúttal, a király kivánata szerint, külön megbízásokkal visszabocsátotta hazájába. [1])

Brodarics szeptember elején érkezett Budára, a királyhoz és az esztergomi érsekhez intézett ajánlólevelekkel ellátva. »Nagy örömmel töltött el — írja VII. Kelemen pápa Lajos királynak — Felséged sajátkezű levele, mely reményt kelt bennünk, hogy magadat jó tanácsosokkal körűlvéve, mindazt, a mit egy nagy királytól várhatni, országod, népeid és a kereszténység javára teljesíteni fogod. Erényeidet ismerjük; jól tudjuk, hogy erkölcseid, lelkűleted és jószivűséged mily várakozásra jogosítanak. Atyai szeretetünk által késztetve, még csak arra kérjük Felségedet, hogy or-

---

[1]) Brodarics november 30-ikán Budáról a pápához intézett levélben egyebek között így ír: »Memor ero clementissime Pater sanctissimorum praeceptorum Vestrae Sanctitatis, quae mihi a se discedenti dedit... Memor etiam sententiae... in me in utramque partem latae, sive bene, seu (quod Deus avertat) perperam servirem ei, ad cuius obsequia a sanctissimo Christi Vicario mittebar. Quae cum ego nostro Abstemio... narrassem, non potuit... lachrimas, prae gaudio, continere, considerans Sanctitatem Tuam tantam de filio communi (nam et ipse Regem filium sibi, iure educationis vindicat) curam et sollicitudinem habere.«

szága ügyeivel maga ismerkedjék meg, ne mindig mások szemeivel lásson, és mások füleivel halljon. Hazád gazdagságát és hatalmát, fiai erejét és bátorságát szintén ismerjük. A világ egy országa sem múlja fölül, ha királyának bölcsesége helyesen kormányozza és kellően használja föl. Ezért kivánjuk, hogy a nagyfontosságú ügyek igazgatásában, a mit Isten bízott rád, királyi hatalmadat érvényesítsed. De a jó kormányzásnak két kelléke van: először, hogy az ügyeket magad jól fogjad föl; másodszor, hogy jó tanácsosok, hű kormányférfiak, a kik a Te dicsőségedet és országod javát, nem magánérdekeiket igyekeznek előmozdítani, álljanak rendelkezésedre.« Ezért ajánlja Brodaricsot, a ki az említett tulajdonságokat bírja.

»Mi — ezzel fejezi be a szép iratot — a régi jóakaratot és atyai szeretetet, melyet irántad, mintha gyermekünk volnál, táplálunk, meg fogjuk őrizni; országod javáról gondoskodni nem szűnünk meg. Felségedet az Úrban intjük, hogy buzgalmad- és hatalmaddal, bölcseséged- és tekintélyeddel törekvéseinkben társunk és támaszunk legyen. Kedvesebb dolgot nem tehetsz nekünk, mintha Tenjavad és dicsőséged előmozdításán fáradozol!«[1])

A király kész volt Brodaricsot haladék nélkül kinevezni; nejét is rábírta, hogy jelöltjét ejtse el.[2])
De nehezebb föladat volt az esztergomi érseket meg-

---

[1]) A pápa 1525. augusztus 8-iki levele Theinernél. II. 651.

[2]) A király személyesen kérte Goszthonyit, hogy a királynét igéretétől mentse föl. (Burgio 1525. szeptember 13. és november 16-iki jelentései.)

nyerni. Szalkai a pápa levelében azt a czélzást, hogy a király oly tanácsosokkal környezze magát, a kik nem magánérdekeiket tartják szem előtt, magára vette, és a pápához intézett iratában fájdalmát fejezte ki a fölött, hogy róla oly véleményben van, mintha ő a közjót nem viselné szívén.[1]) Azonban ezen gyanút tényekkel elhárítani nem igyekezett.

Úgy látszik, attól félt, hogy Brodarics, a ki a szentszék és a lengyel udvar támogatásával dicsekszik, hatalmát, melyet az ország kormányában éveken át gyakorolt, kezeiből kiragadja, vagy legalább korlátok közé szorítja. És ezért cancellárrá kinevezését meghiúsítani vagy legalább késleltetni igyekezett. Brodarics személye ellen nem emelhetett kifogást; sőt teljes méltánylattal volt kénytelen nyilatkozni képességeiről.[2]) Kerülő utakon kellett tehát czélja felé törekedni.

Mikor vele a cancellári tiszt betöltéséről szólottak, váratlanul azzal állott elő, hogy mivel a rákosi országgyűlés után úgy szólván erőszakosan vették el tőle a királyi pecsétet, ezen sérelemért elégtételt követel, oly módon, hogy a király formaszerűen helyezze vissza a cancellári tisztbe; miután ez megtörtént, egy-két hét múlva be fogja adni lemondását.

A király ezen kivánatnak megfelelni nem volt hajlandó, és Verbőczit bizta meg, hogy az esztergomi érsekkel az elégtétel más formája iránt állapodjék meg. A tárgyalások több héten át húzódtak el. Végre Szalkai kijelentette, hogy megelégszik azzal, ha a ki-

---

[1]) Ez a pápának Szalkai levelére adott, 1526. január 21-én kelt válaszából tűnik ki. Theiner. II. 659.

[2]) Burgio augusztus 30-iki jelentése.

rály ünnepélyesen fölajánlja neki a cancellári tisztet; a mire ő ezt el nem fogadja, és Brodarics kinevezését fogja ajánlani.

Ezen propositió sem fogadtatott el. Az érsek ekkor Budáról távozott és Esztergomba vonúlt el. A király a nádort küldötte hozzá, és kérette, hogy térjen vissza az udvarhoz. Ő azt válaszolta, hogy ezentúl egészen főpapi hívatásának fog élni. Csak ismételt sürgető meghívásnak engedett, és újra megjelent az udvarnál. Ezalatt a cancellári hivatal betöltése iránt semmi sem történt.

A nuntius, mikor az érsekkel találkozott, a kiméletet félretéve, szemrehányásokat tett neki, és nyiltan vádolta, hogy minden rendetlenségnek ő az oka. »Jó lesz a dolgot nem venni tréfára — mondá — mert a tűrelemnek hamar vége szakadhat!« Szalkai mentegetődzött, a nuntius bizalmatlansága miatt neheztelését fejezte ki, és biztosította, hogy igéretét be fogja váltani.

A nuntius fölszólítására, a király és a királyné is értésére adták, hogy a huza-vonának véget kell már vetni. Szalkai csak kétnapi megfontolási időt kért. De ismét hetek múltak el, anélkül, hogy a nehézségek elháríttattak volna.[1])

A primás ugyanis most azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a cancellári hivatalért kárpótlásul a bíbornoki méltóságot fogja igényelni. A királyt könnyen rábirta, hogy ez iránt lépéseket tegyen. De-

---

[1]) Burgio 1525. szeptember 13, október 2, 10, 29, november 16-iki jelentései.

czember első napján, Lajos külön futárt küldött Rómába, a pápához intézett ajánló levéllel; [1]) a nuntiust is fölkérte, hogy kérelmét támogassa.

Burgio nehéz helyzetben volt. Az előzmények után, nem javasolhatta, hogy a pápa Szalkait a bíborral tüntesse ki. Másrészről, ha ezt nyiltan ellenzi, a primást ellenségévé teszi, a királyt magától elidegeníti, Brodarics kinevezését és általán igyekezetei sikerét koczkáztathatja. Emiatt a diplomatiai szolgálatban nem szokatlan eljárásra határozta el magát: a királyi futár által ajánló-levelet küld, és ezt egy másik levélben desavouálja.

Mindazáltal az ajánló levélben is föltünően tartózkodó. Szalkai jelleméről nem nyilatkozik; e tekintetben korábbi jelentéseire utal. Kiemeli, hogy hatalmas ember; Magyar-, Cseh- és Morvaország, valamint Szilézia sorsa az ő kezeiben van letéve. Az ország korlátlan-hatalmú urának lehet tekinteni; még inkább mint Angliában Wolseyt, a yorki érseket. »Sok jót tehet — úgy mond — és ha majd szorosabb kötelékek fogják hozzánk csatolni, reméllem, hogy jóakaratára számítani lehet. Valóban, ha az egyházi rend nem támogatná ő felségét, az erdélyi vajda vagy más világi urak oly dolgokra vállalkoznának, a melyekből ő szentségére kellemetlenségek háramolnának. Ezen országot a clérus hatalma tartja fönn, czélszerű tehát a clérus tekintélyét emelni.« Végre megemlíti, hogy ha Szalkai a bíbort elnyeri, ezzel Brodarics ügyének si-

[1]) Lajos király 1525. novembán 30-án a pápához irt levele, melyben említi, hogy harmadízben ajánlja Szlkait. Theiner. II. 589.

kere biztosíttatik, mivel azt ekkorig egyedűl az esztergomi érsek akadályozta meg. Már pedig, ha a cancellár és az érsek összetartanak, képesek a pápa minden kivánatának érvényt szerezni.

A másik jelentésben, melyet a nuntius saját embere vitt az örök városba, tűzetesen jellemzi az esztergomi érseket. A jóakarat — úgy mond — nem hiányzik benne; de magánérdekei kedveért, valamint azért is, hogy a királyné kegyeit és barátai támogatását el ne veszítse, szemet húny azok eljárása előtt, és az ország javát elhanyagolják. Már pedig, ha most ilyen, mikor a pápa jóakarata elnyerése végett legbuzgóbbnak kellene lennie, attól lehet tartani, hogy ha majd elnyerte a bíbort, még közönyösebb és hanyagabb lesz. Továbbá az ország gyűlöli őt, és csak félelemből színlelik iránta a tiszteletet. Ekként lehetséges, hogy a pápa, a mikor kedves dolgot tesz a királynak, az országot elégedetlenné teszi. Az is megtörténhetik, hogy ellenségei valamelyik zavarteljes országgyűlésen fölűlkerekednek és megbuktatják őt. Végre nincs kizárva az, hogy Szalkai a bíbornoki méltóság elnyerése esetén is, Brodarics cancellárrá neveztetését meghiúsítaná. Ezért arra kéri a pápát, hogy ha a király iránti tekintetből Szalkait bíbornokká nevezné ki, ezt oly módon tegye, hogy Brodarics kinevezését biztosítsa.[1])

Ezen jelentés hatása alatt, a pápa nem határozhatta el magát arra, hogy Szalkai Lászlót az egyház legmagasabb kitűntetésében részesítse; de szükségesnek látta, hogy a hatalmas főpapot, a ki az egyház

---

[1]) Burgio deczember 1-én kelt másik jelentése.

ügyének nagy szolgálatokat tehetett, kimélje. Ezért a királyhoz intézett válasziratában kivánata teljesítését nem tagadja meg egyenesen és véglegesen; csak arra utal, hogy új bíbornokokat a bíbornoki testület hozzájárulása nélkűl nem nevezhet ki.[1])

Az érsekhez írt levele is az atyai gyengédség hangján szól, a melybe mindazáltal a legfőbb pásztor szigorú szemrehányásainak és komoly intelmeinek szózata vegyűl.

»Soha sem hihettük el — úgy mond — hogy Te, tudós férfiú, kit Isten kiváló tehetségekkel ruházott föl, és magas papi méltóságra emelt, magánérdekeidet a közjó fölé helyezed; mert ez valóban méltatlan eljárás volna. De mivel naponkint érkeztek hozzánk tudósítások, majd hogy egy vár vagy valamelyik város esett az ellenség kezeibe, majd hogy másféle csapás érte az országot; mivel értesűltünk, hogy a veszélyek elhárítására kevés gond fordíttatik, a mi a Te bölcseséged és tekintélyed föladata lett volna: ne csodálkozzál, hogy mindezt rosz néven vettük, annál inkább, mert tudjuk, hogy sok bajon segíthetsz, ha odairányozod törekvésedet. Féltékenyen őrködve a király java és az ország épsége fölött, aggódó lelkünk sugalmazására, minden alkalmat megragadunk, hogy a bajok forrását fölfedezzük. Őszintén bevalljuk, hogy legfőképen Te ellened jutottak hozzánk panaszok; nem mintha a bajok szerzője volnál, a mit soha sem hihetnénk el, hanem azért, hogy elhanyagolod a bajokat, a melyek orvoslása hatalmadban áll. Ha jo-

[1]) A pápa 1526. január 5-én Lajoshoz írt levele. Theiner. II. 658.

gosúlt ez a vád, úgy csak javulásodat kivánjuk, és nem szándékozunk Téged végkép elitélni és eltaszítani. Ha pedig jogtalan, úgy iparkodjál, hogy jövőben a bűn látszatát is, necsak a bűnt, kerüljed.... Amikor majd erényeid az egész világ előtt tündökölni fognak, a mit könnyen elérhetsz; akkor meg fogsz győződni, hogy méltóságod és tekintélyed gyarapítására gondot viselünk.«[1])

A pápai nuntius, a mint az 1526-ik év január végén, a bíbornoki ügyre vonatkozó utasításait megkapta, kihallgatást kért a királytól. Hosszasan fejtegeté előtte, hogy kétségei vannak az iránt, vajjon a királyra és az országra nézve hasznos lesz-e, ha ő szentsége magyar főpapot bíbornokká nevez ki, főleg ha választása az esztergomi érsekre esik, »a kinek szemei előtt mindig csak a maga haszna lebeg.«

A király röviden válaszolt: hogy meg fogja fontolni a dolgot.

A nuntius meg volt bízva Tomori vagy Brodarics részére ajánlani föl a bíbort. De erről említést sem tett, mert nem helyeselhetett oly combinátiót, mely az esztergomi érseket megalázta és fölingerelte volna. Egyébkint is azon véleményének adott kifejezést, hogy Brodarics nem bírja a kellő tekintélyt. Tomori felől, a Rómába küldött jelentésében, így nyilatkozik: »A kalocsai érsek jó ember, és ő szentsége, ha bíbornokká tenné, Isten és az ország előtt kedves dolgot cselekednék. De ha ő szentsége a kinevezendő főpap tekintélyét akarja a bíbornoki kalappal emelni,

[1]) A pápa 1526. január 21-én Szalkaihoz intézett levele. Theiner. II. 659.

a kalocsai érseket ne vegye számításba; ő egyszerű ember, a ki inkább alkalmas Balibég, mint az udvari élet cselszövényei fölismerésére... Továbbá szerzetes fogadalmai miatt a bíbornoki méltósággal járó fényt nem tudná és nem akarná kifejteni. Eddig arra sem bírhattuk, hogy tisztességes posztóból készíttessen öltönyt; a legutolsó barát sem visel durvábbat, mint ő. És mint bíbornok nem intézhetné tovább a véghelyek oltalmazását; már pedig ha ezt abbahagyja, az egész ország elvesz.«

A király természetesen szintén nem gondolt más főpapra, csak az esztergomi érsekre. És a nuntiust magához kéretvén, kijelentette, hogy kivánatához ragaszkodik; bár a társalgás folyamán elismerte, hogy Szalkai »gyakran tesz olyat, a mit nem kellene tennie.«

Burgio nem tett kisérletet, hogy lebeszélje. De figyelmeztette, hogy míg a pápa kérelmét, Brodarics kinevezése tárgyában, nem teljesítette, hiába várja, hogy a pápa az ő kérelmét teljesítse; már pedig sietnie kell, mert a bíbornokok kinevezésének időpontja közeledik.

A király igérte, hogy haladék nélkül intézkedni fog.

A nuntius az érsekkel szemben is jónak látta úgy járni el, hogy nem fosztotta meg minden reménységtől, és a cancellári-ügy elintézését mint föltételt állította elő. »Siettetni fogom — válaszolá az érsek — az ügy elintézését; általán a vallás és az ország ügyeiben úgy fogok eljárni, a mint főpaphoz illik. A bíbornokságra nézve Isten és a szent-szék akarata történjék. Soha sem kerestem ezt a méltóságot; nem is

vágyom utána, mert azzal nagy terhek és költségek nehezednének rám, a melyeket nem viselhetnék, mert valóban szegény ember vagyok. Ha ő szentsége ki akar tüntetni a bíborral, bizonyára nem utasítom vissza; de ha azt megtagadja tőlem, azért kötelességeim teljesítésében nem fogok kevesebb buzgalmat kifejteni«.

És mivel a nuntius, a következő napon, ezen nyilatkozat komolysága és őszintesége iránt, kétségét fejezte ki, az érsek biztosította, hogy szavai tiszta szívből eredtek, érett megfontolás eredményei; és hogy úgy Brodarics kinevezése ügyében, mint minden egyéb alkalommal, ő szentsége kivánatait készséggel fogja teljesíteni.

Ezalatt a király elszánta magát arra, hogy Szalkainak az általa sürgetett elégtételt megadja. Január 28-ikán magához hivatta az országtanács tagjait és a fővárosban tartózkodó egyéb főrendeket. Mikor ezek összegyűltek, az esztergomi érsekhez intézte szavait; magasztalásokkal halmozva el hűséges ragaszkodását és jó szolgálatait, fölkérte, hogy fogadja el újra a cancellári tisztet, a melyet soha sem vett el tőle, hanem ő maga önkéntesen hagyott el.

Az érsek szabadkozott, és csak miután a király ismételé a fölszólítást, jelentette ki, hogy parancsának meghódol és a királyi pecsétet átveszi.[1])

Megelőzőleg igéretet tett, hogy a hivatalt csak néhány napig tartja meg. De eltelt két hét, és még nem mutatott hajlandóságot, hogy lemondását benyújtsa. Ekkor, a nuntius sürgetésére, a király figyel-

[1]) Burgio 1525. február 2-iki jelentése.

meztette, hogy igérete beváltásának időpontja már elérkezett. »Miután — úgy mond — azt, a mit az érsek úr becsülete követelt, megtettem, most az én becsületem megóvásáról is gondoskodnom kell«.

Szalkai nyugodtan válaszolt, hogy a hivatalt eddig azért tartotta meg, hogy ő felsége szolgálatában nagyobb tekintélylyel léphessen föl; minélfogva csodálkozik, hogy az emberek nem tudják bevárni, míg a lemondásra az alkalmas idő megjő; mihelyt a csehországi rendekkel folyamatban levő tárgyalások befejeztetnek, visszaadja a királyi pecsétet és elvonúl Esztergomba.[1])

Végre márczius 4-én ő maga is elérkezettnek látta »az alkalmas időt«. Ezen nap reggeli óráiban, a király sajátkezűleg írt levélkében értesítette a nuntiust, hogy néhány óra múlva a lemondás megtörténik. És csakugyan, az országtanács ülésében Szalkai bejelentette elhatározását, hogy a cancellárságtól megválik. A király elég gyenge volt, hogy még most is arra kérje, tartsa meg hivatalát legalább az országgyűlésig. De az érsek állhatatos maradt, és hivatala jelvényét, a királyi pecsétet, átadta a királynak.[2])

Egy hét múlva, Brodarics cancellárrá neveztetett ki. Mivel pedig illőnek látszott, hogy az, a ki ezen magas állást elfoglalja, püspök legyen, és püspöki szék üresedésben nem volt, Macedoniai László lemondott a szerémi püspökségről, melyért cserében a pécsi prépostságot kapta.

Brodarics kinevezését, néhány püspök kivétele-

[1]) Burgio február 15 és 18-iki jelentései.

[2]) Burgio márczius 5-iki jelentése.

vel, akik mellőztetésöket fájlalták, közhelyesléssel fogadták. Általánosan remélhették, hogy a magas műveltségű, tapasztalt főpap, Szalkai, állásával befolyását is magához ragadva, azt az ország javára fogja érvényesíteni.[1])

A nuntius nem állapodott meg ezen eredménynél; a cancellári hivatallal egyenlő-fontosságú volt a kincstárnokság, a melynek szintén megbízható, alkalmas egyénnel való betöltése képezte most gondoskodása tárgyát.

Dóczi János, a hatvani gyűlés után kinevezett kincstárnok működésével senki sem volt megelégedve. Helyére Korlátkövi Péter főudvarmestert óhajtották az urak. De Burgio meg volt győződve, hogy »az semmire sem oly alkalmatlan, mint épen ezen hivatal betöltésére«. De az első pillanatban nem tudott más alkalmasabbat ajánlani; arra kérte tehát a királyt, hogy a hivatal betöltését halaszsza az országgyűlésig. Lajos ezt megigérte.

A nuntius ekkor kezdett keresni embert, a kiben a kincstárnoki tiszt sikeres betöltésére szükséges tulajdonokat, első sorban »a bátorságot az elidegenített királyi jövedelmek visszaszerzésére« föltalálhatná. Elmélkedése eredménye az volt, hogy az ország ily egyéneknek nincs bővében. Thurzó Eleket még a legkevésbbé rosznak tartotta; azonban mióta a rendek

---

[1]) Burgio márczius 12 és 27-iki jelentései. Rómában is örömmel fogadták Brodarics kinevezését. Campeggio ápril 12-ikén Wolseyhez írt levelében Wolseynek Brodaricsról írja: »he is held in very high esteem . . .« States Papers. IV./I. 936. 942.

részéről heves támadásoknak volt kitéve, és a Fuggerek bajába ő is bebonyolúlt, szorosan csatlakozott a királynéhoz; a mi azt az aggodalmat keltette föl Burgioban, hogy ha Thurzónak a királyi jövedelmeket az urak kezeiből sikerülne is kiragadnia, csak az a változás állana be, hogy más még veszedelmesebb kezekbe, a királyné hatalmába kerülnének; mert ettől Thurzó semmit sem volna képes megtagadni; a királyné pedig oly tékozló, hogy két ország jövedelme sem volna neki elegendő. Bornemisza Jánosra, magas kora és emlékező tehetségének gyengülése miatt, nem gondolhatott, és életét ezen hivatal ráruházásával megrövidíteni nem akarta.

A főpapok sorában, bár több tiszteletre méltó egyén találtatik, egyedül Tomorit tekinti olyannak, a ki ezen hivatalra, mint bármi egyébre, teljesen alkalmas; hű és megbízható; a kincstár ügyeibe még azon időtől fogva, mikor Bornemisza kincstárnok szolgálatában állott, be van avatva; nagy tekintélye van, és annyira népszerű, hogy az általa javaslatba hozott adókat készséggel megszavaznák, sőt meg is fizetnék; míg az ekkorig kivetett adókból egyet sem hajtottak be; ő tehát a legalkalmasabb arra, hogy az ország pénzügyeiben a rendet visszaállítsa.

Burgio, a mint eziránt magával tisztában volt, el volt határozva, hogy a kincstárnoki tisztre Tomorit fogja ajánlani. Előbb vele közölte szándékát. De az érsek az újabb súlyos tehertől visszariadt; kijelentette, hogy viselésére képtelen, és el sem vállalja. A nuntius kéréseire, esdekléseire hajthatatlan maradt.

A nuntius, mint a Brodarics ügyében folytatott

alkudozásoknál is bebizonyította, akadályok és nehézségek által nem engedte magát eltántoríttatni. Bármily határozottan hangzott a kalocsai érsek nyilatkozata, reméllette, hogy az ország rendei kérésére, és a pápa parancsára, ha egyszersmind képessé tétetnék hivatala kellő betöltésére: »talán« elfogadja a tisztet.

Most tehát a pápához fordúlt. Előterjesztette, hogy az ország üdve három személytől: a nádortól, a cancellár- és a kincstárnoktól függ. Cancellárrá már az lett, a kit ő szentsége ajánlott. A nádort, Verbőczit, könnyen rá lehet bírni, hogy a cancellárral és a kincstárnokkal egyértelműleg járjon el, vagy pedig ha ez nem érhető el, mást lehet helyére emelni. Mivel a nádor állása inkább az igazságszolgáltatás, mint a pénzügy tekintetében fontos; most kincstárnokról kell gondoskodni. Ezen tisztre pedig a kalocsai érsek a legalkalmasabb. Csak egy kellék hiányzik nála; 40—50,000 arany forinttal kellene, hivatalbalépése idejében, rendelkeznie, hogy a véghelyek és a király szükségeit, addig, a míg a királyi jövedelmek rendesen befolyni kezdenek, elláthassa. Ezen összeget kölcsön vehetné, de kereskedőkkel nem tud bánni, egyébkint is a legtöbb elhagyta az országot.

Azonban a nuntius ennek a bajnak is talált gyógyszert. Azt a tervet gondolta ki, hogy ha Tomori elfogadja a kincstárnokságot, a pápa kölcsön adja neki a Magyarországban elhelyezett egész összeget, 5000 forintot aranyban és 30,000-et ezüstben; mivel pedig ez nem elegendő, a pápa egy flórenczi kereskedőt, a kinek Magyarországban üzleti összeköttetései vannak — milyen a Bontempi-ház —, vegyen rá, hogy

20,000 arany forint értékben aranyat, posztót és selyemkelméket hitelbe adjon. Oly jó neve van az érseknek, hogy mindenki szivesen hitelezne neki, mert biztos lehet róla, hogy kötelezettségeinek pontosan megfelel. Ilyen módon rendezve el a dolgokat, ő szentsége buzdításainak és parancsának hatása alatt, azt hiszi, a kalocsai érseket a kincstárnokság elvállalására rá lehet bírni. És ezzel ő szentsége, míg jó szolgálatot tenne az országnak, egyúttal a szent-széket is megszabadítaná attól a gondtól, hogy minden esztendőben nagyobb összeggel kelljen Magyarország védelméhez járúlnia; mert föltéve, hogy a török az országot meg nem támadja, az ország védelmének rendes költségeire a királyi jövedelmek elégségesek. Fölkérte tehát a pápát, hogy a mennyiben ezen tervet helyesli, a szükséges brévéket mielőbb küldje meg.[1])

Bornemisza és Brodarics helyeselték a nuntius tervét. És az utóbbi levelet intézett a pápához, azzal a kérelemmel, hogy a kalocsai érseknek a kincstárnoki tiszt elvállalását parancsolja meg.[2])

Azonban ezen jószándékú, és jól átgondolt terv nem valósúlhatott meg. A török háború biztos kilátása Tomorit az ország határszélein kötötték le. Ha a kincstárnokság elvállalására kész is lett volna, a sürgetőbb szükség azt követelte, hogy az ország védelmére, azon álláson, a melyen még pótolhatatlanabb vala, megmaradjon.

[1]) Burgio 1525. márczius 17-iki — nagy részt titkos jegyekkel írt — jelentése.

[2]) Brodarics márczius 17-iki levele Theinernél. II. 663.

MÁSODIK FEJEZET.

Verbőczi magatartása az Ujlaki-féle örökösödési perben. — Az alsó-magyarországi bányamunkások zavargásai. — Verbőczi küldetése a zavarok elnyomására. — A reformátió terjedése. — Mária királyné magatartása.

Verbőczi, miután a bajok orvoslására irányzott első kisérletei meghiúsultak, úgy látszik, maga is belátta, hogy ereje a föladat nehézségeivel nem áll arányban. Visszavonúlt, és a tért átengedte azoknak, a kiknek ambitióját a hatalom birtoka, sikeres kezelése nélkül is, kielégíti.

Reményeiben csalódva, némi megnyugvást találhatott abban, hogy mint az ország első bírája, független és igazságos szellemének tanújeleit adhatja. Erre az Ujlaki-féle örökösödési per kiváló alkalmat nyújtott.

Ujlaki Lőrincz herczeg, 1524-ben gyermektelenűl szállott sírba. Gazdag hagyatéka híres per tárgyát képezte. A herczeg, fiatal korában, Zápolyai Istvánnal kölcsönös örökösödési szerződésre lépett, melyet a király megerősített. Utóbb Ujlaki a király elleni lázadása miatt jószágaitól megfosztatván, azokat csak oly föltétellel kapta vissza, hogy halála esetére a koronára szálljanak.

Ujlaki halála után jószágai egy részét a király kedvenczeinek adományozta, — így Németújvárt Batthyányi Ferencznek, Galgóczot Thurzó Eleknek; — másik részét ideiglenesen az özvegy kezei között hagyta, míg az ő és a leányág igényei eldöntetnek. De a Zápolyai-testvérek is előállottak az örökösödési szerződésen alapuló igényeikkel. A per (1525. május végén) a hatvani gyűlés megnyitása előtt tárgyaltatott, a mikor az udvari párt az erdélyi vajdát minden áron meg akarta nyerni. Az itélet a koronára nézve kedvezőtlenűl ütött ki. Azonban a királyi ügyigazgató a perújítás kieszközlésére könnyen talált módot.[1])

Közbejött a hatvani gyűlés, a melyen a köznemesség azt a kérelmet is intézte a királyhoz, hogy a pert szűntesse meg, és az örökséget a Zápolyaiaknak engedje át. Lajos annál kevésbbé vette tekintetbe a rendek közbenjárását, mert az új nádor ismételve azt a meggyőződését fejezte ki, hogy a Zápolyaiak igényei a jogos alapot nélkülözik, és az Ujlaki-örökség a koronát illeti.[2])

A per tárgyalására (1526) jánuár utolsó napja volt kitűzve. De mivel a bírák közől többen, a kik Báthori pártján állottak, Verbőczi elnöklete alatt bíráskodni vonakodtak, csak két héttel később ülhetett össze a törvényszék, mely az Ujlaki és Zápolyai örökösödési szerződését érvénytelennek nyilvánítván, az örökséget a koronának itélte.[3])

---

[1]) Campeggio 1525. május 26. és június 5-iki jelentései.

[2]) Burgio 1526. február 2-iki jelentése.

[3]) Burgio február 2., 13. és 15-iki jelentései. (Szerémi 77—81. sokat tud mesélni ezen perről; hogy Ujlaki özvegyé-

Ezen itéletnek súlyos következményei voltak: Verbőczire, aki azzal fölingerelte a Zápolyaiakat, anélkül, hogy kiengesztelte volna a Báthori-pártot.

Néhány héttel utóbb egy nem kevésbbé kényes és még nagyobb horderejű ügy: a bányavárosokban kiütött lázadás elfojtása, a fölvidékre hívta.

Az úgynevezett alsó-magyarországi bányavárosokban [1]) a jól jövedelmező bányaipar és a kiaknázott érczekkel űzött élénk kereskedés az idegenekre nagy vonzerőt gyakorolt. A Thurzók, a kiknek II. Ulászló a bányákat zálogba adta, a velök rokonságban álló Fuggerekkel üzleti viszonyba léptek. Ezek Németországból számos bányatisztet és munkást küldöttek be, a kikkel Luther tanai és iratai a bányavárosokba korán jutottak el. Egy ideig titokban terjedtek. De 1525 tavaszán a beszterczebányai plébános már panaszolja, hogy a városban a katholika vallás általán megvetés tárgya lett.[2])

Egyidejüleg a városok másféle zavargások színhelyeivé lettek. A bányamunkások a rosz érczpénzt vonakodtak elfogadni, és munka-beszüntetéssel a Fuggerek ügynökét arra az igéretre kényszerítették, hogy

---

nek második férje More László miként hamisított oklevelet, és miként ismert Verbőczi a hamis pecsétre stb.)

[1]) Így nevezték Körmöcz, Selmecz, Beszterczebánya, Libetbánya, Újbánya, Hodrusbánya és Korpona városokat; míg a gömöri és szepesi bányavárosokat felső-magyarországiaknak nevezték.

[2]) Szalkai László levele, 1525. május 21-én a beszterczebányai lelkészhez. Beszterczebánya város levéltárában.

új pénzben kétszer annyi bért fog fizetni, a mennyit régente jó pénzben fizetett.[1])

A király, a rend helyreállítására, június közepetáján Korlátkövi Péter főudvarmestert küldötte ki. Ez az izgatók közől többeket elfogatott.[2]) Mindazáltal a mozgalmak csakhamar megújultak. Ugyanis az elégületlenség korábbi okaihoz még mások is csatlakoztak. A bányák kezelését az udvar a Fuggerek kezeiből kivette és Behaim Bernát kamara-grófra bízta, a kinek igazgatása alatt a rendetlenség nőttön-nőtt; míg a Fuggerek ügynökei és hívei az elégületlenség élesztésére működtek.

Az 1526-ik év márczius első napjaiban a beszterczebányai munkások, kikhez a polgárok egy része csatlakozott, mintegy négyezeren, fegyvert ragadtak, és fenyegető magatartással, bérök fölemelését igyekeztek kierőszakolni. És miként a kamara tisztviselői, úgy lelkészeik irányában is az engedelmességet megtagadták.[3])

Az országtanács ezen eseménynek nagy fontos-

---

[1]) Beszterczebánya város, 1525. június 16-án, az egyesség tárgyában kiállított oklevele. Történelmi Tár. 1883. 78—84.

[2]) Mária királyné 1525. június 8-án meghagyja Beszterczebánya városának, hogy »die anfenger solcher pösen uncristlichen Handlungen die wider die gepot Gots sein« fogják el. — Korlátkövi Péter június 23-án értesíti a várost küldetése felől. — Bornemisza Péter 1526. február 18-iki levelében említést tesz a foglyokról, a kik régóta (dudum) felségsértés miatt börtönben őriztetnek.

[3]) Burgio 1526. márczius 9. és 12-iki jelentései. — Az alább idézendő nádori itéletlevél szövege világot vet a lázadás keletkezésére és természetére.

ságot tulajdonított. Maga a n á d o r, Ráskai Gáspár temesi gróf társaságában, bizatott meg, hogy a bányavárosokban megjelenvén, a lázadást fojtsa el, a lutheránus eretnekséget írtsa ki, és a nyugalom állandó biztosítására a szükséges intézkedéseket tegye meg.[1]) Ápril 8-án érkezett Verbőczi Beszterczebányára, a hol zólyom-megyei nemesekből rendkivüli törvényszéket állított össze, a melynek színe elé úgy a városok bíráit és esküdteit, mint a bányamunkásokat megidézte. A vizsgálat folyama kiderítette, hogy a bányamunkások némely igényei jogosúltak. De az erőszakos föllépést a törvényszék büntetésre méltónak nyilatkoztatta, és a lázadás vezéreit halálra itélte. A lázadás részeseinek, mivel ezt a »műveletlen tömeget« izgatók ármányos rábeszéléssel és halálos fenyegetéssel csábították lázadásra és »a lutheránus eretnekség befogadására«, bocsánatot helyezett kilátásba. A föltételek a következők voltak: esküjöket, melylyel az összeesküvéshez csatlakoztak, érvénytelennek nyilvánítják; fogadást tesznek, hogy jövőre összeesküvésekhez nem csatlakoznak, a király és tisztei, valamint a városi hatóságok irányában a köteles engedelmességet megtartják, a lutheránus eretnekségről lemondanak, katholikus lelkészeik hatósága előtt meghódolnak.

---

[1]) A király 1526. márczius 28-án értesíti küldetésök felől a bányavárosokat. Megelőzte őket Bornemisza Péter királyi tanácsos, a ki ápril 3-án Beszterczebányáról írt levelében értesíti Selmecz városát a nádor érkezéséről, és igéri, hogy »liberabimus vos et omnes Civitates ab istis latronibus, qui de cetero non dominabuntur vobis, sicut hucusque, sed servient.« (Mindkét irat Selmecz város levéltárában).

Míg a lázadás vezérei közől többeken a halálbüntetést haladék nélkül végrehajtották, és azoknak, a kik menekültek, vagyonukat kobozták el; a bányamunkások, miután a királyi biztosok a méltányos kivánatok teljesítéséről gondoskodtak, készséggel fogadták el a föltételeket, és azok megtartására esküvel kötelezték magokat.[1])

Verbőczi megnyugtatva távozott a bányavárosokból. Azonban sem a vezérek kiontott vére, sem a tömeg iránt tanusított kimélet a békét nem állandósította.[2])

Miként a bányavárosokban, úgy az erdélyi szászok között, valamint Pozsonyban,[3]) sőt az ország fővárosában is, a reformátió tanítását kiküszöbölni nem

---

[1]) Az 1526. ápril 13-án kelt itéletlevél eredeti példánya Selmecz város levéltárában. (Kiadta Katona. Hist. Crit. XIX. 579—588.)

[2]) Augusztus 3-án a beszterczebányai munkások föllázadtak, fölgyújtották a várost és sokféle kicsapongásokat követtek el. A király a battai táborból, augusztus 18-án Erdődi Benedeket küldötte a lázadás elfojtására. Mily eredménynyel járt el, arról nem szólnak emlékeink. (Erre vonatkozó több levél Selmecz város levéltárában. A király augusztus 18-án kelt rendelete a báró Révay-család levéltárában).

[3]) Az erdélyi szászokra nézve lásd Fabritius idézett munkáját. A reformátió terjedéséről Pozsonyban szól az esztergomi érseknek 1526. ápril 10-ikén kelt rendelete. (Magyar Sion. 1863. folyam. 714.) Csak Sopronyból jelentettek az esztergomi érsek biztosai 1526. tavaszán kedvező híreket, hogy ott az eretnekeket mind kiküszöbölték, a lutheránus könyveket elégették, és hogy ott a polgárok mind »vallásos, engedelmes, igaz katholikusok.« (Az érseki biztosok 1526. június 3-iki jelentése Soprony város levéltárában). De ezen tudósítás nem felelt meg egészen a valóságnak.

sikerült. Az 1525-ik év nyarán, Budaváros tanácsa egyik lelkészt, a ki eretnekség miatt vádoltatott, börtönre vetette, és mivel vallani nem akart, kínpadra vonatta. Ekkor azután nem csak magáról, hanem a város több előkelő polgáráról is beismerte, hogy Luther követői. Sokan sürgették, hogy a vizsgálatot a megnevezett egyénekre is ki kell terjeszteni; de ezt mások ellenezték, mert attól féltek, hogy »a város legelőkelőbb polgáraitól fosztatik meg és úgy szólván falúvá sülyed.« A királyné is közbenjárt, és az ügyet elejtették.[1])

Mária ugyanis nem szűnt meg a reformátió híveit pártfogásában részesíteni.[2])

A pápai nuntius most már a gyanú ellen nem veszi oltalma alá. Ellenkezőleg, mikor Rómába jelenti, hogy a reformátió a magyarországi városokban rohamosan terjed, fölkiált: »Mit is beszélek a városokról? Vajha a baj magasabb helyen ne hatalmasodott volna el!«[3]) És mikor az esztergomi érsek értesíti, hogy Mária és Luther között fönnálló összeköttetés nyomára jött: a megdöbbentő tudósításnak készséggel hitelt ad.[4])

---

[1]) Burgio 1525. augusztus 9. és 30-iki jelentései.

[2]) A nuntius Máriának tulajdonítja az 1525. nyarán kibocsátott királyi rendeletet, mely a sziléziai reformátióra kedvező volt; és azzal vádolja, hogy mikor Brünnben a lutheránusok egyik kolostor apátját elűzték, a kolostor gondnokává lutheránust nevezett ki. (Burgio 1525. szeptember 19. és november 30-iki jelentései.)

[3]) »Utinam altius et propius hoc malum non serperet. Nihil ego tacerem si praesens essem; . . . nunc vero non sunt litteris omnia committenda.« (Burgio 1525. november 7-ikén a lengyel királyhoz. Acta Tomiciana. VII. 334.)

[4]) Burgio 1526. június 13-iki jelentése.

Alig csalódunk, ha fölteszszük, hogy ezen összeköttetés létrehozásán Cordatus — mindkettőnek bizalmas embere — fáradozott. És bizonyára ez jelentette Luthernek: »az örömhírt, hogy a királyné az evangélium tanaihoz hajlik« és abban, hogy hajlamát kövesse, csak a püspökök akadályozzák.«[1])

De ezen örömhír, oly értelemben, a mint Luther vette, a valóságnak nem felelt meg, és a remények is, melyeket ahhoz csatolt, meghiúsúltak. Mária utóbb fölismerte, hogy veszélyes útra lépett, és a katholikus egyház tanításához benső szeretettel tért vissza.[2])

---

[1]) Luther, 1526. november elsején, Máriához intézett ajánlólevelében (»Vier tröstliche Psalmen« czimű munkája élén) így ír : »Mir die gute Mähre zukommen dass Euer Künigliche Maiestät dem Evangelio geneigt wäre und doch durch die gotlosen Bischofe (welche in Hungarn mächtig unt fast das maiste darinnen haben sollen) sehr verhindert und abgewendet wirde; also dass sie auch etlich unschuldig Blut vergiessen lassen und gräulich wider die Wahrheit Gottes getobet«. — Ezen ajánlásért Ferdinánd főherczeg Máriának szemrehányásokat tesz. A királyné 1527. ápril 5-ikén azt válaszolja, hogy Luther szándékáról tudomása nem volt. (Gévai : Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte. V. 61.)

[2]) V. ö. Botka Tivadar értekezését: Mária királyné győzelme a vallási gyanúsításokon. (Magyar Sion. 1866.)

HARMADIK FEJEZET.

Bakics Pál rácz vajda megtelepedése Magyarországban. — Tudósítások Szulejmán terveiről. — Burgio jelentése az ország helyzetéről. — A pápa segélyt kér Magyarország részére. — A magyar országtanács tehetetlensége. — Burgio visszahivatását kéri. — Tomori lemondása a kalocsai érsekségről. — Biztos hírek a törökök támadási szándékáról. — Tomori Pétervárad megoltalmazására vállalkozik.

Az 1525-ik esztendő őszi hónapjaitól fogva, folytonosan, a legkülönfélébb utakon, a legváltozatosabb formákban érkeztek hírek, a melyek jelentették, hogy a török birodalomban Magyarország ellen intézendő hadjáratra nagy készületek folynak.

A legbiztosabb és legrészletesebb tudósítást, az 1626-ik év elején, Bakics Pál hozta Budára. Az előkelő és gazdag rácz vajda Tomori Pállal régóta szoros összeköttetésben állott. Az 1525-ik év őszén azt a meglepő üzenetet küldötte neki, hogy ő maga, összes hozzátartozóival és ingóságaival, török járom alatt sínylő hazáját elhagyja, és Magyarországban óhajt megtelepedni. [1]) Elhatározását azzal indokolta, hogy a magyar királylyal fönnálló viszonyának a portán nyomára jöttek, minélfogva a szultán haragjának

[1]) Burgio 1525. október 29-iki jelentése.

kitörésétől fél. Teljesen érthető, hogy Magyarországban készülvén megtelepedni, és a király nagylelkűségére számítván, ezt az okot helyezte előtérbe. Mindazonáltal voltak más, komolyabb okok, melyek tanácsosnak tüntették föl előtte, hogy a porta hatalmi köréből távozzék. Ugyanis szoros barátság kötötte volt őt Ferat basához, kit árúlás miatt lefejeztek; és ennek kivégeztetése után, részt vett a jancsároknak Ibrahim nagyvezér elleni föllázításában, minélfogva Ibrahim esküdt ellensége volt, és azzal is gyanusította, hogy a kivégezett Ferat basa kincsei nagy részét elsikkasztotta.

Tomori nem sokat gondolt azzal, mi oknál fogva hagyja el a vitéz és tapasztalt bég a török birodalmat. Megtelepedésében jelentékeny előnyt látott és szándékáról örvendve tett jelentést Budára. Egyúttal azon véleményét fejezte ki, hogy ha a király a menekülőket jószágokkal látná el, rövid idő alatt egész Szerb-, Bolgár- és Bosnyákország elnéptelenednék; mi által a törökök ereje nagy mértékben gyengülne. [1])

Lelkesedésében a pápai nuntius nem osztozott; sőt azt a nézetet nyilvánította, hogy Pál vajda megtelepedése »az ország romlását« fogja maga után vonni. Ezen ítéletét a legtúlzóbb pessimismus sugallta és indokolta. »A magyar urak — ugy mond — a jövevénynyel nem fognak gondolni, és az szegényen kétségbeesve fog itt meghalni. Ha pedig ezt honfitársai meghallják, azontúl nem lesznek hajlandók szolgálni ő felségének; a magyarok nem kapnak leg-

[1]) Burgio 1525. november 16. és 1526. január 18-iki jelentései.

kisebb tudósítást sem, és tekintélyöket egészen elvesztik. [1])

Ezen fölfogásával természetesen elszigetelve állott. A király leveleket iratott Pál vajdának, kit biztosított, hogy jószágokat fog neki adományozni.

Pál vajda a királyi meghívást haladék nélkűl követte. Magával hozta egész családját és nagyértékű kincseit; ötven könnyű lovas kísérte. A király mintegy 1500 arany forintot jövedelmező birtokot adományozott neki, és az őt kísérő lovasoknak zsoldot utalványozott.

Ugyanekkor Pál vajda több honfitársától is jöttek levelek, a melyekben írták, hogy követni akarják példáját. [2]) »Ebből láthatja ő szentsége — jegyzi meg a nuntius, a ki most már Pál vajda jövetelét derűltebb világításban látta — hogy a török járom alatt levő keresztényekben a hit még nem halt ki; készek megválni hazájoktól, a hol tiszteletben állanak, jövedelmező állásuk van, és a magyarországi nyomorúságok közé jönni. Hátha erős hadsereg várná őket, és a keresztény fejedelmek szövetsége oltalmat nyújtana nekik?! [3])«

Pál vajda részletes tudósításokat hozott a törökök tervei felől. Szerinte, a szultán tanácsosai úgy

[1]) Burgio 1525. november 16-iki jelentése.

[2]) Burgio 1526. január 14-iki jelentése.

[3]) Burgio 1526. január 14-iki jelentése. A törököknél Pál vajda átpártolása nagy megdöbbenést idézett elő. Balibég véres boszút állott. Mindazokat, a kikről tudta, hogy Pál vajdával baráti viszonyban állanak, lefejeztette. (Burgio 1526. január 24-iki jelentése.)

nyilatkoztak volna, hogy a török birodalom biztosságban csak akkor lesz, ha Budát hatalmába ejtette; mert Belgrád, Szörény és Szabács nem oltalmazhatja Magyarország felől jövő támadás ellen; míg Buda elestével egyetlen magyarországi vár sem tarthatja fönn magát. A török basák abban a véleményben voltak, hogy legczélszerűbb Erdélyen keresztűl vonúlni, mert ez esetben a szomszéd Oláhországból legalább 60,000 gyalog csatlakozhatnék a sereghez. Azonban egy rácz úr, a ki a helyi viszonyokat jól ismeri, figyelmeztette őket arra, hogy Erdély hegyes, népes és erős ország, a melyet a magyarok könnyebben védhetnek meg, mint hazájok bármelyik részét; e mellett azon az úton előnyomúlva, kétszer kellene átkelniök a Dunán és a Tiszán; ezért ajánlotta, hogy a török hadsereg a Száván át nyomúljon magyar terűletre, így csak a könnyen áthidalható Dráván kell átkelnie, akkor azután az út Budáig, sőt Bécsig nyitva áll előtte. A szultán által az udvarba idézett szandsákok és vajdák (köztök Bakics Pál) szintén kijelentették, hogy legbiztosabb az út a Száván keresztűl. Miután ezek elbocsáttattak, deczember elsején megjelent a szultán rendelete, mely alattvalóit fegyverre szólította. Ugyanakkor Belgrádba, hidak készítésére, nagymennyiségű készlet szállíttatott.

Ezen tudósításokat, melyeknek hitelességét a később bekövetkezett események igazolták, a portáról visszatérő lengyel követ jelentései, a Tomori kémeitől és török szökevényektől érkező hírek megerősítették.[1])

---

[1]) Burgio január 14., 18. és 24. és február 15-iki jelentései. Ez időtájt Péterváradról Tomori azt a hírt kapta, hogy

Nem is vonta azokat kétségbe senki; legkevésbbé a pápai nuntius. »Sajnálom — így fejezi be az a török készületekről jelentését — hogy ily rosz híreket kell közölnöm. Megnyugtatásúl, szívesen írnám meg, hogy itt a védelmi intézkedések a törökök készületeivel arányban állanak. — De a dolog nem úgy áll. Ez az ország megvédeni magát nem képes. Az ellenség kénye-kedvétől függ. Mikor a véghelyek őrségét sem birják zsolddal ellátni, mikép várhatnók, hogy a török egész hatalmával szembeszállhatnak! A király oly szegény, hogy gyakran élelmiszerekben is hiányt szenved. Az urak egyenetlenségben élnek. A nemesség pártokra van oszolva. De ha egyetértés uralkodnék is körükben, hadikészületek nélkül semmit sem tehetnének. Egy ütközetet vívhatnak, és elveszthetik. Nincs egyetlen erősségök, a melybe visszavonúlhatnának, hogy a segítséget bevárják. De ha volna is, honnan várhatnának segítséget? Németország nagy zavarok színhelye, megtagadta az engedelmességet fejedelmeinek, és a magyar nemzet természetes ellensége. Lengyelország már a törökkel békét kötött. Hadi dolgokban kevés tapasztalásom van; de azzal a kevéssel is fölismerem, hogy ha a török erős hadsereggel jő, ezen ország megmentésére nincs remény. Egyetlen eszköz volna még: a keresztény fejedelmek szövetkezése. De erre alig van kilátás. Igy tehát csak ő szentsége segíthetne. De jól ismerem az egyház szorongatott helyzetét, és így tudom, hogy magára hagyatva keveset

Balibég halálán van; de ezt titokban tartotta, mert félt, hogy az urak, ha megtudnák, azt hihetnék, hogy Balibég halálával vége minden veszélynek.

tehet. Ezek a tudósítások bizonyára leverő hatást fognak ő szentségére gyakorolni. De kötelességem a valót megírni. Szívesen írnék kedvezőbb híreket!« [1])

Burgio ezen jelentései VII. Kelemen pápára csakugyan megrendítő hatást gyakoroltak. A mint azokat, február elején, megkapta, a bíbornoki collégium legkiválóbb tagjait tanácskozmányra gyűjté magához, és azok jelenlétében a külhatalmak római követeit fogadta. Ezekkel közölvén a török támadás biztos hírét, fölhívta őket, hassanak oda, hogy uralkodóik Magyarországot segítségökben részesítsék, és pedig mivel arra idő nem volt, hogy haderőt indítsanak útnak, azt javasolta, hogy pénzzel ellátott biztosokat küldjenek, a kik a szomszéd tartományok, különösen Cseh- és Morvaország területén, sietve toborzáshoz lássanak. A pápa kijelentette, hogy ő is fog pénzt küldeni, és még akkor is, ha Magyarország megmentése művében a többi fejedelmek közreműködésöket megtagadnák, ő mindent meg fog tenni, a mi az ő hatalmában áll. [2])

Néhány nappal utóbb, Magyarország érdekében, a keresztény uralkodókhoz leveleket intézett.

»Isten segítségével — így ír a császárnak —

---

[1]) Burgio 1526. január 18-iki jelentése. Ugyanő február 15-iki jelentésében említi, hogy némelyek szerint a törökök készületei Olaszország ellen irányúlnak. Ha ez valósúlna — úgy mond — ő szentsége ne számítson Magyarországra, mert a király igen szegény és léha, az urak pénzvágyók és a legnagyobb egyenetlenségben élnek.

[2]) Ghinucci 1526. február 7. és 15-én, Campeggio február 8-án Rómából Wolsey bíbornokhoz írt levelei. (Calendar of State Papers. IV. I. 882. 895.)

Magyarországtól ekkorig elhárítottuk a veszélyt. Az elődünk által küldött segélypénzeket szaporítottuk; a horvátországi végvárak ellátására jelentékeny menynyiségű élelmi és lőszereket küldöttünk; a törökök által két ízben ostromolt és már-már megvívott Kliszsza várát, a magunk költségén megmentettük; [1]) a ki azon országból valamikor hozzánk folyamodott, soha sem bocsátottuk el remény és segítség nélkűl. És ezt magunkra hagyatva teszszük, mikor minden jövedelmi forrásunk ki van merítve; de az akarát a tehetetlenséget legyőzi, a hit és szeretet a nehézségeken diadalmaskodik. Ha tehát mi nyomorúságunkban ennyit tehetünk, mennyivel többet várhatunk Tőled, a kit Isten javaival bőven halmozott el. De nem azért intjük Felségedet, hogy Magyarországnak gyorsan segélyt nyújtson, mintha a terhet a mi vállainkról leemelni és a Tieidre áthelyezni akarnók; ellenkezőleg, azt óhajtjuk, hogy velünk együtt siess segítségűl, a kereszténység java és becsűlete érdekében, a mely fölött Te majdnem úgy vagy hivatva őrködni, mint mi. És ha netán a dicső magyar nemzet enyészete bekövetkezvén, a kereszténység testét csonkítás érné, az utókor a Te emlékedet bélyegezné meg azzal a váddal, hogy míg Te olyan erős és hatalmas voltál, megengedted, hogy Magyarország a kegyetlen ellenség prédájáúl essék. E szégyenfoltot kincseid és diadalaid sem mosnák le. És nem igazolhatnád magadat

[1]) A pápa, Burgio javaslatára, 1525. őszén 4000 ducatot adott Klissza őrsége számára, egyszersmind külön biztost küldött, a ki a vár fölött őrködjék. (Burgio 1525. november 30., 1526. február 2. és 15-iki jelentései.)

Istennél, a kinek színe előtt minden múlandó, csak a vallásosság és kegyesség művei örök-értékűek. Isten hárítsa el Tőled és korunktól ezt a csapást!« [1])

Ugyanakkor a magyar királyt az általa tett lépésekről értesítve, támogatásáról biztosítva, buzgó tevékenységre, a nemzetet áldozatkészségre és kitartásra serkentette. [2])

Burgio, márczius első napjaiban vette kezeihez a pápai iratot, és az országtanács ülésében, a melyen a király és a királyné is jelenvoltak, bemutatta. Mire meleg szavakkal intette a jelenlevőket, hogy viszályaikat hagyják abba és késedelem nélkül hozzák meg az áldozatokat, melyeket hazájok megmentése követel.

A gyülekezet mélyen meg volt hatva. A szemekben könyek ragyogtak. Az urak a pápa atyai gondoskodásaért, a nuntius fáradozásai- és részvétéért hálájokat fejezték ki, igérvén, hogy kötelességöket ők is teljesíteni fogják. Elhatározták, hogy a főrendek bandériumjaikat felerészben márczius 25-ikig a véghelyekre küldik; felerészben pedig magok fogják a sz. György napján Szegeden vagy Pécsett tartandó országgyűlésre vezetni; ezenkivűl a birtokos nemesek tíz jobbágy után egyet fölfegyverezve készen tartanak, hogy a király fölszólítására a táborba küldhessék. A király kinyilatkoztatta, hogy személyesen táborba fog szállani, és a keresztény fejedelmekhez segélyért fog fordúlni.[3])

[1]) A pápának február 9-én a császárhoz, 22-én a francia királyhoz írt levelei Theinernél. II. 659.

[2]) Ezen levelet nem ismerjük, csak Lajos király márczius 4-iki válaszát. Theinernél i. h.

[3]) Burgio márczius 5. és 27-iki jelentései.

Azonban ezen tanácsülés végzései a pillanatnyi lelkesedés föllobbanásai voltak. Csak egyetlen-egy határozat foganatosíttatott. A király leveleket írt a keresztény hatalmakhoz. Ehhez is majdnem négy hét kellett, míg sok utánjárás és sürgetés után a levelek megirattak és elküldettek. »Ennyire vettek erőt — a nuntius szavai — léhaság és álmosság a királyi udvaron!« [1])

Tomori hiába várta a főrendek bandériumjait; sőt fegyveresei és sajkásai számára a tizenegy hónap óta elmaradt zsoldot — a melyet ezalatt érseki jövedelmeiből és barátai kölcsöneiből, mintegy negyvenezer arany forint erejéig, előlegezett, — eredmény nélkűl sürgette. Ezért nem lehetett rábirni, hogy a főkapitányi tisztet — melyről január elején lemondott — újból átvállalja. Burgio, sürgető kéréseire mindazáltal késznek nyilatkozott, hogy visszatér Péterváradra és a fontos végvárat élelmiszerekkel, őrséggel ellátja, hogy legalább az országgyűlésig tarthassa magát. A nuntius pénzt adott neki, hogy kétszáz lovast fogadhasson, és ötven naszádot szerelhessen föl; és ígérte, hogy kétszáz gyalogot fog utána küldeni. [2]) Tomori ekkor, a nuntius tudtával, a nélkűl, hogy a királytól és az uraktól búcsút vett volna, elutazott; kétségben

[1]) Brodaricsot hosszan tartó súlyos szembaj akadályozta a cancellári teendők végzésében. Burgio 1526. márczius 27-iki jelentése. — Lajosnak márczius 24-én VIII. Henrik angol királyhoz írt levelét közli Simonyi. Londoni Okmánytár.

[2]) A nuntius ágyúkat is akart küldeni Tomorinak, és e czélból fölhasználni azokat az ágyúcsöveket, melyek Buda várában elhagyatva, földön hevertek; de nem talált mestert, a ki azokat használható állapotba tudta volna hozni.

akarván őket hagyni szándékai iránt, és ily módon is pressiót gyakorolni rájok.

Pedig erre nem lett volna szükség. A naponkint érkező hírekből teljesen kétségtelen volt, hogy a szultán személyesen fogja hadait Magyarország ellen vezetni; és a készületek természetéből azt következtették, hogy egyszerre három felől: Erdélyen keresztűl, Pétervárad felé és Slavónián át fog támadást intézni.

Ily körűlmények között tábori országgyűlés, a király személyes táborba szállása és a nemesség közfelkelése némi kilátást nyújthattak volna az ellenállásra. Azonban márczius vége közeledett, és a szent György napján tartandó országgyűlésre a meghivólevelek még nem voltak szétküldve; sőt az sem volt eldöntve, hol tartassék meg a gyűlés.

A királyné ugyanis ellenezte a fegyveres országgyűlést. Attól félt, hogy a fölfegyverzett nemesség lázadást támaszthat. A király osztozott aggodalmaiban. A nuntiussal beszélgetve, leplezetlenűl mondotta, hogy »voltaképen jobban fél a magyarországi törököktől, mint a törökországiaktól!« Mire Burgio nem mulasztotta el megmagyarázni neki, hogy akkor van legtöbb oka félni, ha az ország dolgait elhanyagolja, mert ekkor ellenségei a jogosúltság színe alatt érvényesíthetik roszakaratukat; míg ellenben, ha táborba száll, őket elnémítja, és az egész ország kívánatát teljesíti.

Azonban a királyt a tábori országgyűléstől nemcsak a félelem tartotta vissza. Ismételve kinyilatkoztatta, hogy ha bandériumját fölszerelheti és udvari személyzetét magával viheti, kész táborba szállani. Erre mintegy húszezer forint kellett volna, a mely

összeg előteremtése lehetetlennek látszott. A király ugyanis, miután ezüstjét is zálogba adta, kénytelen volt asztala napi szükségleteire kis kölcsönöket venni föl, ma egytől, holnap mástól, és végre alig találkozott, a ki hitelezni hajlandó volt.

Ennek következtében a király a tábori országgyűlés tervét elejtve, Budára hívta össze az ország rendeit. [1])

A tanácsosok, bár az akadályok elhárítására kísérletet nem tettek, óvás alakjában kinyilatkoztatták, hogy azon esetre, ha elvesz az ország, őket a felelősség nem terheli; mert mindig jó tanácsot adtak ő felségének!

A pápai nuntius tehát joggal mondhatta, hogy sokaknál az akarat is az ország megvédelmezésére hiányzik. »Mindinkább meggyőződöm a felől — úgy mond — hogy az ország helyzete teljesen reménytelen. Ha már most ilyenek a viszonyok, mi fog majd akkor történni, ha az ellenség itt lesz! Száz részre bomlik fel az ország, száz ember fog parancsolni. Nincs kétség az iránt, hogy a török ha bátran előnyomúl, egész Magyarországot meghódíthatja, és a magyar nemzetnek híre-hamva sem marad!«

A kikerülhetetlennek látszó katasztrófa tanúja lenni a pápai nuntius nem akart. Ismételve kérte, s most erélyesen sürgetni kezdé visszahivatását; de mindig oly módon és indokolással, a mely jellemének nemességére árnyékot nem vethet.

Minden alkalommal biztosítja a pápát, hogy a

---

[1]) A márczius 26-iki tanácsülésben közölte megállapodását.

készség, ilyen veszélyes állomáson szolgálni a szentszéknek, nem hiányzik benne; de itt tartózkodása teljesen haszon nélküli. A török jő, a veszély nagy; a pápai segélypénz pedig csekély és az elvállalt kötelezettségek teljesítése után, még kevesebb lesz. [1]) Ezzel alig tehet egyebet, mint ezer gyalogot három-négy hónapra fogadhat. A pápára nézve nem hasznos és nem illő, hogy követe ily csekély segélyhaddal az országban maradjon; mert könnyen oly színben tűnnék föl a pápa, mintha az egész háborút ő intézné. Ha Magyarországnak el kell veszni, legalább ne a szentszék követének szemei előtt következzék be a veszedelem, nehogy azt mondhassák, hogy ő szentsége és követei Magyarország megvédelmezésének lehetetlenségét nem látták be.

Azután, ha a király táborba száll, mit tevő legyen? Elmaradása a saját és ő szentsége becsületére árnyékot vetne. És a tábort mikép követhesse, mikor nincs ellátva lovakkal, fegyverrel, sátrakkal; e mellett olyan helyen van, hol ezt beszerezni nem lehet, és oly kevés a pénze, hogy alig képes megélni?

Nem gyávaságból szól, mert kész bármily veszedelemnek tenni ki magát, csakhogy ez ő szentsége javára és becsületére váljék. Ismételi, hogy ha ő szentsége

---

[1]) A pénzkészlet mintegy 3000 arany forintból és 34000 ezüst forintból állott. Az ezüst pénz értéke a felére szállíttatott le, tehát 17000 forintot tett, sőt a katonák az érték felében sem akarták elfogadni, és ha jó pénzre akarná beváltani, a 34 ezer forintért alig kapna 13—14 ezeret. A saját fizetését és a 200 huszár egy évi zsoldját levonva, az egész pápai pénzből alig marad több, mint 9—10000 arany forint.

kívánni fogja, hogy állomásán maradjon, engedelmeskedni fog.

Azt hiszi, hogy ő szentsége oly segélyt adni nem képes, a mennyire szükség volna, hogy az országot meg lehessen védeni; már pedig keveset adni annyit tenne, mint ablakon dobni ki a pénzt. Ha mindazáltal ő szentsége, a többi fejedelmek hozzájárúlásával képes volna kétszázezer aranyat küldeni ide, a mely összeggel meg lehet védeni az országot, bizonyára a legdicsőségesebb tettet vinné véghez!

Ha azonban ezt nem teheti, azon esetben javasolja, hogy ő szentsége alkalmas ürügy alatt hívja őt vissza, és hatalmazza föl, hogy a kezei között levő egész pénzösszeget a kalocsai érsek rendelkezésére bocsássa. Ezzel kitűntetné ő szentsége, hogy gondját viseli az országnak; lehetővé válnék Tomorit a főkapitányi tiszt elvállalására bírni, ismét összegyűjteni a szétoszló sajkásokat, és fölszerelni Péterváradot. Ez idő szerint Pétervárad a legfontosabb hely, és Tomori a legjelentékenyebb személy az egész országban. [1])

És ezen jelentékeny emberen is a kétségbeesés végre erőt vesz.

Márczius második felében Budáról azzal az elhatározással távozott, hogy Péterváradra megy.

A közeledő husvéti ünnepeket érseki székhelyén megűlni óhajtván, Kalocsán megállapodott. De itt megdöbbentő híreket kapott; egyebek között azt, hogy a péterváradi sajkások, kik zsoldjok kifizetését hónapok óta eredmény nélkűl sürgették, ismételt fenyege-

---

[1]) Burgio márczius 27. és 29-iki jelentései.

tésöket végrehajtották és szétoszlottak. A főpap lelkét kétségbeesés szállotta meg; à felelősség súlyától, mely rá nehezedett, visszarettent és szabadúlni vágyott.

A nuntiushoz írt levelében kijelenté, hogy »üres kézzel, készületlenűl« nem mehet a véghelyekre, a melyeknek megoltalmazása erejét felűlmúlja; nem teheti ki magát hitelezői zaklatásainak, a kiket nem képes kielégíteni; és attól is tart, hogy tehetetlenségét elárúlva, az ellenséget még inkább felbátorítaná a támadásra.

El volt tehát határozva, hogy a főkapitányi tisztet többé át nem veszi. Sőt azzal a gondolattal foglalkozott, hogy érseki méltóságától is megválik. [1])

És valóban, ezen szándéka néhány nappal utóbb határozattá érlelődött, melyet egyenesen a pápának hozott tudomására.

»Nem ismeretlen Szentséged előtt — így ír levelében — hogy a világ veszélyes mozgalmait és örök boldogságunkat fenyegető szirteit kikerűlendő, a hőn óhajtott örök üdvösség biztos útjára léptem. Leküzdve, Isten segélyével, az érzékek lázongását és a múlandó élet csábjait, a Szent-Ferencz-rend igája alá bocsátám és a szerzetes életnek szentelém magamat. Azon reménység kecsegtetett, hogy az alázatosság szellemével és gyakori fohászokkal sikerűlnöm fog az irgalom atyjától leesdeni az ég kegyelmeit. Azonban szerencsétlenségemre, a tökélyesbűlés és lelki előmenetel irígy ellensége, Magyarország felséges királyá-

---

[1]) Tomori levele Burgiohoz. 1526. marczius 27. Theinernél. II. 666. l. És Burgio 1526. márczius 29-iki jelentése.

nak felőlem oly kedvező véleményt sugalmazott, a melyet csekély képességeim és viselt dolgaim nem igazolhattak. . . . Akaratom ellenére, leemelték rólam a szerzetes élet mindenekfelett könnyű és édes terhét.

»Ennek következtében, miután már az Üdvözítő szolgálatának éltem volt, most újra világi fegyverekkel kellett hadakoznom. Szívesen hárítottam volna el a királyi felség és az ország főrendeinek sürgető felszólításait; mert jól tudtam, hogy lelkiismeretem furdalásai, üdvösségem koczkáztatása, dajkám gyanánt, kedvelt szerzetem sérelme nélkül be nem tölthetem a fölajánlott tisztet. Azonban elfogadására kényszerített a szent-szék parancsa, az engedelmesség esküje, melylyel a pápa irányában le vagyok kötve. Az események folyama rövid idő alatt igazolta félelmemet. És habár kettős hivatalom sikeres betöltésére, Szentséged kiváló kegyelmekkel, jogok- és kiváltságokkal halmozott el, a mikért örök hálámat és élethossziglani szolgálatomat ajánlom fel; habár továbbá a mindenfelől környező külső és belső veszélyeket ekkorig Szentséged segítsége és a keresztény hívek imái elhárították: attól kell tartanom, hogy ezentúl személyemre, családomra, szerzetemre gyalázatot, az egész kereszténységre romlást hoznék. Tehetetlenségem tudatában és a kellő erőt nélkülözve, a katonai szolgálatra alkalmatlannak, mintegy béna embernek érzem magamat.

»Ezen, egykor dicső, hatalmas és erős, most pedig az ellenségek folytonos dúlásai következtében, a romlás szélére jutott ország megvédelmezésére nekem elegendő erőm és vagyonom nincs. Nehogy tehát maholnap kevés érdemmel és sok bűnnel kelljen az örökké-

valóságba költöznöm, Szentséged lábaihoz borúlok, és az Üdvözítő szent sebeire kérem, tetézze rám halmozott kegyeit, jótéteményeit azzal, hogy, az érseki hivataltól felmentve, engedjen visszatérni szerzetem körébe, a hol kipótolva hanyagságom mulasztásait, rövid életem hátralevő napjait imádságban és elmélkedésben tölthetem.« [1])

Ugyanakkor, mikor Tomori követe Budára érkezett, több végvár kapitánya jelent meg az udvarnál, hogy lemondásukat bejelentsék. A kik pedig le nem mondottak, hadakat, pénzt, hadiszereket követeltek; legsürgetőbben az erdélyi vajda. [2])

A kincstár teljesen üresen állott, és a dúsgazdag urak még csak kölcsönözni sem voltak hajlandók. Az országtanács e miatt a Fuggerekkel az alkudozások elejtett fonalát újból fölvette. Ezek azon föltétel alatt, hogy lefoglalt vagyonukat visszakapják, és a

---

[1]) Tomori mindjárt azon férfiút is kijelölte, a kit utódjának óhajtott, és úgy az érseki méltóság, mint a főkapitányi hivatal betöltésére egyaránt alkalmasnak itélt: Czibak Imrét, ki oldala mellett, a lázadó székelyek s a törökök ellen viselt hadjáratokban kitüntette magát; egykor szintén fogadalmat tett, hogy a Szent-Ferencz szerzetébe lép, s most épen az egyházi rendeket készült felvenni. Azonban Tomori kettő lemondása, habár kétségkivűl érett megfontolás eredménye vala, sem Budán, sem Rómában nem vétetett hivatalos tárgyalás alá. Tomori 1526. ápril 9-én kelt levele Theinernél. II. 667.

[2]) Burgio 1526. márczius 5., 27., 29. és ápril 3-iki jelentései. A király a temesi grófságot Báthori Istvánnak ajánlotta föl, kárpótlásúl a nádori méltóságért. Azonban ez a király követe előtt úgy nyilatkozott, hogy ha az ország összes hivatalait ajánlanák neki, nem fogadná el, kivéve a nádori méltóságot, melytől igazságtalanúl fosztották meg.

bányák bérletét is megújítják, ötvenezer arany forintot bérleti előlegül fizettek le.[1]) De ezen összeg legnagyobb részét adósságok és régi tartozások fizetésére kellett fordítani; úgy hogy a kincstár alig tíz-húszezer forinttal rendelkezett, a mely összeg egyetlen véghely fölszerelésére nem volt elegendő. Az erdélyi só elárusításából nagyobb összeget lehetett volna várni, de só helyett az a tudósítás jött, hogy az erdélyi vajda emberei a szállítmányt lefoglalták, azon ürügy alatt, hogy azzal uruk és a saját régi követeléseiket elégítik ki.

A király teljes közönyösséggel fogadta mindezen tudósításokat. Sőt a válságos napokban a fővárosból eltávozott, azzal a szándékkal, hogy az országgyűlés megnyitásáig Visegrádon és Esztergomban vadászattal fogja tölteni az időt. A pápai nuntius, a ki mindent megtett volt, hogy maradásra bírja, keserű húmorral megjegyzi: »Ime tehát Janus templomának ajtaját bezártuk, mintha a legbiztosabb béke napjait élnők!«[2])

Három nappal a király távozása után, ápril 13-án éjfélkor, Tomori váratlanúl Budára érkezett, azzal a biztos forrásból nyert tudósítással, hogy a szultán megindúlt, és czélját az ország fővárosának megvívása képezi. A haza veszedelmének előestéjén az érsek imént fölkarolt terveit elfelejtette; a kötelességérzet sugallata az elkeseredés érzelmeit elfojtotta.

A pápai nuntius, Tomori kíséretében, haladék

[1]) Az 1526. ápril 15-én kelt szerződés, Brüsszeli Okmánytár. I. 27. l.

[2]) Burgio ápril 11-iki jelentése.

nélkűl Esztergomba sietett, hol a király az érsek vendége volt. A nuntius rábírta, hogy Budára térjen vissza. Itt megindúltak a tanácskozások. Az első és legfontosabb teendő volt, lehetővé tenni, hogy Tomori a főkapitányi tisztet megtarthassa, és Péterváradot megoltalmazhassa.

A pápai nuntius volt az első, a ki áldozatkészségével jó példát adott. Rögtön ötszáz gyalogot, kétszáz huszárt, harminczhat kis ágyút és negyven prágai nagy muskétát az érsek rendelkezésére bocsátott. Egyúttal azt az ezüst koporsót, melyet Anna királyné szent Gellért ereklyéi számára készíttetett, de mielőtt e czélra szolgált volna, a pesti szent-ferencz-rendű szerzetesek, a pórlázadás idején, darabokra törtek szét, pénzverdébe küldötte, és a pénzt a kalocsai érseknek szánta.

Példáját követve, a prímás ígéretet tett, hogy háromszáz gyalogot, huszárjaival, Péterváradra küldi. Az országtanács szintén nagy erőfeszítést tett; húszezer forintot készpénzben és ötezer forint értékű posztót adtak át az érseknek, a ki ekként ellátva, ápril 25-én útnak indúlt. És épen jókor érkezett Péterváradra, hogy a város és vidéke megrémült lakóit, kik menekűlni készűltek, maradásra bírja.

Mindazáltal a helyzet ezután sem fordúlt jobbra. A király és országtanács csakhamar visszaestek a tétlenségbe.

»Ha a szultán csakugyan jő — írja a nuntius — ismételem azt, a mit annyiszor mondottam, ő szentsége úgy tekintheti ezt az országot, mintha el volna veszve. Végtelen zavar van itt. Minden, a mi a há-

ború viselésére szükséges, hiányzik. A rendek között gyűlölet és irígység uralkodik. És a jobbágyok, ha a szultán szabadságot ígérne nekik, a nemesség ellen még kegyetlenebb lázadást támasztanának, mint a keresztes hadjárat idején. Ha pedig a király adja meg ezt a szabadságot, a nemességet idegeníti el magától.

Voltak, kik az országgyűléstől várták az ország megmentését. De Burgio nem osztozott reményeikben. És aggodalmait az események csakhamar gyászosan igazolták. [1])

---

[1]) Burgio ápril 14. és 25-iki jelentése.

HATODIK KÖNYV.

(1526).

ELSŐ FEJEZET.

A szent-györgy-napi országgyűlés előzményei. — Az udvar magatartása. — A nuntius intelmei. — Az országgyűlés lefolyása. — Verbőczi letétele és száműzetése. — Az országgyűlés végzései.

Minél inkább közeledett szent György ünnepe, az országgyűlés határnapja, a Báthori-párt, illetőleg a kalandosok szövetsége annál nagyobb tevékenységet fejtett ki, hogy az országgyűlésen a többséget biztosítsa. A letett nádor mellett, Sárkány Ambrus és Thurzó Elek, kik mint ő, szintúgy érdekelve voltak, továbbá Bornemisza János és More Fülöp, a pécsi püspök, voltak legbuzgóbb tagjai.

Különös gondot fordítottak a középnemesség megnyerésére, mivel ez leginkább lehetett elégedetlen az új helyzettel, mely a kisbirtokú és vagyontalan köznemességnek uralkodó befolyást adott a közügyekre. [1]) Nagyszámú köznemeseket fogadtak szolgálatukba; mert ezek fegyverökkel rendszerint politikai meggyőződésöket és szavazatukat uraik rendel-

[1]) Guidoto végjelentésében említi, hogy a Báthori-pártban sokan vannak »che sono in uno stato medio tra li signori et nobili.«

kezésére bocsátották; úgy hogy egy idő óta az országgyűléseken az urak tekintélye és befolyása a szolgálatukban álló nemesek számától függött. [1])

A kalandosok vezérei élénk reményeket tápláltak. »Még az mi házunk előtt is verőfény kelhet« — írja Báthori András, e magyar szókat iktatva latin levélbe, melylyel bizalomra és kitartásra inti testvére barátait. [2])

Mindazáltal az udvar a Zápolyaiak készületeiről nyugtalanító híreket kapott; ezért Lajos király a lengyel királyt és az ausztriai főherczeget fölkérte, hogy az országgyűlésre küldjenek követeket, kiknek jelenlétében támaszt vélt találni. És kísérletet tett, hogy a pápai nuntius segítségét kieszközölje.

Márczius 8-án magához kérette Burgiót, előadta neki, hogy Zápolyai az országgyűlésen nagy haderővel fog megjelenni, hogy magát az ország kormányzójává választassa; ennek meggátlása végett arra kérte a szentszék követét, hogy háromezer gyalogot fogadjon, azon szín alatt, mintha a véghelyekre akarná küldeni, valójában azért, hogy az udvar biztonsága fölött őrködjék. Közlötte vele most végre, hogy a néhány hónap előtt szövetkezett nagyszámú nemes mind az ő parancsait várja.

A nuntius biztosította a királyt, hogy ő szentsége soha sem fogja cserben hagyni. Ő Felsége maradjon meg szilárdúl elhatározása mellett. De fontolja meg jól a dolgot, nehogy az elhamarkodás még na-

---

[1]) Burgio 1525. augusztus 30-iki jelentése.

[2]) 1526. február 25-én Dóczi Ferenczhez írt levele az országos levéltárban.

gyobb bajt okozzon. Intézkedni kell, hogy az erdélyi vájda ellen megvédelmezhesse magát, az országban uralkodó zavarokat megszüntesse, és állandó rendet hozzon be. Ezt két úton érheti el: erőszakos eszközökkel és a bajok orvoslásával. Erőszak alkalmazását soha sem tanácsolhatja. Ahhoz, hogy a bajok békés úton, fokozatosan orvosoltassanak, főleg az kívántatik, hogy a király a nádori, cancellári és kincstárnoki hivatalokra jóravaló és alkalmas embereket alkalmazzon; az udvarnál rendet honosítson meg, a szükségtelen kiadásokat megszüntesse, és mindenkinek igazságot szolgáltasson. A mennyiben ezeket óvatosan, mérséklettel, a körülményeket számba véve végrehajtja, fegyveres erőre nem lesz szükség. Ha mégis az igazság és jog érvényesítésében ellenszegülésre találna, ő szentsége haderőt is kész volna rendelkezésére bocsátani.[1])

Minél inkább bepillantott a nuntius a kalandosok szövetségének titkaiba, a melyeket előtte gondosan rejtettek, annál hathatósabban kérte a királyt és a királynét, hogy magokat összeesküvésekben való részvételre elcsábíttatni ne engedjék, mert alattvalóik pártvillongásait és összeesküvéseit kormányczélok elérésére használni nem illő, és a királyi méltósággal nem fér meg.

Mindazáltal a királyi párt a kalandosok pártjának növekedő hatalma bizalommal töltötte el, mely csakhamar elbizakodottsággá fajúlt. Légvárakat építettek és fönhéjázó nyilatkozatokat hallattak: hogy

---

[1]) Burgio márczius 9-iki jelentése.

az országgyűlésen új adók megszavazását, a királyi jövedelmek szaporítását fogják eszközölni; a nádort »megnyúzatják,« Zápolyait az erdélyi vajdaságtól megfosztják, az esztergomi érseket becsukatják; ezután pedig mindazon bajokat, melyek negyven esztendőn át elmérgesedtek, tizenöt nap alatt rendbehozzák, és ezentúl csak a legsürgetőbb szükség esetén fognának országgyűlést összehívni.

»Felségtek — inté őket a nuntius — sok fát raknak a tűzre; félek, hogy majd a tűz tovább fog harapózni, mint óhajtanák. Nem jó vége lesz a dolognak!«

Szavai hatástalanúl hangzottak el. [1])

Ezalatt az egész ország izgalmas várakozással nézett az országgyűlés elé. A pessimisták véres polgárháború kitörését jósolták. Félénk külföldi kereskedők, a vész elől menekűlve, kivándoroltak. [2])

Szent-György napján, a kalandos-szövetség kétszáz tagja, nagyszámú fegyveres kíséretében, egyszerre tartotta bevonúlását Budára. Vezérök, Báthori István, ötszáz lovas élén jött.

Verbőczit szintén számos párthíve környezte. De Zápolyai János, a kiben leginkább bízott, cserben hagyta és az országgyűlésre nem jelent meg.

A két államférfiú viszonyában, a közös czélok hátterében, nagy ellentétek lappangtak. Zápolyai vég-

---

[1]) Burgio május 15-iki jelentése.

[2]) Egy olasz kapitány 1526. márczius 18-iki levelében, egy budai kereskedő elbeszélése nyomán, a signoriának jelenti, hogy az országgyűlésen »amazarano molti, perho molti merchadantí per questo erano partiti di Buda e venuti in Viena.«

czélja: a trón elnyerése volt. Verbőczit magasabb politikai eszmék vezették; Zápolyai trónrajutása csak eszköz volt szemeiben, és míg Lajos viselte a koronát, őszintén kívánt vele az ország belső rendezésén és védelmének biztosításán közreműködni.

Ezen ellentét szembetűnően csak most nyilatkozhatott, a mikor Verbőczi a kormány élére jutott. Zápolyai a csalódás keserű érzetével szemlélhette, miként használja fel Verbőczi az állást, melyre őt a maga érdekében emelte, a király javára, kiben ő csak vetélytársát látta. Tétlenül nézte tehát, mint készülnek megbuktatására közös ellenségeik. Talán az a gondolat sem állott távol lelkétől, hogy a zavarok, melyek a Báthori-párt restaurátióját követni fogják, a trónt jobban meggyengítik, és nagyobb mértékben compromittálják a királyt, mint ezt ő támadásaival tehette.

A kalandosok voltak tehát a helyzet urai. Élükön az udvari párt ismert vezérei mellett Arthándi Pállal találkozunk, ugyanazzal, ki alig egy év előtt Verbőczi pártja vezérszónokaihoz tartozott. De a múltévi rákosi gyűlés előtt az udvar szolgálatába lépett, mi a köznemességben nagy felháborodást idézett elő, és személyes bántalmazásokat vont rá. Ezóta boszúvágy is vezette. Átpártolását az udvar fényesen jutalmazta. Bereg és Marmaros megyék főispánjává, egyszersmind munkácsi várnagygyá nevezte ki. [1])

---

[1]) Burgio az országgyűlésre vonatkozó naplójegyzeteiben szól Arthándi szerepléséről és multjáról. — Egy 1526. ápril 8-iki oklevélből ismerjük hivatalait. (Az országos levéltárban.)

Ápril 25-én, mikor a kalandosok szent János egyházában első ízben összegyűltek, Arthándi vitte a szót; nem elégedett meg azzal, hogy Verbőczi ellen izgatott, Brodarics ellen is felszólalt. Tekintélyes cancellárra van szükségünk, — mondá — olyanra, a ki senkitől sem függ. Neheztelését fejezte ki a fölött, hogy a pápa illetéktelenűl befolyást gyakorolt a cancellári tiszt betöltésére; és a nuntius az ország ügyeibe folytonosan beavatkozik, azt akarva, hogy mindenben az ő szava legyen döntő minélfogva félő, hogy oly hatalmat fog magához ragadni, mint korábban Burgó András, a császári követ. Azonban alig két-három ember helyeselte szavait; a rendek körében a szentszék és követe iránt a hála és ragaszkodás érzete volt uralkodó.

Két nappal utóbb, a Rákoson, a köznemesség színe előtt, Tarczai Miklós sárosi főispán, a kalandosok egyik kapitánya, előadta a szövetség megalakúlását, és hogy nem más a czélja, mint a nemesség elnyomatását megakadályozni; a jelenlevőket tehát csatlakozásra hívta föl. A többi szónokok az ország bajairól szólottak. Némelyek a rosz érczpénz beváltását sürgették. Mások Szalkai ellen beszéltek. »Az elhúnyt érsek — mondá valamelyik — Nándorfehérvár elestének volt oka, a mostani az egész ország elvesztésének lesz okozója!« Brodarics ellen is emelkedtek panaszok, melyeket vetélytársainak emberei hangoztattak. Majd Báthori István követei jöttek, kik előterjesztették, hogy küldőjük, kit a hatvani gyűlés ártatlanúl és törvénytelen módon fosztott meg a nádori méltóságtól, visszahelyeztetését kéri. A ne-

messég rokonszenvesen fogadta e fölhívást; de a király megkérdezése nélkűl nem akart határozni; követeket küldött tehát az udvarba.

Verbőczi az események további kifejlődését nem várta be. Habár szintén rendelkezett fegyveres erővel, melyet az utolsó pillanatban is kölcsönvett pénzből szaporított, miután a helyzetet felismerte és meggyőződött, hogy sem egész pártja, sem az udvar támogatására nem számíthat, önként visszavonúlt. A király előtt kinyilatkoztatta, hogy a nádori tisztet kényszerítve fogadta el és most készséggel hagyja el. Lajos felhívta, hogy határozatát várja be.

De Verbőczit barátai értesítették, hogy élete is veszélyben forog. A következő éjjel, ipja Zobi Mihály társaságában, titkon elhagyta a várost, és zólyommegyei jószágára sietett. Másnap reggel megbizottja a király elé járúlt, hogy menekűlését mentegesse; a pápai nuntiusnál is volt, hogy a szentszék támogatását kikérje. Báthori István szintén ajánlotta magát a szentszék támogatásába.

Burgio mindkettőnek azt a választ adta, hogy az ország belügyeibe nem avatkozik.

A király, ápril 28-án biztosokat küldött a Rákosra. Előadta, hogy a múlt esztendőben, tilalma daczára, tartotta a nemesség Hatvanban fegyveres gyűlését, melyre miután biztosítást nyert, hogy engedelmeskedni fognak neki, megjelent; de az ígéretet meg nem tartották, sőt kényszerítették, hogy az országos tisztviselőket letegye. Ezen súlyos vétségekért a nemességnek készséggel megbocsát, mert tudja, hogy a felelősség a csábítókat terheli, a kik közé Verbőczi is

tartozik. Ezt, mivel menekülése által vétkességét önmaga beismerte, megfosztja a nádori méltóságtól, és Báthory Istvánt visszahelyezi.

A királyi üzenetet lelkesedéssel fogadták, és az üdvkiáltások közé, a melyek Báthorit a hatvani megaláztatásért kárpótolták, Verbőczi ellen intézett gyűlöletes kifakadások vegyültek.

A köznemesség, hogy az ország ügyeit a királylyal és a főrendekkel egyetértőleg tárgyalja, a Rákosról Buda-várába vonúlt át. Ide azonban csak azon feltétel alatt bocsátották, ha fegyvereiket leteszik. Ezen föltételt, mely más alkalommal veszedelmes mozgalmakat idézett elő, most nehézség nélkül fogadták el. Sőt mikor felhívattak, hogy a lefegyverzés keresztűlvitelére a királyi biztosok mellé ők is válaszszanak a magok köréből néhányat: azt válaszolták, hogy a király választottjaiban egészen megnyugodnak.

Ezen ügy elintézése után, a nemesség szónokai előadták kívánataikat: hogy a király a rosz érczpénzt a forgalomból vonja ki; a főpapokat javadalomvesztés terhe alatt honvédelmi kötelességeik teljesítésére szorítsa; Verbőczit törvényszék elé idézze, és lázadónak nyilvánítsa; de mondassék ki, hogy a nádor élethossziglan bírja e méltóságot, a melytől csak súlyos bűntény miatt lehet megfosztani.

Mivel attól lehetett tartani, hogy a nemesség Verbőczi házát földúlja, a király kérette, hogy kíméljék a házat, a melyben egyéb nincs, mint írás és bor; az írások megsemmisítésével másoknak okoznának kárt, a bor pedig kicsapongásokra vinné őket. A nemesség ígérte, hogy a házat nem fogja bántani. Ezt a ked-

vező hangúlatot fölhasználta Sárkány Ambrus, és az országbírói hivatal visszanyerése érdekében a nemesség közbenjárását kérte. De a gyűlés azt az eszélyes választ adta, hogy nem akar többé terhére lenni a királynak, a ki belátása szerint intézkedjék.

A király, eleget teendő a nemesség kívánatának, a budai káptalan által idézőlevelet bocsáttatott ki, mely Verbőczit és Zobit fölhívta, hogy három nap alatt jelenjenek meg az ország rendei előtt, magokat a vádak ellen igazolandók. A határidő letelt, a vádlottak nem jelentek meg. Ekkor, május 4-én, Lajos király a rendek közé jött, hogy törvényt tartson. Thuróczi Miklós királyi személynök fölolvasta a vádlevelet, mely a Verbőczi és Zobi által »a királyi tekintély és az ország szabadságai ellen« elkövetett vétségeket adta elő. E szerint az 1525-ik évi rákosi országgyűlés eredménytelen feloszlásának ők voltak okai; »a király parancsa és úgyszólván az összes rendek akarata ellenére« ők hozták létre a hatvani gyűlést; »biztosítólevelek- és fenyegető üzenetekkel« ők birták rá a királyt, hogy Hatvanban megjelenjék; főleg az ő eszközlésökre fosztotta meg a hatvani gyűlés Báthorit a nádori méltóságtól, és emelte helyébe Verbőczit »zajos felkiáltással, nem az ország szavazatai által.« Mivel mindezen tények »a korona tekintélye és az összes rendek régi szabadságai megingatására irányúltak,« az egybegyűlt rendek fölhívatnak, hogy a vádlottak ellen a jog és igazság követelése értelmében járjanak el.

A rendek nem tartották szükségesnek a fölhozott vádak alaposságát vizgálat alá venni. A vád-

lottak meg nem jelenését úgy magyarázták, hogy bűneiket önmagok beismerik. Rögtön meghozták az ítéletet. Verbőczit és vele Zobit »a király és a korona ellen támasztott lázadásuk, valamint egyéb vétkes és tiltott, méltatlan és vakmerő cselekedeteik miatt, a közbéke háborítóinak, az ország ellenségeinek nyilatkoztatták,« és mint hűteleneket jószágvesztésre ítélték. [1])

Míg Verbőczire és Zobira a Báthori-párt bosszúja súlyosan nehezedett, Zápolyai ellen az országgyűlésen egy hang sem emelkedett. A kalandosok kímélték, mert féltek hatalmától. Az esztergomi érseket is meg akarták büntetni, kétszinű magatartása miatt. De ez az utolsó pillanatban a hatalomra jutott párt fejeivel meg tudott alkudni. [2])

A főpapok, úgy látszik, a kalandosok szövetségéhez nem csatlakoztak volt, és most az országgyűlésen sem támogatták czélzatait. Ezért a király és a királyné május elsején magokhoz hívták őket. Lajos emlékeztette azon jótéteményekre, melyekkel atyja és ő maga is elhalmozta az egyházi rendet; minélfogva habár összes alattvalói hűségre és engedelmességre vannak kötelezve, mégis a főpapók még inkább, mint mások, tartoznak híven szolgálni. Felhívja tehát, hogy

---

[1]) Az ítéletlevél a rendek nevében állíttatott ki. A király, nádor és az országbíró pecséteivel erősíttetett meg. Több példányban bocsáttatott ki. Közli Katona, Hist. Crit. XIX. 589—595. És Szabó Károly, Történeti Lapok. 1874-ik évi folyam.

[2]) Ezt Burgio különösen kiemeli május 15-iki jelentésében.

ezen országgyűlésen tegyék meg azon jó szolgálatokat, melyeket tőlök vár, »a mit nem ok nélkűl mond.«

A főpapok azt válaszolták, hogy a vett jótéteményeket hálás emlékezetökben tartják, készek hűségesen szolgálni ő felségeiknek; ám büntessék meg azokat, a kik máskép járnak el, és nevezzék meg, ha soraikból netán valaki hűtelennek mutatkozott.

A királyné megjegyezte, hogy ezek szép szavak, de tettekkel bizonyítsák be, hogy szívből erednek.

A pápai nuntius, a ki szintén jelenvolt, a királyt és a főpapokat összetartásra buzdította.

Ezalatt a nemesség száz tagból álló küldöttséget bocsátott a főrendekhez. A Szent-János templomában folytak a tanácskozások.

Abból indúlva ki, hogy a királyi jövedelmek az ország és az udvar szükségeire elegendők, csak fél forintnyi adót szavazott meg, de megállapította, hogy a kincstárnok számadásait a király és az országtanács által kiküldendő biztosok évnegyedenkint vizsgálják meg. Hogy az ellenőrzés a királyi pár iránti bizalmatlanságból eredt, a királyné és német tisztviselői ellen a köznemesség soraiból emelkedő panaszok árúlták el.

Ez annyira felingerelte a királynét, hogy mikor május 2-án a megállapodásokat a királynak bemutatták, tollat ragadva, kitörölte a számadások megvizsgálására vonatkozó pontot, s fölébe e szavakat írta: »Egy a király, egy a fejedelem.« »Unus rex, unus princeps.«

A király két nappal utóbb megjelent a nemesség körében. Azon indokolással, hogy mivel számos kém tartózkodik Budán, a tárgyalások nyilvánossága

veszélylyel jár; a rendeket fölhívta, hogy csekélyszámú választmányt bízzanak meg a tárgyalások befejezésével.

A rendek teljesítették a királyi kivánatot. Megválasztották képviselőiket és szétoszlottak.

Mikor ezen szűkebb körben a tárgyalások megindúltak, a király előterjesztette azon kívánatát, hogy az adóból befolyó pénzösszeg kezelése bízassék ő rá; mert ő fogja a véghelyeket őrséggel ellátni, az országot és a királyi tekintélyt megvédeni.

Szándékát még világosabban tárta föl a főpapoknak, a kikkel a nuntius útján közlé, hogy most végre meg akarja tenni azt, a mire ismételve fölhívták: kezébe ragadni az ország kormányát; mivel pedig ezt hadak nélkül nem teheti, szükséges, hogy kivánatát teljesítsék. Majd az urakat hívatta magához, és hasonló fölszólítást intézett hozzájok. Azonban ezek ép úgy, mint amazok, határozott választ nem adtak; gondolkozási időt kértek.

Ezalatt a nemesség képviselői azzal a kéréssel fordúltak a királyhoz, hogy küldje hozzájok Szerencsés Imrét, ki pénzügyi viszonyok tekintetében legjobban volt tájékozva; általa tegyen jelentést a Fugger-ügy állásáról és mutassa be a királyi kincstár számadásait.

Szerencsés megadta a kért felvilágosítást. A Fuggerek ügye nagy zajt keltett. A velök megkötött egyességet a nemesek hátrányosnak tartották, minthogy a vizsgálat eredményéből és bérleti szerződés felbontásából a kincstárra nagy előnyöket vártak. Emiatt úgy a királyt, mint azon urakat, kik a Fugge-

rekkel alkudoztak — Szalkait, Várdait, Thurzó Eleket és Sárkányt — azzal vádolták, hogy a közbenjáró külföldi uralkodók kedveért az ország javát föláldozták. A fölháborodás oly nagy volt, hogy zavarok kitörésétől lehetett tartani. Brodarics cancellárt, kit Lajos a gyűlésbe küldött, hogy a zajongókat lecsillapítsa, meghallgatni nem akarták; anélkül, hogy szóhoz jutott volna, tért vissza.

Majd az országtanács szervezetének megállapítása szintén meghasonlást idézett elő. Némelyek kivánták, hogy négy tanácsos: az esztergomi érsek, a nádor, az országbiró és a kincstárnok, kezeiben legyen a kormány. De az urak és a főpapok nagy része nem egyezett bele, és a király határozottan kijelentette, hogy ily végzést nem erősítene meg.

Mindekkorig az ország védelmének ügye alig került szőnyegre. »Ime itt az országgyűlés utolsó napja — írja a nuntius — és ezen óráig egyetlen szóval sem tanácskoztak arról, mikép találhatnának módot, hogy országukat megvédelmezhessék. Igaz — teszi hozzá gúnyosan — szorgalmas, határozott és egyetértő emberek, a kik ma, egy napon mindent megvitatni, elhatározni és végre is hajtani képesek!«[1])

---

[1]) Ezen tanácskozmány eredménytelenűl oszlott el. A gyűlésnek ezen napon kellett volna befejeztetni. De a király kérte a rendeket, hogy még két napig maradjanak együtt. Eddig terjed Burgio országgyűlési naplója, melyet május 9-iki jelentéséhez mellékelve küldött Rómába, és a nuntius május 9. s 15-iki jelentéseivel az országgyűlés történetéhez a főkútforrást képezi. Azonban ez a napló is igen rövid, hézagos; főleg csak a pápára, nuntiusra és egyháziakra vonatkozó részleteket tar-

Azonban a gyűlés még öt napig együtt maradt, s ezen idő alatt megállapították végzéseiket, összeállították a törvénykönyvet.

Eszerint, a hatvani gyűlés végzései érvénytelenek, és a király fölhatalmaztatik, hogy a sérelmeket, melyek ama végzésekből a korona tekintélyére és az ország szabadságaira háromlattak, szüntesse meg.

A király fölkéretik, »éljen tekintélyével és hatalmával«; az ország kormányát illető minden ügyben, úgy a királyi jövedelmek szaporítását és czélszerű kezelését, mint az ország védelmét, szabadságát, vagy bármely szükségét illeti, érett megfontolás után maga rendelkezzék. Tanácsosait a főpapok és főurak közől szabadon választhatja. A rendek óhajtják ugyan, hogy a tanácsban ezentúl is nyolcz köznemes foglaljon helyet; de ezek megválasztását a királyra bízzák. Az összes királyi tisztviselőket a király nevezi ki.[1]) A nagyobb egyházi javadalmak kinevezése, melyet nagyrészt egyházi és világi urak ragadtak volt magokhoz, kizárólag a királyt illeti. De úgy az egyházi, mint a világi hivatalokra, érdemes magyarokat, ne idegeneket nevezzen ki. Külföldiek javára adomány- és kötelezőleveleket a király ne állítson ki; azok, melyeket ekkorig kiállított, érvénytelenek.

---

talmazza. Így tehát abból az országgyűlés teljes képét nem nyerhetjük.

[1]) A nádori méltóság betöltésére nézve föntartatik a régi gyakorlat, oly hozzáadással, hogy a nádor élethossziglan bírja e méltóságot, és ezt csak fővesztéssel járó bűntény miatt vesztheti el.

A királyi hatalom megszilárdítására és a köznemesség politikai súlyának megsemmisítésére volt hivatva az a végzés, mely megállapítja, hogy országgyűlés csak nagy szükség esetén tartassék; habár látszólag a köznemesség érdekében hozatott, azzal lévén indokolva, hogy a gyakori országgyűlések súlyos teherként nehezedtek a szegényebb nemesekre, a kik közől sokan, útiköltségeik födözésére, jószágaikat zálogosították el, és paraszt állapotra jutottak.

Míg azonban a királyi hatalom visszaállítása érdekében, az országgyűlés az udvar kívánatait készséggel teljesítette, pénzbeli áldozatokat nem volt hajlandó hozni. Csak ötven dénár új adót szavazott meg; és a hatvani gyűlésen megajánlott egy forintnyi adó hátralékainak behajtását rendelte el.

Az ország rendei abban a meggyőződésben voltak, hogy a kincstár ügyeinek rendezése után a királyi jövedelmek az ország védelmére elégségesek. Emiatt nagy súlyt helyeztek arra, hogy a király »hű és buzgó, igazságos és állhatatos férfiút« tegyen kincstárnokká; a kinek föladata a véghelyekről gondoskodni, a tiszteket és katonákat fizetéssel ellátni, továbbá az ország védelmének egyéb költségeit födözni, hadikészletet beszerezni, a királyi bandériumot föntartani és az udvart ellátni. A királyi jövedelmek eddigi kezelőit számadásra kell vonni, a pazar és hűtelen kezelőket szigorúan büntetni.

A király fölkéretik, hogy jó ezüst pénzt, olyat, mint uralkodása kezdetén, veressen. A forgalomban levő rézpénz beváltandó, és pedig három forint rézpénzben egy ezüst forintért. Kivételesen, a jövő had-

járat tartamára, a külföldi rézpénz forgalomba hozása megengedtetik.

A jövő hadjáratra való tekintettel határoztatott, hogy a király, a főpapok és főurak a törvény által meghatározott bandériumjaikon fölül, lehetőleg nagyszámú hadakat tartsanak; úgy a főrendek, mint a nemesek minél előbb személyesen a király zászlaja alatt jelenjenek meg, hogy az ellenség elé vonúlhassanak; továbbá jobbágyaikat fegyverezzék föl, hogy a ki ály parancsára azok ötödrészét, végső szükség esetén mindannyit táborba küldhessék.[1] A király fölkéretik, hogy a hadak vezetésében jártas férfiak tanácsával éljen, és a sereg élére egy vagy több főkapitányt rendeljen; segítségért a pápához és a keresztény hatalmakhoz fordúljon.

Azoknak, kik 1521-ben Nándorfehérvár és más várak elestét hanyagságukkal okozták, a hatvani gyűlés megkegyelmezett volt; most ellenben a rendek, bizonyára példa adása végett, a királyt fölkérték, hogy a bűnösöket a törvényben megszabott büntetéssel sújtsa.

Az igazságszolgáltatás rendes folyama érdekében, a nyolczados törvényszékeket, a Mátyás király által megállapított módon rendelik megtartatni. A királyt fölkérik, hogy némely urak kiváltságát, mely őket a főispán bíráskodása alól kiveszi, szűntesse meg. A nádor utasíttatik, hogy a Verbőczi nádorsága alatt

[1]) Ezen rendelkezések a szorosan vett Magyarország területén érvényesek; Erdélyben és Slavóniában az ott gyakorlatban levő szabályok, »a mennyiben czélszerűek«, föntartatnak.

kibocsátott okleveleket díj nélkül újra állítsa ki; a jászok és kúnok területén fölállított határokat, melyeket ujabban megváltoztattak, állítsa helyre. Végre a király fölkéretik, hogy Magyarország és a szomszéd tartományok között a határok kiigazitását eszközölje; az Ausztriának elzálogosított várakat, a Szakmári prímás által hagyományozott összegen, váltsa vissza.[1])

[1]) Az 1526-ik évi országgyűlés törvénykönyve, a mint azt a Corpus Juris magában foglalja, negyvenegy czikkből áll, és a királyi megerősítés formuláját nem bírja. Úgy látszik, nem ezen alakban nyerte el a törvénykönyv a királyi szentesítést. Hihetőleg ez az első szerkezet. Valószinű, hogy május 3-ika előtt készült; mert abban a király fölkéretik, hogy a nádori méltóság tárgyában, valamint Verbőczi és Zobi száműzetése iránt okleveleket állítson ki; ezen oklevelek pedig május 3-án és 5-én állíttattak ki. Ezen szerkezetet talán ápril 30-án a köznemesség nyújtotta be, (mert Burgio naplója e napra jegyzi föl ama két kívánat előterjesztését) vagy május 2-án (mert Burgio naplója szerint ezen napon mutatta be az országgyűlés végzéseit.)

A Corpus Jurisba fölvett törvénykönyvtől egészen eltér az országgyűlési végzések azon kivonatos ismertetése, mely Lengyelországba küldetett volt, és az Acta Tomiciana közt van kiadva. (Ordinacio in Rakos Hungarico Bude habito XII. Maii conclusa. VIII. 199—200). Úgy látszik, ez a kivonat a végleg megállapított törvénykönyv alapján készült. Ez huszonkét czikkből áll, a melyből három nincs meg a Corpus Juris törvénykönyvében. És pedig a XIV, mely szerint a király udvarában és a véghelyeken 500—500 lovast köteles tartani, a kik félévenkint fölváltják egymást; a XVIII., mely szerint pénzt csak a király verethet, ő is csak három helyen; a XXII., mely az ökrök, juhok és borok kivitelét megengedi, a harminczad-díjtételeit megállapítja. Burgio május 19-iki jelentéséhez mellékelve, megküldötte Rómába a törvénykönyvet. Ez azonban, sajnos, nincs meg. Ugyanezen jelentésben említi a nuntius, hogy a végzése-

Ezen törvényczikkeket a gyűlés küldöttei május 14-én mutatták be a királynak, a ki azokat a pápai nuntius, a lengyel király és Ferdinánd főherczeg követei előtt fogadta.[1]) Az egész országgyűlés nevében, egy nemes tartott beszédet. Előadta, hogy ők egyértelműleg alkotott végzéseikben a királyi tekintélyt sértetlenűl föntartották, a jövedelmi forrásokat, melyek elég bőségesek arra, hogy minden szükséget födözhessen, kijelölték; most már a királyt fölkérik, éljen hatalmával, mert ha veszély érné az országot, a felelősség őket nem terheli, a mire nézve kívánják, hogy a külhatalmak követei óvásuk tanúi legyenek.

A király erre azt válaszolta, hogy jóakaratuk nyilatkozatait szívesen fogadja; ő kész mindent megtenni, a mi hatalmában áll; de az ország és a királyi tekintély védelme pénzt igényel; a rendek a királyi jövedelmek értéket túlságosan magasra teszik, a mint például a budai és fehérvári harminczadokat százezer aranyra becsűlték, pedig azok alig hoznak be harminczezeret; ő meg fog tenni mindent, a mire csak

---

ket egyértelműleg alkották meg, de az utolsó perczben ismét összevesztek rajtok. — És ugyanazon napon Dal Borgo császári követ Budáról jelenti, hogy az országgyűlés végzéseit »most alakítják át.« (Az angol kivonatban: »The articles concluded in the Diet are in the process of reformation.« Calendar of States Papers. IV. I. 977.)

[1]) Ferdinánd főherczeg az országgyűlésre külön követséget küldött: a laibachi püspököt és Hohenfeld Rudolfot. Hivatva voltak segítséget igérni, és ellenállásra búzdítani az országot. (Burgio május 9-iki jelentése.) A lengyel követ neve: Lipchich. — (Erről az 1526-ik évi számadási könyvben több kiadási tétel van.)

képes, de a lehetetlenre nem kötelezhetik; minélfogva ő is, a külhatalmak követeinek színe előtt, óvást tesz; ha veszedelem érné az országot, őt a felelősség nem terheli.«

»Ilyen komédiát játszanak — jegyzi meg a nuntius — a király és alattvalói!«[1])

---

[1]) Burgio május 15-iki jelentése.

MÁSODIK FEJEZET.

A király korlátlan hatalom birtokába jut. — A királyné állása. — A pénzügyi zavar. — A pápa újabb segélyösszeg küldését határozza el. — Burgio nemes ajánlata. — A hadi készületek megindítása. — Az egyházak kincseinek lefoglalása.

Az 1526-ik évi országgyűlés végzései a magyar állam politikai féjlődésének új irányt adni lettek volna hívatva.

Mátyás halála óta, — mint láttuk — a királyi hatalom korlátozása, az aristocratia súlyának gyengítése a törvényhozás vezérgondolatát képezi, a melynek egy hatalmas szellem eszményi czéljainak szövetkezése, egy hatalmas ambitió érdekeivel, könnyű diadalt biztosított, tehetetlen uralkodóval és szűkkeblű aristocratiával szemben.

De a mint egyfelől a szövetség fölbomlott, másfelől a király és az aristocratia erejét megfeszítette, az első lökés romba dönté az épületet, mely nem szilárd alapon emelkedett.

És ekkor a diadalmas párt egy negyed-század alkotásait mind megsemmisítette; a győztes reactió, — mint az ilyen esetekben rendszerint történik — az életrevaló intézményeket sem tartotta fönn, sőt azokat

sem kímélte, a melyek föntartását a saját érdeke tanácsolta volna.

Teljes restaurátiót vitt át. Mindent abba az állapotba akart visszahelyezni, a melyben Mátyás halálakor hagyta. És a mit ez a nagy király lángesze és tettereje nagy küzdelmek után erőszakolt ki: a korlátlan uralkodás hatalmát, a nemzet most törvényes formákban szabatosan kifejezve, önként Lajos kezeibe tette le. A szent-györgy-napi végzéseket általán Európa-szerte úgy fogták föl, hogy általok Lajos korlátlan hatalmú uralkodó lett.[1])

De nem a haza megmentésének óhajtása által sugalmazott határozat vala az, mely a nagy veszély előestéjén, mintegy dictátori hatalommal ruházta föl a királyt; csak párt-taktika sakkhúzása.

És a korlátlan hatalommal egyedűl szilárd akaratú, mély belátású fejedelem, ez is lassankint, eszközölheti vala a zilált viszonyok rendezését. Lajos király kezeiben a hatalom veszélyes eszköz volt, mely a zavar növekedését idézhette elő; annál inkább, mert míg ő gondatlan életmódját ezután is folytatta, a ki-

---

[1]) A lengyel követ, a végzéseket ismertetve, megjegyzi: »Regie Maiestati data est potestas ad gubernandum et puniendum, prout sue Maiestati visum fuerit.« És az osztrák követ május 19-iki jelentésében (melyet csak angol fordításban ismerünk) írja: »The King has received irresponsible powers.« — A pápai nuntius május 19-iki jelentésében azt írja ugyan, hogy a végzések »a király ellen irányúlnak«; de azt úgy érti, hogy a rendek az ország védelmének kötelességét azzal az utógondolattal bízták a királyra, hogy a felelősséget rá háríthassák.

rályné ragadta mindinkább magához az ország ügyei intézését.[1])

Mária királyné jóakaratát nem lehetett kétségbevonni; tehetség, hogy férjét az uralkodói kötelességek teljesítésében támogassa, szintén nem hiányzott benne; de a viszonyokat és egyéneket kellően nem ismerve, a nemzet jogai és sajátságai iránt kegyeletet nem érezve, számos hibát kellett elkövetnie, melyeket a népszerűtlen, sokak által gyűlölt fejedelmi hölgynek kétszeresen számították be.

A királynéra legnagyobb befolyást Thurzó Elek gyakorolt, a ki a kincstárnoki hivatalba visszahelyeztetett. A gazdag főurnak nem csak pénzügyi képességeit, hanem magán-vagyonát is igénybe vették. A kincstárt üresen, adósságokkal terhelve, követelésekkel zaklatva vette át. A megszavazott adó csak félesztendő múlva volt fizetendő. A hátralékok behajtása nagy nehézségekkel járt. A kincstárnok a sajátjából födözte a legsürgősebb kiadásokat; de hadi készületre, zsoldosok fogadására, fegyverek vásárlására gondolnia sem lehetett.

Ekkor ismét az egyetlen reménysugár Rómából derengett. A pápa május első napjaiban, a magyarországi hadikészületek költségeire — a bíbornoki collegium hozzájárulásával — ötvenezer aranyat ajánlott föl, és elhatározta, hogy az összeg felét haladék nélkül útnak indítja; ugyanakkor a keresztény hatal-

---

[1]) Burgio 1526. június 13. és 19-iki jelentéseiben írja, hogy a király »nem látja a veszedelmet, délig alszik«; a királynéról pedig írja, hogy az egész kormányhatalmat igyekszik kezeibe ragadni.

makhoz, Burgio utolsó jelentéseit megküldve, ujabb fölhívást intézett, hogy a segély küldését lehetőleg siettessék.[1])

A pápa Burgiót, midőn ezekről értesíté, utasította, hogy állomásáról ne távozzék, és fölhatalmazta, hogy a Rómából küldött segélypénzek mellett, a magyarországi főpapok által Rómába fizetendő dijakat is az ország védelmére fordítsa. Ugyanezen czél érdekében a királynak engedélyt adott, hogy a magyarországi egyházi javadalmakat megadóztathassa, az egyházak kincseit, sőt ingatlan birtokait is árúba bocsáthassa. És bullát állított ki, a melyben mindazok részére, a kik a kereszt jele alatt a török ellen harczolni fognak, búcsút engedélyez; míg követének meghagyja, hogy mindazok ellen, a kik »önzésök által elvakítva, kötelességöket nem teljesítik, egyházi büntetéseket alkalmazzon.« Végre Tomori Pált a hadjáratra »a római egyház főkapitánya« czimével és kiváltságaival ruházta föl.[2])

---

[1]) VII. Kelemen 1526. ápril 23-án a francia, angol és portugalliai királyokhoz írt levelei Theinernél. II. 670. — Ghinucci worcesteri püspök ápril 25-én Rómából Wolseynek írja: »The Pope has determined to send 50,000 or 60,000 ducats, part of wich he will provide, and the rest the Cardinals, and he has lasd a tax of a fifth of the revenues on the benefices in the States of the hurch.« Campeggio május 13-án Rómából Wolseynek írja: »The Cardinals are in great apprehension and have as their own expense sent an aid of money.« És Sanga, június 19-én, Angliába írja, hogy a pápa az ötvenezer aranyat elküldötte. (Calendar of State Papers. I. 951. 952. 972. 1011.)

[2]) A május 4-én kelt brévék és bullák egykorú másolatai a flórenczi nemzeti könyvtárban. (Class. XXX. Cod. 231.) Egy

A nuntius, a mint ezen pápai iratokat május 24-ikén megkapta, azonnal az országtanácsba sietett; de azok közlésével nem akarván az urakban netán azt a gondolatot kelteni föl, mintha a pápa bőkezűsége és az egyházak kincseinek fölajánlása az ország áldozat-készségének nyilvánítását fölöslegessé teszi: egyelőre csak egy pápai iratot mutatott be, mely a szent-szék segélyéről általánosságban szól, és a királyt s a rendeket áldozatkészségre serkenti.

A nuntius egyuttal ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy magasztalva a pápa buzgalmát, melylyel »a pártfogása alatt álló országról gondoskodik,« említést tegyen azon méltatlan támadásokról, melyeknek az országgyűlésen ő szentsége és az ő személye ki volt téve. Majd a királyhoz és a főrendekhez lelkesítő szavakat intézzen. Amazt felkérte, hogy mielőbb személyesen szálljon táborba. Ezeket pedig búzdította, hogy vagyonuk harmadrészét a háború költségeire ajánlják föl.

Hosszas tanácskozás után, a cancellár következőleg válaszolt: »Ő felsége a király és az ország rendei ő szentsége atyai gondoskodásának újabb jeleit hálásan fogadják. Régóta tapasztalják, hogy a keresztény uralkodók között ő az egyetlen, ki jó tanácscsal és pénzzel támogatja őket. Ő felsége az országgyűlésen semmi olyat nem hallott, a mi ő szentsége vagy követére sérelmes lett volna; ha ilyesmi tudomására jut, bizonyára nem tűrte volna; mert bizonyságot tesz

része (hibásan 1523-ra téve) ki van adva az Acta Tomiciana VI. 349—360. — Burgio május 24-iki jelentésében szól ezen pápai iratokról.

mindenki előtt, hogy a követ máskép nem avatkozott az ország dolgaiba, csak az ország javának előmozdítására intette ő felségét. A tömegben mindig tálálkozik egy-két megfontolatlan ember, a kivel nem kell gondolni. Kérik, folytassa eddigi tevékenységét. Továbbá ő felsége biztosítja, hogy híven fogják teljesíteni ő szentsége parancsait és tanácsait. Mihelyt a szükség követeli, ő felsége személyesen a sereg élére fog állani; el van tökélve győzni, vagy dicsteljes halált szenvedni Istenért és a szent hitért. Az urak és nemesek szintén készek egész vagyonukat, nemcsak harmadrészét, feláldozni, és őseik példáját követve, összes jobbágyaikkal táborba szállani.[1])

Azonban a fényes igéretek és nagy phrásisok után, a helyzet nem változott. A kincstár oly szégyenteljes állapotban maradt, hogy a kincstárnok gyakran a hírnököket nem volt képes útiköltséggel látni el, és a néhány forintnyi összegeket a pápai nuntius előlegezte.[2])

Június 2-án Lajos a Budán tartózkodó magyar urakat és külföldi követeket magához hívatta. Személyesen előadta, hogy kész rögtön táborba szállani, életét feláldozni, de nem mozdúlhat, mert bandériumja kiállítására és fölszerelésére harmincz ezer arany forintra volna szüksége. Ezen összeg előteremtéséhez a meghívottak tanácsát és segítséget kérte ki.

Mikor a király elhallgatott, a pápai nuntius a

---

[1]) Burgio május 24-iki jelentése.

[2]) Burgio június 5-iki jelentése. Az 1526-ik évi számadási könyv szerint június 12-én visszafizettek neki 32 forintot, melyeket ily czímen előlegezett.

maga és követtársai nevében, következőleg szólott: »Mi — úgy mond — mint idegenek, nem vagyunk hívatva arra, hogy Felségednek tanácsot adjunk; de kötelességünk segítségére lenni. Felséged szükségei felől már is jelentést tettünk uralkodóinknak; azok meg fogják tenni, a mivel tartoznak.«

»A mi engem illet — mondá folytatólag — mivel a magyarországi urak mindenkor úgy tekintettek, mintha honfitársuk, magyar ember volnék, nem követek el illetlen dolgot, ha tanácscsal is szolgálok Felségednek. Amint a viszonyokat én ismerem, a költség beszerzésére csak egy mód van: az urak önmagokat adóztassák meg. És hogy példát adjak, íme én magamra ötszáz aranyat vetek ki. Ha kivűlem még ötvenkilencz ember találkozik, a ki ilyen áldozatra kész: íme, a pénzösszeg, a melyre Felségednek szüksége van, meg lesz.«

A nemes nyilatkozat általános lelkesedést keltett, és mély benyomást látszott a jelenlevőkre gyakorolni. Minden szem Szalkaira irányúlt, a kit állásánál fogva az első szó megilletett.

Kijelentette, hogy hatezer forint értékű rezet ajánl föl, és egy várat, melynek elzálogosítása által ugyanannyit lehet előteremteni; továbbá módot fog keresni, hogy még hatezer aranyat bocsáthasson a király rendelkezésére. Ezen felűl ezer gyaloggal és négyszáz lovassal fog a táborban megjelenni.

Utána a többi jelenlevő urak is megtették ajánlataikait. De elég tartózkodók valának, mert az ajánlatok összege a harminczezer aranyat nem sokkal haladta még.

Mire a király és királyné kinyilatkoztatták, hogy ők is birtokuk árúbabocsátásával fognak a hadi készületekre pénzt szerezni.

Végre abban történt megállapodás, hogy a király közfelkelést hirdet, július 2-án Tolnán fog tábort ütni, és innen az ország hadait személyesen fogja a török ellen vezetni.[1])

A tanácskozmány emelkedett hangúlatban oszlott szét. Az urak elszéledtek, hogy bandériumaikat szervezzék, jobbágyaikat fölfegyverezzék.

A királyi kincstárba ekkor több ezer forint folyt be. A péterváradi sajkások és jajczai őrség számára negyedfélezer forintot küldhettek; több zászlós úr és kapitány részére hatezer forintot fizettek ki; gróf Hardeck Jánost, ezerötven forinttal ellátva, fegyverek vásárlására Bécsbe küldötték.

Azonban a kincstárnok nem egyszer fennakadt. Június 7-én Tomoritól levél érkezett, melyben katonái részére pénzt kért; az érsek küldöttét visszatartották, hogy a kérvény elintézésére várakozzék. Öt nap múlva Nagy György klisszai kapitány személyesen jött, hogy az alatta álló száz gyalog zsoldjának kifizetését sürgesse, neki is várakoznia kellett, és négy nappal utóbb csak százötven forinttal láthatták el.

Június közepe táján a nádor, a horvátországi bán, a péterváradi sajkások, a temesvári és klisszai őrségek küldöttei egymás után jöttek Budára, hogy küldőik követeléseit érvényesítsék; mindezeknek hosz-

---

[1]) Burgio június 5. és 19-iki jelentései.

szú ideig kellett a válaszra várakozniok; és rendszerint üres kézzel távoztak.[1])

Ily körülmények között a királyi bandérium fölszerelése nagy nehézségekbe ütközött. És a király a pápai nuntiushoz fordúlt azzal a kérelemmel, hogy négyezer gyalogot fogadjon. Burgio — ki időközben 25,000 aranyat kapott Rómából — kész volt ugyan e kívánatot teljesíteni; de lehetségesnek tartotta, hogy a király nem száll táborba, és a törökkel békét köt. Ezért irott kötelezvényt kért arról, hogy ha a török ellen a király vezérlete alatt tervezett hadjárat nem jő létre, a szent-szék eddigi és ezentúl teendő költségeit a király meg fogja téríteni.

A király, bár a megaláztatást, melylyel e feltétel elfogadása jár, érezte, hosszas vonakodás után, a kötelezvényt kiállította. Mire Burgio, a cyprusi származású Carthagói Hannibalt, ki mint kamarás, a király szolgálatában állott, jelentékeny pénzösszeggel ellátva zsoldosok toborzására, Morvaországba küldötte.[2])

Ugyanekkor az egyházak kincseinek beszedése is kezdetét vette.

Már 1525-ben felmerült az udvarnál, a királyné környezetében — valószinűleg a leleményes Szerencsés Imre tanácsára — az a gondolat, hogy a templomok

[1]) A számadási könyv alapján.

[2]) Burgio június 13. és 19-iki jelentései. A számadási könyv szerint Hannibal a királyi kincstárból is kapott útiköltséget. Guidoto 1524. deczember 14-iki jelentésében magasztalva szól róla. Egyszersmind megemlíti, hogy atyja Péter a signoria szolgálatában áll.

dús kincseinek egy részét, kárpótlás biztosítása mellett, az ország védelmének költségeire kellene fordítani. De a főpapság, a Zápolyai-párttal szövetkezve, megbuktatta a tervet.[1])

A következő esztendőben újra szőnyegre hozták. Burgio nem ellenezte; úgy vélekedett, hogy jobb az ország védelmére fordítani az egyház kincseit, mint megengedni, hogy az ország és azzal az egyház kincsei is a pogányok kezeibe kerüljenek; de nem hallgatta el aggodalmát, hogy a lefoglalandó kincseket nagyrészt idegen czélokra fogják fordítani.[2])

A magyar főpapság az egyházi kincsek lefoglalásában szintén megnyugodott.

De habár a pápai fölhatalmazás is megjött, azt az országtanács csak négy hét eltelte után vette igénybe. Június 17-én határoztatott el, hogy az egyházak arany- és ezüst-szereinek fele a pénzverdékbe küldessék, és a befolyó pénz a véghelyek ellátására, a királyi bandérium és az országos hadak fizetésére fordíttassék.[3])

A fontos pénzügyi művelet keresztülvitelére, a király Macedóniai László pécsi prépostot, Bornemisza Péter és Gerendi Miklós királyi tanácsosokat nevezte biztosokká. A kincsek átvétele végett, minden egyházmegyébe al-biztosok küldettek; többnyire királyi titkárok, kamarások és udvarnokok, kik valószinűleg

[1]) Szerémi elbeszélése. 112.

[2]) Burgio ápril 25-iki jelentése.

[3]) Burgio június 18. és 19-iki jelentései. Június 17-én adatott ki az első királyi rendeletet. (Egy példánya Kassa város levéltárában.) Ezt követték június 23. és július 7-ikén kelt rendeletek. (Az országos levéltárban.)

szivesen ajánlkoztak e küldetésre, mely élelmes embereknek jelentékeny előnyöket helyezett kilátásba.[1])

Egyébként szükséges volt, hogy tekintélyes állású férfiak járjanak el e megbízatásban, mely sokféle nehézségekkel volt összekötve. A lelkészek és kegyurak több helyen a templomi szerek kiszolgáltatását megtagadták vagy megengedték ugyan azok megmérését, de a királyt illető fele részt biztos helyen kívánták letenni, míg a rendelet visszavonásáért a királyhoz folyamodtak. — Gyakran megtörtént az is, hogy a biztosokkal alkura léptek, és kincseiket készpénz-fizetéssel váltották meg. [2])

Mindazáltal a tényleg kiszolgáltatott egyházi kincsek sem jutottak el mind a királyi pénzverdékbe.

---

[1]) Macedóniai Lászlóról és Gerendiről Brodarics szól. Bornemisza a fennebb idézett térítvényt írja alá. — A számadási könyvből tudjuk, hogy június 25-én Kálnai Imre k. titkár Kalocsára, Csáki Mihály k. kamarás és Serédi Gáspár k. titkár Nagyváradra küldetnek. — Kassa város levéltárában levő egy oklevélből tudjuk, hogy Miklós egri prépost és Bajnai Bóth István k. udvarnok az egri püspökség területén működtek. Sperfogel krónikájában olvasható, miként vesztegették meg Lőcsén a biztosokat. (Wagner I. 146. l.)

[2]) Lajosnak július 7-én a nagyváradi káptalanhoz intézett fenyegető rendelete, Praynál. (Epistolae Procerum. I. 250. l.) Július 20-án Battyhányi Ferenczhez intézett irata, melyben a tótországi rendek ellenszegüléséről szól, a körmendi levéltárban. Kassa városának augusztus 19-én Lajos királyhoz intézett folyamodása a templomi kincsek megtartása tárgyában, a városi levéltárban. — Sperfogel lőcsei krónikájában érdekesen írja le, a Lőcse város tanácsa és a biztosok között folytatott alkudozásokat; miként elégedtek meg 56 márka ezüsttel, pedig 82-őt is vehettek volna. (Wagner. I. 146, 7. ll.)

A kapitányok és katonák, kik a kincstárnokot elmaradt zsoldjuk kifizetéseért zaklatták, utalványt kaptak, mely őket a királyt illető egyházi kincsek átvételére feljogosította. Igy június végén Kállai János embere és a pétervárádi sajkások küldöttsége Székesfehérvárra, a két várnagy Esztergomba utasíttattak.[1]) Podmaniczky Mihály tízezer forintra menő követelése fejében a nyitrai székesegyházból szent Zoerard püspök ezüst koporsóját vette át.[2])

Mint elszigetelve álló kivétel emelkedik ki e tekintetben is Tomori. Azt izente Budára, hogy neki ne küldjenek egyházi szereket, mert pénzverőkkel nem rendelkezik, és senkit sem ismer, a kinek elzálogosíthatná. »Különben is lelkiismerete nem engedi meg, hogy a templomok kincseit elfogadja.«[3])

Ekként az egyházi kincsek lefoglalása a királyi kincstárt egyáltalán nem segítette ki zavarteljes állapotából. Thurzó Elek ezért minden kigondolható jövedelmi forrást igénybe vett. A király a városokat és káptalanokat megadóztatta; a főpapok hagyatékait lefoglalta; sőt a budai ferencz-rendűeknek azt az ezer és néhány forintot, melyet Capistranói János szentté avatása költségeire gyűjtöttek, be kellett szolgáltatni.

Mindez nem volt elegendő. Ennélfogva Thurzó

---

[1]) Ezeknek utiköltségeire tett kiadások a számadási könyvben, jún. 27. és 29-re.

[2]) Ezen koporsó tárgyában, több évvel utóbb Podmaniczky István nyitrai püspök örökösei és a kamara között per támadt. Az erre vonatkozó iratok a b. Révay-család stjávnicskai levéltárában.

[3]) Tomori Pál élete 57. l.

Elek, miután 32,000 forintot előlegezett volt a maga vagyonából, július 9-én beadta lemondását, mit főleg azzal indokolt, hogy azon esetre, ha költség hiánya miatt, netán valamelyik végvár elesik vagy az országot még nagyobb csapás éri, magától a felelősséget elhárítja. Azonban a király, a ki e nehéz viszonyok között más alkalmas férfiút nem talált volna, rábírta, hogy hivatalát megtartsa. Megnyugtatása végett ünnepélyes oklevelet állított ki részére, mely azt a sajátszerű nyilatkozatot is tartalmazza, hogy a kincstárnok »lehetetlent végezni nem köteles« és az ország szükségeiről csak annyiban tartozik gondoskodni, »a mennyiben a királyi jövedelmek és saját vagyona képessé teszik.« [1])

---

[1]) Lajos király július 9-iki oklevele. »Quod non teneatur ipse ad eo facienda, quae essent impossibilia . . . sed his solummodo rebus nostris, quae pro quantitate proventuum nostrorum et etiam pro viribus et facultate sua posset, providere teneretur.« (Eredetije a országos levéltárban.)

HARMADIK FEJEZET.

Az európai hatalmak állása Magyarország irányában. — Ferdinánd főherczeg és Horvátország. — Zápolyai János magatartása. — Zápolyai és a törökök között fennálló összeköttetésre vonatkozó hírek.

A válságos küzdelemben, mely Magyarországra várakozott, a nemzet az európai hatalmak támogatására nem számíthatott. A pápa és Lajos király ismételt fölhívásait és kérelmeit hidegen fogadták; többen kétséget támasztottak az iránt, vajjon a fenyegető hírek, melyek a múlt években is fölmerültek volt, ez alkalommal alaposak-e? [1])

V. Károly császár, ki Andalusia regényes tájain, világuralmi tervek ábránképeit szőtte, a távol Magyarországot alig méltatta figyelmére. Egyebet nem tett, mint hogy a pápát keresztes hadjárat hirdetésére kérte föl. [2])

VIII. Henrik angol király kezdetben kijelentette, hogy a nagy távolság és saját országa belső viszonyai miatt, segítséget nem küldhet. Később ő is,

---

1) V. Károly is, 1256. márczius 25-én Sevillából Ferdinánd főherczeghez írt levelében ezt a kétséget fejezi ki.

2) Utasítás a Granadából Rómába küldött császári követ részére, 1526. június 11-én. Brüsszeli Okmánytár. I. 135.

III. János portugalliai király is, igéretet tettek a pápának, hogy jelentékeny pénzösszeget küldenek Magyarországba. De nincs nyoma, hogy igéretöket teljesítették, vagy hogy a pénzek rendeltetésök helyére elérkeztek volna. [1])

A franczia király V. Károly foglya volt, és a franczia államférfiak bizonyára örömmel látták, hogy a császár és szövetségesei erejét és figyelmét a kelet felől fenyegető veszély igénybe veszi. [2])

A velenczei köztársaság, mely csak imént még Magyarországgal benső szövetségben állott, most a portával tartott fönn barátságos viszonyt, és Lajos király segélyt kérő leveleit tárgyalás alá sem vette. [3])

A német birodalom, éppen ekkor tartott speyeri gyülésén, Magyarország veszélyes helyzetét beható tanácskozás tárgyává tette ugyan, de végül

---

[1]) VIII. Henrik ápril 16-án a pápához írt levele. (Theiner. II. 669.) Spinelli velenczei követ Londonba július elején jelenti, hogy az angol király »manda in Hungaria in ajuto di quel regno... 100 millia.« (Marino Sanudonál.) Ghinucci június 22-én Rómából Wolseynek írja: »The Pope ... has been greatly grieved at the invasion of Hungary, but much conforted by the promptitude of the King. If other Princes would do the like, who have hitherto don nothing, Hungary might act upon the offensive instead of the defensive.« És szeptember 6-án Gambara Londonból Wolseynek írja: »Begs to send at once lettres of exchange to Wallop, with order to hasten as much as possible. A King with all the riches that Henry has should not allow the Pope or the King of Portugal or the Imperial Diet to anticipate him.«

[2]) Hammer. Geschichte des Osmanischen Reiches. II. 45.

[3]) Lajos király utolsó levele a senatus július 15-iki ülésében fölolvastatott, a nélkül, hogy határozat hozatott volna.

kijelentette, hogy »az elégedetlenség ezen idejében sem pénzt, sem hadakat oly mennyiségben, a mint a szükség kívánná, nem adhat, és ha erre kísérletet tenne, pórlázadás volna a következménye.« Később, a mint a török sereg előnyomúlásának híre a gyűlésbe érkezett, határoztatott, hogy az 1524-ben megszavazott segélyhad, tízezer ember erejéig haladék nélkűl kiállítandó. Azonban a végzés két nappal a mohácsi katasztrófa előtt hozatott! [1])

Ferdinánd osztrák főherczeg, a ki Magyarország legközelebbi szomszédja volt, és a kinek, saját tartományai biztosítása végett is, a török hódítás veszélyeit távol tartani leginkább érdekében állott, komoly aggodalmakkal eltelve szemlélte a magyar király és a rendek tétlenségét. Tavasz elején azon indítványnyal fordúlt Rómába, hogy a pápa Magyarország megoltalmazása föladatát bízza rá. Azonban Burgio, a mint erről értesűlt, sietett a pápát informálni, hogy a magyar és német nemzetek között fönnálló ellenséges viszony következtében, Ferdinánd főherczeg Magyarországban alig részesűlne szíves fogadtatásban; minélfogva arra kéri a pápát, hogy óvatos legyen, és olyat ne tegyen, a mivel többet ártana, mint használna. [2])

Ferdinánd főherczeg a magyarok rokonszenvével nem dicsekedhetett ugyan, de a horvátországi

---

[1]) Károlyi Á. idézett értekezése. 278.

[2]) Burgio 1526. ápril 25-iki jelentésében, a melyben említi, hogy Ferdinánd ajánlata felől a főherczeg udvaránál levő pápai nuntius, Rorario, tudósította. Ezen tervről Burgio későbbi jelentései hallgatnak, más emlékek sem szólnak.

urak jó részének ragaszkodását már is bírta. Zrinyi Miklós példáját Corbaviai János is követte, és Ferdinánd szolgálatába lépett, bár eddig Horvátország fönmaradásának egyetlen biztosítékát a velenczei fönhatóság elismerésében látta; Frangepán Kristóf is, miután a magyar udvartól elidegeníttetett, az osztrák párt támaszává lett. [1])

És az 1526-ik évi február havában tartott gyűlésen a horvátországi rendek abban állapodtak meg, hogy tartományukat Ferdinánd pártfogása alá helyezik. A főherczeg az ajánlatot örömmel fogadta, és a pápának bejelentette, hogy Horvátország védelmét magára vállalja. [2])

Ezen áldozatkészség azonban nem volt egészen önzetlen. A főherczeg most már nemcsak azzal a gondolattal foglalkozott, hogy Horvátországot örökös tartományaihoz csatolja, sőt az a terv is megpendíttetett környezetében, hogy Bosnyákország királya czímét veszi föl. [3])

---

[1]) Ferdinánd 1525. szeptember 23-án Corbaviai János és Kobasits Jánossal szerződésre lép; részökre 1000 arany forint évi fizetést biztosít; ők viszont kötelezik magokat, hogy a törökök mozgalmait kikémlelik, és azokról az osztrák kapitányokat értesítik. (A szerződés a bécsi levéltárban.) Erről a magyar udvarnak még 1526. elején sem volt tudomásuk; ott azt hitték, hogy Corbáviai János a velenczei signoria érdekében működik. Ellenben azt, hogy Frangepán már Ferdinánd párthíve, tudták. (Burgio 1526. február 2-iki jelentése.)

[2]) Burgio 1526. márczius 27. és ápril 14-iki jelentései.

[3]) Burgio 1526. február 2-ikán írja, hogy Frangepán Kristóf Bosnyákország királya akar lenni. Február 15-én siet ezen tudósítást helyreigazítani; Ferdinánd főherczeg, nem

Igy történt, hogy mikor a tolnai táborba szólító királyi rendelet Horvátországba megérkezett, az urak és nemesek, Jurisich Miklós, — majdan Kőszeg hős védőjének — ellenzése daczára, elhatározták, hogy tartományuk területét el nem hagyják, és csak a Ferdinánd főherczeg által fizetett hadakat küldik a királyi táborba, ha a főherczeg beleegyezését adja. Ennek kinyerése végett Thumpitsch Bernardint Bécsbe küldötték. Ez Ferdinánd távollétében, a kormányzósággal lépett összeköttetésbe, és küldői ragaszkodását a főherczeghez és hálájukat pártfogásáért előadták. A Corbaviai és Frangepán grófok külön levélben biztosították, hogy ezentúl sem Velenczének, sem bárki másnak nem szolgálnak, mert a signo-ria mindig a pogánynyal tart, a magyar király pedigévek óta segítség nélkül hagyta őket.

Az ausztriai kormányzóság a horvátországi rendeknek Ferdinánd további pártfogását ígérve, kijelentette, hogy a főherczeg zsoldjában álló hadaknak a magyar táborba küldését nem engedheti; mert bár mindenképen a király segítségére kíván lenni, őrködnie kell Horvátország és a szomszéd osztrák tartományok fölött, a melyeket a törökök, mihelyt tudomásukra jutna, hogy a hadak kivonúltak, mindjárt megtámadnának; ellenben nincs kifogása az ellen, hogy a rendek saját költségökön fegyvereseket küldjenek a király táborába.

Mire Thumpitsch világosan kinyilatkoztatta, hogy erre egyáltalában nem gondolnak; mert ők csak

Frangepán, akar bosnyák király lenni. Márczius 27-.kén újra ír Ferdinánd ezen terve felől.

a főherczeg megbízásából és az ő zsoldján, nem pedig a magyar király fölszólításának engedelmeskedve, hajlandók a magyarországi hadjáratban résztvenni. [1])

Igy tehát Horvátország a magyar koronának az engedelmességet nyiltan fölmondotta.

Ezen körülmények között, mikor az összetartás szükségesebb vala, mint bármikor, kiváló fontossággal bírt Zápolyai János magatartása. Parancsnoksága alatt állott Erdély hadereje. Magyarország leggazdagabb földbirtokosa volt. A vármegyék nagy része tőle vett irányt.

Ha tehát a vereségről, melyet pártja az országgyűlésen imént szenvedett, megfeledkezve, kötelességét teljesíti, hazáját talán megmentheti. Ellenben ha a boszúvágy és ambitió sugalmazásaira hallgatva, segítségét a királytól megvonja: az ország bizonyosan elvesz.

Nagylelkűségére és hazaszeretetére az udvarnál nem számítottak. Sőt azzal gyanusították, hogy összeköttetésben áll a szultánnal, a kinek előnyomúlását tétlenül fogja szemlélni, hogy azután a király vereségét a maga érdekében kizsákmányolja.

A pártszenvedély szülte ezen aggodalmakat, [2])

---

[1]) A horvátországi uraknak czetinjei gyülésökből július 16-án, a nemeseknek bihácsi gyülésökből július 18-án Thumpitsch részére kiállított megbízó levelök. — A Corbáviai és Frangepán grófok dátum nélküli levelök. — Jurisich július 16-iki jelentése Ferdinándhoz. — Ferdinánd augusztus 4-iki levelei a horvátországi rendekhez és Jurisichhoz. — Thumpitsch dátum nélküli fölterjesztése. — Az ausztriai kormányzóság augusztus 9-iki levele Jurisichhoz. (Mindezen iratok a bécsi állami levéltárban. Kiadta Chmel, Habsburgisches Arch.)

[2]) Ezek ismételve fölmerültek. Már 1524 év nyarán tudó-

melyek folytonosan tápanyagot nyertek a fölmerülő vészhírekben, milyenek veszély előestéjén szaporán burjánoznak és könnyen elfogadtatnak.

Zápolyai János, a mint a szultán tervei és készületei felől értesült, gyakorta és híven tudósította a királyt, a kit minden alkalommal a készületek megindítására buzdított.

1526. márczius közepén azon hitben volt, hogy a szultán támadása Erdély ellen van irányozva, és Brassót készül megvívni. A királyt tehát fölkérte, hogy minél nagyobb fegyveres erőt küldjön, a melylyel az ellenség átkelését a havasokon megakadályozhassa. [1])

Néhány héttel utóbb az erdélyi rendeket Enyedre hívta egybe. A gyülés a török támadás bekövetkezése esetében közfölkelést rendelt, a mely alól a lelkészek is csak annyiban voltak kivéve, hogy a lelkipásztori teendők végzésére minden két faluban egy pap maradhatott. [2])

Mindazáltal az udvarhoz június első felében Erdélyből az a tudósítás jött, hogy a rendek gyülést tartottak és elhatározták, hogy a vajda és a tartomány hadait a saját oltalmukra visszatartják, és a ki-

---

sítják Budáról a Lengyelországban tartózkodó pápai nuntiust, hogy többen a magyar urak közől a törökökkel titkos összeköttetésben állanak. (Burgio 1524. július 25-iki jelentése.)

[1]) Az 1526. márczius 16-án a királyhoz intézett levelet közli Simonyi, Londoni Okmánytár.

[2]) E határozatról Zápolyai ápril 3-án értesíti a szebeni esperest, azon megjegyzéssel, hogy az erdélyi püspöktől is fölhívást fog kapni. A szebeni papság protestál ez ellen, mert az esztergomi érsek hatósága alá tartozik. Seivert. 191.

rályi táborba nem bocsátják el. Ezt úgy magyarázták a vajda ellenségei, hogy a hadjáratban való részvétel alól akarja magát kivonni. [1])

Ugyanakkor Behram csausz — ki 1521 óta Buda várában őrizet alatt tartatott — azt a megjegyzést ejtette el, hogy a magyar főrendek soraiban három áruló van. Ezen nyilatkozatnak, bár jelentősége iránt az a körülmény, hogy a török öt év óta elzárva élt a világtól, kétségeket támaszthatott, nagy súlyt kölcsönöztek; és az iránt, hogy az erdélyi vajda foglalja el a három árúló között az első helyet, tisztában voltak. [2])

Ezen fölfogást egy szászországi lovag sajátszerű közleményei megerősíteni látszottak. Keleti útjából visszatérve, Budán megállapodott és a következőket mesélte. A viddini basa megvendégelte őt, és asztal fölött a Magyarország ellen tervezett hadjárat jött szóba. A vendég megjegyezte, hogy a magyarok a háború elé bátran nézhetnek, mert nagy seregök van és a keresztény hatalmak segítségére is számíthatnak. Erre a török azt a választ adta, hogy a külsegítség későn fog érkezni, a magyarok pedig erős ellenállást nem fejthetnek ki, mert egyenetlenek, a vajda is a szultánnal tart, és pecsétes levélben kötelezte magát, hogy a hadjárat alatt a királyi sereghez nem csatlakozik; viszont azt a biztosítást kapta, hogy a szultán, leánya vagy nővére kezével,

---

[1]) Burgio június 13-iki jelentése. Az erdélyi gyűlés felől egyéb emlékeink hallgatnak. Valószinűtlen, hogy az a végzés meghozatott.

[2]) Ugyanazon jelentés.

Magyarországot neki fogja adományozni. Viddinből — így folytatta az elbeszélést — Erdélybe jött, és közölte a hallottakat Zápolyaival, a ki mosolyogva jegyzé meg: »Ime láthatja, mily ármányokat használnak a törökök.«

Ezen elbeszélés, fontoskodó kalandor meséje, az udvarnál teljes hitelre talált. A király a pápai nuntiussal és a lengyel követtel közölte. [1])

Csakhamar újabb nyugtalanító hírek érkeztek. Majd azt beszélték, hogy Zápolyai fölhívására, Verbőczi a nemességet lázítja, tizenhat megyét már megnyert, és a nádori méltóság visszaszerzése végett, 8000 fegyveres élén fog Budára jönni. Majd szétágazó összeesküvésről volt szó, melynek részesei — az erdélyi vajda, Frigyes brandenburgi őrgróf és a morva Pernstein — a szultán támogatásával Magyarországot, Sziléziát és Morvaországot hatalmokba fogják ejteni. [2])

Ezen hírekkel szemben, a pápai nuntius a királynak azt a tanácsot adta, hogy a vajda irányában úgy viselje magát, mintha hűségében nem kételkednék, és igyekezzék őt mindinkább lekötelezni; mert arra a kérdésre, vajjon a híreknek van-e alapjok, vagy a félelem és gyűlölet szülöttjei, nem mert határozott választ adni. [3])

---

[1]) Burgio 1526. június 13-iki jelentése.

[2]) Burgio 1526. június 18. és 24-iki jelentései. — Az a hír, hogy Zápolyai János a Pernstein-testvérekkel szövetségben áll, ismételve, már 1524 nyarán merűlt fel. (Campeggio 1524. szeptember 23., Burgio 1525. január 25., július 30., november 16. és 1526. február 2-iki jelentéseik.)

[3]) Burgio június 13. és 18-iki jelentései. A nuntius azt is tanácsolta, hogy a király egy részről a vajda irányában úgy

Bár kétségtelen, hogy Zápolyai János minden erejével azon munkálkodott, hogy magának a trón magaslatára utat készítsen; bár valószinű, hogy az utolsó országgyűlés óta gyűlölete a király és udvara ellen fokozódott: azt a föltevést, hogy a szultánnal szövetségben állott, sem ezidőszerint kitűntetett magatartása, sem a később ellene emelt vádak nem igazolják. [1])

---

viselje magát, mintha bizalommal nézne a háború elé, és biztosan számítana a külsegítségre; másfelől igyekezzék a szultánhoz oly híreket juttatni, a melyek Zápolyai iránt bizalmatlanná tehetik, ha csakugyan viszony áll fönn közöttök. A csata után híre terjedvén, hogy a vajda a törökkel összeköttetésben áll, ezt valószinűtlennek mondja, és utal arra, hogy testvére is a csatatéren esett el. (1526. szeptember 5-iki jelentése.)

[1]) A mohácsi vész után, Ferdinánd, mikor mint versenytárs állott vele szemben Zápolyai János, ezt magánleveleiben gyanusította azzal, hogy a szultánnal Lajos király ellen szövetségre lépett. (Igy 1526. november 24-én Margit főherczegasszonynak írja róla : »Depuis la bataille et mort du feu Seigneur Roy dudit Hongrie lon a bien sceu, tan par la deposition d'aucuns prisonniers Turcs, que antrement, que avant que ledit Turc y entrast jamais ledit vayvoda auoit intelligence auec luy. Et aussi doit estre chose assez manifeste et la bien demonstre et donne acongnoistre, car quant ledit Turc est entré audit Hongrie, a passé par son pays, sans que lung a lautre se fissent nuls domaiges ny desplaisirs.« (Brüsszeli Okmánytár. I. 46. l.) Azonban manifestumaiban és egyéb hivatalos okirataiban, a melyekben mindent fölhoz, a mivel Jánost a trón birtokára méltatlannak tüntetheti föl, az utolsó hadjáratra vonatkozólag csakis azt a vádat emeli, hogy, uralomvágyának sugalmazására, nem engedelmeskedett a király parancsának, a távolból szemlélte a háború kétes kimenetelét, a királyt elhagyta és így szándékos késedelme által a mohácsi csatavesztés okozója lett. (Igy

Mindazáltal bizonyára kárörvendve szemlélte a király veszélyes helyzetét, előre látva, hogy a hadjárat, melynek kimenetelét és következményeit nem sejthette, a Báthori-párt tehetetlenségét ki fogja mutatni.

Lehetséges az is, hogy jóhiszemű meggyőződése szerint a haza megmentését Lajos bukásától várta; és hitte, hogy ha azt akár az ellenség, akár alattvalói lázadása elűzik, helyére lépve, visszaállíthatja az ország fényét és jólétét. [1])

1526. deczember 5-én a magyar országgyűlésre küldött biztosai utasításában említi: »Quum Wayuoda cum exercitu suo a Rege vocatus esset, ipse ex composito ... dubii martis euentum quasi e specula prospectans, Regem cum subditis, in luto, quod aiunt, hesitare passus, turpiter derelinquit.« Magyar Országgyűlési Emlékek. I. 65. l.) — Azon oklevelekben, a melyekkel Zápolyai János birtokait eladományozta, hűtlenségét így jellemzi: »Quod ... contra predecessores nostros ... sepius coniurasse ac conspirasse, ac annis eciam superioribus, in detrimentum persone ... Ludovici Regis ... frequenter Conuentus, cum faccionis sue nobilibus celebrasse, novissime vero ... sepius et per literas et per nuncios vocatus, in defensionem capitis Regis sui, ut tenebatur venire noluisse ... dicitur.« — (Több ilyen adománylevél az országos levéltárban.) Ha Ferdinándnak csak a legkisebb bizonyítéka lett volna arra nézve, hogy Zápolyai János a szultánnal Lajos ellen conspirált, ezt bizonyára első helyen emeli ki. — Szerémi elbeszélése, hogy Zápolyai János levelet írt a szultánnak és kegyelmes választ kapott tőle (111.) és Verancsicsé, hogy »János vajda szembe lőn Ibrahim pasával Tergovistyén« (II. 20.) kósza hírek reproductiói.

[1]) Massaro velenczei ügynök már 1523. október 5-iki jelentésében azt a figyelemre méltó megjegyzést teszi, hogy Zápolyai szeretné, ha veszély érné az országot, melyet az erdélyiek segítségével megmentve, a trónt elnyerhetné. (Massaro

Mindenesetre nagy szerencsétlenség volt már az a tény is, hogy a király és tanácsosai Zápolyait árulónak tartották.

A király egyelőre elfogadta a nuntius tanácsát. Úgy bánt vele, mintha teljes bizalmat táplálna iránta.

Június második felében, a moldvaországi vajda, húsz éves lelkes ifjú, jelentette a királynak, hogy a szultántól vett parancs értelmében, seregével a török táborba kellene sietnie, de nem fog engedelmeskedni, sőt kész ellene, az oláhországi vajdával együtt, síkra szállani, és Zápolyaival Oláhországban, Nikápoly táján, egyesülni; mire vagy hátúlról támadják meg a szultánt — a kit így két tűz közé lehet szorítani — vagy betörnek a török birodalomba, és a szúltánt visszatérésre kényszerítik.

Az udvar bizalmatlansággal fogadta ezt a tervet; mert a vajdák ragaszkodása a magyar koronához nem állott kétségen fölül. De az esztergomi érsek, a cancellár és Thurzó Elek javaslatára, a király Zápolyait megbízta, hogy nyomúljon Oláhországba. [1])

---

barátságos viszonyban állott a vajdával, és kedvezően jellemzi őt.)

[1]) Burgio június 18-iki jelentése, Brodarics elbeszélése és az 1526-iki számadási könyv adatai. És Zápolyai Jánosnak 1527-ben VII. Kelemen pápához írt igazoló irata, a müncheni állami levéltárban.

NEGYEDIK FEJEZET.

A hadjárat kezdete. — A magyarok tétlensége. — Pétervárad ostroma. — A király kivonúlása Budáról. — Pétervárad elestének hatása. — A pápai nuntius erőfeszítései. — A nuntius visszahívatása.

A mint a szultán közeledése felől biztos tudósítás érkezett, míg Szalkai László érsek az egyházakban nyilvános imákat rendelt: [1]) az országtanács abban állapodott meg, hogy az ellenség föltartóztatására az első kísérletet a Szávánál fogják tenni. Június máso-

[1]) Szalkai László Esztergomból 1526. június 24-én Miklós beszterczebányai lelkészhez így ír: »Instat Cesar Turcorum cum omni potencia sua, ut occupet hoc Regnum et fidem Christianam deleat. Ego una cum Regia Maiestate et ceteris Regni dominis et proceribus iturus sum ad expedicionem contra illos fidei hostes simul cum equitatu et peditatu meo ac tormentis bellicis. Rogo itaque te, hortor et moneo ex paterna charitate, ut unacum clero et populo tuo incumbas oracionibus, jejuniis et suplicacionibus continuis, donec bellum geretur, ut omnipotens Deus prostratis vel fugatis hostibus concedat victoriam Maiestati Regie et populo cristiano et non paciatur honorem nominis sui ab impiis Turcis conculcari. Ceterum indigeo multis equis ad trahendum ingenia bellica, que in exercitu meo mecum sum ducturus.« Pisetariusát megbízta, hogy ez iránt a plébánossal értekezzék. (A levél eredetije Beszterczebánya város levéltárában.)

dik felében királyi titkárok a nádorhoz, több főpaphoz, főúrhoz és vármegyéhez rendeleteket vittek, hogy bandériumjaikat rögtön Tomori táborába vezessék és onnan a határszélekre indúljanak. [1])

De az eredmény a várakozásnak nem felelt meg. Sokan most is vonakodtak meghozni az áldozatokat, a melyeket a bandériumok fölszerelése és útnak indítása követelt. Kételkedtek a veszély valóságában, és hirdették, hogy a szultán nem merészel a Száván átkelni. Sőt találkoztak, a kik Tomori elhagyatott helyzetét kárörvendve szemlélték. »Hadd úszszon a barát!« volt szójárásuk. [2])

Csak a szegszárdi apát, Török Bálint és Raskai Balázs jelentek meg személyesen; az esztergomi érsek és káptalana, a pécsi püspök néhány száz fegyverest küldöttek.

Tomori a fősúlyt a nádor megjelenésére helyezte. Azt hitte, hogy az ország első zászlós-urának szava a rendeket fölriaszthatja tétlenségökből. »Ha a nádor nem jön azonnal — irja a királynak — nem tudom, mi lesz velünk. Ha sietünk, Isten segítségével győzhetünk; ellenkező esetben az országot nagy veszedelem éri. [3])«

De a nádor nem sietett. A király ismételt fölhívására, válasza az volt: hogy csak állásához méltó

---

[1]) Az 1526-ik évi számadási könyv június 16. és 22-iki kiadási tételei.

[2]) Ezen négy szó magyar nyelven fordúl elő Tomori egyik latin levelében.

[3]) Tomori június 25-én kelt levele. Történelmi Tár. XXV. 362. l.

haderő élén indúlhat meg, paraszt néppel nem száll táborba. És a helyett, hogy a Száva-vonal oltalmazására menne, július elején Budán jelent meg, a hol sürgette, hogy a király személyesen álljon a sereg élére, mert különben a nemesség nem fog fegyvert ragadni.

Ekkor Tomori fölháborodása és elkeseredése tetőpontját érte el, és leveleiben tartózkodás nélkül nyert kifejezést. A királynak szemrehányásokat tett, mert másoknak inkább ad hitelt, mint ő neki. »Felséged — írja egyebek között — talán még mindig hisz azoknak, a kik fejökkel jót állottak, hogy a szultán nem jön Magyarországba.« Jelenti, hogy »a lakosság sírva, jajveszékelve menekűl; nincs, a ki védelmezze.« »Bocsássa meg Felséged, ha nyiltan kimondom: nincs királyunk! Császárunk van csak (a szultánt érti), a kit Isten a föld mélyébe sülyeszszen!« A tanácsosokat fenyegető hangon figyelmezteti, gondolják meg jól, mi sors várakozik azokra, a kik miatt az ország elvesz. Végűl sürgeti, hogy mielőbb határozzák meg, hol akarják bevárni a szultánt, a kinek szándékai iránt már nem merűlhet fel kétség. »A szávai hidat — jegyzi meg gúnyosan — bizonyára nem vásártartás kedvéért készítteti.« [1])

Szulejmán még a Morva partjainál táborozott, mikor parancsára, a belgrádi basa június elején, a Száván hidat veretett. A nagy esők a munkát rövid időre föltartóztatták, és a megáradt folyam nagy károkat okozott. »A Száva — ırja Burgio — megemléke-

[1]) Tomori dátum nélküli levele a vatikáni levéltárban. (Burgio jelentéséhez volt mellékelve.)

zett arról, hogy mint hű őrző, az országot védelmezni köteles. Isten és Nagyasszonyunk, a kinek pártfogása alatt áll az ország, harczolnak mellettünk!« Június második felében a híd készen állott, és Balibég átkelve rajta, Zimony közelében ütött tábort. Néhány nap múlva Ibrahim nagyvezér a negyvenezer fegyveresből álló előhaddal követte. [1])

Ekként az ország az ellenség előtt nyitva állott. Hadsereg, mely föltartóztathatná, nem létezett. És a várak, melyek útjába estek, nem voltak oly állapotban, hogy hosszabb ideig ellenállhassanak. Néhány mérföldnyire Zimony fölött, Szalankemen vára, a rómaiak Rittiumja, egészen elpusztúlt. Őrsége nem volt; lakói mind elköltöztek. Fölebb, ott, hol a Tisza a Dunába ömlik, Titel vára állott őrt; ezen fontos helyre a király most két bánt nevezett ki, de pénzzel, fegyverrel nem látta el őket; a pápai nuntius másfél ezer forintot adott nekik, hogy száz gyalogot fogadjanak. [2])

A legfontosabb erősség Pétervárad volt, melyet Belgrád eleste óta az ország kulcsának tartottak. A Fruska-hegység, kétszáz láb magas, meredek fokán épült. A Duna tág ívben veszi körül. Tomori, mióta a főkapitányi tisztet viselte, főhadiszállásúl választotta, és mindent megtett, hogy jó karba helyezze. Ide gyűjtötte a sajkásokat is, kik előbb Nán-

---

[1]) Burgio június 24. és 30-iki jelentései.

[2]) Burgio július 16-iki jelentése. A titeli várnagyok 1526. márczius 12-én a titeli préposthoz, Tomorinak június 25-én a királyhoz intézett levelök. A számadási könyv június 21—29-iki kiadási tételei.

dorfehérvár alatt védelmezték az ország határát; mintegy ezeren voltak, részint a török hódítás által Szerbországból kiszorított ráczok, részint az alsó Duna vidéke lakói, a kik mivel zsoldjukat Budáról rendetlenűl kapták, és így mindenben szűkölködtek, szétoszlottak; most nagy fáradsággal kellett őket újra öszszehozni és szervezni. Mikor az ellenség közeledett, a király parancsára, Tomori a várból kivonúlt, és a Duna balpartján, a mai Ujvidék helyén foglalt állást; míg ezer fegyverest hagyott benne őrségűl, és a vitéz Alapi Györgyöt nevezte ki parancsnokká.

Ibrahim nagyvezér, kit a Dunán számos hajó kísért, július 12-én érkezett Pétervárad alá, és az ostromra rögtön megkezdette készűleteit. A kémek tudósításai szerint, fönhéjázón úgy nyilatkozott, hogy Pétervárad apró falat, mely neki reggelire sem elegendő. »Ha Felséged akarja — jegyzi meg erre Tomori, a királyhoz írt levelében — az ebédet és vacsorát is elköltheti a vár alatt.«

Az egész ország, sőt mondhatni, a keresztény világ figyelme Péterváradra irányúlt. Általánossá vált az a fölfogás, hogy eleste Magyarország romlását vonná maga után. A kalocsai érsek bízott benne, hogy a míg a fölmentő sereg megjő, a vár ellenállhat. Budán pedig arról, hogy a szultán a vár ostromára határozta el magát, és nem egyenesen a főváros elé vonúl, örömmel értesűltek, mert a hadsereg szervezésére időt nyertek.[1])

---

[1]) Burgio július 13-iki jelentése. — Ferdinánd levele Margit főherczegnőhöz, 1526. augusztus 10-én Speierből. Brüszszeli Okmánytár. I. 27. l.

Csakugyan időnkint az udvarnál a lelkesedés lángja föllobbant és a remény melegével töltötte el a szíveket. Burgio június 18-án a király azon nyilatkozatáról tesz jelentést, hogy mindenesetre táborba száll, még ha puszta köntösben kellene is megindúlnia; megjegyzi, hogy a jóakarat megvan benne; bár csak a többi szükséges tulajdonságokat is bírná; az urak, főleg az egyháziak, kötelességöket buzgón teljesitik.

»Némileg fölbátorit az — írja egy héttel utóbb — hogy a magyarok, kicsínyek és nagyok, el vannak szánva, hogy hazájokat megvédelmezik. Ha a jóakarat mellett a háború viseléséhez szükséges egyéb dolgok megvolnának, reményt táplálnék a győzelemre.«

Július elején a buzgalom lankadni kezd. A nuntius jelenti, hogy minden hiányzik: vezér, pénz, hajók, jó tanács és rend; attól fél, hogy a hadsereg, mielőtt ellenséget lát, szerte fut. »Látva — úgy mond — hogy gyógyíthatatlan a baj, úgy teszek, mint az orvos, a ki miután a beteg állapota fölött kétségbeesett, megengedi, hogy bármily eledellel élhet, és azt mondja: talán a természet segít rajta. Miután a hadak zsoldját kifizettem és a király táborba szállott, csak azt mondhatom: talán Isten segít az országon.« [1])

Július közepén a helyzetet nem olyan kétségbeejtőnek mondja, mint utolsó levelében jellemezte. A török hadsereg lassú előnyomúlása reményt kelt; azt hiszi, hogy ez évben a szultán néhány vár elfoglalására és megerősítésére fog szorítkozni, és nyilt csatába nem bocsátkozva, a hadjárat folytatását a jövő tavaszra

---

[1]) Burgio 1526. július 10. és 13-iki jelentései.

hagyja. Isten talán időt enged, és a veszélyt egy esztendőre elhárítja, hogy a magyarok egyesűljenek.

Ekkor még csak kétezer gyalog állott készen az indúlásra; fele részben a pápai pénzen fogadott zsoldosok. Sárkány Ambrusnak kellett volna ezeket vezetni, és a tizezer arany forintot, melyet a király Szerencsés Imrétől kölcsön vett, Tomorinak vinni.[1] De ez az indulással nem sietett. És elkésett.

Ibrahim nagyvezér hadait július 15-én vezette első ízben rohamra. Az őrség visszaverte, és ugyanakkor a Tomori ágyúi által támogatott magyar sajkások a török hajóhadnak tetemes veszteséget okoztak. A következő éjszaka Ibrahim egyik hadosztályt a túlsó partra küldötte át, úgy hogy másnap Tomorival szárazon és vízen folyt a harcz, mely döntő eredmény nélkűl késő estig tartott. Ekkor Tomori tanácsba gyűjté hadnagyait; mindnyájan belátták, hogy magokra hagyatva, a folytonosan szaporodó seregnek csak rövid ideig képesek ellenállani és sikertelen küzdelemben elvesznek, míg ellenben a király által vezérlendő hadsereghez csatlakozva, később a siker reménységével fogadhatnak el csatát, és Pétervárадot is fölmenthetik. Ezért haladék nélkűl megindúltak, és a Duna mentében Bácsig vonúltak. Innen Tomori a bosniai püspököt a királyhoz küldötte, azzal az üzenettel, hogy Pétervárad nyolcz vagy tíz napig tarthatja magát, és hogy ő, ha megfelelő segítséget kap, kész visszatérni és megütközni az ellenséggel.

---

[1] Burgio július 16. és 26-iki jelentései. És a király által július 20-án Szerencsés részére kiállított kötelezvény a Brüsszeli Okmánytárban. I. 36. l.

A péterváradi őrség, Tomori elvonúlása után sem csüggedett, és július 17-én a második rohamot is meghiúsította. A nagyvezér ekkor meggyőződött arról, hogy a föladat nehezebb, mint hitte, és a rendes ostrommunkálatokra kell magát elszánnia. Ágyúit fölállíttatván, a várat minden oldalról lövetni kezdette. A tüzelés több napon át szünet nélkül folyt. A várban a nagyobb épületek romba dőltek, a falakon rések nyíltak meg. Mindazáltal az őrség még két rohamot vert vissza, és egy kitörést kísérlett meg, mindig jelentékeny veszteséget okozva az ostromlóknak.

Ezalatt a nagyvezérnek sikerült aknákat vezetni a várfalak alá. Július 28-án két akna föllobbanása az őrség soraiban nagy zavart támasztott. Ezt a pillanatot fölhasználta Ibrahim, és általános rohamot rendelt. A megfogyott magyar vitézek nem bírták többé megakadályozni az ellenség benyomúlását; elkeseredett küzdelemben hősi halállal múltak ki. Kilenczvenen egyik toronyba zárkózva, folytatták az ellenállást, de mikor a nagyvezér szabad elvonúlást biztosított nekik, letették a fegyvert.

Épen ekkor érkezett a szultán Pétervárad alá. A nagyvezér ötszáz magyar vitéz lándzsára tűzött fejével, diadalmenetben vonúlt eléje. [1])

Míg Pétervárad őrsége a végzetes harczot vívta, és Tomori a bácsi táborban a fölmentő sereg érkezését türelmetlenűl várta: a király elhatározta, hogy személyesen táborba száll.

---

[1]) Burgio július 26., 31., augusztus 3. és 5-iki jelentései. Brodarics és Verancsics elbeszélései. A török források Hammernél. Geschichte des Osmanischen Reiches. II. 50. l.

A pápai nuntius kísérni akarta, és az útra minden készületet megtett. A király előtt megjelenvén, előadta, hogy mivel utasítása szerint ő felségének ott és úgy, a hol és a mint ő felsége jónak látja, kell szolgálnia, parancsát kéri.

Lajos, miután tanácsosaival értekezett, azt az üzenetet küldötte neki, hogy szolgálatkészségét köszöni, de kívánatosnak tartja, hogy Budán maradjon, és pápai pénzen a zsoldosok toborzását folytassa. Burgio ennek következtében fölhagyott az utikészületekkel s oda irányozta igyekezetét, hogy a király lehetőleg jól fölszerelve indúljon meg; egyebek között tizenhat ágyút vásárolt és ajánlott föl neki.

A király, július 20-án, mintegy négyezer fegyveres élén vonúlt ki Buda várából. A királyné, a nádor, a prímás és a cancellár kísérték. A főrendek és megyék bandériumjainak csatlakozását és a szomszéd tartományokból remélhető segélyhadak megérkezését várva, lassan kívánt előre haladni. Csekély távolságban a fővárostól, Érden megállapodott, és több napot töltött Sárkány Ambrus kastélyában. Itt vett tőle bucsút a királyné, a ki az öreg Bornemisza János, Thurzó Elek és a veszprémi püspök kíséretében, visszatért Budára, míg a király Ercsibe tette át szállását. Itt találta a bosniai püspök, a kit Tomori küldött, hogy Pétervárad fölmentésére gyors segítséget sürgessen. Az érsek egyszersmind azt tanácsolta a királynak, hogy a mennyiben segítséget nem küldhet, a szultánnal békealkudozásokat indítson, és ha másként nem érhet czélt, adófizetés ígéretével is bírja visszavonúlásra.

Ezen javaslatot a király és a környezetében levő urak el nem fogadhatták. A köznemesség mindig határozottan ellenezte a békekötést; előre lehetett tehát látni, hogy a kormány eljárását, ha lealázó föltételekkel jő létre a béke, árulás gyanánt tekintené, és fölháborodásában az országot talán biztosabb veszélylyel fenyegetné, mint az ellenség. Abban történt tehát megállapodás, hogy a nádor siessen előre és Tomorival egyesüljön, a király pedig folytassa előnyomúlását és nyilt csatában ütközzék meg az ellenséggel.

Néhány nappal utóbb a királyi táborba Zápolyai Jánostól érkezett futár, a ki azt az üzenetet hozta, hogy a vajda a király parancsainak engedelmeskedni kész, de nem tudja, mitevő legyen, mivel először Budára hívták; azután Oláhországba küldötték, a legújabb rendelet pedig Tolnára hívja; határozott utasítást kér tehát, előterjesztvén, hogy az oláhországi hadjárat terve már nem valósítható, mivel időközben a vajda kényszerítve volt fiát kezesül a szultán táborába küldeni.

A király Statilio prépostot küldötte az erdélyi vajdához azzal a rendelettel, hogy sietve hozza hadait Tolnára és utközben a megyék és urak bandériumait vonja magához.

Ekkor, augusztus 4-én, Pakson értesült a király Pétervárad elestéről. Ezen gyászos hírre ismét futárok mentek szét az ország és melléktartományai minden részébe; a véres kardot fölmutatva, a rendeket fölhívták, hogy most már a végső veszedelem küszöbén, összes jobbágyaikat fegyverezzék föl. Augusztus 6-ikán Tolnára érkezett, és míg ő udvari

embereivel a közel fekvő Szent-György nevű helységben szállott meg, hadai a városban és környékén telepedtek meg. [1])

Most végre, a főpapok és urak gyülekezni kezdettek a tolnai táborba. Megjöttek: Zápolyai György, a vajda testvére, Várdai Pál egri püspök, Perényi Ferencz váradi püspök és mások. Ellenben a vármegyék föltűnő hanyagságot tanusítottak.

A pápai nuntius ez alatt megfeszített erővel működött, és bár nagy nehézséget okozott az, hogy az olasz pénzt a katonák elfogadni, a magyar kormányférfiak pedig beváltani vonakodtak, mégis gyors eredményt mutathatott föl. Július 31-én kétezer gyalogot, augusztus 3-án ugyanannyit inditott útnak, három havi zsoldjukat előre kifizetve. És általán elismerték, hogy a pápai bandérium a legválogatottabb emberekből áll, s a legjobban van fölszerelve. Több előkelő ember fönnen hirdette, hogy »a pápa tartja fönn az országot, mely nélküle már elveszett volna.« [2]) Ellenben más banderiumok kapitányainak sok bajt szereztek fegyelmetlen és lelkiismeretlen zsoldosaik. Számos oly eset fordult elő, hogy ezek, miután fizetésöket fölvették, a zászlót cserbehagyták és haza menekültek. [3])

---

[1]) Lajos augusztus 5-iki rendeletei a körmendi levéltárban. Brodarics augusztus 6-iki levele Mária királynéhoz Katonánál.

[2]) Burgio július 26., 31., augusztus 3. és Verzelius július 26-iki jelentéseik.

[3]) A király szigorú rendeletet volt kénytelen ezen baj elterjedésének megakadályozására kibocsátani. Az 1526. július 25-ikén Érdről a bányavárosokhoz küldött rendelet eredeti példánya az országos levéltárban.

Burgio Budán maradt, a hol szorongó lélekkel várta az ellenség előhaladásáról és a táborban történtekről szóló tudósításokat, melyeket sűrűn küldött Rómába. Majd kétségei, aggodalmai és türelmetlensége fölött nem tudván többé uralkodni, arra határozta el magát, hogy a táborba megy. Azonban a Budán levő urak ellenezték távozását; egyebek között figyelmeztették, hogy a táborban pénzt fognak kérni, és ha nem adhat, talán sértő kifakadásoknak lesz kitéve a köznemesség fegyelmezhetetlen tömege között. Lemondott tervéről, és Mária királyné mellett maradott.

Most már nem gondolt többé arra, hogy Magyarországot elhagyja. Július első felében intézé utolszor a pápához azt a kérelmét, hogy hívja vissza, mert Magyarországban alig tehet többé szolgálatot, és azon veszélynek van kitéve, hogy vagy a török, vagy a föllázadó magyarok kezeibe kerül.

Három nappal utóbb már csak azt kéri, bizza rája ő szentsége, hogy a körülményekhez képest, maradjon vagy távozzék; hangsúlyozza, hogy tekintet nélkül a veszélyre, úgy fogja magát elhatározni, a mint a szentszék becsülete »és ez a szerencsétlen haza java kívánja.«

És ismét három nap múlva már határozottan azt kívánja, hogy csak a hadjárat után hívják vissza.

Mert meggyőződött arról, hogy jelenlétével Magyarországnak és a kereszténység ügyének még nagy szolgálatokat tehet. Elmondva, hogy a zsoldosok toborzása, a véghelyek ellátása ügyében mit mindent tett, és mint sikerült Csehországban is segítséget esz-

közölnie ki, megjegyzi, hogy »ha Magyarország ez évre megmenekűl, ő szentsége joggal dicsekedhetik, hogy egyedűl ő mentette meg.« [1])

Míg Burgio szerénysége a pápára hárítja az érdemet, Verzelius János, Sadolet rokona, ki a pápai segélypénzzel július elején érkezett Budára, s itt Burgio tevékenységének tanúja volt, Rómába írt leveleiben egyenesen kimondja, hogy ha Burgio nem lenne itt, a török már Budán volna. A csodálat kifejezéseivel szól fáradhatatlan buzgalma, valamint azon ritka tapintat és ügyesség felől, melyet a magyarokkal való érintkezésben tanusít. »A pápa — úgy mond — nehezen találna oly férfiút, a ki Burgiót pótolni képes, és a magyarokkal úgy tudna bánni, mint ő; egymaga többet tesz, mint tíz más együtt tehetne; eszélyességgel és mesterfogásokkal, hízelgés- és fenyegetéssel czélt tud érni.« Arra kéri tehát a pápát, hogy ne hívja őt vissza.[2])

Mielőtt ezen sorok Rómába érkeztek, a pápa meghallgatta Burgio ismételt kéréseit, és fölhatalmazta őt, hogy ha csakugyan, mint jelentéseiben irja, többé Magyarországban szolgálatokat nem tehet és élete veszedelemben forog, távozhassék. Egyúttal lehetővé tette, hogy távozása sem a menekülés, sem az ország magárahagyása színét ne viselje magán. Egyik pápai irat utasítja, hogy Lengyelországba menjen, ott Magyarország számára segítséget eszközlendő. Egy másik bréve pedig meghagyja, hogy »a szent-szék leg-

[1]) Burgio július 10., 13., 16., augusztus 13-iki jelentései.

[2]) Verzelius 1526. július 22., 26., augusztus 13-iki levelei.

nagyobb fontosságú ügyeiben« személyére és szolgálataira szükség lévén, siessen Rómába. [1])

De amikor (augusztus 19-én) ezen iratok Budára érkeztek, Burgio belátta, hogy kötelessége maradni. Köszönetét fejezve ki a pápa atyai gondoskodásaért, kijelenti, hogy miután a török sereg oly közel van, sem Lengyelországba, sem Rómába nem megy; a hadjárat kimenetelét bevárja; jól ismeri a veszélyt, melynek ki van téve; de mikor a becsület forog kérdésben, veszélyre soha sem gondolt. [2])

És Verzelius is jelenti Rómába, hogy »Burgio, a míg helyet talál, a hová vonúlhat, nem távozik az országból; sőt ha a király, józan megfontolás után, ütközetre határozza el magát, bizonyára ott lesz ő is; meg fogja mutatni ő szentségének és a római Akadémiának, hogy életét és vagyonát mint teszi koczkára!« [3])

De e szándék valósítását az események váratlan gyors fejlődése nem engedte.

---

[1]) Az 1526. július 21-iki pápai iratok egyikét közli Pray, Epistolae. I. 260. A másikat Inveges. Palermo Nobile. III. 47.

[2]) Burgio augusztus 20-iki jelentése.

[3]) Verzelius augusztus 19-iki levele.

2 87

ÖTÖDIK FEJEZET.

A király a tolnai táborban. — A fővezérek kijelölése. — Az ütközet elfogadása iránti megállapodás. — A magyar sereg harczvágya. — A törökök előnyomulása. — A mohácsi csata előkészületei. — Az ütközet. — A király halála. — Mária és a nuntius menekülése. — A kor jellemzése.

A tolnai táborban a hadjárat tervének megállapítása iránt tanácskozások folytak. A legtöbben azt kívánták, hogy a király a Drávához vonúljon, és ott ütközzék meg a szultánnal. Az ellenség hatalmát kicsinyelték, a magok erejét túlbecsülték. »Azt hiszik, hogy repülni tudnak, pedig szárnyaik sincsenek,« mondá rólok Brodarics. Ez óvatosságra intette a tanácskozmányt, azt javasolva, hogy a király Tolnán maradjon, a Drávához pedig a nádor menjen. A király helyeselte a tanácsot; azzal az utógondolattal, hogy ha a nádornak Szulejmánt a Drávánál föltartóztatnia nem sikerül, ő Horvátországba vonúl, a hol az osztrák őrséggel ellátott várak biztos oltalmat nyújthattak.[1])

De Brodarics elszigetelten állott. Félénknek és gyávának kiáltották ki. Így tehát az urak beleegyezé-

[1]) A király ezt titokban megüzente a nuntiusnak. Burgio augusztus 5-iki jelentése.

sét ahhoz, hogy a nádor a Drávához siessen, a király csak azon igérete után nyerte meg, hogy néhány nap múlva ő is követni fogja.[1])

Mindazáltal a nádor így sem teljesítette a parancsot. Az urak és nemesek, kiknek vele kellett volna menniök, kinyilatkoztatták, hogy ősi kiváltságaik értelmében csak a király személyes vezérlete alatt indúlnak az ellenség elé. Küldöttség vitte meg a királynak ezt a nyilatkozatot, oly hozzáadással, hogy miként a török sereget a szultán vezeti, a magyar sereg élén is a király álljon. A küldöttség szónoka fenyegető hangon határozott választ kért: vajjon ő felsége hajlandó-e az ellenséggel megütközni? mert ha nem hajlandó — úgy mond — »az ország védelméről magok fognak gondoskodni!«

Lajos király fölháborodását nem titkolta el. »Látom, — válaszolá ingerülten — mindenki mögöttem keres mentséget és menekülést. Íme, kész vagyok az ország javáért bármily veszélynek kitenni magamat. Nehogy tehát bárki gyávaságát velem födözze, és a felelősséget rám hárítsa, Isten segedelmével, holnap megindúlok, és megyek oda, a hová nélkülem menni nem akarnak!«[2])

Csakugyan másnap — augusztus 14-én — a király Tolnáról táborát Szegszárdra, majd egy napi megpihenés után Báttára tette át. Innen küldötte Várdai Pál egri püspököt Budára, a beszterczebányai kamara tisztviselői ellen sikkasztás miatt emelt vád

[1]) Brodarics elbeszélése. Zsámboki kiadása, Bonfin függelékében.

[2]) Brodarics elbeszélése.

megvizsgálására. A főpap, az ütközet előestején kelletlenül hagyta el a tábort, és hogy a gyávaság látszatát is kikerülje, a király által oklevelet adatott ki, a melyben kimondatik, hogy »akarata ellenére« kellett távoznia.[1]) Hasonló nyilatkozatot állított ki Lajos király Thurzó Elek kincstárnok javára, a kit hadaival együtt a táborozásban való részvételtől azért mentett föl, hogy a királyné oldala mellett maradjon, és ezt »szükség esetén« az ország felső részeibe kisérje.[2])

Báttán Tomori és több alvidéki főur a királyi táborhoz csatlakozott. És most, előre lévén látható, hogy az ütközettől csak néhány nap választ el, a fővezér kijelölését nem lehetett tovább halasztani.

Ez az ügy a királyt és környezetét már hónapok óta foglalkoztatta.

A világi urak között, nagyobb hadak vezetésében az egyetlen Zápolyai János mutathatott föl némi jártasságot, és a fővezéri tisztre igényt is tartott. De az udvarnál nem bíztak benne, és mellőzni akarták.

---

[1]) Az 1526. augusztus 19-ikén Báttán kiállított oklevél eredetije az esztergomi káptalan levéltárában. (Kiadva az 1866-ik évi Magyar Sion-ban 205.)

[2]) Az 1526. augusztus 11-ikén kelt oklevélben a király kijelenti, hogy Thurzót Budán hagyta, »ut Maiestati sue Reginali serviret, . . . si casus ita ferret, ad partes Regni superiores . . . comitaretur. Et cum idem Thurzo nonnullos habeat . . . emulos, . . . ideo nos . . . quum nos eum . . . ad scitum Consiliariorum et Assessorum nostrorum, ab ista expedicione generali exonerantes, cum gentibus domi reliquimus«, biztosítja, hogy »ad nullius instanciam, clamorem et tnmultum . . . aliquo detrimento afficiemus, et affici permittemus«. Eredetije az országos levéltárban.

Hogy pedig mégis neheztelésre kevesebb oka legyen, hírneves idegen tábornokot óhajtottak volna a magyar sereg elére állítani. Salm Miklóshoz fordúltak, a ki azonban a föladatot, mely súlyos felelősséggel járt és sikerre kevés reményt nyújtott, elhárította magától. Majd Frangepán Kristófnál tett az udvar kísérletet. Ez szintén vonakodott a tisztet elfogadni.[1]) Nem tartozott azon nemeslelkű hősökhöz, a kik válságos pillanatokban a magánsérelmekről megfeledkeznek; ellenkezőleg a nemzet veszedelmét leplezetlen kárörömmel szemlélte és a bekövetkezett katasztrófa után az elégtétel érzetét nem fojtotta el.[2])

Mikor a király, július végén, Érden táborozott, az a terv merült föl, hogy a sereget három főkapitány: Báthori nádor, Tomori érsek és Zápolyai János vezérletére kell bízni.[3])

Most a báttai táborban, a király maga köré gyűjtötte az urakat, és a fővezér ügyében egyenkint kérte ki véleményöket. Az erdélyi vajda nem volt jelen, és kétségesnek látszott, vajjon az ütközet napjáig megérkezhetik-e. A nádor az elmúlt napokban szembetünően elárúlta tehetetlenségét. Így tehát a többség a mellett volt, hogy Tomori Pálra és Zápolyai Györgyre kell a fővezérletet bízni.

---

[1]) Burgio június 13. és 19-iki jelentései.

[2]) Ezt azon levélből tudjuk, melyet öt nappal a mohácsi csata után (1526, szeptember 3.) írt Jozefich zengi püspöknek. Egyebek között így szól: »Si Hungari Caesarem Turcharum superassent, quis sub eis vivere, vel locum inter ipsos habere posset? Quandoque finis esset superbiae ipsorum?« (A horvát levél egykorú latin fordítása a bécsi állami levéltárban.)

[3]) Burgio július 31-iki jelentése.

Az érsek kétségbe volt esve. Az őszinte szerénység sugallta szavakkal esdeklett, hogy olyan tisztet, melynek betöltésére képtelen, ne bizzanak rá. »Ő szegény barát, — mondá egyebek között — olyan nagy hadjáratról, a milyent intéznie kellene, fogalma nincs; nem bánja, ütesse le fejét ő felsége, de ne kivánja, hogy olyan kötelességeket vállaljon magára, melyek erejét messze meghaladják.«

Azonban a király parancsa előtt meg kellett hajolnia, valamint Zápolyai Györgynek is, a ki abban bízott, hogy testvére idején érkezik meg, és ekkor ő háttérbe vonúlhat.

Mindketten előre látták, hogy a helyzet sokféle nehézségeit a mellőzött urak sértett hiúsága még növelni fogja. És valóban Perényi Péter temesi gróf, a nádor fia, kihívó magaviseletével csakhamar annyira fölháborította Tomorit, hogy ez a már elvállalt tiszttől fölmentését kérte. De azt többé el nem háríthatta magától.[1])

A fővezérek első teendője volt: a helyet kijelölni, hol az ország haderejét öszpontosítani és az ellenséget bevárni szándékoztak. E czélra legalkalmasabbnak azon nagykiterjedésű síkság kinálkozott, a mely Mohácsot környezi. A királyt kísérő hadak Báttáról ide vonúltak le, és a várostól egy órányi távolságban ütötték fel sátraikat. Itt kellett velök egyesűlni azon hadosztályoknak, melyeket Tomori és Perényi az ország déli részeiből hoztak volt, és a melyek már

---

[1]) Burgio augusztus 25-iki jelentése. És Brodarics elbeszélése.

előbb, Mohácson alúl, mintegy két mérföldnyi távolban helyezkedtek el. Ezek azonban vonakodtak a parancsnak engedelmeskedni.

A körülmények végzetszerű találkozása úgy hozta magával, hogy a mikor a pártviszály elhatalmasodása és a királyi tekintély elenyészte a nemzet erejének és ellenállási képességének végső sülyedését vonta maga után: a fenyegető veszélyt kicsinylő elbizakodottság tetőpontját érte el.

Az ellenség táborából jövő szökevények és kémek oly híreket terjesztettek, hogy a török hadsereg legnagyobb része gyáva csőcselék, és alig van minden tizedik vagy huszadik embernek fegyvere; hogy továbbá a tűzérek többnyire keresztények, olaszok és németek, a kik a döntő pillanatban lövegeiket a török hadsorokra fogják irányozni.

Ezen hírek könnyen hitelre találtak, és határtalan harczvágyat költének. Tomori táborában nagy megvetéssel nyilatkoztak a törökökről, és a diadalt biztosnak, könnyűnek hírdették; gyáváknak, árulóknak bélyegezve mindazokat, a kik az ütközetet késleltetik. Türelmetlenűl sürgették, hogy vezessék őket az ellenség elé.

Mikor pedig fölhívattak, hogy a mohácsi táborral egyesűljenek, ezen rendelkezésben ármányt és cselszövényt láttak. El akarják őket távolítani az ellenség elől,— így zúgolódtak — pedig eléje kellene menni; a tétlenséghez szokott urak futásra gondolnak, nem csatára; hozzájok jőjön a király és mielőbb ütközzék meg. Arra kérték tehát Tomorit, hogy Lajos királyt

»a tehetetlen papok és a csatát ellenző urak« köréből ragadja ki.[1])

Tomorit, a ki a híreknek maga is hitelt adott, és minden hatás iránt fogékony volt, a magyarok soraiban jelentkező harczias hangulat merész vállalkozásra készteté. Ő több hét előtt azt tanácsolta, hogy a Drávánál kell a szultán átkelését megakadályozni. Habár most már attól lehetett tartani, hogy az alkalmas időpontot elmulasztották, mindamellett kisérletet akart tenni. Meglehet, a rábízott súlyos föladat legegyszerűbb és legnemesebb megoldása gyanánt, örömmel ápolta lelkében azt a reménységet, hogy leonidasi erőfeszítéssel föltartóztatva az ellenség óriási tömegét, míg a királynak időt biztosíthat a mindenfelől gyűlekező hadosztályok bevárására, — maga vitéz küzdelem közepett, a hősi halálban, önfeláldozáshoz szokott élete méltó befejezését és érdemlett jutalmát találja. Sietve összeszedett ötezer lovast, és késedelem nélkül — augusztus 18-ika táján — megindúlt. De a mint Eszékhez közeledék, értesűlt, hogy a török sereg nagy része a folyamon már átkelt. Emiatt visszafordúlt, hogy a királylyal egyesűlve, nyilt csatában mérkőzzék meg az ellenséggel.[2])

---

[1]) Brodarics elbeszélése.

[2]) Brodarics a hadjárat leirásában, mely egyébkint is több hézagot mutat, Tomori ezen kisérletéről hallgat. De a pápai nuntius, a ki informátióit magától az érsektől szokta kapni, augusztus 25-iki jelentésében világosan írja, hogy Tomori, fővezérré kineveztetése után, »si è partito cum cinco milia cavalli per andar al passo del Dravo, per vedere si lo potesse defendere, et trovo che Turchi havevano fatti tre ponti et passata tanta gente cum tanta artilleria, che non potea resistere et li e

Mikor Tomori tudósítása, a törökök közeledése és az ütközet kikerülhetetlen volta felől, a királyhoz eljutott, környezetében, főleg Brodarics cancellár befolyására, azon nézet emelkedett érvényre, hogy tanácsosabb visszavonúlni, és bevárni Zápolyai Jánost, Frangepán Kristófot, az Ausztriából és Csehországból jövő zsoldosokat, mint csekély erővel megütközve, a királyt és az országot a legnagyobb veszélynek tenni ki. A cancellár a táborba küldetett, hogy az urakat ezen nézetnek megnyerje. Azonban a harczvágy és elbízakodottság teljes uralomra jutott, és hatástalanná tette az eszély szózatát.[1])

A király augusztus 26-án az urakat és hadnagyokat tanácsülésbe hívta meg, hogy a teendőket vég-

---

convenuto retrahérsi da Re.« Minthogy ezen jelentés hitelességéhez kétség nem fér, az abban előadott részletet Brodarics elbeszélésének keretébe be kellett illeszteni.

[1]) Már augusztus 25-ikén el volt határozva, hogy a király a közelebbi napokban megütközik. Tanúskodik erről Lajos királynak ezen napon Batthányi Ferencz bánhoz és a slavóniai urakhoz intézett sajátkezű levele, melyet mint a király utolsó levelét e helyen közlünk: »Ludovicus Dei gratia Rex Hungariae et Bohemiae etc. Reverendissime, Magnifici et Egregii fideles nobis sincere dilecti. Scripsimus hodie quoque et miseramus cubicularium nostrum ad vos, rogantes, ut ad nos properaretis. Idem nunc quoque hortamur et committimus, festinate ad nos celerime. Hostis ante oculos nostros comburit Regnum in pluribus locis. Vos tantummodo expectamus; postquam veneritis, statim cum eo, auxilio Dei, manus conferemus. Properate igitur citissime. Datum in castris nostris Mohachensibus, sabbato post Bartholomaei 1526. Ludovicus manu propria cito cito cito. Ita properetis, quod ad diem crastinum in aurora hic esse possitis, si non ante.« (Eredetije a körmendi levéltárban.)

lĕgesen megállapítsa. Szabatosan föltette a kérdést: elfogadja- vagy elhalaszsza-e az ütközetet? A nagy többség, élén Tomorival, a halasztás ellen nyilatkozott.

»Mennyire becsüli — kérdé a király az érsektől — a magyar sereg létszámát, és mennyire az ellenség erejét?«

»Véleményem szerint — válaszolá a főpap — Felséged táborában és az enyémben alig van több húszezer fegyveresnél; az ellenség serege közel háromszázezer emberből áll; de nem kell megijedni e számtól, mert a legnagyobb rész gyáva csőcselék!«

A király nem volt megnyugtatva. »A szultán táborában — tudakozódék tovább — hány ezerre mehet a válogatott fegyveres nép száma?«

»Hetvenezerre« mondá Tomori.

Míg a tanácskozás folyt, Tomori táborából követek érkeztek, kik előbb a királylyal egyedül szólottak, majd a tanácsteremben is megjelentek. Szónokuk az urakat fölhívta, hogy az ütközet elfogadását ne ellenezzék. »A győzelem kezeink között van, — mondá — csak élni tudjunk a szerencsével, mely Isten kegyelméből kinálkozik. Jőjenek a mi táborunkba, mely közelebb fekszik az ellenséghez, és alkalmasabb a támadásra. A ki egyebet tanácsol, az halál fia!«

A fenyegető szavak elnémították mindazokat, a kik az elbizakodott reményekben nem osztozának. Határozattá lett, hogy a király a mohácsi mezőn elfogadja az ütközetet.

Tomori táborába sietett, a hol újjongva fogad-

ták, és most már készséggel ráállottak, hogy a királyi sereggel egyesüljenek.

Időközben a török sereg folytatta előnyomulását. Augusztus első napján érkezett Ujlak alá. A hasonnevű hatalmas nemzetség utolsó férfisarjának halála után, az egykor erős vár a korona birtokába és ezzel elhanyagolt állapotra jutott. Őrsége valószínűleg csak abból a 300 gyalogból állott, a kiket a pápai nuntius küldött volt oda.

A nagyvezér, okúlva a Pétervárad alatt szenvedett veszteségeken, rendes ostromra szánta el magát. Árkokat és sánczokat készíttetett, és ezek födözete alatt kezdették meg ágyúi a tűzelést. Egy hét alatt a falak tetemesen meg voltak rongálva. Az őrség, miután meggyőződött, hogy fölmentő sereg megjelenésére nem számíthat, alkuba bocsátkozott. A nagyvezér szabad elvonúlást biztosított. A szultán megtartotta a föltételt, sőt tizenkettőt az őrségből és a város lakóiból kaftánnal ruházott föl.

Ugyanakkor Erdőd várának őrségétől és Eszék város lakosságától küldöttségek érkeztek a török táborba, és a kulcsokat átnyújtva, kiméletet eszközöltek ki.[1])

Augusztus 9-én a török sereg kivonúlt az ujlaki táborból. Lassan haladt előre, mert folytonos esőzések majdnem járhatatlanokká tették az útakat. Öt nap múlva Eszék előtt állott.

E város fontos strategiai pont volt. A Dráva

---

[1]) Burgio augusztus 19-iki jelentése. És Szulejman naplója. Hammernél.

itt szűk mederben foly, és kiválóan alkalmas az áthidalásra.

A török munkások, kik hajókkal, lánczokkal ellátva kisérték a tábort, azonnal hozzáláttak a munkához, melyet a szultán személyes buzdításaival is siettetett. Öt nap alatt készen állott a híd. Augusztus 20-án ment rajta keresztül az első török csapat, mely a túlparton állomásozó magyar őrséget szétverte.

A sereg átvonúlása három napot vett igénybe. Itt a Duna jobb partja mentében nyomúlt fölfelé. Az eső nem szünt meg. A mocsárok és megáradt patakok közt lassan haladtak. Három nap kellett, hogy négy mérföldnyi útat megtegyenek. Augusztus 26-ikán érkeztek Mohács közelébe. A sereg két napig pihent.[1])

Ekkor a magyar haderő, újabb bandériumok és zsoldos csapatok érkezése által huszonnyolczezer emberre szaporodott. Mire a két fővezér hadnagyaival megállapítá az ütközet tervét.

Az idegenek, a kik e tanácskozásban részt vettek — a lengyel Gnojenszki Lénárd, a rácz Bakics Pál és Radics Bosics — az ütközet esélyeit higgadtan megfontolva, azt ajánlották, hogy a tábort kisérő nagyszámú kocsikból mintegy szekérvárat kell alakítani, és ennek oltalma alatt várni be a támadást. De a magyar urak erre kevés súlyt helyeztek, valamint az óvatosság követeléseit egyáltalán nem vették figyelembe. A magyar sereg felállítására a Mohács alatt elterülő síkság azon részét jelölve ki, a mely a mai Kölked és Nagy-Nyárád helységek között fekszik, a

---

[1]) Szulejman naplója.

délnyugat felől emelkedő dombsort elmulasztották megszállani, bár ezen irányban kellett az ellenséget várniok. Sőt az utolsó napokban arról sem gondoskodtak, hogy az ellenség mozdulatai felől biztos és pontos tudósításokat nyerjenek.

A fővezérek a siker feltételét nem a czélirányos taktikai intézkedésekben látták. A török sereg felől jött hamis tudósítások hatása alatt állva, azt hitték, hogy merész elhatározás, az erkölcsi bátorság nagy ténye biztosítandja részökre a győzelmet; és hogy a csata sorsát a legelső erőteljes roham el fogja dönteni.

Ez lebegett szemök előtt, mikor augusztus 29-én, azonnal napkelte után, hadaikat csatarendbe állították. Arra volt legfőbb gondjuk, hogy a sereg lehetőleg nagykiterjedésű sorokban rohanhasson az ellenségre, és az egész vonalon a viadal egyidőben indúljon meg.

Az első harczvonalba a gyalogságot hosszú sorban állították. Tomori Pál a középen foglalt helyet; a balszárnyat Perényi Péter, a jobbszárnyat Batthyányi Ferencz és Tahi János vezényletére bízta. Nyolczvan ágyú állott rendelkezésökre.

Három harczvonalban állíttatott föl a magyar, lengyel és cseh lovasság; Tarczai és Korlátkövi, Trepka és Schlick voltak a parancsnokok.

Ezután következett a királyi dandár: nehéz fegyverzetű ezer lovas. Lajost az esztergomi érsek, a zágrábi, váradi, pécsi, nyitrai, győri, váczi, szerémi, boszniai püspökök és a fehérvári prépost, a nádor és a világi zászlós urak környezték.

A mint az egyes hadosztályok a kijelölt helye-

ket elfoglálták, a király végig lovagolt a hadsorokon. A nádor kisérte, és a vitézekhez lelkesítő szavakat intézett. »Ime, — mondá — király ő felsége itt közöttünk van; velünk együtt, Krisztus szent hitéért és a hazáért, hitveseitekért és gyermekeitekért, kész meghalni. Emlékezzetek meg ti is arról, hogy magyarok vagytok, azon hősöktől származtok, kik az ellenségen, melylyel ma harczolni fogtok, sok fényes diadalt vívtak ki. A győzelmet a vitézség dönti el, nem a sokaság. Bízzatok Istenben, a ki a szent vallásáért küzdőket nem hagyja el. Hazátok, sőt a kereszténység sorsa kezeitekben van!« Helyenkínt a király is ejtett el néhány szót, hogy a vitézek harczias hangúlatát éleszsze.

A nap legnagyobb része türelmetlen várakozásban telt el. A török tábort a délnyugati láthatáron elnyúló udvardi dombok födték el. A király környezetében sokan azt állították, hogy az ellenség nem fog megütközni és tovább vonúl.

Azonban a törökök már a hajnali órákban megtették készűleteiket az ütközetre. Az előhadat a nagyvezér alatt álló ruméliai (európai) gyalogság képezte, százötven ágyúval. Erre az anatoliai (kis-ázsiai) hadosztályok következtek, ugyanannyi ágyúval.

A harmadik hadtestben volt a szultán, testőreivel, a jancsárok és spahik födözete alatt. Az utóhadat Chosrev-bég bosnyák lovasai képezték.

Ezalatt Balibeg, ötvenezer emberrel, a seregtől elvált, nyugat felé vonúlva, Boly és Nyárád között foglalt állást, hogy innen a magyar sereg jobb szárnyát megkerűlje és az ütközet idején hátba fogja.

Délután három óra volt, mikor azon völgyön keresztül, melyet a nagynyárádi magaslat és a mohácsi mezőt nyugatról szegélyző halmok között, ott hol ma a pécsi püspök vadaskertje áll, a török előhad csapatai föltűntek. A szultán, a mint a csatarendben fölállított magyar sereget meglátta, rövid tanácskozmányt tartott, majd hadai szeme láttára kezeit ég felé emelve, fönhangon imát mondott, míg a vitézek lovaikról leszállva, leborúltak, homlokukkal érintették a földet, és lelkesedéssel fogadást tettek, hogy győzni vagy halni fognak.

Tomori, a mint az ellenséget közeledni látta, azonnal jelt adott a csata megnyitására. A tárogatók megriadtak. Az első hadosztály, Tomori vezérlete alatt, roham-léptekkel sietett a nagyvezér seregei ellen, a melyeket állása előnyei és az ágyúk tüze daczára, hátravetett és az anatoliai seregre nyomott vissza.

Báthori Endre azon kiáltással: »Fut az ellenség, mienk a győzelem,« a királyhoz vágtat, és ezt ráveszi, hogy a lovasságot a csatába vigye és a diadalt biztosítsa. Lajos, a főpapokkal és urakkal, az ütközet színhelyére siet.

A magyarok hősies elszántsággal harczoltak. Többen a szultán közelébe nyomúlnak, és testőrei közől sokat levágnak; csak mikor lovaik izmait elmetszik, és ők lebuknak, vesz rajtok erőt a sokaság. Ezalatt a magyar sereg az anatoliai hadak mögött fölállított ágyúk elé ér, a melyek gyilkos tüzet indítanak ellenök. Ugyanakkor a Nyárád felől előnyomuló Balibeg előtűnik, oldalt és hátulról támad.

A két tűz közé szorított, az ágyúk által megti-

zedelt magyar sereg a túlnyomó erőnek nem soká állhatott ellen; nagy része vitéz küzdelem közepette esett el; kisebb része futásban keresett menekülést.

A tiz főpap közől heten, élükön Esztergom és Kalocsa érsekei, a csatamezőn találták sírjokat, melyet számos főúr és húszezer vitéz teteme környezett. A hősi halálban ontott vérökkel lemosták mulasztásaik és bűneik szennyét.

Lajos a csatázók és üldözők tömkelegéből szerencsésen kibontakozott; több udvarnoka által kisérve, elszágúldott. A Budára vezető országútnak tartva, a záporesőtől megdagadt kis Csele patakhoz értek. Kisérői átugrattak rajta. Lajos követni készült példájokat. De sebesült és fáradt lova a meredek túlpartra fölkapaszkodni nem bírt; hanyatt esett és a királyt a patak medrébe temette. Aczél István utána ugratott, hogy megmentse; ő is odaveszett.

A törökök, midőn alig másfél óra múlva az ütközet végét érte, úgy vélekedtek, hogy a magyar sereg csellel él, és az éj folyamán a harczot meg fogja újítani. Csak másnap reggel győződtek meg arról, hogy döntő győzelmet vívtak ki.[1])

[1]) A mohácsi csata leirását bírjuk Brodaricstól, a ki a csatában részt vett és a menekülők egyike volt. A török források között legjelentékenyebb Petschewi Ibrahim effendi (pécsi) munkája, a melyben a csatát két szemtanú elbeszélése után írja le; a többi török történetíró belőle merített. (Kiadta magyar fordításban Vámbéry Armin. Uj Magyar Muzeum 1860. I. 31. és köv. lap.) A mohácsi csata leírását stratégiai szempontból adja Kiss Károly »A mohácsi ütközet elemzése a csatatéren« czimű, tervrajzzal ellátott értekezésében.

Budára augusztus 30-ikán éjfél tájban érkezett a csatavesztés megrendítő híre. A királyné azonnal útra kelt és Pozsonyba vonúlt. Burgio kisérte, és néhány napig környezetében maradt.[1]) Szeptember közepe táján hagyta el az országot, melynek megmentéseért önfölàldozó buzgalommal fáradozott.[2])

Igyekezete sikertelen maradt ugyan, de a magyar nemzet kegyeletét örök időkre biztosítja emlékének. A nemzetet a pártharczok mámorából nem bírta fölriasztani. Az önző czélok hajhászása lázát nem volt képes orvosolni. A baj mélyen gyökeredzett és általánossá vált.

Egész Európa, ezen időszakban, a forrongás és bomladozás képét tárja föl. A középkor intézményei elvesztették már fejlesztő és fegyelmező hatalmukat; az újkor uralkodó eszméi még keresik a formát, a mely-

---

(Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Munkálatai. 1846-ik évi kötet 11. és köv. lap.)

[1]) Burgio csak szeptember 5-ikén Pozsonyból küldhet tudósítást a mohácsi csatáról. Irja, hogy a királyné kérésére még nehány napig marad. Verzelius szeptember 6-ikán már Bécsből ír levelet Rómába.

[2]) Burgio szeptember 30-ikán már olasz területről küldi jelentését. Említi, hogy ő és emberei vagyonuk nagy részét Budán elvesztették; sőt, Budán, Pozsonyban és Bécsben élete is többször veszedelemben forgott. — A mint Rómába érkezett, a pápa (1526. október 23.) bizalma kiváló jeléül a szent-szék Generalis Commissariusa tisztét bízta rá, a Colonnák lázadása leküzdésére. A következő év elején másodízben Magyarországba küldetett nuntiusnak. 1530-ban Angliában volt nuntius. A mint innen visszatért, Siciliában nyerte el a nuntiusi állást, melyet haláláig (1538) foglalt el. Palermo Nobile. III. 47. és köv. lap.

ben meg fognak testesülni. A népek szétfeszítik a rend-szerkezet összetartó abroncsait, lerontják az osztályok elkülönítő válaszfalait; és mikor a haladás pályáján merész lépésekre készülnek, épen akkor a katholikus egyház tekintélye ellen, mely századokon át biztos vezetőül szolgált, elkeseredett harcz indúl meg.

Ilyen viszonyok természetes következménye, hogy a régóta lappangó belső bajok pusztító erővel törnek ki; az ellenállási képesség külső támadások irányában gyengűl; a nagy czélokért való lelkesedés kihal; a hatalmi érdekek törekednek uralomra.

Míg II. Orbán pápa szava elég hatalmas vala arra, hogy egy szent eszmény megvalósítása, a kereszt szülőföldjének fölszabadítása végett, a keresztény nyugatot a távol keletre vezesse; utódai már arra sem képesek, hogy a közvetlenül fenyegető veszély elhárítása, az ozmán hatalom további terjedésének meggátlása érdekében, az uralkodókat és népeket némi erőfeszítésre bírják. Sőt a szent kereszt jele alatt küzdött ősök unokái, egymás ellen, a kereszténység esküdt ellensége támogatását nem haboznak igénybevenni.

Miksa császár Velencze ellen háborúra készteti a portát. Ferencz franczia király Károly császár és szövetségesei ellen Szulejmán haderejét zúdítja. A velenczei köztársaság a szultánokkal benső viszonyba lép, és a mohácsi csata után Szulejmánnak szerencsét kíván.[1])

A keresztény közszellem enyészetét a nemzeti

---

[1]) A signoria 1526. október 1-én kelt utasítása portai követe részére. A velenczei állami levéltárban.

hagyományok föláldozása követi. Németországi protestánsok a birodalom egy részét a franczia királynak fogják fölajánlani; míg francziaországi hugenották német és angol hadakat szólítanak segítségül. Olaszország pedig az uralomvágyó idegen fejedelmek kész zsákmánya.

Tehát Magyarországban az erő és az erkölcsök hanyatlása nem nagyobb, mint Európa többi részeiben.

És a történetíró joggal fölvetheti a kérdést: vajjon azok a nemzetek, melyekre Magyarország enyészete esetén, Európa megoltalmazásának missiója várakozik vala, betöltötték volna-e azt csak úgy is és oly sikerrel, mint Byzancz eleste után a magyar nemzet betöltötte?

Mikor az erőteljes bárbár nép, mely a hosszú sorvadásban sínylő görög birodalomra halálos csapást mért, Magyarország ellen fordúlt; a magyar nemzet a veszély színvonalán ép oly kevéssé állott, és Európa támogatására ép oly kevéssé számíthatott, mint Byzancz.

De a magyar nemzet, bár vele most már az állammá megszilárdúlt török birodalom gyarapodott hatalma és szervezett ereje állott szemben, a csapások súlya alatt nem tört össze.

A nemzet életereje szívósságával és a jövőbe vetett hit erejével, majd fegyverének vitézsége, majd diplomatiájának sikerei által, elhárítja az enyészetet. Sőt a maroknyi magyar nép a nyugati Európa, a keresztény civilisátió megmentésében a legkiválóbb tényező marad.

